

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 146 Π.

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΒΡΑΧΝΟΥ

Εγκριθείσα

*από νέη κατά τον νόμον Δ'ΣΑ διαγωνισμῶς
ἀπὸ τῆς τετραετίας 1909-1912*

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΣΤΑΙ Α. ΤΕΡΖΟΠΟΥΛΟΣ & Μ. ΣΙΛΙΒΕΡΟΣ

1908

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Αριθ. Πρωτ. 11,300
Διεκπ. 10,826

Εν Αθήναις τῇ 13ῃ Αὐγούστου 1909

Πρὸς τὸν κ. Δ. Χ. ΤΕΡΖΟΠΟΥΛΟΝ

Γνωρίζομεν ὑμῖν ὅτι κατ' ἀπόφασιν τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν διδακτικῶν βιβλίων Ἐποπτικῆς Ἐπιτροπείας ἡ τιμὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας ὑπὸ Νικολάου Βραχνοῦ ἐκ φύλλων τυπογραφικῶν 13 $\frac{1}{2}$ ὠρίσθη εἰς δραχμὰς δύο καὶ λεπτὰ ἑβδομήκοντα (2,70), τὸ δὲ ἐπιθετέον βιβλιοσημον χρώματος ῥοδίνου ἔσται ἄξίας μιᾶς δραχμῆς καὶ δύο λεπτῶν (1,02).

Ἐντελλόμεθα, ὅπως συμμορφωθῆτε πρὸς τὰς ἀποφάσεις ταύτας, ἐκτυπώσητε δὲ τὴν παροῦσαν ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ περικαλύμματος τοῦ βιβλίου κάτωθι τῆς θέσεως, εἰς ἣν κατὰ νόμον ἐπικολλᾶται τὸ βιβλιοσημον.

Ὁ Ὑπουργὸς

Κ ΓΕΡΟΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

Γ ΒΕΝΘΥΛΟΣ

1909
ΒΡΑ ΕΛΛ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΒΡΑΧΝΟΥ
Καθηγητοῦ τοῦ Γ' ἐν Ἀθίναϊς γυμναδίου

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 146 Π.Χ.

ΔΙΑ ΤΗΝ Α' ΤΑΞΙΝ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Ἐγκριθεῖσα ἐν τῷ κατὰ τὸν νόμον ,ΓΣΑ' διαγωνιδίῳ
διὰ τὴν τετραετίαν 1909-1913

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΑΙ Δ. Χ. ΤΕΡΖΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΣ

1909

Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν Καταστημάτων
Τερζοπούλου — Σαλιβέρου.

Η ΕΛΛΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΚΑΘΟΔΟΥ ΤΩΝ ΔΩΡΙΕΩΝ

§ 1. Περί τῆς καταγωγῆς τῶν Ἑλλήνων.

Τίνες ἦσαν οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος καὶ πόθεν κατήγοντο δὲν δυνάμεθα ἀκριβῶς νὰ γνωρίζωμεν, διότι αἱ εἰδήσεις τῶν ἀρχαίων περὶ τοῦ ζητήματος τούτου εἶνε συγκεχυμέναι καὶ ἀσαφεῖς. Ὡς ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἀναφέρονται οἱ Πελασγοί. Οἱ Πελασγοὶ ἦσαν λαὸς γεωργικὸς καὶ ποιμενικὸς· εἶχον στοιχεῖά τινα πολιτισμοῦ καὶ μονίμους κατοικίας· πρὸς κατοικίαν τῶν δ' ἐξέλεγον εὐφόρους πεδιάδας καλουμένας ἄργη. Ἄλλ' ὅσον καὶ ἂν ἦσαν εἰρηνικοὶ καὶ φιλόπονοι, δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀποφύγωσιν ὀλοτελῶς τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου. Ἐριδες βεβαίως ἀνεφύοντο κατὰ καιροὺς μεταξὺ τῶν διαφόρων κοινοτήτων, εἰς ἃς ἦσαν διηρημένοι· ὡς ἐκ τούτου, ἵνα προφυλάσσωνται ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ἐχθρῶν ἢ καὶ τῶν ληστῶν, ἔκτιζον τείχη καὶ ἀκροπόλεις, τὰς ὁποίας ὠνόμαζον Δαρίσας. Τὰ τείχη ἔκτιζον διὰ πελωρίων λίθων, τοὺς ὁποίους προσήρμοζον ἐπ' ἀλλήλων ἀνευ οὐδεμιᾶς κολητικῆς ὕλης. Τὰ πελώρια δὲ ταῦτα τείχη, ὧν λείψανα σφύζονται μέχρι σήμερον ἐν Τίρυνθι, ἐν Μυκῆναις, ἐν Ὀρχομενῷ καὶ ἄλλαχού, ἐξήγειρον τὸν θαυμασμόν καὶ αὐτῶν τῶν ἀρχαίων, οἵτινες ὠνόμαζον αὐτὰ κυκλώπεια, πιστεύοντες ὅτι ἔκτισαν αὐτὰ οἱ μυθολογούμενοι Κύκλωπες.

Πλὴν τῶν Πελασγῶν λέγεται ὅτι καὶ ἄλλοι λαοὶ κατόκησαν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους, φέροντες ἰδιαίτερα ὀνόματα, οἷον *Δρούπες, Κραναοί, Μινύαι, Ἄβατιες, Κουρητες*, καὶ ἄλλοι· τὸ πολυπληθέστερον ὅμως καὶ ἐπικρατέστερον φύλον ἦσαν οἱ Πελασγοί· διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐπεκράτησεν ὡς περιληπτικὸν ὅλων τῶν λαῶν, ὅσοι κατόκησαν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν παναρχαίαν ἐκείνην ἐποχὴν, καὶ ὅλη ἐκείνη ἡ ἐποχὴ ὠνομάσθη πελασγικὴ ἐποχὴ.

Μεταξὺ τῶν φύλων τῶν ἀποτελούντων τὸν μέγαν πελασγικὸν λαὸν διεκρίνοντο πρὸ πάντων οἱ Μινύαι. Οὗτοι κατόκουν πολυχώρου τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' ἡ κυριώτερα αὐτῶν ἔδρα ἦτο ἡ Βοιωτία, ἐν ἧ ἤκμασε κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ὁ Ὀρχομενός, ἡ πλουσία μητρόπολις τῶν Μινυῶν, ἔδρα πλουσιῶν καὶ ἰσχυρῶν βασιλείων.

Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως τὰ ὀνόματα τῶν διαφόρων τούτων φύλων συνεχωνεύθησαν ὑπὸ ἓν κοινὸν ὄνομα, τὸ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ἑλληνες ἦσαν συγγενεῖς πρὸς τοὺς Πελασγοὺς, ἀλλ' ἠρωϊκώτεροι καὶ πολεμικώτεροι τούτων. Κατόκουν κατ' ἀρχὰς μικρὰν τινα χώραν ἐν τῇ νοτιῇ Θεσσαλίᾳ, Φθίᾳ καλουμένην· ἐκ ταύτης δ' ὀρμηθέντες ἐπεκράτησαν ἐφ' ὅλων τῶν λαῶν τῆς καλουμένης ἑλληνικῆς χερσονήσου, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωκαν καὶ τὸ ὄνομα των (Θουκ. Α' 3).

Ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ εἶπομεν, τὰ περὶ τῶν πρώτων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος εἶνε ἀβέβαια καὶ ἀσαφῆ. Ἡ νεωτέρα ὅμως ἐπιστήμη, ἡ συγκριτικὴ γλωσσολογία, ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσῃ τὰ περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Ἑλλήνων. Ἡ συγκριτικὴ γλωσσολογία κατέστησεν ἀναμφίβολον, ὅτι οἱ Ἑλληνες ἦσαν κλάδος τῆς μεγάλης Ἰνδοευρωπαϊκῆς ἢ Ἀρίας γλωσσικῆς οἰκογενείας, εἰς ἣν ἀνήκουν οἱ Ἰνδοὶ καὶ οἱ Ἰράνιοι λαοὶ τῆς Ἀσίας (Μῆδοι, Πέρσαι καὶ ἄλλοι) καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων τῆς Εὐρώπης (Ἴταλοί, Κελτοί, Γερμανοί, Σλαῦοι). Πάντες οὗτοι οἱ λαοί, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν εἰρημένην γλωσσικὴν οἰκογένειαν, ἐπιστεύετο ὅτι

κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους εἶχον κοινὴν κατοικίαν ἐν Ἀσίᾳ, ἣτις ὑπὸ καθολικωτέραν ἔννοιαν ἔθεωρεῖτο ὡς ἡ πρώτη κοιτίς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐκ τῆς Ἀσίας δ' ἐπιστεύετο ὅτι μεγάλη μοῖρα εἴτε ἔνεκεν ἐξωθήσεως ὑπ' ἄλλων ἀσιατικῶν λαῶν εἴτε ἔνεκεν ὑπερβολικῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ προὔχρησε βορειοδυτικώτερον καὶ ἔφθασεν εἰς τὰς περὶ τὸν Καυκάσον χώρας. Ἐκεῖθεν δὲ ἡ μοῖρα αὕτη διηρέθη εἰς δύο ἴσας μοῖρας. Ἐκ τούτων ἡ μὲν μία διὰ τοῦ Καυκάσου μετὰ βραχεῖαν ἢ μακρὰν πάροδον χρόνου ἐξετάθη εἰς τὰς βορείους εὐρωπαϊκὰς χώρας καὶ ἀπετέλεσε τοὺς βορείους Ἀρίους λαοὺς τῆς Εὐρώπης, τοὺς περιλαμβάνοντας τὰς τρεῖς μεγάλας ὁμοφυλίαις τῆς βορείου Εὐρώπης, σλαβικὴν, γερμανικὴν καὶ κελτικὴν· ἡ δὲ ἄλλη μοῖρα ἐξετάθη ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μέχρις Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας καὶ ἀπετέλεσε τοὺς νοτίους Ἀρίους λαοὺς τῆς δυτικῆς Ἀσίας καὶ τῆς νοτίου Εὐρώπης, ἧτοι τοὺς Ἀρμενίους, τοὺς Φρυγοπελασγοὺς (ἀρχαίους Ἀρίους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας), τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἰταλοὺς.

Ἄλλ' ἡ θεωρία αὕτη ἐπ' ἐσχάτων ὑπέστη μεγάλην ἀλλοίωσιν. Καὶ πρῶτον οἱ κάτοικοι τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἡδὴ χρόνων δὲν ἦσαν ὅλοι Ἄριοι. Ὑπῆρχον πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων καὶ λαοὶ μὴ Ἄριοι, ἰδίως Τουράνιοι ἢ Τοῦρκοι· τοιοῦτοι ἦσαν οἱ φινικιοὶ λαοί, οἱ κατοικοῦντες ἀρχαίῃθεν κατὰ τὰς ἀνατολικὰς ἀκτὰς τῆς Βαλτικῆς, καὶ ἄλλοι τινὲς σκυθικοὶ λαοί. Ἐπικρατεῖ νῦν μᾶλλον ἡ ὑπόθεσις, ὅτι μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας διασπορὰν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ μετὰ πολυχρόνιον ἱστορικὴν ἐξέλιξιν παρήχθη ἐν Εὐρώπῃ ἡ Ἄρια ὁμοφυλία τῶν λαῶν καὶ ἐκ τῆς Εὐρώπης ἐξετάθη αὕτη ἐν μέρει καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἄλλως δὲ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν οὐδεμίαν σφίζεται παράδοσις περὶ μετοικεσίας ἐξ Ἀσίας, ἀλλ' οὐδ' ἀνάμνησις τις ἀπωτάτης τινὸς ἀρχαίας πατρίδος φέρεται εἰς τοὺς λόγους τῶν Ἑλλήνων, οὐδ' εἶχον οὗτοι γνῶσιν ξενοτρόπου τινὸς λαοῦ, τὸν ὁποῖον εὖρον κατοικοῦντα πρὸ αὐτῶν τὴν χώραν καὶ τὸν ὁποῖον ἐξεδίωξαν ἢ ὑπέ-

ταξαν. Πᾶσαι αἱ πανάρχαιαι ἱστορικαὶ καὶ μυθικαὶ παραδόσεις παριστώσι τοὺς Ἕλληνας ὡς κατοικοῦντας ἐξ ἀνημνεύτων χρόνων τὰς αὐτὰς χώρας. Ὅπωςδὴποτε δὲν εἶνε γνωστὴ οὔτε ἡ πρώτη κατοικία τῶν Ἀρίων οὔτε ἡ πορεία αὐτῶν ἐν τῇ διασπορᾷ. Μόνος δὲ δεσμὸς τῶν Ἀρίων λαῶν εἶνε ἡ γλωσσικὴ συγγένεια.

2.— Περὶ τῆς ἰδιοφυΐας τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐπιδράσεως ἐπ' αὐτὸν τοῦ σημιτικοῦ καὶ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ.

Οἱ Ἄριοι λαοί, ἐπομένως καὶ οἱ ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶπομεν, εἶχον στοιχεῖά τινα πολιτισμοῦ. Ἐπῆρχε παρ' αὐτοῖς οἰκογένεια, πολιτεία πατρι-αρχικὴ, βίος γεωργικὸς καὶ ποιμενικὸς, ἐν μέρει δὲ καὶ ναυτικὸς. Εἶχον ἰδέαν τοῦ θεοῦ καὶ ἀρχῆς πνευματικοῦ βίου. Διήρουν τὸν χρόνον τοῦλάχιστον εἰς ἔαρ καὶ χειμῶνα. Ὁ δὲ βαθμὸς τοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις ἐκδηλοῦται εἰς τὰ στοιχεῖα ταῦτα, παρεῖχεν ἱκανῶς στερεὰν βάσιν, ἵνα ἐκ ταύτης ὁρμώμενος ἕκαστος τῶν Ἀρίων λαῶν ἀναπτύξῃ καὶ διαμορφώσῃ ἴδιον πολιτισμὸν ἔθνικῶς ἰδιοφυᾶ. Τοῦτο δ' ἐν τοῖς πρώτοις ἔπραξαν οἱ Ἕλληνες. Ὁρμώμενοι οὗτοι ἐκ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀρίων ἀρχετύπου πολιτισμοῦ ἀνέπτυξαν μετὰ θαυμαστῆς ἰδιοφυΐας τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν. Ἄλλὰ γενᾶται τὸ ζήτημα· ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς παρήχθη δι' ἐξελίξεως ἐκ τοῦ παναρχαίου κοινοῦ τῶν Ἀρίων πολιτισμοῦ, ἢ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ καὶ ἄλλα στοιχεῖα ;

Ἡ παράδοσις ἀναφέρει, ὅτι ξένοι ἔποικοι ἐλθόντες ἐκ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵδρυσαν ἐν αὐτῇ σπουδαῖα κέντρα καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῶν Ἑλλήνων. Τοιοῦτοι ἔποικοι γνωστότατοι ἦσαν ὁ Κέκροψ, ἐλθὼν ἐκ τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν Ἀττικὴν· ὁ Δαναὸς, ἐλθὼν ὡσαύτως ἐκ τῆς Αἰγύπτου εἰς τὸ Ἄργος, καὶ ὁ Κάδμος, ἐλθὼν ἐκ τῆς Φοινίκης εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ἄλλὰ τὰ περὶ ἐποίκων λεγόμενα εἶνε

μυθῶδη, μαρτυροῦσι δὲ μόνον, ὅτι μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρχεν ἐπικοινωνία καὶ ἐπιμιξία καὶ ὅτι ἡ προηγμένη Ἀνατολή ἐπέδρασεν ἐπὶ τὸν ἱστορικὸν βίον τῶν Ἑλλήνων.

Καὶ ἀληθῶς ἐν βλέμμα ἐπὶ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς Ἑλλάδος δεικνύει ἀμέσως, ὅτι αὕτη δὲν περιεκυκλοῦτο πανταχόθεν ὑπὸ Ἀρίων λαῶν. Τὰς ἀνατολικὰς καὶ νοτίους ἀκτὰς τῆς Μεσογείου κατέκουν λαοὶ μὴ Ἄριοι, οἱ Φοίνικες (σημιτικῆς καταγωγῆς) καὶ οἱ Αἰγύπτιοι. Ἀμφότεροι οἱ λαοὶ οὗτοι ἀρχαιότατα εἶχον ἀναπτύξῃ πολιτισμὸν καὶ εἶχον ἔλλα πρῶιμώτατα, ἰδίως οἱ ναυτικοὶ Φοίνικες, εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὃ δὲ πολιτισμὸς αὐτῶν ἐπέδρασεν ἐπὶ τὸν ἑλληνικὸν βίον. Σημεῖα ἐπιδράσεως τοῦ σημιτικοῦ καὶ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τὸν ἑλληνικὸν βίον ἀναφαίνονται καὶ εἰς αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ, ὡς λ.χ. εἰς τὸ ἀλφάβητον τὸ ἑλληνικόν, οὔτινος καὶ οἱ χαρκτῆρες εἶνε σημιτικοὶ καὶ τὰ ὀνόματα.

Ἄλλ' ἡ ἐπίδρασις αὕτη δὲν πρέπει νὰ νοηθῆ ὡς συνδεομένη μετὰ ξενικῶν ἐποικήσεων εἰς τὴν Ἑλλάδα οὔτε μετὰ διαρκοῦς κατοχῆς ἑλληνικῶν νήσων καὶ παραλίων χωρῶν ὑπὸ Φοινίκων ἐν προϊστορικῇ ἐποχῇ. Καὶ ἀναφέρει μὲν ὁ Θουκυδίδης (Α' 8), ὅτι εἰς προϊστορικοὺς χρόνους οἱ Φοίνικες ἐπόκισαν νήσους τινὰς τοῦ Αἰγαίου πελάγους· ἀλλ' ἡ ἐποίκισις αὕτη πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ὑπαινισσομένη ἀπλῶς τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις τῶν Φοινίκων πρὸς τὰς χώρας ταύτας.

Τὸ μόνον ἀληθὲς καὶ ἀναμφισβήτητον εἶνε, ὅτι οἱ Ἕλληνες παρέλαβον παρὰ τοῦ σημιτικοῦ καὶ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ στοιχεῖά τινα, ταῦτα δὲ ἀνέμιξαν μετὰ τοῦ πρώτου αὐτῶν Ἀρίου πολιτισμοῦ καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἀνέπτυξαν τὸν ἰδιοφυᾶ καὶ πρότυπον ἑλληνικὸν πολιτισμὸν, ὅστις καὶ κατὰ τὸ εἶδος καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα εἶνε ὅλως διάφορος τοῦ ἀσιατικοῦ πολιτισμοῦ.

§ 3. Θρησκεία τῶν Ἑλλήνων.

Αἱ πρῶται θρησκευτικαὶ ἰδέαι τῶν Ἑλλήνων ἦσαν κοινὸν κτῆμα

τῶν Ἀρίων. Ἡ θρησκεία αὐτῶν ἦτο φυσική. Ὁ λάμπων οὐρανός (ὁ Ζεὺς) ἦτο ἀρχικῶς ἡ ὑψίστη θεότης, ἣτις ἐλατρεῦετο ἀνωδύμως ἀνευ ἀγαλαμάτων καὶ ναῶν ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων καὶ ἐντὸς ἱερῶν ἀλσῶν. Ὡσαύτως ὁ ἀήρ, ἡ γῆ, τὸ πῦρ, τὸ σκότος, τὸ φῶς καὶ ἐν γένει αἱ δυνάμεις καὶ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως ἐλατρεῦοντο ὡς θεότητες. Ἀλλὰ βαθμηδὸν αἱ ἀφηρημέναι θεότητες ἐπροσωποποιοῦντο, ἐλάμβανον μορφήν ἀνθρωπίνην καὶ ἐγίνοντο θεοί, οἵτινες εἶχον μὲν μορφήν, σκέψεις, αἰσθήματα καὶ πάθη ἀνθρώπων, ἦσαν ὅμως φύσεως καὶ κάλλους ιδεώδους. Κατὰ τὴν προσωποποίησιν ἐκάστου τῶν θεῶν ἐπλάττετο ὑπὸ τοῦ εὐφραντάστου ἑλληνικοῦ λαοῦ ἱστορία, ἣτις περιελάμβανε τὴν γέννησιν, τὰς ιδιότητας, τὰς πράξεις καὶ τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους.

Τοιοτοτρόπως ἡ ἀρχικῶς ἀπλή καὶ πρωτόγονος φυσικὴ θρησκεία τῶν Ἑλλήνων σὺν τῷ χρόνῳ ἐμορφώθη ὑπὸ τῆς πλουσίας φαντασίας αὐτῶν, τοῦ ζωηροῦ πνεύματος καὶ τοῦ βαθέος αἰσθήματος εἰς μυθολογίαν, ἣτις παρουσιάζει ἀνυπέβλητον ποικιλίαν καὶ μεταβλητότητα μορφῶν. Ἡ θρησκεία λοιπὸν τῶν Ἑλλήνων προσέλαβε καθαρῶς αἰσθητικὸν χαρακτῆρα. Διὰ τοῦτο αἱ μὲν θρησκευτικαὶ παραστάσεις παρὰ τοῖς Ἑλλησι μετουσιῶντο εἰς ποίησιν, τὸ δὲ ἀντικείμενον τῆς λατρείας μετεβάλλετο εἰς καλλιτέχνημα.

Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν περαιτέρω μεταβολὴν τῶν πρώτων θρησκευτικῶν ιδεῶν τῶν Ἑλλήνων συνετέλεσε κατὰ πολὺ ἔνθεν μὲν ἡ ἀπόσχισις αὐτῶν εἰς φυλὰς καὶ ἰδίαις χώρας, ἔνθεν δὲ ἡ ἐπικοινωνία αὐτῶν μετὰ ξένων λαῶν καὶ ἰδίᾳ σημιτικῶν.

Ἐκαστος τῶν θεῶν ἐκπροσωπεῖ μίαν δύναμιν ἢ ἐν φαινόμενον τῆς φύσεως, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ μίαν ἠθικὴν ιδέαν. Ὁ Ζεὺς λ. χ. εἶνε ὁ ὑπέρτατος νοῦς ὁ διευθύνων τὸ Σύμπαν καὶ ἐπαγρυπνῶν ἐπὶ τῆς διατηρήσεως τῆς τε ἠθικῆς καὶ φυσικῆς ἐν αὐτῷ τάξεως. Ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς γεννηθεῖσα, εἶνε αὐτὴ ἡ διάνοια (σοφία) θεωρουμένη ἐν τῷ θείῳ αὐτῆς τύπῳ. Ὁ Ἄ-

πόλλων, ὁ ἡλιακὸς θεὸς, σχετίζεται πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀρμονίας ἐν τῇ φύσει, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς καταστροφῆς καὶ τοῦ θανάτου. Ἡ Ἄρτεμις εἶνε αὐτὴ ἡ ἰδέα τῆς ἠθικῆς ἀγνότητος.

§ 4. Οἱ περὶ ἠρώων μῦθοι.

Τὰ κυριώτερα τῶν συμβάντων τῶν ἀναγομένων εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους τῆς Ἑλλάδος ἐνδεικνύουσιν οἱ περὶ τῶν ἠρώων μῦθοι. Εἰς τοὺς μύθους τούτους ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀναπαρίστανε ζωηρῶς τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς διεκόπη αἴφνης τὸ μόνον καθεστῶς τῶν αὐτοχθόνων Πελασγῶν καὶ ἐθεμελιώθησαν νέαι λατρεῖαι, νέαι ὁδοὶ δράσεως, νέαι διατάξεις τοῦ βίου, αἵτινες ἔκτοτε διετηρήθησαν, ἐξασκοῦσαι εὐεργετικὴν ῥοπὴν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἔθνους. Οἱ εἰσηγηταὶ τῆς τοιαύτης προσόδου οὐδὲν κοινὸν εἶχον πρὸς τὸν συνήθη τῶν ἀνθρώπων βίον. Δὲν ἐγεννήθησαν οὗτοι ἐκ θνητῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἦσαν γόνοι ἢ συγγενεῖς τῶν θεῶν. Δὲν εἶχον τὸ σύνηθες μέτρον τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν δυνάμεων τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἰδιότητος καὶ ῥώμης ὑπερφυσικῆς. Δὲν ἐπολιτεύοντο μόνον πρὸς ὁμοίους αὐτοῖς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἠγωνίζοντο πρὸς θηρία καὶ τέρατα καὶ πρὸς θεῖα ὄντα. Ἐνεκα τούτου οἱ Ἕλληνες ἐταύτιζον τὰ περὶ τῆς γενεᾶς αὐτῶν θρυλούμενα πρὸς τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν δοξασίας. Ὠνόμαζον αὐτοὺς ἥρωας καὶ τοὺς ἐτίμων σχεδὸν ὅσον καὶ τοὺς θεοὺς. Ἐπίστευον εἰς τὰ κατορθώματα αὐτῶν, ὅσον ἀπίθανα καὶ ἂν ἦσαν, ὅπως ἐπίστευον καὶ εἰς τὰ περὶ τῶν θεῶν πρεσβευόμενα, ὅσον παράλογα καὶ ἂν ἦσαν. Ἐνὶ λόγῳ τὰς παραδόσεις ταύτας ἐθεώρουν ὡς ἀνηκούσας ἅμα μὲν εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῶν, ἅμα δὲ εἰς τὴν θρησκείαν. Πᾶσα πόλις καὶ πᾶσα φυλὴ εἶχεν ἰδίους ἥρωας.

Ἐπιφανέστατος πάντων τῶν ἠρώων ἦτο ὁ Ἡρακλῆς, ὁ κατ' ἐξοχὴν ἥρωας τῶν Δωριέων. Οὗτος ἐνιαχοῦ ἀνεγνωρίζετο ὡς θεός, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παρουσιάζεται ὡς ἥρωας, ὅστις διὰ τῆς

καταδαμάσεως τῶν ἀτάκτων φυσικῶν δυνάμεων παρασκευάζει τὸ ἔδαφος πρὸς ἔμφρονα βιωτικὴν τάξιν. Ἐκπροσωπεῖ δὲ τὸ ἰδανικὸν ἠθικὸν τῶν Ἑλλήνων. Εἶνε δὲ ὁ Ἡρακλῆς καὶ τὸ ὑπὸ τῶν Φοινίκων εἰς τοὺς Ἑλληνας μεταβιβασθὲν σύμβολον τῆς προοδευτικῆς δράσεως τῶν ἀρχαιοτέρων ἐποικίσεων.

Μετὰ τὸν Ἡρακλῆα μέγιστος ἦρως, τῶν Ἰώνων κυρίως, ἐθεωρεῖτο ὁ Θησεύς. Ὁ Θησεύς κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἰδρυτὴς τῆς πολιτικῆς τάξεως ἐν Ἀθήναις. Εἶνε πρόσωπον μυθικόν, τὸ δὲ ὄνομά του δηλοῖ τάξιν πραγμάτων.

Πλὴν τῶν μεμονωμένων κατορθωμάτων τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἥρωος ἀναφέρονται κατὰ τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν καὶ ἐκδημοὶ ἐκστρατεῖαι, εἰς ἃς ἔλαβον μέρος πολλοὶ ἦρωες. Τοιαῦται ἦσαν ὁ πόλεμος τῶν ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας, ἡ Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία καὶ ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος.

Ὁ πόλεμος τῶν ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας, καθ' ὃν ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἀργους Ἀδραστός μετ' ἄλλων ἑξ στρατηγῶν ἐστράτευσε κατὰ τῶν Θηβῶν, ὅπως ἐγκαταστήσῃ ἐν αὐταῖς βασιλέα τὸν γαμβρὸν του Πολυεΐκη, φαίνεται ὅτι εἶνε ἀπήχησις μεγάλων ἀγώνων ἀχαικῶν καὶ αἰολικῶν φύλων ὑπὸ τὰ τείχη τῆς ἰσχυρᾶς Καδμείας.

Ἡ Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία, καθ' ἣν ὁ Ἰάσων μετ' ἄλλων ἠρώων ἐξέπλευσεν ἐκ τῆς Ἰωλκοῦ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Κολχίδα τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἤρπασε τὸ χρυσόμαλλον δέρας, ἀνήκει εἰς τὸ αἰολικὸν φύλον καὶ μάλιστα εἰς τοὺς Μινύας τοὺς κατοικοῦντας περὶ τὴν Ἰωλικὴν καὶ εἰς τὸν Ὀρχομενὸν τῆς Βοιωτίας, φαίνεται δὲ ὅτι εἶχε σχέσιν πρὸς παλαιὰν ἐμπορικὴν ἐπιμιξίαν τοῦ θαλασσοπόρου καὶ ἐμπορικοῦ τούτου λαοῦ μετὰ τῶν παραλίω χωρῶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος ὡς πραγματικὸν γεγονός δὲν δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ. Τὰ καθ' ἕκαστα μόνον ἀνήκουσιν εἰς τὴν ποίησιν. Εἰς παλαιοτάτην ἐποχὴν βεβαίως συνέβη σύγκρουσις τῶν συντεταγμένων δυνάμεων τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν κατεχόντων τὴν Μικρὰν Ἀσίαν λαῶν, οἵτινες ἦσαν ἐν μέρει συγγενεῖς πρὸς τοὺς Ἑλληνας.

§ 5. Ὁ ἀρχαιότατος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς.

Ὁ κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους μεγάλως ἀναπτυχθεὶς ἐν Ἑλλάδι πολιτισμὸς ἦτο διαδεδομένος ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου μέχρι τῆς Λακωνικῆς καὶ ἀπὸ τῆς Ἀργολίδος πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῶν νήσων Κύπρου καὶ Ῥόδου. Ὁ προϊστορικός οὗτος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, ὃν θαυμασιῶς περιγράφουσι τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα, ὀνομάζεται σήμερον μυκηναῖος πολιτισμὸς ἐκ τῶν Μυκηνῶν, τῆς περιφανεστάτης κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πόλεως.

Αἱ μόναι πηγαὶ πρὸς μελέτην τοῦ μυκηναίου πολιτισμοῦ, πλὴν τινῶν προελληνικῶν ἐπιγραφῶν, εἶνε αὐτὰ τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν περίοδον ταύτην, ἧτις διαιρεῖται εἰς τὴν προμυκηναϊκὴν ἢ τρωϊκὴν καὶ εἰς τὴν κυρίως μυκηναϊκὴν. Τῆς προμυκηναϊκῆς ἢ τρωϊκῆς περιόδου μνημεῖα θεωροῦνται τὰ ἀρχαιότατα τῶν ἐν Τροίᾳ ἀνασκαφέντων, πρὸς τὰ ὅποια ὅμοια θεωροῦνται καὶ τὰ ἐν Τύρινθι, Κύπρῳ καὶ Ἐτρουρίᾳ ἀρχαιότατα μνημεῖα.

Κύριος χαρακτήρ αὐτῶν εἶνε ὅτι ἀνήκουσιν εἰς πολιτισμὸν τινα πρωτότυπον καὶ ἐν αὐτοῖς δὲν ὑπάρχουσι σημεῖα συγγενείας πρὸς τὴν ἀνατολικὴν τέχνην καὶ τὸν πολιτισμὸν, πλὴν μόνον τῶν ἐν Κύπρῳ. Τὰ τῆς Κύπρου ὑπέκυψαν εἰς ἐπίδρασιν ἀσιατικὴν τῆς βορείου Συρίας καὶ διὰ τοῦτο θεωροῦνται ὡς μεσάζοντα μεταξὺ τῆς τρωϊκῆς καὶ τῆς κυρίως μυκηναϊκῆς τέχνης, ἐν τῇ ὁποίᾳ εἶνε καταφανὴς ἡ ἀνατολικὴ ἐπίδρασις, καὶ ὡς παριστῶντα μεταβατικὴν τινα περίοδον. Ἡ τρωϊκὴ περίοδος ἀνατρέχει εἰς χρόνους καθ' οὓς δὲν ὑπῆρχε συγκοινωνία κατὰ θάλασσαν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πρὸς τὰς παραλίας τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας· ὑπῆρχεν ὅμως συγκοινωνία καὶ σχέσις μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν (περιλαμβανομένης καὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας) καὶ τῆς Ἰταλίας.

Ἡ μυκηναϊκὴ περίοδος ἀνατρέχει εἰς χρόνους (1500—1150)

καθ' οὓς ὑπῆρχε ζωηρά συγκοινωνία μεταξύ Ἑλλάδος, Αἰγύπτου, τῶν συριακῶν παραλίων καὶ τῶν νοτίων παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἤκμαζε δὲ ἡ φοινικικὴ θαλασσοπλοία. Ἄπας ὁ χαρακτήρ τῶν ἔργων τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ, τῇ ταφῇ, τῇ ἐνδυμασίᾳ, τῷ ὅπλισμῳ, τῇ ἀγγειοπλαστικῇ, δεικνύει ἀνατολικὴν ἐπίδρασιν, φυλάττει δ' ὅμως ἐν πολλοῖς καὶ τὴν ἰδιορρυθμίαν του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Ἡ Ἑλλάς μεχρὶ τῶν μῆδικῶν πολέμων

§ 6. Αἱ μεταναστεύσεις. — Κάθοδος τῶν Δωριέων.

Μετὰ τὰ τρωϊκὰ συνέβησαν ἐν Ἑλλάδι μεγάλαι ταραχαὶ καὶ πολιτικαὶ μεταβολαὶ ἢ μᾶλλον ἀνατροπὴ καὶ γενικὴ μετανάστευσις τῶν λαῶν. Οὐδεὶς σχεδὸν ἔμεινεν ἐν τῇ ἀρχικῇ του θέσει. Ἡ κίνησις ἤρχισεν ἐκ βορρᾶ. Οἱ Θεσσαλοί, οἵτινες πρότερον κατόικουν ἐν Θεσπρωτίᾳ τῆς Ἠπείρου, διαβάντες τὴν Πίνδον κατέλαβον τὴν ὑπὸ τοῦ Πηγειοῦ διαρροεμένην εὐφορον καὶ πλουσίαν χώραν, ἧτις ἐκ τοῦ ὀνόματός των ὠνομάσθη Θεσσαλία.

Ἐκ τῶν παλαιῶν κατοίκων τῆς χώρας ἄλλοι μὲν ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς κατακτητὰς καὶ ἐγένοντο δούλοι, πενέσται καλούμενοι, ἄλλοι δ' ἐγκατέλιπον τὴν πατρίδα. Καὶ οἱ μὲν περὶ τὴν Ἄρῃν κατοικοῦντες Αἰολεῖς Βοιωτοὶ ἦλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν παρὰ τὴν Κωπαΐδα χώραν, ἧτις ἐκ τοῦ ὀνόματός των ὠνομάσθη Βοιωτία. Οἱ δὲ Δωριεῖς, οἵτινες κατόικουν παρὰ τὸν Ὀλυμπον, μετενάστευσαν εἰς τὴν μεταξὺ Οἴτης καὶ Παρνασσοῦ χώραν, τὴν Δρυοπίδα, ἧτις ἀπ' αὐτῶν ἐκλήθη Δωρίς.

Ἄλλὰ τὸν μεγαλειότερον κλονισμόν ἐπήνεγκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ μετανάστευσις τῶν Δωριέων εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Οἱ μῦθοι παριστάνουσι τοὺς Δωριεῖς εἰς τὴν προκειμένην περίστασιν ὡς βοηθήσαντας τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἡρακλέους πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ κυριαρχικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων, ὧν εἶχον στερηθῆ διὰ τοῦ παρανόμου ἀποκλεισμοῦ τοῦ Ἡρακλέους ἀπὸ τοῦ θρόνου τῶν Μυκηνῶν καὶ διὰ τῆς ἐκδιώξεως τῶν υἱῶν τοῦ ἥρωος τούτου ἐκ τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τοῦ Εὐρυσθέως. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μετανάστευσις αὕτη τῶν Δωριέων καλεῖται συνήθως *κἀνοδος τῶν Ἡρακλειδῶν*.

Ὀγδοήκοντα ἔτη μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον οἱ Δωριεῖς, ἔχοντες ἀρχηγούς τοὺς Ἡρακλίδας *Τήμερον*, *Κρεσφόντην* καὶ *Ἀριστόδημον*, βοηθούμενοι δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Αἰτωλῶν Ὀξύλου, διεπεραιώθησαν ἐκ τῆς Ναυπάκτου εἰς τὴν Πελοπόννησον διὰ πλοίων. Καὶ ὁ μὲν Ὀξύλος μετὰ τῶν Αἰτωλῶν κατέλαβε τὴν Ἥλιδα καὶ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν Ἡλείων βασιλεὺς. Οἱ δὲ Δωριεῖς ἐγένοντο κύριοι τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ μεσημβρινοῦ μέρους τῆς Πελοποννήσου· καταλύσαντες δὲ τὸ κράτος τῶν Ἀχαιῶν, διεμοίρασαν πρὸς ἀλλήλους τὴν χώραν διὰ κλήρου· καὶ ὁ μὲν Τήμενος ἔλαβε τὴν Ἀργολίδα, οἱ δὲ υἱοὶ τοῦ ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ἀποθανόντος Ἀριστοδήμου Εὐρυσθένης καὶ Προκλῆς τὴν Λακωνικὴν, καὶ ὁ Κρεσφόντης διὰ δόλου κατὰ τὴν κλήρωσιν τὴν εὐφορον Μεσσηνίαν.

Πολλοὶ ἐκ τῶν ἡττηθέντων Ἀχαιῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Τισαμενοῦ ὄρμησαν πρὸς τὴν Αἰγιάλειαν, καὶ ἀφοῦ ἐξεδίωξαν τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας Ἴωνας, κατέλαβον τὴν χώραν, ἣτις ἀπ' αὐτῶν μετωνομάσθη *Ἀχαια*. Οἱ δ' ἐκδιωχθέντες Ἴωνες κατέφυγον πρὸς τοὺς ὁμοφύλους τῶν Ἀθηναίους. Καὶ ἐκ Μεσσηνίας ὡσαύτως πολλοὶ εὐγενεῖς, ἐν οἷς καὶ ὁ Νηλεΐδης Μέλανθος, κατέφυγον εἰς τὴν Ἀττικὴν.

Μόνη δὲ ἡ Ἀρκαδία διετήρησε τὴν ἀνεξαρτησίαν της τὸ μὲν διὰ τὸ ὄρεινόν τῆς χώρας, τὸ δὲ διότι ὁ βασιλεὺς αὐτῆς Κύψελος ἔδωκεν εἰς τὸν Κρεσφόντην σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Μερόπην.

Ὑπὸ τοιαύτην μορφήν μετεδόθη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὸ

γεγονός τῆς κατακτῆσεως τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Δωριέων, μορφήν οὐχὶ βεβαίως καθ' ὅλα ἱστορικὴν. Οἱ Δωριεῖς ἐπεχείρησαν τὴν κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου, ἀφοῦ συνεμάχησαν καὶ μετὰ τῶν πρὸς μεσημβρίαν αὐτῶν οἰκούντων Αἰτωλῶν. Διεπεραιώθησαν μετὰ γυναικῶν καὶ παιδῶν κατὰ τὸ στενωτάτον μέρος τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου εἰς τὴν Πελοπόννησον. Καὶ οἱ μὲν Αἰτωλοὶ ὅπως δῆποτε εὐκόλως ἐγένοντο κύριοι τῆς Ἡλίδος δι' εἰρηνικοῦ συμβιβασμοῦ πρὸς τὸν συγγενῆ μὲ αὐτοὺς λαόν, τοὺς Ἐπειούς. Τὸ ἔργον δ' ὅμως τῶν Δωριέων δὲν ὑπῆρξεν οὔτε εὐχερὲς οὔτε βραχυχρόνιον. Τὰ ὄχυρά κυκλώπεια τείχη τῶν ἀκροπόλεων τῶν Πελοπιδῶν ἀπέβαινον μέγα πρόσκομμα εἰς τὰς προσπαθείας τῶν Δωριέων. Διὰ τοῦτο κατόπιν μακροχρονίων ἀγώνων καὶ μικρὸν κατὰ μικρὸν ὑπέταξαν οὗτοι τὴν Λακωνικὴν, τὴν Μεσσηνίαν καὶ μετ' αὐτάς τὴν Ἀργολίδα. Διὰ τοῦ συμβάντος τούτου σύμπασα ἡ μορφή τῶν χωρῶν τούτων ἠλλοιώθη. Τὸ κράτος τῶν Πελοπιδῶν κατελύθη, ἀντ' αὐτῶν δ' ἔλαβον τὴν κυριότητα οἱ ὀρεσίθιοι καὶ Ῥωμαεοὶ Δωριεῖς. Κατὰ δὲ τοὺς ὕστερον χρόνους οἱ Δωριεῖς ἀναφερόμενοι εἰς τοὺς παλαιούς μύθους ἔπλασαν τοὺς ἀρχηγούς των ὡς ἀπογόνους τοῦ Ἡρακλέους, θέλοντες νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ὑπ' αὐτῶν κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου ὡς ἐπιστροφήν εἰς χῶρας, αἵτινες ἀνῆκον εἰς αὐτοὺς κληρονομικῶ δικαίωματι.

Οἱ ἐν Ἀργολίδι ἐγκατασταθέντες Δωριεῖς διαβάντες τὸν Ἰσθμὸν εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐπεχείρησαν νὰ κατακτήσωσιν αὐτήν. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι καταλαβόντες τὰ ἐπίκαιρα σημεῖα ἀντέταξαν ἥρωϊκὴν ἄμυναν καὶ ἠνάγκασαν τοὺς Δωριεῖς νὰ ὑποχωρήσωσιν· ὑποχωροῦντες δὲ οὗτοι κατέλαβον τὰ Μέγαρα, ἅτινα κατέστησαν πόλιν δωρικὴν. Ἡ παράδοσις συνδέει τὴν ἀποδίωξιν τῶν Δωριέων ἐκ τῆς Ἀττικῆς πρὸς τὸν ἥρωϊκὸν θάνατον τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν Κόδρου.

§ 7. — Ἡ κάθοδος τῶν Δωριέων
ὡς νέα ἱστορικὴ περίοδος, ἢ κυρίως ἑλληνική.
— Τίς ἡ ἀρχικὴ ἔννοια τοῦ ὀνόματος Ἑλλήνων
καὶ ἡ αἰτία τῆς ἐπικρατήσεως αὐτοῦ.

Κατ' οὐσίαν πᾶσα ἡ δωρικὴ αὕτη μετανάστευσις εἰς τὴν Πελοπόννησον φαίνεται ἐπέκτασις τῆς ἰδιαίτερας φυλῆς τῶν Ἑλλήνων. Ἡ φυλὴ αὕτη εἴλκε τὸ ὄνομα καὶ τὴν καταγωγὴν ἐκ τῶν Σελλῶν ἢ Ἑλλῶν (ἦτοι Ἑλλήνων) τῆς Ἡπείρου καὶ ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλοπίας ἦτοι Ἑλλάδος (περὶ τὴν Δωδώνην), ἐξετάθη δ' ἐν προϊστορικοῖς χρόνοις μέχρι τῆς νοτίου Θεσσαλίας (Φθίας). Ἐν Θεσσαλίᾳ ἡ φυλὴ αὕτη φαίνεται ἐπικρατεστάτη, ἐκτεινομένη μέχρι τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου. Οἱ Δωριεῖς, οἵτινες ἐκ τῆς περὶ τὸν Ὀλυμπον χώρας μετενάστευσαν εἰς τὴν μεταξὺ Οἴτης καὶ Παρνασσου ὄρεινὴν χώραν, τὴν καλουμένην Δρυοπίδα, ἦσαν οἱ Ἑλληνες. Ὅτε δὲ οὗτοι ἐκ Δρυοπίδος μετενάστευσαν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ κατέκτησαν αὐτήν, τότε τὸ πρῶτον ἐν Πελοποννήσῳ ὀνομάσθησαν Δωριεῖς ὡς προερχόμενοι ἐκ Δωρίδος, ὅπερ ὄνομα εἶνε ταυτόσημον τῷ Δρυοπίσι καὶ σημαίνει χώραν δασώδη. Ὄνομάσθησαν δὲ δι' ἰδιαίτερου διακριτικοῦ φυλετικοῦ ὀνόματος, ληφθέντος ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς χώρας, τῆς Δωρίδος, ἀπὸ τῆς ὁποίας ὤρμησαν πρὸς κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου, διότι τὸ ὄνομα Ἑλληνες τότε κατέστη κοινὸν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ κατάκτησις τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Δωριέων εἶνε μέγιστον γεγονός, μεγάλη ἐθνικὴ καὶ ἱστορικὴ ἐξέλιξις ἐν τῷ βίῳ τῶν Ἑλλήνων. Εἶνε γεγονός, ὅπερ συνδέεται πρὸ πάντων πρὸς τὴν μετάβασιν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀπὸ τῆς ἀρχαϊκῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν περίοδον.

§ 8. — Ἑλληνικαὶ φυλαί. — Ἱστορικὴ ἐρμηνεία
τῶν περὶ Ἑλληνας καὶ τῶν υἱῶν
καὶ ἐγγόνων αὐτοῦ μύθων.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Δωριέων οἱ Ἕλληνες εὐρίσκονται διηρημένοι εἰς τέσσαρας φυλάς, τοὺς Δωριεῖς, τοὺς Ἴωνας, τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τοὺς Αἰολεῖς. Θέλοντες δὲ νὰ παραστήσωσιν ἑαυτοὺς ὡς ἐν ἔθνος ἔχον κοινὴν καταγωγὴν, ἐθεώρουν ὡς γενάρχην ἑαυτῶν τὸν Ἑλληνα, υἱὸν τοῦ βασιλέως τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Φθίας Δευκαλίωνος. Ὁ Ἕλλην ἐγέννησε τὸν Δῶρον, τὸν Αἴολον καὶ τὸν Εὐῶθεν, ὁ δὲ Εὐῶθης τὸν Ἴωνα καὶ τὸν Ἀχαιόν. Ἐκ τῶν δύο λοιπῶν υἱῶν τοῦ Ἑλληνος, Δῶρου καὶ Αἰόλου, καὶ ἐκ τῶν δύο ἐγγόνων αὐτοῦ Ἴωνος καὶ Ἀχαιοῦ ὀνομάσθησαν αἱ τέσσαρες φυλαὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ γενεαλογία ὁμῶς αὕτη ἐπλάσθη ἐν ἀρχῇ τῶν ἱστορικῶν χρόνων (τῆς ἑλληνικῆς περιόδου), ὅποτε τὸ ὄνομα Ἕλληνες κατέστη καθολικὸν ἐπὶ πάντων τῶν κατοικούντων τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον, ἀντικαταστήσαν τὰ παρ' Ὀμήρῳ καθολικὰ ὀνόματα Ἀχαιοί, Δαναοί, Ἀργεῖοι.

Ἕλληνες μόνον ὑπῆρξαν οἱ ἔλκοντες τὸ ὄνομα καὶ τὴν καταγωγὴν ἐκ τῶν Σελλῶν ἢ Ἑλλῶν τῆς Ἠπείρου καὶ ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλοπίας (Ἑλλάδος), οὐχὶ δὲ Ἕλλην ὡς γενάρχης. Ὡσαύτως ὑπῆρξαν Δωριεῖς, Αἰολεῖς, Ἴωνες καὶ Ἀχαιοί, οὐχὶ δὲ Δῶρος, Αἴολος, Ἴων καὶ Ἀχαιός, ἐπώνυμοι ἥρωες τῶν φυλῶν τούτων. Καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐπωνύμων τούτων ἡρώων ἦσαν πλαστά. Οἱ Ἕλληνες οἱ κατακτῆσαντες τὴν Πελοπόννησον ὀνομάσθησαν τὸ πρῶτον Δωριεῖς ἐν Πελοποννήσῳ δι' οὗς λόγους προείπομεν. Τότε ὁ Δῶρος ἐπλάσθη ὡς υἱὸς τοῦ Ἑλληνος καὶ τὸ ὄνομα Δωριεὺς κατέστη ὄνομα φυλετικὸν τῶν κατακτησάντων τὴν Πελοπόννησον. Κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ ἑμόφυλοι τούτων ὀνομάσθησαν εἰδικώτερον Ἴωνες καὶ ἐπλάσαν ἐπώνυμον ἥρωα τῆς φυλῆς των τὸν Ἴωνα, ὅχι υἱὸν τοῦ

Ἕλληνας, ἀλλ' ἔγγονον αὐτοῦ. Ἐπίσης καὶ οἱ Ἀχαιοὶ ἔπλασαν ἴδιον ἥρωα τῆς φυλῆς των, τὸν Ἀχαιόν, ἔγγονον τοῦ Ἕλληνος. Καὶ αἱ αἰολικαὶ δὲ καλούμεναι φυλαὶ ἔπλασαν ἐπόνυμον ἑαυτῶν ἥρωα τὸν Αἴολον, υἱὸν τοῦ Ἕλληνος· καὶ οὕτως ὁ Ἕλληνα καταέστη γενάρχης τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ ἔθνους.

§ 9. Αἱ ἐν Πελοποννήσῳ ἰδρυθεῖσαι δωρικαὶ πολιτεῖαι καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τοὺς καταπολεμηθέντας ἀχαιικοὺς λαοὺς.

Ἐν Πελοποννήσῳ μετὰ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Δωριέων ἰδρύθησαν τρεῖς δωρικαὶ πολιτεῖαι, ἐν Ἀργολίδι, ἐν Λακωνικῇ καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ. Οἱ Δωριεῖς δὲν παρέστησαν ἐν Πελοποννήσῳ ὡς φυλετικοὶ πολέμιοι τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλ' ἐτίμησαν καὶ τοὺς ὑπὸ τῆς ποιήσεως δοξασθέντας ἥρωας τῶν Ἀχαιῶν, καὶ ἑαυτοὺς παρέστησαν μέχρι τινὸς ὡς Ἀχαιοὺς. Οἱ Ἀχαιοὶ ἦσαν ἔθνος, ὅπερ εἶχε δοξασθῆ ὑπὸ τῆς ποιήσεως· τὸ ὄνομα δὲ αὐτοῦ δὲν ἠδύναντο νὰ περιφρονήσωσιν οἱ Ἕλληνες Δωριεῖς. Καὶ ἡ μεταγενεστέρα παράδοσις, ἣτις παρέστησε τὸν Ἀχαιὸν ἔγγονον τοῦ Ἕλληνος, ὡς πρῶτην πατρίδα τῶν Ἀχαιῶν κατέστησεν αὐτὴν τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ κοιτίδα τῶν Ἑλλήνων.

Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ποιήσις καὶ ἡ παράδοσις συνῆψε τόσον στενωῶς πρὸς ἄλληλα δύο ὀνόματα, ὧν τὸ ἐν παρίστα τὴν ποιητικὴν Ἑλλάδα, τὴν Ἑλλάδα τοῦ παρελθόντος, τὸ δὲ ἕτερον τὴν ἱστορικὴν Ἑλλάδα, οὐδὲως εἶνε ἄπορον, ὅτι οἱ κατ' ἐξοχὴν Ἕλληνες Δωριεῖς, οἵτινες διεδέχθησαν τὸ κράτος καὶ τὴν δύναμιν τῶν Ἀχαιῶν, δὲν ἐθεώρουν ἀλλότριον ἑαυτῶν τὸ ὄνομα τῶν Ἀχαιῶν καὶ τὴν ποιητικὴν αὐτῶν ἱστορίαν, ἐτίμων δὲ καὶ ἐσέβοντο τὰς παραδόσεις καὶ τὰ μνημεῖα τῆς ἱστορίας αὐτῶν ὡς παραδόσεις καὶ μνημεῖα τῆς ἰδίας των ἱστορίας¹.

¹ Ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Κλεομένης κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔκτου αἰῶνος π.Χ. ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας καὶ κωλυόμενος ὑπὸ τῆς ἱερείας νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἄδυτον τοῦ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς εἶπεν· Ὅκ εἰμι Δωριεὺς, ἀλλ' Ἀχαιὸς (Ἡροδότου Ε' 72).

§ 10. Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι.

Πρώτη περίοδος.

Αἱ διάφοροι μεταναστεύσεις, αἵτινες συνέβησαν ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Ἑλλάδι καὶ μάλιστα ἡ κάθοδος τῶν Δωριέων ἐπήνεγκον καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα μεγάλην ἀναστάτῳσιν, ἔνεκα δὲ αὐτῆς συνέβησαν καὶ ἄλλαι ἀπώτεραι μεταναστεύσεις.

α'. *Αἰολικαὶ ἀποικίαι.* — Καὶ πρῶτον πολλοὶ τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἐνωθέντες μετὰ πολλῶν ἐκ Βοιωτίας Αἰολέων μετέβησαν διὰ ξηρᾶς εἰς Θράκην, καὶ διαπεραιωθέντες διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐν ἔτει 1054, μετὰ μακροὺς πρὸς τοὺς ἐγγχωρίους ἀγῶνας κατέλαβον ἅπασαν τὴν βορειοδυτικὴν παραλίαν καὶ τὰς παρακειμένας νήσους Λέσβον καὶ Τένεδον, καὶ ἴδρυσαν ἐπ' αὐτῶν ἀποικίας. Αἱ ἀποικίαι αὗται ὠνομάσθησαν αἰολικαί, ἡ δὲ χώρα Αἰολίς. Τῶν αἰολικῶν ἀποικιῶν σπουδαιότεραι ἦσαν ἡ Κύμη καὶ ἡ Σμύρνη (ἣτις βραδύτερον ἐγένετο ἰωνικὴ) καὶ ἐπὶ τῆς Λέσβου ἡ πολυανθρωποτάτη καὶ εὐδαίμων Μυτιλήνη.

β'. *Ἰωνικαὶ ἀποικίαι.* — Οἱ Ἴωνες, οἵτινες ἐξεδιώχθησαν ἐκ τῆς Αἰγιαλείας ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν, κατέφυγον, ὡς προσέπομεν, εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ κατόκησαν ἐν αὐτῇ ἐπὶ τινα χρόνον. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ χώρα αὕτη, οὖσα λεπτόγεως καὶ ἄγονος, δὲν ἠδύνατο νὰ διαθρήψῃ τοσοῦτον πληθυσμόν, οἱ Ἴωνες οὗτοι, μιμούμενοι τοὺς Αἰολεῖς, ἐν ἔτει 1044, ἀφ' οὗ παρέλαβον καὶ ὁμοφύλους τῶν ἐκ Χαλκίδος, Ἐρετρίας καὶ τινῶν μερῶν τῆς Πελοποννήσου, διέπλευσαν τὴν θάλασσαν. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν κατέλαβον τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους (πλὴν τῆς Μήλου, Θήρας καὶ Ἀνάφης, αἵτινες βραδύτερον κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Δωριέων), καὶ ἴδρυσαν ἀποικίας, ὧν κέντρον ἀπέβη ἡ μικρὰ, ἄκαρπος καὶ πετρῶδης Δηλος, ἣτις ἐθεωρεῖτο ὡς τόπος τῆς γεννήσεως τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος. Κατόπιν προχωρήσαντες διηυθύνθησαν εἰς τὴν

Μικρὰν Ἀσίαν πρὸς μεσημβρίαν τῶν αἰολικῶν ἀποικιῶν, μετὰ μακροὺς δὲ ἀγῶνας πρὸς τοὺς ἐγγχωρίους κατέλαβον τὴν ὑπὸ τοῦ Καύστρου καὶ τοῦ Μαιάνδρου διαρροεμένην χώραν, ἣν ἐκάλεσαν Ἰωνίαν καὶ ἦτις ὡς πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὸ κλίμα κατέχει μίαν τῶν ὠραιότερων τοποθεσιῶν τοῦ κόσμου. Ἐπὶ τῶν ὠραίων λοιπὸν ἀκτῶν τῆς Ἰωνίας καὶ ἐπὶ τῶν ἀπέναντι νήσων Σάμου καὶ Χίου ἴδρυσαν δώδεκα ἀποικίας, ὧν ἐπισημότεραι ἦσαν ἡ Χίος καὶ ἡ Σάμος ἐπὶ τῶν ὁμωνύμων νήσων, ἡ Φώκκια, αἱ Κλαζομεναί, ἡ Ἐφεσος, ἡ Κολοφῶν, αἱ Ἐρυθραὶ ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Λυδίας καὶ ἡ μεγίστη καὶ πολυκνηρωποτάτη Μίλητος ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς βορείου Καρίας.

Αἱ δώδεκα αὗται ἰωνικαὶ ἀποικίαι ἀπετέλουν ἀμφικτυονίαν (ἰωνικὴ δωδεκάπολις), ἧς θρησκευτικὸν κέντρον ἦτο ὁ ἐπὶ τοῦ δασώδους ἀκρωτηρίου τῆς Μυκάλης ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος. Οἱ δὲ Κολοφώνιοι, ἐκβαλόντες τοὺς Αἰολεῖς ἐκ τῆς Σμύρνης, κατέστησαν αὐτὴν πόλιν ἰωνικὴν.

γ'. Δωρικαὶ ἀποικίαι. — Ἡ πρὸς ἀποικισμὸν ὁρμὴ μετεδόθη καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Δωριεῖς. Ὅθεν μετὰ τοὺς Ἴωνας πολλοὶ Δωριεῖς ὁρμώμενοι ἐκ τῆς Μεγαρικῆς καὶ τῆς Ἀργολίδος διέπλευσαν καὶ αὐτοὶ τὴν θάλασσαν. Καὶ πρῶτον μὲν κατέλαβον καὶ ἀπόκισαν τὴν Αἴγινα, τὰ Κύθηρα, τὴν Μῆλον, τὴν Θήραν καὶ τὴν Ἀνάφη· ἔπειτα δὲ προχωρήσαντες κατέλαβον τὴν Ῥόδον καὶ τὴν Κῶν, ἔτι δὲ τὴν μεσημβρινὴν ἀκτὴν τῆς Καρίας, καὶ ἔκτισαν ἕξ πόλεις, τρεῖς ἐν τῇ Ῥόδῳ, μίαν ἐν τῇ Κῷ καὶ δύο ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Καρίας, τὴν Κνίδον καὶ τὴν Ἀλικαρνασσόν.

Αἱ ἕξ αὗται ἀποικίαι ἀπετέλουν τὴν λεγομένην δωρικὴν ἐξάπολιν, ἧς θρησκευτικὸν κέντρον ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπὶ τοῦ Τριοπίου ἀκρωτηρίου. Ἐκεῖ συνήρχοντο οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων κατ' ἔτος καὶ ἐτέλουν κοινὴν ἐορτὴν, συγχρόνως δὲ συνεσκέπτοντο καὶ περὶ τῶν κοινῶν ὑποθέσεων.

Ὡσαύτως μία μοῖρα Δωριέων (Ἀργείων καὶ Λακεδαιμονίων) διεπεραιώθη εἰς Κρήτην, ὑποτάξασα δὲ τοὺς ἰθαγενεῖς ἴδρυσεν τὴν

ἐν Κρήτῃ δωρικὴν πολιτείαν, ἣτις εἶχε πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς τὴν τῆς Σπάρτης. Ὀνομαστόταται δωρικαὶ πόλεις ἐν Κρήτῃ ὑπῆρξαν ἡ Κνωσσός, ἡ Γόρτυς, ἡ Κυδωνία καὶ ἡ Λύκτος.

Τοιοιουτρόπως ἅπασα ἡ δυτικὴ παραλία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπληρώθη ἐλληνικῶν ἀποικιῶν, αἵτινες πᾶσαι προώδευσαν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν καὶ λίαν ἐνωρίς προήχθησαν εἰς ὑψίστην ἀκμὴν, ὑπερβαλοῦσαι καὶ αὐτὰς τὰς μητροπόλεις.

Ὡσαύτως ἀξιολογώταται ἀπέβησαν αἱ ἀποικίαι αὐταὶ ὡς πρὸς τὴν ποίησιν, τὸν πεζὸν λόγον, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς τέχνας. Ὁ Ὅμηρος ἦτο ἐκ Σμύρνης, ὁ Ἀλκαῖος καὶ ἡ Σαπφὼ ἐκ Μυτιλήνης, οἱ φιλόσοφοι Θαλῆς ἐκ Μιλήτου καὶ ὁ Πυθαγόρας ἐκ Σάμου, ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας Ἡρόδοτος ἐξ Ἀλικαρνασσοῦ.

Δευτέρα περίοδος.

Οὐδὲν ἔθνος οὔτε ἀρχαῖον οὔτε νεώτερον ἐξέπεμψε τοσαύτας ἀποικίας εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, ὅσας τὸ ἐλληνικόν. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀποικιῶν, βραδύτερον ἀπὸ τοῦ ὀγδοῦ μέρους μέχρι τοῦ ἔκτου π. Χ. αἰῶνος οἱ Ἕλληνες ἵδρυσαν καὶ ἄλλας πολυαριθμοὺς ἀποικίας. Πρὸς ἀνατολὰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, ὁ Εὐξείνιος Πόντος μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀζοφικῆς, ἡ μεσημβρινὴ παραλία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἡ Κύπρος, πρὸς νότον ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Κυρηναικὴ, καὶ πρὸς δυσμὰς ἡ Σικελία καὶ ἡ κάτω Ἰταλία καὶ αἱ ἀκταὶ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας περιεστέφθησαν διὰ στεφάνης πόλεων ἐλληνικῶν, αἵτινες ἡμιλλῶντο ἐν τῷ σταδίῳ τῆς εὐημερίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ὑπὸ τῶν Μιλησίων ἰδρύθησαν πολυάριθμα, περὶ τὰ ὀγδοήκοντα, ἐμπόρια. Τοιαῦτα ἦσαν ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ ἡ Ἄβυδος καὶ ἡ Λάμψακος· ἐν τῇ Προποντίδι ἡ Κύζικος· ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἡ Φῶσις, ἡ Σινώπη, ἡ Ὀδησσός καὶ ἄλλαι. Ὑπὸ τῶν Σαμίων ἐκτίσθη ἐν τῇ Προποντίδι ἡ Πέρινθος. Ὑπὸ τῶν Μεγαρέων ἐκτίσθησαν ἐν τῇ Προποντίδι ἡ Σηλυβρία, ἐπὶ τοῦ θρακικοῦ Βοσπόρου ἐπὶ μὲν τῆς εὐρωπαϊκῆς

ἔχθη τὸ Βυζάντιον, ἐπὶ δὲ τῆς ἀσιατικῆς ἢ Χαλκηδών, ἐν δὲ τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἢ Ἡράκλεια.

Οἱ Χαλκιδεῖς ἐκάλυψαν διὰ πολυαριθμῶν ἀποικιῶν τὴν ἐπὶ τῆς Μακεδονίας τρίγλωσσον χειρόνησον, ἣτις καὶ Χαλκιδικὴ ἐξ αὐτῶν ὠνομάσθη. Ἐπὶ τῆς Χαλκιδικῆς ἴδρυσαν ὡσαύτως ἀποικίας καὶ οἱ Ἐρετριεῖς καὶ οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἄνδριοι καὶ ἄλλοι.

Τῶν πρὸς δυσμὰς ἰδρυθειῶν ἀποικιῶν ἀξιολογώτεραι ἦσαν ἐπὶ τῆς ἰλλυρικῆς παραλίας ἢ Ἀπολλωνία καὶ ἡ Ἐπίδαμνος. Ἐν Σικελίᾳ αἱ Συρακοῦσαι, ἡ Κατάνη, οἱ Λεοντῖνοι, ὁ Ἀκράγας, ἡ Ἱμέρα καὶ ἄλλοι. Ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ, ἣτις διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν ὠνομάζετο *Μεγάλη Ἑλλάς*, ἦσαν τὸ Ῥήγιον, ὁ Τάρας, ἡ Κρότων, ἡ Σύβαρις, ἡ Κύμη, ἡ Ἐλέα καὶ ἄλλοι. Ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς παραλίας τῆς Γαλλίας ἦτο ἡ Μασσαλία. Ἐν Κύπρῳ ἡ Πάφος, ἡ Σαλαμίς καὶ ἄλλοι. Ἐπὶ τῶν βορείων παραλίῶν τῆς Ἀφρικῆς ἡ Κυρήνη, ἣτις ταχέως προήχθη καὶ κατέστη τὸ κέντρον ἀρχαίου κράτους. Ἐν Αἰγύπτῳ ἡ Ναύκρατις, καὶ ἄλλοι ἀλλαχοῦ πλεῖστοι.

Οἱ ἀποικοὶ, ἀπερχόμενοι ἐκ τῆς μητροπόλεως ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἑνός, οἰκιστοῦ καλουμένου, παρελάμβανον μεθ' ἑαυτῶν μέρος τοῦ ἱεροῦ πυρός, ὅπερ ἐσήμανε τὸν δεσμόν τῆς ἀποικίας πρὸς τὴν μητρόπολιν καὶ ὅπερ διετηρεῖτο ἄσβεστον ἐν τῷ πρυτανείῳ ἢ ἐν τῷ βουλευτηρίῳ. Πολιτικῶς αἱ ἀποικίαι ἦσαν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῶν μητροπόλεων. Ὁ μόνος δεσμός ἦτο τὸ σέβας πρὸς τὴν μητρόπολιν καὶ ἡ λατρεία τῶν πατρῶων θεῶν. Ἐν γένει ἡ σχέσις μεταξὺ μητροπόλεως καὶ ἀποικίας ἦτο ὁποία εἶνε ἡ σχέσις μεταξὺ μητρὸς καὶ ἐγγάμου θυγατρὸς.

Οἱ λόγοι, οἵτινες παρεκίνησαν τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν ἴδρυσιν ἀποικιῶν, ἦσαν ποικίλοι, κυριώτατοι δ' ὅμως οἱ ἐξῆς α') ἡ δυσκολία εἰς τὸ νὰ πορίζωνται ἐν τῇ πατρίδι των τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα ἕνεκα τῆς ὀσμῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, β') ἡ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἀκατάσχετος κλίσις αὐτῶν, ἕνεκα τῆς ὁποίας

μὴ ἀνεχόμενοι τὴν ἐπιβαλλομένην εἰς αὐτοὺς ἐξουσίαν ἐζήτουν νέαν πατρίδα, καὶ γ') τὸ φύσει ἐμπορικὸν καὶ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων. Τελευταῖον δὲ καὶ αὐταὶ αἱ ἐγχώριοι ἀρχαὶ ἔνεκεν ἐσωτερικῶν λόγων ἐξέπεμπον πολλάκις ἀποίκους.

Τοιουτοτρόπως ὁ ἑλληνισμός, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, τὰ ἑλληνικὰ ἤθη καὶ οἱ ἑλληνικοὶ θεσμοὶ ἐξηπλώθησαν ἀπανταχοῦ ἀνὰ πάσας τὰς ἀκτᾶς, ὅπου τὸ εὐφορον τῆς γῆς, ὅπου καλὸς λιμὴν, ὅπου ἡ εὐκολία τῆς συγκοινωνίας καὶ τοῦ κέρδους ἐδελέαζον τοὺς ἀποίκους.

Ἱστορικῶς λοιπὸν ἡ Ἑλλάς δὲν περιορίζεται εἰς τὴν καλουμένην ἑλληνικὴν χερσόνησον, ἀλλ' ἐπεκτείνεται πανταχοῦ ὅπου διεδόθη ὁ ἑλληνισμός. Οἱ Ἕλληνες, ὡς προείπομεν, πανταχοῦ ἠμιλλῶντο ἐν τῷ σταδίῳ τῆς εὐημερίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Μετὰ μακροῦς ἀγῶνας καὶ πολλὰ παθήματα ἐπρώτευσαν εἰς πάντας τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ ἀρετῆς, ἀνεδείχθησαν τὸ μεγαλοφύεστατον ἅμα καὶ μαχιμώτατον τῶν ἐπὶ γῆς ἔθνῶν, τὸ καλλιτεχνικώτατον, εὐγλωττότατον καὶ ἐν πολλοῖς πρακτικώτατον. Σεμνυνόμενοι δὲ δικαίως διὰ τὴν ὁμολογουμένην ταύτην ἀρετὴν, ἀπέδωκαν κατὰ τὸν πέμπτον π. Χ. αἰῶνα εἰς τὸ ὄνομά των τὸ ὄνομα τοῦ τελείου ἀνθρώπου, πάντας δὲ τοὺς ἄλλους λαοὺς ὠνόμασαν βαρβάρους.

§ 11. Διαίρεσις καὶ ἐνότης τῶν Ἑλλήνων.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες οὐδέποτε ἀπετέλεσαν ἓν κράτος, ἀλλ' ἦσαν διηρημένοι εἰς ἀπειραρίθμους αὐτοτελεῖς καὶ ἀνεξαρτήτους πολιτείας. Ἐν τούτοις ὅμως αἱ διάφοροι αὐταὶ αὐτοτελεῖς καὶ ἀνεξαρτητοὶ πολιτεῖαι συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλας διὰ δεσμῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν τοσοῦτον ἰσχυρῶν, ὥστε ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ὡς μέλη ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους. Οἱ κυριώτεροι τῶν δεσμῶν ἦσαν ἡ κοινὴ καταγωγὴ, ἡ αὐτὴ γλῶσσα, ἡ αὐτὴ θρησκεία· ἔτι δὲ οἱ πανελλήνιοι ἀγῶνες, τὰ μαντεῖα καὶ αἱ ἀμφικτυοναίαι.

§ 12. Πανελλήνιοι ἀγῶνες.

Παρά τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ὑπῆρχε συνήθεια νὰ τελῶνται κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐν ταῖς διαφόροις πόλεσι θρησκευτικαὶ πανηγύρεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐλάμβανον μέρος οἱ κάτοικοι τῆς πανηγυρίζουσας πόλεως καὶ οἱ περὶ αὐτῆς κατοικοῦντες. Τὰς πανηγύρεις ταύτας ἐλάμπρυνον δι' ἀγῶνων μουσικῶν, ποιητικῶν, φιλολογικῶν καὶ πρὸ πάντων γυμναστικῶν. Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ τέσσαρες τῶν πανηγύρεων τούτων ἐγένοντο πανελλήνιοι, καὶ συνέρρεον εἰς αὐτὰς πανταχόθεν θεαταί. Αἱ πανηγύρεις αὗται, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐκ τῶν κυριωτάτων ἐθνικῶν δεσμῶν, ἦσαν τὰ Πύθια, τὰ Ἴσθμια, τὰ Νέμεια καὶ τὰ Ὀλύμπια.

α') Τὰ Πύθια ἐτελοῦντο ἐν τῷ παρὰ τοὺς Δελφοὺς Κρυσσαίῳ πεδίῳ πρὸς τιμὴν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος καθ' ἕκαστον τέταρτον ἔτος διὰ μουσικῶν καὶ γυμναστικῶν ἀγῶνων καὶ δι' ἄρματοδρομιῶν. Ἀγωνοθέται, ἤτοι ἐπιμεληταὶ τῶν ἀγῶνων, ἦσαν οἱ Ἄμφικτύονες, εἰς δὲ τοὺς νικητὰς ἐδίδετο βραβεῖον κλάδος δάφνης.

β') Τὰ Ἴσθμια ἐτελοῦντο ἐν τῷ Ἴσθμῳ τῆς Κορίνθου πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος κατὰ πᾶν τρίτον ἔτος, οἱ δὲ νικηταὶ ἐλάμβανον κλάδον πίτυος. Ἀγωνοθέται ἦσαν οἱ Κορίνθιοι.

γ') Τὰ Νέμεια ἐτελοῦντο κατὰ διετίαν πρὸς τιμὴν τοῦ Διὸς ἐν τῷ ἄλλει τῆς Νεμεᾶς μεταξὺ Κλεωνῶν καὶ Φλιοῦντος, οἱ δὲ νικηταὶ ἐλάμβανον θαλλὸν σελίνου.

δ') Τὰ Ὀλύμπια ἦσαν ἡ μεγίστη τῶν πανηγύρεων. Ταῦτα ἐτελοῦντο πρὸς τιμὴν τοῦ Διὸς κατὰ πᾶν τέταρτον ἔτος ἐν Ὀλυμπίᾳ παρὰ τὸ ἱερόν ἄλλος τῆς Ἄλτεις κατὰ μῆνα Ἰούλιον, καὶ διήρουν μέχρι μὲν τοῦ 472 π. Χ. μίαν ἡμέραν, μετὰ ταῦτα δὲ πέντε ἡμέρας. Ἀπασα ἡ Ἑλλάς συνέρρεεν εἰς τὴν μεγίστην ταύτην ἑορτὴν προσέτι δὲ καὶ βάρβαροι πολλοὶ προσήρχοντο, ἀλλ' ὡς θεαταὶ μόνον. Καθ' ὅλον τὸν μῆνα, καθ' ὃν ἐτελοῦντο οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, ἐκηρύσσετο ἐκεχειρία, δηλ. διακοπὴ τῶν πολέμων

καὶ τῶν ἐμφυλίων στάσεων, τὸ δὲ διάστημα τοῦτο ἐκαλεῖτο *ἱερομηνία*.

Εἰς τοὺς ἀγῶνας μόνον γνήσιοι Ἕλληνες ἐδικαιοῦντο νὰ λάβωσι μέρος. Αἱ γυναῖκες ἀπεκλείοντο ἀπὸ τοῦ νὰ παρίστανται μεταξὺ τῶν θεατῶν. Τὴν ἐπιτήρησιν τῶν ἀγῶνων εἶχον Ἕλαιοι, δέκα δὲ αὐτῶν ἐξελέγοντο, ἵνα κρίνωσι τοὺς διαγωνιζομένους, καὶ ὠνομάζοντο *Ἑλλανοδίκαι*.

Κατ' ἀρχὰς οἱ ἀγῶνες περιωρίζοντο εἰς τὸν ἀπλοῦν δρόμον, βραδύτερον δὲ εἰσῆχθησαν καὶ ἄλλα ἀγωνίσματα, ἡ πάλη, τὸ ἄλμα, τὸ ἀκόντισμα καὶ ἡ δισκοβολία· οὕτως ἀπετελέσθη τὸ πένταθλον· ἔτι δὲ ἡ πυγμὴ καὶ τὸ παγκράτιον (ἀγὼν πυγμῆς καὶ πάλης συγχρόνως).

Πάντα ταῦτα τὰ ἀγωνίσματα ἐτελοῦντο ἐν τῷ Σταδίῳ, ὅπερ ἦτο ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τῆς Ἀλτεις καὶ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Κρονίου ὄρους. Τέλος εἰσῆχθησαν καὶ αἱ ἵπποδρομίαι καὶ αἱ ἀρματοδρομίαι, ἀλλ' εἰς αὐτάς ἕνεκα τῆς μεγάλης δαπάνης ἐλάμβανον μέρος μόνον οἱ εὐπατρίδαι.

Εἰς τοὺς νικητὰς ἐδίδετο παρὰ τῶν Ἑλλανοδικῶν στέφανος ἐξ ἀγριελαίας (κοτίνου), εὕρισκομένης ἐν τῷ ἄλσει τῆς Ἀλτεις. Οἱ νικηταὶ ὠνομάζοντο *ὀλυμπιονῆikai*, καὶ ὁ κήρυξ ἐνώπιον τοῦ συνηγμένου πλήθους, τοῦ ἐκπροσωποῦντος ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἐξεφώνει τὸ ὄνομα τοῦ ὀλυμπιονίκου, τοῦ πατρὸς καὶ τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀγώνισμα ἦτο ὁ ἀπλοῦς δρόμος, καὶ ὁ νικῆσας εἰς τοῦτον ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ κυρίως νικητής.

Οἱ ὀλυμπιονῆikai ἐλάμβανον ἐν τῇ πατρίδι των πλείστας τιμὰς. Πολλαὶ πόλεις κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ὀλυμπιονικῶν ἐκέρμηζον μέρος τῶν τειχῶν, ἵνα εἰσέλθῃ θριαμβευτικῶς ὁ νικητής. Τοῦτο δὲ ἦτο δεῖγμα, ὅτι ἡ πόλις, ἣτις εἶχε τοιοῦτους ἀθλητὰς, δὲν εἶχεν ἀνάγκην τειχῶν.

Πᾶς ὀλυμπιονίκης μετὰ τρεῖς νίκας εἶχε τὸ δικαίωμα ν' ἀνεγείρῃ τὸν ἀνδριάντα του ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἄλσους τῆς Ἀλτεις. Ἐν τῷ ἄλσει τούτῳ ὑπῆρχον ἄπειρα καλλιτεχνήματα, οἷον βωμοί,

ἀγάλματα, ἐν οἷς διέπρεπον ὁ Ἑρμῆς τοῦ Πραξιτέλους, ἡ Νίκη τοῦ Παιωνίου καὶ ἄλλα. Ὑψούτο προσέτι ἐν τῷ ἄλλαι καὶ ὁ μεγαλοπρεπέστατος ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τοῦ ὁποίου τὰ ἀετώματα ἐκοσμοῦντο δι' ὠραισιτάτων ἔργων γλυπτικῆς. Ἐν τῷ σηκῷ τοῦ ναοῦ ἴστατο τὸ κολοσσαῖον χρυσελεφάντινον ἀγαλμα τοῦ Διός, ἀριστοτέχνημα τοῦ δαιμονίου καλλιτέχνου Φειδίου.

Ἡ ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου εἰς τοὺς ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας συνάθροισις ἀγωνιστῶν καὶ θεατῶν ἐθεωρεῖτο καλλίστη εὐκαιρία πρὸς ἐπίδειξιν καὶ πνευματικῶν ἔργων. Ὅθεν πολλοὶ ἱστορικοὶ, ῥήτορες καὶ φιλόσοφοι ἔσπευδον εἰς τὴν φαίδραν ταύτην τῶν Ἑλλήνων πανήγυριν καὶ ἐπεδείκνυσαν τὰ ἀριστουργήματα τοῦ λόγου. Ὡσαύτως καὶ καλλιτέχνη ἐπεδείκνυσαν τὰ ἔργα των. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάγνωσις τῶν πνευματικῶν ἔργων καὶ ἡ ἐπίδειξις τῶν καλλιτεχνημάτων δὲν ἀπετέλουν μέρος τῆς ἐερτῆς.

Ἡ ὀλυμπιακὴ τετραετία ἐκαλεῖτο Ὀλυμπιάς. Ταύτην οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοῦ 300 π.Χ. μετεχειρίζοντο πρὸς χρονολογίαν, τάξαντες ὡς χρονολογικὴν ἀφετηρίαν τὸ ἔτος 776 π.Χ., ὁπότε ἤρχισαν νὰ καταγράφωνται τὰ ὀνόματα τῶν ὀλυμπιονικῶν.

§ 13. Μαντεῖα.

Οἱ Ἕλληνες πρωτόμωτατα ἤρχισαν νὰ παρατηρῶσι πάντα θρα συμβαίνουσι παρὰ τὰς συνήθεις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἢ τοῦ φυσικοῦ κόσμου περιστάσεις καὶ νὰ ἐξηγῶσιν αὐτὰ ὡς σημεῖα τοιαύτης ἢ τοιαύτης μεταβολῆς τῆς τύχης· λ. χ. αἱ ἀστραπαί, αἱ βρονταί, αἱ ἐκλείψεις τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, οἱ σεισμοί, ἀτινα πάντα ἐκαλοῦντο *διοσημεῖαι*, ἐθεωροῦντο ὡς προμηνύματα τῶν μελλόντων νὰ συμβῶσιν. Ὡσαύτως καὶ ἡ πτῆσις τῶν οἰωνῶν (οἰωνοσκοπία) καὶ τὰ σπλάγχνα τῶν ἱερῶν (ἱεροσκοπία) καὶ ποικίλα ἄλλα σημεῖα ἐνομίζοντο ὅτι ἐξεδήλουν τὴν εὐμένειαν ἢ δυσμένειαν τῶν θεῶν ὡς πρὸς τὰ συμβησόμενα.

Αἱ προλήψεις αὗται ἐκ πρώτης ἀφρηρίας παρήγαγον καιῆλλον τινὰ δοξασίαν, ὅτι δηλ. οἱ θεοὶ ἐπέτρεπον εἰς τινὰς τῶν θνητῶν τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ μέλλοντος ἐκ τῶν τοιούτων σημείων, καὶ οἱ τοιοῦτοι θνητοὶ ἐκαλοῦντο μάντιες.

Ἄλλὰ κυρίως καὶ πρὸ πάντων τὰς περὶ τῶν μελλόντων βουλάς τῶν θεῶν ἐμάθθανον οἱ Ἕλληνες εἰς ἱεροῦς τινὰς τόπους, ὅπου ἐπίστευον ὅτι παρίσταντο ἀοράτως αὐτοὶ οἱ θεοί. Οἱ ἱεροὶ οὗτοι τόποι ὀνομάζοντο μαντεῖα ἢ χρηστήρια, συνέρρεον δ' εἰς αὐτὰ πανταχόθεν οἱ ἄνθρωποι ζητοῦντες χρησμόν.

Μαντεῖα ὑπῆρχον πολλὰ ἐν Ἑλλάδι, οἷον τὸ ἐν Δωδώνῃ τῆς Ἡπείρου (τὸ ἀρχαιότατον πάντων, ἐν τῷ ὁποίῳ αἱ ἱέρειαι ἠρμήνευον τὰς βουλάς τοῦ Διὸς ἐκ τῆς κινήσεως τῶν φύλλων τῆς ἱερᾶς δρυός), τὸ τοῦ Ἀμφιαράου ἐν Ὠρωπῷ, τὸ τοῦ Τροφωνίου παρὰ τὴν Λεβάδειαν. Ἄλλὰ τὸ ὀνομαστότατον πάντων τῶν μαντείων καὶ κατὰ πολὺ συντεῖνον εἰς τὴν ἐθνικὴν τῶν Ἑλλήνων ἐνότητα ἦτο τὸ ἐν Δελφοῖς τῆς Φωκίδος, ὅπου ὁ Ἀπόλλων διὰ τῆς Πυθίας διηρμήνευε τὰς περὶ τῶν μελλόντων βουλάς τοῦ Διὸς.

Τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἔκειτο ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς ὑπώρειας τοῦ Παρνασσοῦ. Ὁ γῶρος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔκειτο τὸ ἱερόν, ὀνομάζετο Πυθῶ, ἐξ οὗ καὶ ὁ Ἀπόλλων ἐκαλεῖτο Πύθιος καὶ ἡ ἱέρεια Πυθία καὶ οἱ παρ' αὐτὸ τελούμενοι ἀγῶνες Πύθια. Ὅτε ἡ Πυθία ἐμελλε νὰ χρησιμοδοτήσῃ, ἐκάθητο ἐπὶ τρίποδος, κάτωθεν δὲ αὐτοῦ ὑπῆρχε χάσμα καὶ ἐξήρχοντο ἐξ αὐτοῦ ἀναθυμιάσεις. Ἡ Πυθία, ζαλιζομένη ἐκ τῶν ἀναθυμιάσεων, ἤρχιζε νὰ λέγῃ λέξεις ἀκαταλήπτους, οἱ δὲ ἱερεῖς, οἵτινες διεκρίνοντο ἐπὶ μεγάλη εὐφυΐα καὶ σοφία, γνωρίζοντες ἄλλως καὶ τὰς περιστάσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας διετέλουν οἱ ζητοῦντες χρησμόν, ἐσχημάτιζον ἐκ τῶν λέξεων τῆς Πυθίας χρησμούς, συνήθως ἐμμέτρους, εὐφυεῖς, συντόμους καὶ δυσκαταλήπτους, πολλάκις δὲ καὶ διαφορομένους. Ἐκ τούτου καὶ ὁ Ἀπόλλων ἐκαλεῖτο Λοξίας. Περὶ πάσης σπουδαίας υποθέσεως οἱ Ἕλληνες συνεβουλεύοντο τὸν Ἀπόλλωνα, μάλιστα δὲ ὅτε ἐπρόκειτο περὶ πολέμου.

Τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν εἶχε φήμην παγκόσμιον καὶ ἐθεωρεῖτο ἀψευδέστατον, τὸ δὲ ἠθικὸν κράτος αὐτοῦ ἐν σύμπαντι τῷ ἑλληνισμῷ ὑπῆρξε μέγα. Ὅχι μόνον Ἕλληνες ἀλλὰ καὶ βάρβαροι ἤρχοντο καὶ ἐζήτουν χρησμόν, ἐκόμιζον δὲ καὶ πλουσιώτατα δῶρα, ἐξ οὗ καὶ ὁ μέγας πλοῦτος τοῦ μαντείου.

§ 14. Ἀμφικτυονία.

Ἀμφικτυονία ἦσαν θρησκευτικοὶ μᾶλλον ἢ πολιτικοὶ σύνδεσμοι, οἵτινες συνέδεον τὰς γειτονικὰς πόλεις. Σκοπὸς τῶν ἀμφικτυονιῶν ἦτο ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ προστασία κοινοῦ ἱεροῦ, εἰς τὸ ὁποῖον συνερχόμενοι κατ' ἔτος ἀντιπρόσωποι τῶν περιοικίδων πόλεων ἐτέλουν ἐορτὰς καὶ πανηγύρεις, συγχρόνως δὲ συνεσκέπτοντο καὶ περὶ τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων. Ἀμφικτυονία ὑπῆρχον πολλά· ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἡ τῶν δώδεκα ἰωνικῶν πόλεων καὶ ἡ τῆς δωρικῆς ἐξαπόλεως· ἡ περὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δήλῳ, καὶ ἄλλαι. Ἄλλ' ἡ ἐπισημοτέρα πικσῶν τῶν ἀμφικτυονιῶν ἦτο ἡ κατ' ἐξοχὴν Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον καλουμένη. Τοῦ συνεδρίου τούτου μετεῖχον δώδεκα λαοὶ (Βοιωτοὶ, Δωριεῖς, Ἴωνες, Φωκεῖς, Θεσσαλοὶ, Λοκροὶ καὶ ἄλλοι). Ἐκάστη τῶν πολιτειῶν τῶν ἀποτελουσῶν τὸ συνέδριον τοῦτο ἔπεμπε κατ' ἔτος δύο ἀντιπρόσωπους, ὧν ὁ εἷς ἐκαλεῖτο ἱερομνήμων, διὰ τὰς θρησκευτικὰς ὑποθέσεις, καὶ ὁ ἕτερος πυλαγόρας, διὰ τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις.

Τὸ συνέδριον τοῦτο συνήρχετο δις τοῦ ἔτους, τὸ μὲν ἕαρ ἐν Δελφοῖς, τὸ δὲ φθινόπωρον εἰς τὴν παρὰ τὰς Θερμοπύλας κωμόπολιν Ἀνθήλην, ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Δήμητρος. Οἱ Ἀμφικτύονες εἶχον τὴν ἄμεσον ἐφορείαν τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ, διηύθυνον τοὺς Πυθικοὺς ἀγῶνας, καὶ ἐφρόντιζον νὰ λύσῃ πᾶσαν διαφορὰν ἀναφουομένην μεταξὺ τῶν λαῶν τῶν ἀποτελούντων τὸ συνέδριον.

§ 15. Ὁ πολιτειακὸς βίος τῶν Ἑλλήνων
ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ ἀναπτύξει ἀπὸ τῶν ὀμηρι-
κῶν χρόνων μέχρι τῶν χρόνων τῆς μεγίστης
ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος.

Τὰ ἀρχαιότατα πολιτεύματα εἰς τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς πόλεις ἦσαν βασιλεῖαι κληρονομικαί. Οἱ βασιλεῖς κατήγοντο ἐξ ἐπιφανεστάτου γένους, ἀνάγοντες τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὸν Δία· ὅθεν καὶ διογενεῖς καὶ διοτρεφεῖς ὠνομάζοντο. Ὁ βασιλεὺς εἶχε τριπλῆν ἐξουσίαν, ἥτοι εἶχε τὴν ἐν πολέμῳ ἡγεμονίαν, ἦτο ἀνώτατος δικαστής, καὶ προϊστάτο τῶν ἐπισήμων θυσιῶν. Ἡ δύναμις ὅμως τῶν βασιλέων δὲν ἦτο ἀπόλυτος, ἀλλὰ περιωρίζετο ὑπὸ συμβουλίου. Τοῦτο ἀπετέλουν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπιφανῶν οἴκων, ἥτοι οἱ εὐγενεῖς. Οἱ σύμβουλοι οὗτοι, οἵτινες παρ' Ὀμήρῳ καλοῦνται βουλευφόροι, ἡγήτορες ἢ καὶ γέροντες, συνήρχοντο συνήθως εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ βασιλέως, καὶ μετὰ τὴν συνήθη θυσίαν συνεζήτουν μετ' αὐτοῦ ἐν κοινῷ συμποσίῳ τὰ σοβαρὰ ζητήματα τῆς πολιτείας, καὶ ἀπεφάσιζον τὰ δέοντα· προκειμένου δὲ περὶ λίαν σπουδαίων ζητημάτων, συνεκάλουν καὶ τὸν λαὸν εἰς ἐκκλησίαν (ἀγοράν), ἵνα ἀκούσωσι τὴν γνώμην αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἡγόρευον μόνον οἱ εὐγενεῖς, κρατοῦντες σκῆπτρον, ὁ δὲ λαὸς διὰ βοῆς μόνον ἐπεδοκίμαζε τὰς ἀποφάσεις τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ βασιλέως ἢ ἀπλῶς ἐδείκνυε τὴν δυσαρρέσκειάν του.

Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου καὶ σὺν τῇ ἀναπτύξει τοῦ ἔθνους ἡ βασιλεία ἤρχισε νὰ καταρρέῃ· τούναντίον δὲ ἠϋξάνετο ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ δύναμις τῶν εὐγενῶν, οἵτινες περιστοίχιζον τοὺς θρόνους τῶν βασιλέων καὶ ἀπετέλουν τὸ συμβούλιον αὐτῶν. Ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος ἡ βασιλεία ὑπεχώρησε πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἀντ' αὐτῆς δὲ ἰδρύθη ὀλιγαρχία. ἦτοι ἀρχὴ ὀλίγων ἀνδρῶν, τῶν ἐπιφανεστέρων καὶ πλουσιωτέρων. Μόνον ἐν Σπάρτῃ διετηρήθη μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων ἡ βασιλεία, ἀλλὰ τὰ δικαιώματα αὐτῆς, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, περιωρίσθησαν κατὰ

πολύ. Ὡσαύτως ἡ βασιλεία διατηρήθη καὶ ἐν Ἡπείρῳ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ὀλιγαρχία κατέστη μισητὴ εἰς τοὺς πολλούς. Οἱ εὐγενεῖς οἱ κατέχοντες τὴν ἐξουσίαν ὄχι μόνον ἀπέκλειον τὸν δῆμον πάσης συμμετοχῆς εἰς τὰ κοινά, ἀλλὰ καὶ κατέθλιβον αὐτὸν δι' ἐπαχθῶν φόρων καὶ βαρείας ἐργασίας. Ἐν τούτοις ὁ δῆμος διὰ τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς βιομηχανίας προαχθεὶς εἰς εὐπορίαν ἀπέκτησε συνείδησιν τῶν δικαιωμάτων του· δι' ὃ καὶ ἐξηγέρθη κατὰ τῶν εὐγενῶν ζητῶν καὶ αὐτὸς συμμετοχὴν εἰς τὰ κοινά. Ἐντεῦθεν προεκαλοῦντο συχναὶ στάσεις. Καὶ εἰς τινὰς μὲν πόλεις οἱ εὐγενεῖς ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι, καὶ ἀνετίθη ἡ διαρρυθμισις τῶν πολιτικῶν πραγμάτων εἰς αἰσυμνήτας (δαιτητάς) ἢ εἰς νομοθέτας. Τοιοῦτοι ἄνδρες ὑπὸ πάντων τιμώμενοι διὰ τὴν ἀρετὴν των καὶ τὴν σοφίαν των ὑπῆρξαν ὁ Δράκων καὶ ὁ Σόλων ἐν Ἀθήναις, ὁ Πιπτακὸς ἐν Μυτιλήνῃ, ὁ Φιλόλαος ἐν Θήβαις, ὁ Χαρώνδας ἐν Κατάνῃ τῆς Σικελίας, ὁ Ζάλευκος ἐν τοῖς Ἐπιζεφυρίοις Λοκροῖς τῆς κάτω Ἰταλίας.

Ἄλλαχοῦ ὅμως οἱ κρατοῦντες εὐγενεῖς ἀπέκρουσαν πᾶσαν ἀπαίτησιν τοῦ λαοῦ καὶ ἐξηκολούθουν καταπιέζοντες καὶ καταθλίβοντες αὐτόν. Δι' ὃ προεκάλεσαν βιαιοτέρους καὶ αἱματηροτέρους ἀγῶνας. Κατὰ τούτους τοὺς ἀγῶνας δυνατοὶ τινες καὶ φιλόδοξοι, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν, ὠφελούμενοι ἐκ τῆς εὐνοίας τοῦ λαοῦ κατέλυσαν εἰς τινὰς πόλεις τὴν ὀλιγαρχίαν, καὶ ἐγένοντο αὐτοὶ τύραννοι, συγκεντρώσαντες εἰς ἑαυτοὺς τὴν ὑπερτάτην τῆς πολιτείας ἀρχήν. Ἡ ἐποχὴ τῆς τυραννίδος συμπίπτει ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῶν μέσων τῆς ἑκτῆς.

Πολλοὶ τῶν τυράννων ἀνεδείχθησαν ἄξιοι τῆς ὑψηλῆς θέσεως, ἦν αὐτογνωμόνως κατέλαβον, καὶ ἐκυβέρνησαν λαμπρῶς. Οἱ διάδοχοι ὅμως αὐτῶν ἐξώκειλαν εἰς κατάρχησιν τῆς ἐξουσίας των καὶ ἀπέβησαν δεσπόται βίαιοι. Ἐπὶ τῶν μηδικῶν χρόνων κατελύθη σχεδὸν πανταχοῦ ἡ τυραννίς, καὶ εἰς τοῦτο συνετέλεσαν κατὰ

μέγα μέρος οἱ Σπαρτιαῖται· ἀντὶ δὲ τῆς τυραννίδος εἰς μὲν τὰς ἰωνικὰς πόλεις ἰδρύθησαν δημοκρατίαι, εἰς δὲ τὰς δωρικὰς ὀλιγαρχίαι.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

§ 16. Ἱστορία τῆς Σπάρτης.

Ἀπὸ τῆς δωρικῆς κατακτῆσεως οἱ κάτοικοι τῆς Λακωνικῆς διεκρίθησαν εἰς τρεῖς τάξεις, τοὺς Σπαρτιάτας, τοὺς Περιοίκους καὶ τοὺς Εἰλωτας. Σπαρτιάται ἐλέγοντο οἱ Δωριεῖς ἐκ τῆς πόλεως Σπάρτης, ἧτις κειμένη ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Εὐρώτα κατέστη τὸ κέντρον ὅλης τῆς χώρας· ἐν αὐτῇ δὲ κατόκου οἱ κατακτηταί. Οὗτοι κατεῖχον πάσας τὰς δημοσίας ἀρχὰς καὶ ἀπετέλουν τὸν διαρκῆ στρατὸν τῆς πολιτείας, ἐκωλύοντο δὲ νὰ μετέρχωνται οἰονδήποτε ἐμπόριον ἢ τέχνην. Περιοίκοι (πέριξ οἰκοῦντες) ὀνομάζοντο ἐκεῖνοι τῶν παλαιῶν κατοίκων τῆς Λακωνικῆς (Ἀχαιῶν), οἵτινες οἰκισθελῶς ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς κατακτητάς. Οὗτοι διετήρησαν τὴν προσωπικὴν τῶν ἐλευθερίαν, κατόκου τὰς πέριξ τῆς Σπάρτης κόμας καὶ ἐκαλλιέργουν ἐλευθέρως τὰ κτήματά των, πληρώνοντες φόρον τὸ ἥμισυ τῶν προϊόντων των εἰς τοὺς κατακτητάς. Οἱ Περιοίκοι ἠσχολοῦντο προσέτι εἰς τὸ ἐμπόριον, τὰς τέχνας καὶ τὴν βιομηχανίαν. Πολιτικά δικαιώματα δὲν εἶχον, ἐλάμβανον ὅμως μέρος εἰς τὸν πόλεμον. Οἱ Περιοίκοι καὶ οἱ Σπαρτιαῖται ὀνομάζοντο δι' ἐνὸς ὀνόματος Λακεδαιμόνιοι, ὅπως Λακεδαίμων ἐκαλεῖτο καὶ ἡ Σπάρτη μεθ' ὅλης τῆς περὶ αὐτὴν χώρας. Εἰλωτες δ' ὀνομάσθησαν ὅσοι τῶν παλαιῶν κατοίκων ἐπεχείρησαν διὰ τῶν ὄπλων νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν ἐλευθερίαν των, ἀλλ' ἠττηθέντες ἐγένοντο δοῦλοι τῶν κατακτητῶν.

Οἱ Εἰλωτες ἦσαν δοῦλοι τοῦ κοινοῦ· ὡς τοιοῦτοι δὲν ἦτο δυνατὸν οὔτε νὰ πωληθῶσιν οὔτε νὰ δωρηθῶσιν· ἔζων δὲ καλλιέργουντες τὰ κτήματα τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἄλλας οἰκιακὰς αὐτῶν

ἐργασίας ἐκτελοῦντες. Ἐν πολέμῳ ἐπολέμουν συνήθως ὡς ψιλοὶ (ἐλαφρῶς ὠπλισμένοι), ὅσοι δὲ διέπρεπον ἐν αὐτῷ ἐγίνοντο ἐλεύθεροι, καλούμενοι νεοδαμῶδεις (νέοι πολῖται).

Ἡ σπαρτιατικὴ πολιτεία παρουσιάζει ἀπ' ἀρχῆς τὸν παράδοξον θεσμόν τῆς διπλῆς βασιλείας. Οἱ δύο βασιλεῖς ἐφημιζοντο ὡς καταγόμενοι ἐκ τοῦ Εὐρυσθένου καὶ τοῦ Προκλέους. Τοῦτο ὅμως εἶνε ἀπλή παράδοσις. Φαίνεται δὲ πιθανώτερον, ὅτι πρὸς διατήρησιν τῆς χώρας, ἣν μετὰ μακροῦς καὶ αἱματηροῦς ἀγῶνας κατέκτησαν, ἔλαβον ἀπὸ κοινοῦ τὴν ἀρχὴν δύο ἰσχυρὰ βασιλικὰ γένη, οἱ Ἀγιάδαι καὶ οἱ Εὐρουποντίδαι. Τὰ δύο ταῦτα βασιλικὰ γένη δὲν ἠδύναντο νὰ συνδεθῶσι πρὸς ἄλληλα διὰ κηδεστίας καὶ εἶχον χωριστοὺς οἴκους καὶ χωριστοὺς τάφους.

Καὶ εἶχον μὲν οἱ Δωριεῖς πολιτικὰ δικαιώματα, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν διηρέθησαν εἰς πλουσίους καὶ εἰς πένητας· ἡ δὲ ἀνισότης τῶν περιουσιῶν, αἱ ἀμοιβαῖαι ἔριδες τῶν δύο βασιλικῶν οἴκων καὶ ἡ ἔλλειψις νόμων προὔκλουν συχνὰς ἐσωτερικὰς ταραχάς. Τὰ δεινὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἐκορυφώθησαν, ἡ ἀνομία ἐπλεόνασε, καὶ ἡ νεοπαγῆς πολιτεία διέτρεχε τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Εὐτυχῶς ὅμως ἀνεφάνη ἀνὴρ, ὅστις ἔσωσεν ἐκ τοῦ ὀλέθρου τὴν σπαρτιατικὴν πολιτείαν, καὶ ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ περιώνυμος Λυκοῦργος, ὁ μέγας νομοθέτης τῆς Σπάρτης.

§ 17. Λυκοῦργος.

Περὶ τοῦ βίου τοῦ Λυκοῦργου οὐδὲν γνωρίζομεν βέβαιον καὶ ἀσφαλές. Αἱ εἰδήσεις τῶν ἀρχαίων περὶ τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου νομοθέτου τῆς Σπάρτης εἶνε συγκεχυμέναι καὶ πολλάκις ἀντιφατικαὶ πρὸς ἀλλήλας, ἐνίοτε δὲ φθάνουσι καὶ μέχρι τοῦ θαυμαστοῦ. Ὁ Ἡρόδοτος λέγει, ὅτι ἡ Πυθία ὠνόμασε τὸν Λυκοῦργον θεὸν μᾶλλον ἢ ἄνθρωπον. Καὶ ἀληθῶς ὡς θεὸς ἐλατρεύθη ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις. Τινὲς ἰσχυρίζονται, ὅτι δὲν ὑπῆρξέ ποτε νομοθέτης τῆς Σπάρτης ὑπὸ τὸ ὄνομα Λυκοῦργος, ἀλλ' ὅτι τὸ ὄνομα

τοῦτο εἶνε ἐπίθετον τοῦ φωτοβόλου δελφικοῦ Ἀπόλλωνος, ὑπὸ δὲ τὰς ἐμπνεύσεις αὐτοῦ ἱερτικὸν σῶμα ἐθέσπισε τοὺς νόμους τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας. Ἀλλὰ μεθ' ὅλον τὸ σκότος, τὸ ὁποῖον περιβάλλει τὸν βίον τοῦ Λυκούργου, δὲν δικαιούμεθα ν' ἀρνηθῶμεν τὴν πρωτοπικὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ. Ὁ Λυκούργος ὑπῆρξε καὶ ἔδρασε κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος π. Χ.

§ 18. Νομοθεσία τοῦ Λυκούργου.

Ὁ Λυκούργος διὰ τῆς νομοθεσίας του τρία τινὰ κυρίως ἐζήτησε νὰ ρυθμίσῃ α) τὸ πολίτευμα, β) τὴν περιουσίαν, γ) τὴν ἀγωγὴν τῶν πολιτῶν συμφώνως πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ δωρικοῦ φύλου καὶ πρὸς τὴν κατάστασιν, ἣν ἐδημιούργησαν οἱ κατακτηταί. Σημειωτέον δέ, ὅτι πολλαὶ διατάξεις τοῦ Λυκούργου δὲν ἦσαν νέαι ἐφευρέσεις ἢ ἐπινοήσεις αὐτοῦ, ἀλλ' ἐστηρίζοντο εἰς ἀρχαίας δωρικὰς συνθηκείας, ἄς οὗτος ἀνεκαίνισε μόνον, ὥρισεν ἀκριβέστερον ἢ καὶ ἐξέτεινε κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν τότε περιστάσεων καὶ ἀναγκῶν. Ὠνόμασε δὲ ὁ Λυκούργος τὰς διατάξεις του *θήρας*.

α) *Πολιτικοὶ θεσμοί.* Ὁ Λυκούργος διετήρησε τὸν θεσμόν τῆς διπλῆς βασιλείας, ἀλλὰ περιώρισεν ὅμως κατὰ πολὺ τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς. Μόνον ἐν πολέμῳ οἱ βασιλεῖς εἶχον μεγίστην ἰσχύν, ἐπανερχόμενοι δ' ὅμως εἰς τὴν Σπάρτην ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ δίδωσι λόγον τῶν πράξεών των.

Γερουσία. — Οἱ Σπαρτιῆται ἦσαν διηρημένοι εἰς τρεῖς φυλάς καὶ τριάκοντα ὠβάς, ἐκάστης φυλῆς ὑποδιαιρουμένης εἰς δέκα ὠβάς. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διαίρεσεως ταύτης ὁ Λυκούργος συνέστησε τὴν γερουσίαν. Ἡ γερουσία ἀπετελεῖτο ἐξ εἴκοσι καὶ ὀκτῶ μελῶν ἀντιπροσωπευόντων τὰς εἴκοσι καὶ ὀκτῶ ὠβάς. Οἱ δὲ γέροντες ἦσαν ἰσόβιοι, ἐξελέγοντο δ' ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ λαοῦ ἐκ τῶν ὑπερβάντων τὸ ἐξηκαστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ ἐχόντων τὸ ἦθος ἀνεπίληπτον. Τῆς γερουσίας προήδρευον οἱ δύο βασιλεῖς, οὔτινες ἦσαν οἱ ἐκ κληρονομικοῦ δικικιώματος νόμιμοι ἀντιπρόσωποι

τῶν δύο ὠθῶν, εἰς ἃς ἀνῆκον τὰ γένη αὐτῶν. Ἡ γερουσία μετὰ τῶν βασιλέων προσβουλευόντο περὶ ὅλων τῶν δημοσίων ὑποθέσεων, αἵτινες ἔμελλον νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ λαοῦ, ἐδίκαζε δὲ ὡς ἀνώτατον ποινικὸν δικαστήριον καὶ ἦτο ἀρχὴ ἀνεύθυνος.

Ἐκκλησία. — Ἡ ἐκκλησία τοῦ λαοῦ ὠνομάζετο ἀπέλλα καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ Σπαρτιατῶν συμπληρωσάντων τὸ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας των. Συνήρχετο αὕτη κατὰ πᾶσαν πανσέληνον ἐν ὑπαίθρῳ καὶ ἀπεφαίνετο περὶ τῶν προτάσεων, αἵτινες ὑπεβάλλοντο ὑπὸ τῆς γερουσίας καὶ τῶν βασιλέων. Διὰ βοῆς δὲ καὶ ἢ οὐ ἐνέκρινεν ἢ ἀπέριπτε τὰ προτεινόμενα, χωρὶς νὰ δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τροποποίησιν.

Ἐφοροί. — Ἄλλη τις σπουδαία πολιτικὴ ἀρχή, ἣτις κατὰ τινας ἰδρύθη βραδύτερον ἐπὶ βασιλέως Θεοπόμπου, ἦτο ἡ τῶν ἐφόρων. Οἱ ἔφοροι ἦσαν πέντε καὶ ἐξελέγοντο κατ' ἔτος ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Κατ' ἀρχὰς οὗτοι ἐξεπλήρουν ἀπλῶς δικαστικὰ καὶ ἀστυνομικὰ καθήκοντα· ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ, καὶ πιθανώτατα ἐπὶ Θεοπόμπου, ἀπέβησαν παντοδύναμοι, συγκεντρώσαντες εἰς χεῖρας των πᾶσαν ἐξουσίαν· προήδρευον τῆς γερουσίας καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ καὶ ἐξετέλουν τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν· εἶχον τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων χρημάτων· ἠδύναντο νὰ παύσωσι τοὺς ἄρχοντας (πλὴν τῶν γερόντων) καὶ νὰ ἐπιβάλλωσιν εἰς αὐτοὺς χρηματικὸν πρόστιμον καὶ φυλάκισιν· ἐπετήρουν τὴν ἀγωγὴν τῶν νέων· καὶ αὐτοὺς τοὺς βασιλεῖς ἠδύναντο νὰ εἰσάγωσιν εἰς δίκην. Ἄπασα ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ἦτο εἰς χεῖρας τῶν ἐφόρων. Αὐτοὶ ἐδέχοντο καὶ ἔπεμπον πρέσβεις· αὐτοὶ διέτασσαν τὰς ἐκστρατείας. Καὶ εἶχε μὲν ὁ βασιλεὺς ἐν πολέμῳ τὴν ὑπερτάτην στρατηγίαν, παρηκολούθουν δ' αὐτὸν πάντοτε δύο ἐκ τῶν ἐφόρων. Οἱ ἔφοροι δὲ μόνον εἶχον τὸ πλεονέκτημα νὰ μὴ παρακάνηται εἰς τὰ συσσίτια.

6') **Ἀναθεσμὸς τῆς γῆς καὶ διατάξεις περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου.** — Οἱ Δωριεῖς γενόμενοι κύριοι τῆς Λακωνικῆς διήρσαν αὐτήν, κατὰ παλαιὰν αὐτῶν συνθήθειαν, εἰς τρία μέρη. Τὸ ἐν Ἑλλ. Ἱστορία I. Βραχνοῦ

μέρος ἀνῆκεν ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν πολιτείαν. Τὸ δεύτερον μέρος διενεμήθη κατ' ἴσους κλήρους εἰς τοὺς Σπαρτιάτας. Τὸ δὲ τρίτον παρεχωρήθη εἰς τοὺς περιοίκους ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ πληρώνωσι φέρον εἰς τοὺς κατακτητὰς τὸ ἥμισυ τῶν προϊόντων των. Προϊόντος δ' ὅμως τοῦ χρόνου ἡ ἀρχικὴ αὕτη ἰσότης τῆς περιουσίας διαταράχθη καὶ οἱ Σπαρτιάται διηρέθησαν εἰς πλουσίους καὶ πένητας. Ὁ Λυκούργος θέλων νὰ ἄρῃ πᾶσαν ἀφορμὴν διχονοιῶν προέβη εἰς τὸ τολμηρὸν μέτρον τοῦ ἀναδασμοῦ τῆς γῆς. Διήρесе λοιπὸν ἐκ νέου τὴν γῆν τῆς Λακωνικῆς εἰς τέσσαρας χιλιάδας, καὶ πεντακοσίους, κατ' ἄλλους δὲ εἰς ἐννέα χιλιάδας, ἴσους κλήρους διὰ τοὺς Σπαρτιάτας, ὅσοι ἦσαν τότε οἱ οἴκοι αὐτῶν, καὶ εἰς τριάκοντα χιλιάδας μικροτέρους διὰ τοὺς Περιοίκους, εἰς οὐδένα δὲ Σπαρτιάτην ἢ Περίοικον ἐπέτρεπετο νὰ πωλήσῃ ἢ νὰ διανείμῃ ἢ ν' ἀνταλλάξῃ τὸν κλῆρὸν του. Ὁ κλῆρος μετέβαινε κληρονομικῶς ἀπὸ τοῦ πατρὸς εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱόν, ὅστις ὑπεχρεοῦτο νὰ διατρέφῃ ὅλην τὴν οἰκογένειαν. Ἄν δὲν ὑπῆρχον ἄρρενες κληρονόμοι, οἱ κλῆροι ἐπεστρέφοντο εἰς τὴν πολιτείαν, ἥτοι διέθετον αὐτοὺς οἱ βασιλεῖς, οἱ ἀρχῆθεν κύριοι τῆς χώρας.

Ὁ Λυκούργος θέλων νὰ καταπολεμήσῃ τὴν φιλοχρηματίαν, πρὸς δὲ ν' ἀπεσκορακίσῃ ἐκ τῆς Σπάρτης τὴν πολυτέλειαν, ἀπηγόρευσε τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα, ἐπέτρεψε δὲ μόνον τὴν χρῆσιν τῶν σιδηρῶν. Ἴνα δ' ἀποδιώξῃ τὴν τρυφηλότητα καὶ καταστήσῃ τοὺς Σπαρτιάτας ἐγκρατεῖς καὶ ὀλιγαρκεῖς, συνέστησεν ἢ μάλλον ἀνεπέωσε τὰ συσσίτια. Πάντες δηλαδὴ οἱ Σπαρτιάται, πλὴν τῶν γυναικῶν, καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς ὑποχρεωτικῶς συνήρχοντο καὶ συνέτρωγον εἰς κοινὰς τραπέζας, εἰσφέροντες ἕκαστος κατὰ μῆνα ὠρισμένον ποσὸν ἀλεύρου, οἴνου, τυροῦ καὶ σῦκων. Προσφιλῆς τροφὴ τῶν Σπαρτιατῶν ἦτο ὁ μέλας ζωμός, ὅστις συνίστατο ἐκ χοιρείου κρέατος, ὄξους καὶ ἄλατος καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔβαπτον τὸν κριθινὸν ἄρτον.

γ') Ἀγωγή τῶν πολιτῶν. — Ἄπασαι αἱ διατάξεις τῆς λυκούργείου νομοθεσίας ἓνα σκοπὸν εἶχον, πῶς νὰ καταστήσωσι τοὺς

Σπαρτιάτας γενναίους ὑπερασπιστάς τῆς πατρίδος· διὰ τοῦτο πᾶς ὁ βίος αὐτῶν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας ἐκωνόνισθη ὑπὸ τοῦ Λυκούργου πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Πᾶς πολίτης ἐγεννάτο στρατιώτης καὶ ἀνῆκεν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν πολιτείαν. Τὰ νεογέννητα παιδιὰ ἐζητάζοντο ὑπὸ τῶν ἀρχόντων, καὶ ὅσα μὲν αὐτῶν εὐρίσκοντο ἀσθενικὰ ἢ ἀνάπηρα ἐρίπτοντο εἰς τοὺς ἀποθέτας (τόπον βαρβαρῶδη πλησίον τοῦ Ταυγέτου), διότι ἡ ζωὴ αὐτῶν ἐθεωρεῖτο ἀνωφελὴς καὶ εἰς αὐτὰ καὶ εἰς τὴν πατρίδα· τὰ δὲ ἀρτιμελῆ καὶ ὑγιᾶ μέχρι μὲν τοῦ ἐβδόμου ἔτους τῆς ἡλικίας ἀνετρέφοντο ὑπὸ τῶν γονέων, κατόπιν δὲ παρελάμβανεν αὐτὰ ἡ πολιτεία καὶ αὐτὴ ἐφρόντιζε διὰ τὴν περαιτέρω ἀνατροφὴν των.

Οἱ παῖδες ἀνετρέφοντο ἐν πάσῃ σκληραγωγίᾳ. Συνήθιζον νὰ ὑποφέρωσιν εὐκόλως τὴν πείναν, τὴν δίψαν, τὸ ψῦχος, τὸν καύσωνα, τὴν ἀγρυπνίαν. Ἐβάδιζον ἀσκεπεῖς καὶ ἀνυπόδητοι· ἐφόρουσαν τὸ αὐτὸ ἔνδυμα θέρος καὶ χειμῶνα· ἐκοιμῶντο κατ' ἀγέλας ἐπὶ στρωμνῶν ἐκ καλάμων, οὓς αὐτοὶ ἔκοπτον εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Εὐρώτα. Ὡσαύτως ἐγυμνάζοντο ἀδιακόπως εἰς τὸν δρόμον, τὴν πάλην, τὸν δίσκον, τὸ ἀκόντιον, καὶ μετεχειρίζοντο μὲ πολλὴν εὐστροφίαν καὶ τέχνην πᾶν ὄπλον. Εἰς τοὺς παῖδας καὶ τοὺς ἐφήβους ἐπετρέπετο νὰ κλέπτωσιν, ἵνα δύνανται ἐν καιρῷ πολέμου νὰ ἐξαπατώσιν τοὺς πολεμίους καὶ ἐξευρίσκωσι τὴν ἑαυτῶν τροφήν· ὅστις δ' ὄμως ἐφωρᾶτο κλέπτων ἐκολάζετο διὰ μαστιγώσεως οὐχὶ ὡς κλέπτῃς, ἀλλ' ὡς ἀνεπιτήδειος.

Ἡ καθαρῶς στρατιωτικὴ ἀνατροφὴ τῶν νέων περιώριζεν, ὡς ἦτο ἐπόμενονον, τὴν πνευματικὴν αὐτῶν μόρφωσιν, ἀλλὰ δὲν ἀπέκλειεν αὐτὴν ἐντελῶς. Περιεστρέφετο αὐτὴ μόνον εἰς ὅσα ἦσαν ἐπιτήδεια νὰ διεγείρωσιν εἰς τοὺς νέους φρονήματα ὑψηλὰ καὶ γενναῖα, ν' ἀναπτύξωσι δ' ἐν αὐτοῖς τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας. Ἰδίᾳ ἐμάνθανον οἱ νέοι μουσικὴν καὶ χορὸν στρατιωτικὸν (πυρρίχην), ἀπεστήθιζον τὰς ῥήτρας τοῦ Λυκούργου, τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου καὶ ἄλλα ἕσματα, ἅτινα ἐξύμνουσαν τοὺς ὑπὲρ πατρίδος πεσόντας καὶ ἐψέγον τὸς δειλοὺς καὶ ἀνάδρους. Ἐδιδάσκοντο προσέτι οἱ νέοι

να εἶνε σεμνοὶ τὸ ἦθος, να σέβωνται καὶ να τιμῶσι τοὺς γέροντας, να ἴστανται σιωπηλοὶ καὶ ὡς ἀγάλματα ἐνώπιον τῶν ἀρχόντων, ν' ἀπαντῶσιν εἰς τὰς ἐρωτήσεις τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν γερόντων εὐστόχως, ταχέως καὶ δι' ὀλίγων λέξεων, ἐξ οὗ προήλθεν ὁ περιώνυμος καταστάς λακωνισμὸς ἢ τὸ λακωνικῶς ὁμιλεῖν.

Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀνατροφή τῶν Σπαρτιτικῶν. Ὁ ὅλος βίος αὐτῶν εἶχεν ἀναφορὰν εἰς τὸν πόλεμον. Ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας μέχρι τοῦ ἐξηκοστοῦ ἦσαν στρατιῶται. Ἐν τῇ πόλει ἔζων ὡς ἐν στρατοπέδῳ, ὁ δὲ πόλεμος δι' αὐτοὺς ἦτο πανήγυρις. Ὁ Σπαρτιάτης ἐθεωρεῖ καθήκον του να μάχεται καὶ ἀποθνήσκη ὑπὲρ πατρίδος. Μένων σταθερὸς ἐν τῇ τάξει δὲν ὑπεχώρει οὐδὲ ἐσάλευεν, ἀλλ' ἢ ἐνίκα ἢ ἐπιπτεν. Ὁ τρέσας ἦτοι ὁ φοβηθεὶς καὶ ὄψιασπις γενόμενος ἐθεωρεῖτο ἄτιμος, ἐστερεῖτο τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, περιεφρονεῖτο ὑπὸ πάντων, οὐδεὶς δ' ἔδιδεν εἰς αὐτὸν οὔτε πῦρ οὔτε ὕδωρ.

Καὶ τῶν παρθένων ἡ ἀγωγή ἦτο ὁμοίᾳ τῇ τῶν νέων. Καὶ αὐταὶ μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας, πρὸ αὐτοῦ δὲ δὲν ἐπετρέπετο να ἔλθωσιν εἰς γάμον, ἠσκούντο εἰς τὴν πάλην, εἰς τὸν δρόμον καὶ εἰς τὸ ἀκόντιον. Οὕτω δὲ καθίσταντο ὑγιεῖς καὶ εὐρωστοὶ καὶ ἔτικτον ὑγιᾶ καὶ εὐρωστα τέκνα. Ἡ Σπαρτιάτις τὰ πάντα ἐθυσιάζειν ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Δίδουσα τὴν ἀσπίδα εἰς τὸν υἱὸν τῆς μεταβαίνοντα εἰς τὸν πόλεμον ἔλεγεν εἰς αὐτὸν ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς, δηλ. ἢ ταύτην να φέρης νικητῆς ἢ ἐπὶ ταύτης να σὲ φέρωσι νεκρὸν.

Ἡ Σπάρτη κατὰ ῥητὸν τοῦ Λυκούργου νόμον ἔμεινεν ἀτείχιστος, διότι ὡς τείχη αὐτῆς ἀπροσμάχητα ἐχρησίμευσεν ἡ ἀνδρεία καὶ τὰ στήθη τῶν πολιτῶν.

§ 19. Ἀποτελέσματα τῆς λυκουργείου νομοθεσίας.

Διὰ τῶν νόμων τοῦ Λυκούργου ἡ Σπάρτη ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἐνισχύθη ἐσωτερικῶς καὶ ἀνυψώθη εἰς μεγάλην δύναμιν. Καὶ κατὰ

πρῶτον μὲν οἱ Σπαρτιαταὶ ἀπέσπασαν ἀπὸ τῶν Ἀρκάδων τὴν πρὸς νότον χώραν αὐτῶν, ἔπειτα δὲ προσβαλόντες τὰ ὀχυρὰ κέντρα τῶν Ἀχαιῶν, ἤτοι τὰς Ἀμύκλας, τὰς Γερόνθρας καὶ τὸ Ἔλος, πρὸς τὸ μέρος τοῦ Λακωνικοῦ κόλπου, συνεπλήρωσαν τὴν κατάκτησιν τῆς ὅλης Λακωνικῆς. Μετὰ ταῦτα οἱ Σπαρτιαταὶ ἐζήτησαν νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν κυριαρχίαν των καὶ ἔξω τῆς Λακωνικῆς. Εἰς τοῦτο δὲ ὄθει αὐτοὺς ὄχι μόνον ἡ ἔμφυτος πρὸς τὸν πόλεμον βροπὴ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς πολιτείας, καθόσον ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀκλήρων ὑπερεπλέονασε ταχέως. Ὅθεν ἔρριψαν τὰ πλεονεκτικὰ των βλέμματα πρὸς τὴν πλουσίαν καὶ εὐφορον γείτονα Μεσσηνίαν· μετὰ δὲ τῶν κατοίκων αὐτῆς τοπικαὶ ἀντιθέσεις καθίστων ἀναπόφευκτον τὴν σύγκρουσιν.

§ 20. Ἡ Μεσσηνία ὑπὸ τοὺς Αἰγυπτίδας. — Μεσσηνιακοὶ πόλεμοι.

Ἡ Μεσσηνία εἶχε κατακτηθῆ πρώτη ὑπὸ τῶν Δωριέων. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Δωριέων Κρεσφόντης προσεπάθησε κατὰ πρῶτον δι' εἰρηνικοῦ συμβιβασμοῦ νὰ ἐξισώσῃ τὰ δικαιώματα τῶν παλαιῶν κατοίκων τῆς Μεσσηνίας μὲ τὰς ἀξιώσεις τῶν κατακτητῶν Δωριέων. Ἀλλὰ τοῦτο δυσηρέστησε τοὺς Δωριεῖς, οἵτινες νομίζοντες ὅτι προὔδοθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως των ἐπανεστάτησαν καὶ ἠνάγκασαν τὸν Κρεσφόντην νὰ καταλύσῃ τὴν μεταξὺ κατακτητῶν καὶ ὑποταχθέντων ἰσονομίαν. Αἱ ταραχαὶ δ' ὅμως ἐξηκολούθησαν καὶ μετὰ τοῦτο. Ὁ Κρεσφόντης πίπτει θύμα αἱματηρᾶς στάσεως, ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ καταλύεται, καὶ ἀναβαίνει εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀρκὰς τὸ γένος Αἴγυπτος, ὃν οἱ μεταγενέστεροι ἔπλaxαν ὡς υἱὸν τοῦ Κρεσφόντου, θέλοντες νὰ περικλυψῶσι τὴν βιαίαν ἐκείνην ἀνατροπὴν τοῦ μεσσηνιακοῦ θρόνου.

Ἄλλ' ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν Αἰγυπτιδῶν συµμεταβάλλεται ὁ ὅλος χαρακτήρ τῆς ἐπιχωρίου ἱστορίας. Οἱ Αἰγυπτιδαὶ δὲν ἦσαν στρα-

τηλάται, ἀλλὰ βυθμισταὶ ἐσρτών. Οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Μεσσηνίας ὡς ἐκ τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐφορίας τῆς χώρας τῶν ἦσαν παραδεδομένοι εἰς τὴν τρυφηλότητα. Ἦδη καὶ οἱ κατακτηταί, ἀφοῦ κατ' ἀρχὰς ἐξησθένησαν ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἀγώνων, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀβραῆς μεσσηνιακῆς διαίτης ἤρχισαν καὶ αὐτοὶ νὰ ἀποβάλλωσι τὸν τρυχὸν αὐτῶν χαρακτῆρα καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξωμοιώθησαν πρὸς τοὺς πρῶτους κατοίκους οὕτως, ὥστε δὲν ἐφαίνοντο πλέον ὁμογενεῖς πρὸς τοὺς Δωριεῖς τῆς Σπάρτης. Ἡ Μεσσηνία λοιπὸν ὑπὸ τοὺς Αἰγυπτίδας ἐγένετο ἀντιδωρικὴ καὶ ἀπόλεμος, ἀπέβη δὲ οἰονεὶ τμήμα τῆς Ἀρκαδίας, μεθ' ἧς εἶχε συναδελφωθῆ διὰ τῆς δυναστείας τῶν Αἰγυπτιδῶν. Τὴν χώραν ταύτην οἱ Σπαρτιῆται ὑπέταζαν διὰ δύο μακρῶν καὶ αἱματηρῶν πολέμων.

§ 21. Πρῶτος μεσσηνιακὸς πόλεμος (743-724).

Ἀφορμὴν εἰς τὸν πρῶτον μεσσηνιακὸν πόλεμον ἔδωκον ἔριδες τῶν Μεσσηνίων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν κατὰ τινα θρησκευτικὴν ἐορτήν, ἣν ἀμφότεροι οἱ λαοὶ συνεώρταζον ἐν τῷ ναῷ τῆς Λιμνάτιδος Ἀρτέμιδος ἐπὶ τῶν συνόρων τῶν δύο χωρῶν. Οἱ Σπαρτιῆται κατέλαβον αἰφνιδίως ἐν ἔτει 743 τὴν ὄχυράν πόλιν τῶν Μεσσηνίων Ἀμφειαν καὶ ἐκ ταύτης ὀρμώμενοι ἐλεηλάτουν τὴν Μεσσηνίαν. Οἱ Μεσσηνιοὶ κατ' ἀρχὰς ἀπέκρουσαν γενναίως τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σπαρτιατῶν· τέλος δ' ὅμως ἠττηθέντες καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ διατηρήσωσιν ἐπὶ πλέον τὴν ὑπαιθρον χώραν ἀπεσύρθησαν μετὰ τοῦ ἀνδρείου βασιλέως τῶν Ἀριστοδήμου καὶ ἐκλείσθησαν εἰς τὸ ὄχυρόν φρούριον τῆς Ἰθώμης, ἐκεῖθεν δ' ἐξηκολούθησαν ἀνθιστάμενοι. Κατὰ τινα ἀπίθανον παράδοσιν ὁ Ἀριστόδημος ἐφόνευσεν ἰδίᾳ χειρὶ τὴν θυγατέρα του χάριν τῆς πατρίδος καὶ κατόπιν τραυσσόμενος καθ' ὕπνον ὑπὸ τοῦ φάσματος αὐτῆς ἠτύκτόνησεν ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστοδήμου ἡ Ἰθώμη περιέπεσεν εἰς τοὺς πολεμίους (724), καὶ μετ' αὐτῆς ἔπαυσεν ἡ χώρα. Τῶν δὲ

Μεσσηνίων ἄλλοι μὲν κατέφυγον εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, τὸ Ἄργος καὶ τὴν Σικυῶνα, ἄλλοι δ' ἐπλευσαν εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ Ῥήγιον. Ὅσοι ἠχμαλωτίσθησαν ἐν τῷ πολέμῳ ἢ ἄλλως ἔμειναν ἐν τῇ χώρᾳ, ἠναγκάσθησαν νὰ καλλιεργῶσιν ὡς εἴλωτες τὴν γῆν, ἣτις διαιρεθεῖσα εἰς κλήρους διενεμήθη εἰς τοὺς ἀκλήρους τῶν Σπαρτιατῶν. Ἀλλὰ πόλεις τινές, πιθανῶς μὴ λαβοῦσαι μέρος ἐνεργόν εἰς τὸν κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἀγῶνα, ὑπεβλήθησαν εἰς τὰς αὐτὰς ὑποχρεώσεις, εἰς ἃς οἱ Περίοικοι τῆς Σπάρτης. Ἀπὸ τοῦδε οἱ Μεσσήνιοι ἠναγκάσθησαν νὰ θεωρῶσιν ὡς μητρόπολιν αὐτῶν τὴν Σπάρτην.

§ 22. Δεύτερος μεσσηνιακὸς πόλεμος (643-628).

Ἐπὶ ὀγδοήκοντα ἔτη οἱ Μεσσήνιοι ἐστέναζον ὑπὸ τὸν σπαρτιατικὸν ζυγόν. Ἄλλ' ἡ νέα γενεά, ἀνατραφεῖσα ἐν τῇ δίψῃ τῆς ἐθνικῆς ἐκδικήσεως, ἔλαβε τὰ ὄπλα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐξ Ἄνδανείας νεαροῦ Ἀριστομένους, ὅστις εἴλκε τὸ γένος ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Αἰπυτιδῶν. Οἱ Μεσσήνιοι εἰς μόνας τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις στηριζόμενοι ἀντετάχθησαν κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἐνίκησαν αὐτούς. Ἡ ἐπίδρασις τῆς νίκης ταύτης ὑπῆρξε μεγάλη. Οἱ Σπαρτιᾶται ἀπώλεσαν τὸ θάρρος καὶ περιέπεσον εἰς ἐμφυλίους ἔριδας καὶ στάσεις. Ὅσοι ἐξ αὐτῶν εἶχον λάβῃ κλήρους ἐν Μεσσηνίᾳ κατὰ τὸν πρῶτον μεσσηνιακὸν πόλεμον, ἤδη μὴ δυνάμενοι νὰ καλλιεργήσωσιν αὐτούς, ἐστερήθησαν παντὸς πόρου πρὸς συντήρησιν τῶν οἰκογενειῶν των. Πρὸς ἐπανόρθωσιν λοιπὸν τῆς ζημίας ταύτης ἀπήτουν νέον ἀναδασμὸν τῆς σπαρτιατικῆς γῆς. Καὶ ἐπειδὴ οἱ βασιλεῖς διέθετον τοὺς κλήρους, ἡ δυσἀρέσκεια ἐστράφη κατὰ τῶν βασιλέων, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἠπειλεῖτο ὁ θρόνος τῶν Ἡρακλειδῶν. Ἡ Σπάρτη λοιπὸν διέτρεχε σπουδαίαν πολιτικὴν κρίσιν, ἐξ ἧς ἔσωσεν αὐτὴν ὁ ποιητὴς Τυρταῖος ¹.

¹ Ὁ Τυρταῖος κατὰ τινὰς ἦτο Λάκων, κατ' ἄλλους δὲ Ἀθη-

Ὁ Τυρταῖος διὰ τῶν φλογερῶν πολεμικῶν ἁσμάτων του ἠνώρθωσε τὸ καταπεσόν φρόνημα τῶν Σπαρτιατῶν, κατεσίγησε τὰς ἐμφυλίους ἔριδας καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξήγειρε τὴν φιλοπατρίαν αὐτῶν, ὥστε ὠφελούμενοι καὶ ἐκ τῆς προδοσίας τοῦ βασιλέως τῶν Ἀρκάδων Ἀριστοκράτους κατώρθωσαν νὰ νικήσωσι τοὺς Μεσσηνίους ἐν μεγάλῃ μάχῃ παρὰ τὴν καλουμένην *Μεγάλην τάφρον*. Μετὰ τὴν ἤτταν ταύτην οἱ Μεσσήνιοι, μὴ δυνάμενοι νὰ κρατήσωσι τὴν πεδινήν χώραν, ἀπεσύρθησαν εἰς τὰ ὄρεινά σύνορα τῆς Ἀρκαδίας, ἣ δὲ ἀπότομος καὶ δυσπρόσιτος Εἵρα κατέστη τὸ γενικόν στρατόπεδον τῶν Μεσσηνίων.

Ἐπὶ ἔνδεκα ἔτη ὁ ἥρωϊκὸς Ἀριστομένης ὑπερήσπισε γενναίως τὴν Εἵραν. Ἀλλὰ τὸ ἐνδέκατον ἔτος οἱ Σπαρτιαῖται κατώρθωσαν διὰ προδοσίας νὰ γείνωσι κύριοι τῆς Εἵρας, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ ὅλης τῆς Μεσσηνίας. Οἱ τελευταῖοι πρόμαχοι τῆς ἐλευθερίας ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πατρίδα των. Καὶ ἄλλοι μὲν μετέβησαν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ἄλλοι δὲ ἀπέκησαν εἰς τὴν ἐν Σικελίᾳ Μεσσήνην, ὀλίγοι δ' ἀπέμειναν ἐν Μεσσηνίᾳ οἵτινες ἐγένοντο εἰλωτες τῶν Σπαρτιατῶν. Ὁ δὲ ἥρωϊκὸς Ἀριστομένης ἀπῆλθεν εἰς Ῥόδον, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Ἐκτοτε ἡ Μεσσηνία, ἥτις ἄλλοτε ὑμνεῖτο ὡς ὁ ἐπιζηλότατος κληρὸς τῶν Ἡρακλειδῶν, περιέπεσεν εἰς παρακμὴν.

§ 23. Πόλεμος τῆς Σπάρτης πρὸς τοὺς Ἀρκάδας.

Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Μεσσηνίας οἱ Σπαρτιαῖται ἐζήτησαν νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν ἐπικράτειάν των καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῆς Πελοποννήσου χωρῶν. Καὶ πρῶτον ἔστρεψαν τὰ ὄπλα των κατὰ τῶν Ἀρκάδων, οὓς ἐμίσουν διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν ὑπ' αὐτῶν εἰς τοὺς Μεσσηνίους φιλόξενον δεξίωσιν. Εἰσέβαλον λοιπὸν εἰς τὴν ὄρεινὴν καὶ τραχεῖαν Τεγεᾶτιν. Ἀλλ' ἀντὶ ὅμως νὰ ἐξανδραπο-

ναῖος προσκληθεῖς ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν τῇ συμβουλῇ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν.

δίσωσιν, ὡς ἐνόμιζον, τοὺς Τεγεάτας, ὑπέστησαν αὐτοὶ δεινὰς ἤττας. Τέλος δ' ὅμως κατώρθωσαν διὰ τῆς συνδιαλλακτικῆς πολιτικῆς νὰ πείσωσι τοὺς Τεγεάτας νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τὴν πολιτείαν τῆς Σπάρτης· παρεχώρησαν δ' εἰς αὐτοὺς τὴν μεγάλην τιμὴν ν' ἀποτελεῶσι τὸ ἀριστερὸν κέρασ τοῦ σπαρτιατικοῦ στρατοῦ.

§ 24. Ἱστορία τοῦ Ἄργους.

Τὸ Ἄργος ὑπῆρξεν ἡ μητρόπολις τῶν Δωριέων τῆς Ἀργολίδος καὶ κληρονόμος τῆς δυνάμεως τῶν Μυκηναίων καὶ τῆς Τίρυνθ. Οἱ Ἀργεῖοι (οἱ Δωριεῖς καὶ οἱ μετ' αὐτῶν συγχωνευθέντες Ἀχαιοὶ) δὲν ἐλησμονοῦν τὴν δόξαν καὶ τὴν ἰσχὺν τοῦ Ἀγαμέμνονος· στηριζόμενοι δ' εἰς τὰ πρωτοτόκια τοῦ Τημένου, τοῦ πρεσβυτέρου τῶν Ἡρακλειδῶν ἀδελφῶν, οὔτινες κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπῆρξαν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Δωριέων κατὰ τὴν κάθοδον αὐτῶν, ἤξιον τὴν ἡγεμονίαν τῆς Πελοποννήσου. Ἦδη ἀπὸ τοῦ ἐνάτου πιθανῶς αἰῶνος πολλαὶ πόλεις αὐτόνομοι τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου, ἡ Ἐπίδαυρος, ἡ Τροιζήν, ἡ νῆσος Αἴγινα, αἱ Κλεωναί, ὁ Φλιῦς, ἡ Σικυῶν καὶ ἄλλαι ἀπετέλουν ὁμοσπονδίαν, ἧς προϊστάτο τὸ Ἄργος.

Οἱ Ἀργεῖοι ἔπαξ μόνον καὶ παροδικῶς ἠδυνήθησαν νὰ λάβωσι τὴν ἡγεμονίαν τῆς Πελοποννήσου, ἐπὶ τοῦ διασῆμου βασιλείως αὐτῶν Φεῖδωνος. Ὁ Φεῖδων, ὅστις ἤκμασε κατὰ τὸν ἔβδομον αἰῶνα, ἀνήγαγε τὸ Ἄργος εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν. Ὑπήγαγε τὴν Κόρινθον ὑπὸ τὴν ἀργολικὴν ὁμοσπονδίαν καὶ ἐξεδίωξε τοὺς Σπαρτιάτας ἐκ τῶν παρὰ τὰ μεθόρια τῆς Ἀργολίδος τόπων. Εἰσελάσας ἔπειτα μετὰ τῆς στρατιᾶς του εἰς τὴν Ἥλιδα ἀπέκλεισε τοὺς Ἡλείους ἀπὸ τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων καὶ ἀνέθηκε τὴν προεδρίαν αὐτῶν εἰς τοὺς Πισάτας, μεθ' ὧν ἐτέλεσεν ἀπὸ κοινοῦ τοὺς ἐν λόγῳ ἀγῶνας τοῦ 668 π. Χ. Διὰ δὲ τῆς ἀναμιξέως του εἰς τοὺς ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας ἐγένετο ἡ κυριωτάτη αἰτία, ὅπως

οἱ τέως τοπικοὶ ἐκεῖνοι ἀγῶνες ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀποβῶσι πανελλήνιοι.

Ὁ Φεῖδων εἰσήγαγεν εἰς τὴν Πελοπόννησον ὠρισμένα μέτρα καὶ σταθμὰ, ἅτινα δικαίως ἐκ τοῦ ὀνόματός του ὠνομάσθησαν φειδῶνια. Ἐν τῷ νομισματικῷ συστήματι τοῦ Φεῖδωνος διετηρήθησαν μὲν τὰ προϋπάρχοντα ὀνόματα δραχμὴ καὶ ὀβολός, ὠρίσθησαν δὲ καὶ δύο σταθμοὶ νομισμάτων, ὧν ὁ εἰς ἐκαλεῖτο τάλαντον, ὁ δ' ἕτερος μνᾶ.

Καὶ αἱ μὲν ἐκπολιτιστικαὶ ἐνέργειαι τοῦ Φεῖδωνος ἔμειναν διαρκεῖς. Τὸ Ἄργος δ' ὅμως μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀπώλεσε διὰ παντός τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ δύναμιν. Οἱ Σπαρτιάται ἠδυνήθησαν ν' ἀφαιρέσωσι παρὰ τῶν Ἀργείων τὴν Κυνουρίαν καὶ τὴν Θυρεάτιν· οἱ δὲ Ἡλεῖοι βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἠδυνήθησαν νὰ καταβάλωσιν ὀλοσχερῶς τοὺς Πισάτας καὶ ἀναλάβωσι τὴν προστασίαν τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων. Οἱ Ἀργεῖοι δ' ὅμως καὶ μετὰ τὸν περιορισμὸν τῆς δυνάμεώς των δὲν ἀπέβαλον τὰς ἀξιώσεις των περὶ τῆς ἡγεμονίας, ἐξηκολούθησε δὲ ἡ ἀντίθεσις αὐτῶν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας. Ἐπὶ τῶν περσικῶν πολέμων τὸ Ἄργος ἐξητλημένον ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν δὲν μετέσχε τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, ἀλλ' ἔμεινεν οὐδέτερον, ἐνῶ τούναντίον ἡ Σπάρτη ἠγεῖτο τῆς ἑλληνικῆς συμμαχίας, εἰ καὶ ψιλῶ μόνον ὀνόματι, διότι κατ' οὐσίαν ἠγοῦντο οἱ Ἀθηναῖοι.

Μετὰ τὴν ταπεινώσιν καὶ τοῦ Ἄργους ἡ δύναμις τῆς Σπάρτης ηὐξήθη. Ἄπασαι σχεδὸν αἱ πόλεις τῆς Πελοποννήσου πλὴν τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Ἀχαΐας ἠνώθησαν καὶ ἀπετέλεσαν ἰσχυρὰν συμμαχίαν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης.

§ 25. Ἱστορία τῆς Κορίνθου.

Ἐν Κορίνθῳ ἀπὸ τῆς δωρικῆς κττακτῆσεως κατεῖχον τὴν ἀρχὴν βασιλεῖς, Ἡρακλεῖδαι τὸ γένος, καλούμενοι Βακχιάδαι ἀπὸ τοῦ Βάκχιδος. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ 747 π. Χ. οἱ Βακχιάδαι, ἥτις

τὸ σύνολον τῶν ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν, κατήργησαν τὴν βασιλείαν καὶ ἐπέτρεπον κατ' ἕτος τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν εἰς ἓνα ἐξ ἑαυτῶν, πρῶτανιν καλούμενον. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ ἡ Κόρινθος ἀπέβη πόλις πλουσία καὶ ἐμπορικὴ καὶ ναυτικωτάτη, ὃ δὲ λαὸς εὐπορήσας ἐξάνεστη κατὰ τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ ἐζήτει συμμετοχὴν εἰς τὰ δημόσια πράγματα. Ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης ὠφελούμενος ὁ δημῶγαγός Κύψελος κατέλυσε τὴν ὀλιγαρχίαν τῶν Βακχιαδῶν καὶ ἐγένετο τύραννος (655 π.Χ.)· κατήγετο δὲ ὁ Κύψελος ἐξ ἐπιφανῶν γονέων καὶ μάλιστα ἐκ μητρὸς ἦτο Βακχιάδης.

Υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Κυψέλου ὑπῆρξεν ὁ Περιάνδρος, εἰς τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἀμφότεροι οἱ τύραννοι οὗτοι ἀνύψωσαν τὴν δύναμιν τῆς Κορίνθου καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς· ἐξωτερικῶς μὲν, διότι ἵδρυσαν ἐμπορικοὺς σταθμοὺς εἰς τὰ παραλία τῆς Αἰτωλίας, Ἀκαρνανίας, Ἡπείρου καὶ Ἰλλυρίας, ἀπόκισαν τὴν Ποτίδαιαν ἐν τῇ Χαλκιδικῇ χερσονήσῳ καὶ συνῆψαν ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν παραλίων πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ μετὰ τῶν βασιλείων τῆς Λυδίας καὶ τῆς Αἰγύπτου· ἐσωτερικῶς δέ, διότι προήγαγον τὴν βιομηχανίαν, τὴν καλλιτεχνίαν καὶ τὴν ναυπηγικὴν. Ἐπὶ Περιάνδρου ὑπέκεντο εἰς τὴν Κόρινθον ἡ Κέρκυρα, ἡ Ἀμβρακία, ἡ Λευκάς, ἡ Ἀπολλωνία, ἡ Ἐπίδαυρος, τὰ Μέγαρα καὶ ἄλλαι τινὲς πόλεις. Ἐπὶ τοῦ Ψαμμιτίχου δ' ὅμως, ἀνεψιοῦ τοῦ Περιάνδρου, κατελύθη ἐν Κορίνθῳ ἡ τυραννίς, καὶ ἡ ἀρχὴ παρεδόθη εἰς τοὺς εὐπορωτέρους τῶν πολιτῶν· βραδύτερον δὲ ἡ Κόρινθος προσήλθεν εἰς τὴν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης πελοποννησιακὴν συμμαχίαν.

§ 26. Ἱστορία τῆς Σικυῶνος.

Περὶ Σικυῶνος οὐδὲν εἶνε γνωστὸν μέχρι τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος. Τῷ 673 παρουσιάζεται ὡς τύραννος αὐτῆς ὁ Ὀρθαγόρας, ἀνὴρ καταγόμενος ἐξ εὐτελοῦς γένους. Τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ ἐπιφανέστατος ὑπῆρξεν ὁ Κλεισθένης, τυραννίσας μετὰ τοῦ 600

καὶ 560 π. Χ. Ἡ δύναμις τῆς Σικυῶνος ἐπὶ Κλεισθένης ὑπῆρξε μεγίστη, εἰς αὐτὸν δ' ἀνετέθη καὶ ἡ ἡγεμονία τοῦ πρώτου ἱεροῦ πολέμου, καθ' ὃν κατεστράφη ἡ Κρίσσα. Ἡ προσωπικὴ μεγαλοπρέπεια τοῦ Κλεισθένης μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν περιφανῶν νικῶν, ἧς ἐνίκησεν εἰς τὰ Πύθια καὶ εἰς τὰ Ὀλύμπια. Πολυθρύλητοι δ' ὑπῆρξαν καὶ οἱ γάμοι τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ἀγαρίστης μετὰ τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν Ἀλκμεωνίδου Μεγακλέους, ἐξ οὗ ἐγεννήθη ὁ ἔξοχος νομοθέτης τῶν Ἀθηνῶν Κλεισθένης. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τυραννοῦ Κλεισθένης κατελύθη ἐν Σικυῶνι ἡ τυραννὶς καὶ ἐγένετο δημοκρατία. Καὶ αὕτη ὅμως μετ' ὀλίγον κατελύθη ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀντικατασταθεῖσα δι' ὀλιγαρχίας.

ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

§ 27. Ἡ πρὸ τοῦ Δράκοντος ἐν Ἀθήναις πολιτεία.

Ἐνῶ οἱ Δωριεῖς Σπαρτιᾶται ἔχοντες χαρακτῆρα σταθερὸν καὶ ἀμεταβλήτον διετήρουν ἑκατονταετηρίδας ὅλας τὸ λυκούργειον πολιτεύμα, ἐν Ἀθήναις, τῇ μητροπόλει τῶν Ἴωνων ¹, τὸ πολίτευμα ὑπέστη συνεχεῖς μεταβολὰς διὰ τὸ εἰς ταύτας εὐεπίφορον

¹ Τὸ ὄνομα Ἴωνες ἐγένετο γνωστὸν τὸ πρῶτον ἐν ταῖς ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ ἀποικίαις· ὕστερον δ' ἐπεκράτησεν ἐν τῇ Ἀττικῇ καὶ ἐν τῷ Αἰγαίῳ καθ' ὃν χρόνον ἐπεκράτησεν ἐν Πελοποννήσῳ τὸ ὄνομα τῶν Δωριέων. Ἐξαφανισθείσης δ' ἑνωρὶς τῆς ἀχαϊκῆς φυλῆς, οἱ Ἕλληνες ἔμειναν διηρημένοι εἰς τρεῖς φυλάς. Ἄλλ' αἱ φυλαὶ αὗται δὲν ἦσαν φυσικαί· εἶχον χαρακτῆρα μᾶλλον γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικόν. Αἱ διαιρέσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ προήρχοντο ἐκ γενικωτέρων διαφορῶν τοῦ ὅλου ἱστορικοῦ βίου. Τοιαύτη ἰδίως ἦτο ἡ μεγάλη διαίρεσις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἰς Ἴωνας, ὧν κυριώτεροι ἀντιπρόσωποι ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ εἰς Δωριεῖς, ὧν ἡγούντο οἱ Σπαρτιᾶται. Ἡ μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν ἀντίθεσις, διήκουσα δι' ὅλης τῆς ἱστορίας, κατέστη ὀλίγον κατ' ὀλίγον μεταξὺ τῶν δύο λαῶν τῆς Ἑλλάδος φυλετικῆ.

τοῦ ἰωνικοῦ φύλου. Ἐν Ἀθήναις κάλλιον ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ πόλει δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος.

Παλαιόθεν οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς διηροῦντο εἰς τέσσαρας φυλάς καὶ κατώκουν εἰς δώδεκα αὐτονόμους πόλεις. Ἄλλ' ὁ Θησεύς, ὃν ἡ παράδοσις παρέστησεν ὡς τὸν πρῶτον ἰδρυτὴν τῆς πολιτικῆς τάξεως ἐν Ἀθήναις, καταργήσας τὴν αὐτονομίαν τῶν πόλεων τούτων, ἤνωσεν αὐτὰς πολιτικῶς ὑπὸ μίαν ἀρχήν, καταστήσας κέντρον καὶ πρωτεύουσαν τῆς Ἀττικῆς τὰς Ἀθήνας. Ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας ἐβασίλευον ἐν Ἀθήναις οἱ ἀπόγονοι τοῦ Θησεύς, ἕως ὅτου ἔλθων ἐκ Πύλου ὁ υἱὸς τοῦ Νηλέως Μέλανθος ἤρπασε τὴν βασιλείαν. Τοῦ Μελάνθου υἱὸς ἦτο ὁ πολυθρῦλος Κόδρος, ὅστις διὰ τοῦ ἔκουσιου θανάτου του, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἔσωσε τὰς Ἀθήνας κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Δωριέων εἰς τὴν Ἀττικὴν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κόδρου ἐγένετο βασιλεὺς ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μέδων. Βραδύτερον δέ, ἐπειδὴ τινες τῶν βασιλέων ἦσαν μαλθακοὶ εἰς τὰ πολεμικά, ἐπικατέστη καὶ δευτέρα ἀρχή, ἡ *πολεμαρχία*. Σὺν τῷ χρόνῳ δ' ἐγένετο καὶ τρίτη ὑπερτάτη ἀρχή, ἡ τοῦ ἀρχοντος καλουμένου. Οὕτω λοιπὸν ἀντὶ ἐνὸς βασιλείως ἦσαν τρεῖς ἀρχοντες ἐκλεγόμενοι ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Κόδρου. Τούτων ὁ μὲν *πολέμαρχος* ἐπεμελεῖτο τῶν πολεμικῶν πραγμάτων· ὁ ἀρχων, ὅστις σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέκτησε τὴν μεγίστην δύναμιν, εἶχε τὴν ἐποπτείαν τῆς διοικήσεως, καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐχρονολογοῦντο τὰ ψηφίσματα καὶ τὰ ἄλλα δημόσια ἔγγραφα, ὅθεν καὶ ἐπώνυμος ἀρχων ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις ἐκαλεῖτο· ὁ δὲ βασιλεὺς περιωρίσθη εἰς τὰ θρησκευτικὰ μόνον.

Μέχρι τοῦ 753 π. Χ. οἱ τρεῖς ἀρχοντες ἦσαν ἰσόβιοι. Ἐπειτα ἡ ἀρχὴ περιωρίσθη εἰς δέκα ἔτη. Ἀπὸ δὲ τοῦ 683 ἐγένοντο ἐνιαύσιοι, καὶ ἀντὶ τριῶν ἐξελέγοντο ἐννέα καὶ οὐχὶ πλέον ἐκ μόνου τοῦ οἴκου τοῦ Κόδρου, ἀλλ' ἐκ πάντων τῶν εὐπατριδῶν. Ἐκ τῶν ἐννέα ἀρχόντων οἱ ἕξ τελευταῖοι ἐκαλοῦντο *θεσμοθέται*, εἶχον δ' ἔργον νὰ φυλάττωσι τὰ θέσμινα, ἧτοι τὰ καθιερωθέντα ὑπὸ τοῦ χρόνου

ἔθιμα, ὅπως προσάγωσιν αὐτὰ εἰς τὰς δίκας καὶ κατ' αὐτὰ κρί-
νωνται οἱ παρανομοῦντες (Ἀριστοτέλους Ἀθηναίων Πολιτεία 3).

Ἐτέρα μεγίστη ἀρχὴ ἐν Ἀθήναις ἦτο ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου
βουλή, εἰς ἣν εἰσέρχοντο κατ' ἔτος οἱ ἐννέα ἄρχοντες μετὰ τὸ
πέρασ τῆς ἀρχῆς των. Ἦσαν δὲ οἱ Ἀρεσπαγῖται ἰσοβίοιοι. Ἡ ἐξ
Ἀρείου Πάγου βουλή ἐπετῆρει τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων καὶ μετ-
εἶχε τοῦ πλείστου μέρους τῆς διοικήσεως τῆς πόλεως. Εἶχε δὲ
ἀπόλυτον ἐξουσίαν νὰ κολάζῃ καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ χρηματικὸν πρόσ-
τιμον εἰς πάντας τοὺς ἀκοσμοῦντας (Ἀριστ. Ἀθ. Πολ. 3).

§ 29. Κύλων.

Οἱ εὐπατρίδαι ἐξηκολούθουν νὰ φέρονται σκληρότατα πρὸς τὸν
λαόν. Πρὸς ταῖς πολιτικαῖς ἀρχαῖς αὐτοὶ κατεῖχον καὶ πᾶσαν τὴν
γῆν, οἱ δὲ πένητες εἰργάζοντο τοὺς ἀγρούς αὐτῶν ἀποδίδοντες
εἰς αὐτοὺς τὰ $\frac{5}{6}$ τῶν προϊόντων καὶ κρατοῦντες δι' ἑαυτοὺς τὸ
 $\frac{1}{6}$ λόγῳ ἐργασίας· ἐκαλοῦντο δὲ πελάται καὶ ἐκτῆμοροι. Ἄν
ὅμως δὲν ἐπλήρωνον τὰς μισθώσεις, ἐγίνοντο δοῦλοι τῶν πλουσίων
καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ παῖδες αὐτῶν. Ὡσαύτως ἐγίνοντο δοῦλοι τῶν
πλουσίων καὶ ὅσοι δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσωσι τὰ χρέη των εἰς
τοὺς δανειστάς, διότι οἱ δανεισμοὶ ἐγίνοντο ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν σω-
μάτων. Ἐν γένει δὲ ἡ κατάστασις τοῦ λαοῦ ἦτο ἀθλιωτάτη καὶ
τὸ μῖσος τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν πλουσίων μέγιστον. Ἐκ δὲ τῆς
καταστάσεως ταύτης ἠθέλησε νὰ ὠφεληθῇ πλούσιός τις ὀλυμπιο-
νίκης Ἀθηναῖος, ὀνόματι Κύλων. Βοηθούμενος οὗτος ὑπὸ τῶν ἐν
Ἀθήναις ὀπαδῶν του καὶ ὑπὸ τοῦ πενθεροῦ του Θεαγένους, τυ-
ράννου τῶν Μεγάρων, κατέλαβεν αἰφνιδίως τὴν Ἀκρόπολιν ἐν ἔτει
636 π. Χ. ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ γείνη τύραννος. Ἀλλὰ τὸ σχέδιόν
του ἀπέτυχεν. Ὁ κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἄρχων Μεγακλῆς, υἱὸς
τοῦ Ἀλκμέωνος, ἐπολιόρκησε στενωῶς τὴν Ἀκρόπολιν. Καὶ ὁ μὲν
Κύλων κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ καὶ νὰ σωθῇ καταφυγὼν εἰς
Μέγαρα πρὸς τὸν πενθερόν του· οἱ δὲ ὀπκδοὶ αὐτοῦ κατέφυγον ὡς

ἰκέται εἰς τὸν ἐν τῇ Ἀκροπόλει ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς. Ποιήσαντες δὲ σπονδὰς πρὸς τὸν Μεγακλέα, ὅπως δικασθῶσιν, ἐνῶ κατήρχοντο ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐσφάγησαν οἱ περισσότεροὶ παρασπόνδως πρὸ τοῦ βωμοῦ τῶν Εὐμενίδων παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον.

Ἡ πράξις αὕτη ἐθεωρήθη ὡς ἀσέβημα πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ ὀνομάσθη κυλώνειον ἄγος. Ἐπειδὴ δ' ἐνέσκηψε λοιμικὴ νόσος, ὁ δεισιδαίμων λαὸς ἀπέδωκε ταύτην εἰς τὴν ὄργην τῶν θεῶν. Οἱ Ἀλκμεωνίδαι ὡς ἐναγεῖς εἴλκυσαν καθ' ἑαυτῶν τὸ κοινὸν μῖσος. Δι' ὃ ὑπεβλήθησαν εἰς κρίσιν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, καὶ οἱ μὲν ζῶντες κατεδικάσθησαν εἰς ἀειφυγίαν, τὰ δὲ ὅσθα τῶν ἀποθανόντων ἐξεβλήθησαν ἐκ τῶν τάφων καὶ ἐρρίφθησαν ἐξω τῶν ὄριων τῆς Ἀττικῆς. Ἐκ τῶν ταραχῶν τούτων ὠφελοῦμενοι οἱ Μεγαρεῖς ἀφῆρσαν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὴν Σαλαμίνα· ἐπειδὴ δὲ ἡ δεισιδαιμονία κατεῖχεν ἀκόμη τὴν πόλιν, προσεκλήθη ἐκ Κρήτης ὁ σοφὸς γέρων Ἐπιμενίδης, ὅστις διὰ θυσιῶν ἐκαθάρισεν αὐτὴν καὶ ἀποκατέστησε τὴν εἰρήνην.

§ 28. Δράκων.

Οἱ εὐπατρίδαι, ἀφοῦ κατάρθωσαν νὰ καταλύσωσι τὴν μοναρχίαν, μετέβαλον τὸ πολίτευμα εἰς ὀλιγαρχίαν. Ἀπάσας τὰς ἀρχὰς κατεῖχον αὐτοί, ἐπίεζον δὲ διαφοροτρόπως τὸν λαόν, ὅστις ἐνεκα τούτου ἐστασίαζε συχνάκις. Τὸ κακὸν ἐπετείνετο καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οἱ εὐπατρίδαι κατέχοντες καὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν ἐδίκαζον κατὰ παλαιούς καὶ ἀγράφους νόμους, πάντοτε δὲ ἀπέδιδον τὸ δίκαιον εἰς τοὺς πλουσίους. Ὁ λαὸς ἐξεγερθεὶς ἀπῆτησε γραπτοὺς νόμους, οἱ δ' εὐπατρίδαι ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ ἀνέθηκαν εἰς τὸν Δράκοντα (621 π. Χ.) νὰ συγγράψῃ νόμους, δι' ὧν ἠλπίζετο ν' ἀποκατασταθῇ ἡ τάξις καὶ ἡ ἡσυχία ἐν τῇ πόλει.

Ὁ Δράκων συνέγραψε νόμους ποινικοὺς καὶ πολιτικοὺς. Διὰ τῶν πρώτων ὥρισε τὰς ποινὰς τῶν ἐγκλημάτων, διὰ δὲ τῶν δευ-

τέρων ὤρισε τὰ πολιτικά δικαιώματα τῶν πολιτῶν. Καὶ τὰς μὲν ποινὰς ὤρισεν ὡς ἐξῆς· ὁ ἐκ προμελέτης ἀνθρωποκτόνος ἐτιμωρεῖτο διὰ θανάτου καὶ ἡ περιουσία αὐτοῦ ἐδημεύετο. Ὡσαύτως διὰ θανάτου ἐτιμωροῦντο καὶ οἱ κλέπται. Ὁ δ' ἐξ ἀμελείας ἀνθρωποκτόνος κατεδικάζετο εἰς ἀειφυγίαν καὶ ἐπετρέπετο εἰς πάντα πόλιν νὰ φονεύσῃ αὐτὸν ἀτιμωρητί, ἢν ἐτόλμα νὰ διαμείνη ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Ἀττικῆς. Τὰ λοιπὰ ἐγκλήματα ἐτιμωροῦντο ἀυστηρότατα μὲν, ἀλλ' οὐχὶ διὰ θανάτου. Ἡ ποινικὴ νομοθεσία τοῦ Δράκοντος ἦτο ὄντως ἀυστηροτάτη. Δι' ὃ καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἔλεγον μεταφορικῶς, ὅτι ἐγράφη δι' αἵματος καὶ οὐχὶ διὰ μελάνης.

Τὰ δὲ δικαιώματα τῶν πολιτῶν ὁ Δράκων ἐκανόνισεν ὡς ἐξῆς. Τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν εἶχεν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ ἡ βουλή. Τῆς πρώτης μετεἶχον πάντες ὅσοι ἠδύνατο νὰ ὑπηρετῶσιν ἐν τῷ στρατῷ, ὀπλιζόμενοι δι' ἰδίων ἐξόδων. Ἡ δὲ βουλή ἀπετελεῖτο ἐκ τετρακοσίων καὶ ἐνὸς μελῶν. Καὶ οἱ βουλευταὶ καὶ αἱ ἄλλαι ἀρχαὶ ἐξελέγοντο διὰ κλήρου ἐκ τῶν ἐχόντων ἡλικίαν ἄνω τῶν τριάκοντα ἐτῶν. Δις ὁ αὐτὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἄρξῃ οὐδεμίαν ἀρχήν, πρὶν κληρωθῶσιν ἅπαντες (Ἀριστ. Ἀθ. Πολ. 4).

Τὸν Ἄρειον Πάγον κατέστησεν ὁ Δράκων φύλακα τῶν νόμων καὶ ἐπιτηρητὴν τῶν ἀρχῶν. Ὁ δ' ἀδικούμενος ὑπὸ τινος τῶν ἀρχόντων εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ καταγγείλῃ τοῦτον εἰς τὴν βουλήν τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἧτις ἐτιμῶρει διὰ προστίμου τοὺς παραβάτας. Ἀλλὰ τὰς φονικὰς δίκας, ἄς πρότερον ἐδίκαζεν ὁ Ἄρειος Πάγος, ὑπήγαγεν ὁ Δράκων εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ συσταθὲν δικαστήριον τῶν ἐφειτῶν, ὅπερ ἀπετελεῖτο ἐκ πενήκοντα καὶ ἐνὸς εὐπατριδῶν ἐχόντων ἡλικίαν ἄνω τῶν πενήκοντα ἐτῶν· προήδρευε δ' αὐτοῦ ὁ βασιλεύς.

§ 30. Σόλων.

Ὁ Σόλων κατήγετο ἐκ τοῦ γένους τοῦ Κόδρου. Νεὸς ὢν ἐπεχείρησε πολλὰ ταξείδια χάριν ἐμπορίου, ἀλλὰ πιθανώτερον ἵνα γνω-

ρίση ξένους τόπους καὶ ἀποκτήσῃ μεγαλειτέραν πείραν, διότι ἦτο φιλομαθέστατος. Καὶ ὅτε ἐγένετο πρεσβύτης, ἔλεγε «γῆράσκω αἰεὶ διδασκόμενος».

Ὁ Σόλων προσήνεγκε μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα του διὰ τῆς πείρας καὶ τῆς πολιτικῆς του συνέσεως. Ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ μακρὸν καὶ δυσχερῆ πόλεμον κατὰ τῶν Μεγαρέων περὶ ἀνακτήσεως τῆς Σαλαμῖνος ἀπηύδησαν καὶ ἔθεσαν νόμον, καθ' ὃν ἐτιμωρεῖτο μὲ θάνατον ἐκεῖνος, ὅστις ἤθελε συμβουλεύσῃ τὴν ἀνάθεωσιν τοῦ πολέμου, ὁ Σόλων ἐλυπεῖτο σφόδρα βλέπων τὴν ωραίαν νῆσον κατεχομένην ὑπὸ τῶν Μεγαρέων. Ἴνα λοιπὸν ἀποφύγῃ τὴν ἐκ τοῦ νόμου τιμωρίαν, προσεποιήθη ἡμέραν τινὰ τὸν παραφρονά καὶ προσελθὼν εἰς τὴν ἀγορὰν ἤρχισε ν' ἀπαγγέλλῃ ἐνθουσιῶδες ποίημά του ἐπιγραφόμενον *Σαλαμῖς*. Ὁ λαὸς ἐνθουσιῶν λαμβάνει τὰ ὄπλα καὶ ἐκλέξας στρατηγὸν τὸν Σόλωνα ἐστρατεύει κατὰ τῶν Μεγαρέων, νικᾷ αὐτούς καὶ ἀνακτᾷ τὴν Σαλαμῖνα (600 π. Χ.). Οὕτω τὸ ὄνομα τοῦ Σόλωνος διεφημίσθη.

Οἱ θεσμοὶ τοῦ Δράκοντος οὐδύλως ἐβεβλῆσαν τὴν κατάστασιν τοῦ λαοῦ. Οἱ πολλοὶ ἐξηκολούθουν νὰ δουλεύωσιν εἰς τοὺς ὀλίγους, οἱ δανεισμοὶ ἐγίνοντο ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν σωμάτων, καὶ ἡ γῆ ὅλη ἀνῆκεν εἰς τοὺς πλουσίους. Ἦθεν καὶ πάλιν ἐστασίασεν ὁ δῆμος κατὰ τῶν πλουσίων, αἱ δὲ δύο μερίδες ἐπὶ πολὺ ἴσταντο ἀντιμέτωποι ἀλλήλων. Τότε ἀπὸ κοινοῦ ἐξέλεξαν διαλλακτὴν καὶ ἄρχοντα τὸν Σόλωνα τῷ 594 π.Χ. καὶ ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν νὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν πολιτείαν κατὰ τρόπον συμβιβάζοντα τὰς δύο ἀντιμαχομένας μερίδας. Ὡς δὲ ἦτο γενναῖος στρατηγὸς καὶ ἐξοχος ποιητὴς ὁ Σόλων, οὕτω καὶ ὡς νομοθέτης ὑπῆρξε μέγας.

§ 31. Νομοθεσία τοῦ Σόλωνος.

Ὁ Σόλων, ἀναλαβὼν τὴν ἀρχήν, κατὰ πρῶτον ἠλευθέρωσε τὸν δῆμον, ἀπαγορεύσας τοῦ λοιποῦ νὰ δανειζῶνται οἱ πολῖται ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν σωμάτων· ὅσοι δὲ διὰ χρεὴν εἶχον γείνη δαῦλοι ἠλευ-

θερώθησαν. Ἐπειτα ἐποίησεν ἀποκοπὰς (ἀπαλλαγὴν) πάντων τῶν χρεῶν ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων. Αἱ ἀποκοπαὶ αὗται ὠνομάσθησαν *σεισάχθεια*, διότι δι' αὐτῶν ἀπεσεύσθη τὸ ἀφόρητον βᾶρος, ὅπερ ἐπιέζε τὸν λαόν. Ἀλλὰ συγχρόνως ὁ Σόλων, ἵνα διευκολύνῃ τὰς συναλλαγὰς, εἰσῆγαγε τὴν μεταβολὴν τοῦ νομισματικοῦ καὶ μετρικοῦ συστήματος. Οὕτως ἡ μνᾶ ἀντὶ ἑβδομήκοντα τριῶν δραχμῶν, ὡς ἐτιμᾶτο πρότερον, ἐτιμᾶτο ἤδη ἑκατὸν δραχμῶν. Τὸ δὲ νέον μετρικὸν σύστημα ἦτο κατὰ 50 $\frac{0}{10}$ ἕλαττον τοῦ προτέρου.

Τὰ τῆς πολιτείας ὁ Σόλων διέταξεν ὡς ἐξῆς. Διετήρησε τὴν προϋπάρχουσαν διαίρεσιν τῶν πολιτῶν εἰς πεντακοσιομεδίμους, ἱππεῖς, ζευγίας καὶ θῆτας. Ὡς βᾶσις δὲ τῆς διαιρέσεως ταύτης ἐχρησίμευε τὸ τίμημα (ἡ κτηματικὴ περιουσία), ὅπερ ὁ Σόλων ἐπεξέτεινε καὶ εἰς τὰ ὑγρά προϊόντα. Οὕτω τὴν πρώτην τάξιν ἀπετέλουν οἱ ἔχοντες ἐτησίαν πρόσοδον πεντακοσίων μέτρων ξηρῶν καὶ ὑγρῶν προϊόντων, τοῦτ' ἔστι πεντακοσίων μεδίμων (σίτου καὶ κριθῆς) ἢ πεντακοσίων μετρητῶν (οἴνου καὶ ἐλαίου) ἢ συναμφοτέρων. Τὴν δευτέραν τάξιν ἀπετέλουν οἱ ἔχοντες ἐτησίαν πρόσοδον τριακοσίων μέτρων καὶ ἠδύνατο νὰ τρέφωσι πολεμικὸν ἵππον. Τὴν τρίτην τάξιν ἀπετέλουν οἱ ἔχοντες ἐτησίαν πρόσοδον διακοσίων μέτρων καὶ τρέφοντες ζεύγος γεωργικῶν βοῶν. Τὴν δὲ τελευταίαν, τὴν τῶν θητῶν, ἀπετέλουν οἱ ἔχοντες πρόσοδον μικροτέραν τῶν διακοσίων μέτρων καὶ οἱ ἄποροι (Ἄριστ. Ἀθ. Πολ. 7).

Πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ ἐξελέγοντο ἐκ τῶν τριῶν πρώτων τάξεων. Οἱ θῆτες οὐδεμιᾶς μετεῖχον ἀρχῆς καὶ ἦσαν ἀπηλλαγμένοι φόρων· ἀλλ' ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ εἰς τὰ δικαστήρια.

Ὁ Σόλων διετήρησε καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Δράκοντος κατασταθεῖσαν βουλὴν, ὥρισε δὲ τοὺς βουλευτὰς εἰς τετρακοσίους (ἑκατὸν ἐξ ἐκάστης φυλῆς). Οἱ βουλευταὶ ἐξελέγοντο κατ' ἔτος διὰ κλήρου ἐκ τῶν ἔχόντων ἡλικίαν ἄνω τῶν τριάκοντα ἐτῶν. Ἡ βουλὴ ἦτο ἀρχὴ προβουλευτικὴ, τοῦτ' ἔστι πᾶν ζήτημα, τὸ ὅποιον ἔμελλε νὰ εἰσαχθῆ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, συνεζητεῖτο προηγουμένως ἐν τῇ βουλῇ.

Αὕτη ἐξέφερον ἐπ' αὐτοῦ γνώμην, αὕτη δ' ἐκαλεῖτο *προβούλευμα*. Τὸ *προβούλευμα* δὲ τοῦτο ὑπεβάλλετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἢ ὅποια ἦτο κυρία γὰ ἐγκρίνη ἢ ν' ἀπορρίψη αὐτό.

Κυρίαρχον δὲ τῆς πολιτείας κατέστησεν ὁ Σόλων τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀπετελεῖτο ἐκ πάντων τῶν πολιτῶν τῶν ἐχόντων ἡλικίαν ἄνω τῶν εἴκοσιν ἐτῶν. Αὕτη ἐψήφισε τοὺς νόμους, ἐξέλεγε τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς δικαστάς, ἐζήτει παρ' αὐτῶν εὐθύνας μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς των, ὠρίζε τοὺς φόρους, ἀπεφάσιζε περὶ πολέμου, περὶ εἰρήνης, περὶ συμμαχιῶν. Συνήρχετο δὲ ἡ ἐκκλησία ἐπὶ Σόλωνος τετρακτίς ἕως τοῦ ἔτους ἐν τῇ Πηνυκί. Ἡ ἀπόφασις ἐγίνετο δι' ἀνατάσεως τῶν χειρῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ διὰ ψηφοφορίας.

Ἡ δ' ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλή διετήρησε τὴν ἐποπτεῖαν τῶν νόμων καὶ τῆς πολιτείας, ἣν εἶχε καὶ πρότερον. Ἄλλ' ὁ Σόλων ὅμως ἔδωκεν εἰς αὐτὴν εὐρυτέραν δικαστικὴν δικαιοδοσίαν. Αὕτη ἐπετῆρει τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν νέων, τὰ ἦθη τῶν πολιτῶν καὶ τὴν θρησκείαν, τιμωροῦσα τοὺς ἀργούς, τοὺς ἀσώτους καὶ τοὺς ἀσεβεῖς· αὕτη ἐδίκασε τὰς φονικὰς καὶ τὰς περὶ ἐμπρησμοῦ δίκας, ὡς καὶ τὰς περὶ ἀποπειρας καταλύσεως τοῦ δήμου.

Ὁ Σόλων κατέστησε μέγα δικαστήριον, τὸ ὅποῖον ἐκαλεῖτο *Ἡλιαία*. Τὸ δικαστήριον τοῦτο περιελάμβανεν ἐξ ἑξακοντακτίων (ἡλιαστῶν), οἵτινες ἐξελέγοντο κατ' ἔτος ἐκ πολιτῶν καὶ τῶν τεσσάρων τάξεων, συμπληρωσάντων τὸ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας. Διηρεῖτο δὲ εἰς δέκα τμήματα, ἕκαστον δ' αὐτῶν εἶχε πεντακοσίους δικαστάς. Οἱ ὑπολειπόμενοι χίλιοι ἦσαν ἀναπληρωτικοί. Πρὸ τοῦ Σόλωνος ἡ κρίσις τῶν ἀρχόντων ἦτο κυρία ἦτοι ἀνέκκλητος· ἀπὸ τοῦ Σόλωνος δ' ὅμως καὶ ἐφεξῆς ἐπετρέπετο ἔφεςις ἐνώπιον τῆς Ἡλιαίας.

Βλέπων ὁ Σόλων ὅτι πολλακτίς ἡ πόλις ἐταράσσετο ὑπὸ στάσεων, τινὲς δ' ἐκ τῶν πολιτῶν ἕνεκα ῥαθυμίας ἔμενον ἀδιάφοροι, ἔθηκε νόμον, δι' οὗ ἐκθύσσετο ἄτιμος, ἦτοι ἐστερεῖτο τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἐκεῖνος, ὅστις ἐν καιρῷ στάσεως ἔμενον οὐδέτε-

ρος, ἤτοι δὲν ἐλάμβανε τὰ ὄπλα οὔτε ὑπὲρ τῆς μιᾶς οὔτε ὑπὲρ τῆς ἄλλης μερίδος· καὶ τοῦτο ἵνα μὴ ἐγκαταλείπηται ἡ πολιτεία εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πονηρῶν.

Καὶ περὶ ἐμπορίας καὶ βιομηχανίας ἔλαβε πρόνοιαν ὁ Σόλων· ὡσαύτως δὲ καὶ περὶ ἀνατροφῆς τῶν παιδῶν, ὑποχρεώσας τοὺς Ἀθηναίους νὰ διδάσκωσι τὰ τέκνα τῶν τὰ γράμματα, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν γυμναστικὴν. Ἀπὸ τοῦ ἐβδόμου ἔτους τῆς ἡλικίας μέχρι τοῦ δεκάτου ἐβδόμου οἱ παῖδες ἐγυμνάζοντο εἰς τὰς παλαιστράς καὶ τὰ γυμναστήρια, ἵνα καταστῶσι βωμαλείοι καὶ γενναῖοι ὑπερασπισταὶ τῆς πατρίδος. Ὡς οἱ Σπαρτιαῖται, οὕτω καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρουν τὸν ὑπὲρ πατρίδος θάνατον ὡς τὸν ἐνδοξότατον, τοὺς δ' ἐν πολέμῳ πεσόντας ἔθαπτεν ἡ πατρίς μετὰ μεγάλων τιμῶν.

Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος γραφέντες ἐπὶ τετραγῶνων ξυλίνων πυραμίδων (κύρβων) κατετίθησαν εἰς τὴν βασιλείον Στοάν, ὠρκίσθησαν δὲ πάντες οἱ πολῖται νὰ τηρῶσιν αὐτούς.

Ὁ Σόλων ἔδωκεν ἰσχὺν εἰς τοὺς νόμους του δι' ἑκατὸν ἔτη. Ἀλλ' ἡ διάρκεια αὐτῶν δὲν προεμνηύετο μακρά· ὁ μὲν δῆμος ἤλπιζεν ἀναδασμὸν ὅλης τῆς γῆς καὶ δὲν ἐπέτυχε τούτου· οἱ δ' εὐπατρίδαι ἐδυσφόρου διὰ τὸν περιορισμὸν τῶν πολιτικῶν τῶν δικαιωμάτων καὶ διὰ τὴν μείωσιν τῆς δυνάμεώς των. Ἐνεκα τούτου ὁ Σόλων καθ' ἑκάστην παρηνωχλεῖτο. Ἴνα λοιπὸν ἀποφύγη τὰς ἐνοχλήσεις καὶ ἵνα μὴ ἀναγκασθῆ νὰ μεταβάλη τι ἐκ τῶν κειμένων νόμων, ἀπεφάσισε μετὰ πολλῆς αὐταπαρησίεως ν' ἀποδημήσῃ ἐξ Ἀθηνῶν καὶ μετέβη εἰς Αἴγυπτον, Κύπρον καὶ Μικρὰν Ἀσίαν, διήρκεσε δὲ ἡ ἀποδημία του αὕτη δέκα ὅλα ἔτη.

§ 32. Μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος. — Παράλιοι. —

Πεδιακοί. — Διάκριοι.

Ἐπὶ τέσσαρα ἔτη μετὰ τὴν ἀποδημίαν τοῦ Σόλωνος οἱ Ἀθηναῖοι διῆγον ἐν ἡσυχίᾳ. Ἀλλὰ κατόπιν αἱ στάσεις ἐπανελήφθησαν καὶ κατα μικρὸν πρόσέλαβον τοπικὸν χαρακτήρα. Τοιοῦτοτρόπως

οἱ Ἀθηναῖοι διηρέθησαν εἰς τρεῖς πολιτικὰς μερίδας τῶν Παραλίων, τῶν Πεδιακῶν καὶ τῶν Διακρίων. Ὡνομάσθησαν δὲ αἱ τρεῖς αὐταὶ μερίδες ἐκ τῶν μερῶν, εἰς τὰ ὅποια κατώκουν ἢ εἶχον τὰ κτήματά των. Καὶ οἱ μὲν Παράλιοι κατώκουν τὴν νοτιοανατολικὴν παραλίαν τῆς Ἀττικῆς καὶ ἡσχολοῦντο εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν· ἔχοντες δ' ἀρχηγὸν τὸν Μεγακλέα ἦσαν κεκηρυγμένοι ὑπὲρ τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σόλωνος. Οἱ δὲ Πεδιακοὶ εἶχον τὰ κτήματά του εἰς τὰ πεδινὰ μέρη τῆς Ἀττικῆς, τὰ πρὸς τὴν Ἐλευσίνα καὶ τὴν Μεγαρίδα. Εἰς τούτους ἀνήκον οἱ πλούσιοι καὶ οἱ κτηματικοί, οἱ ὅποιοι ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν Λυκούργον ἐζήτουν κυβέρνησιν ὀλιγαρχικὴν. Οἱ δὲ Διάκριοι κατώκουν τὰ πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς ὄρεινὰ μέρη τῆς Ἀττικῆς, ἅτινα ἐκαλοῦντο Διακρία. Εἰς τούτους ἀνήκον οἱ πενέστατοι, οἵτινες ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν Πεισίστρατον ἐζήτουν γενικὸν ἀναδασμόν.

§ 33. Πεισίστρατος.

Ὁ Πεισίστρατος ἦτο συγγενὴς τοῦ Σόλωνος, εἶχε δὲ διαπρέψη εἰς τὸν κατὰ τῶν Μεγαρέων πόλεμον. Ἦτο εὐγλωττος, φιλόανθρωπος καὶ εὐπροσέγορος. Διὰ τῶν προτερημάτων του τούτων ἐφείλκυσε τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ. Ἐνθαρρυνθεὶς δ' ἐκ τούτου ἐπεχείρησε νὰ γείνη τύραννος τῶν Ἀθηῶν καὶ τὸ κατώρθωσε διὰ τοῦ ἐξῆς τεχνάσματος. Ἡμέραν τινὰ κατετραυματίσεν ἑαυτὸν ἐλαφρῶς καὶ προσελθὼν καθημαγμένος εἰς τὴν ἀγορὰν ἐφάναζεν εἰς τὸ ἐκεῖ συρεῦσαν πλῆθος, ὅτι οἱ ἐχθροὶ του ἠθέλησαν νὰ τὸν δολοφονήσωσιν. Ὁ λαὸς πεισθεὶς εἰς τοὺς λόγους τοῦ Πεισιστράτου ἐψήφισε νὰ δοθῶσιν εἰς αὐτὸν πεντήκοντο κορυνηφόροι ὡς σωματοφύλακες. Τούτους αὐξήσας ὁ Πεισίστρατος εἰς τετρακοσίους κατέλαβε τὴν Ἀκρόπολιν τῷ 560 π.Χ. καὶ ἐγένετο τύραννος· ἐκυβέρνην δ' ὅμως μετὰ δικαιοσύνης καὶ ἠπιότητος καὶ δὲν μετέβαλλε τοὺς κειμένους νόμους. Ἄλλ' οἱ πολιτικοὶ ἀντίπαλοί του Λυκούργος καὶ Μεγακλῆς ὁμοφρονήσαντες

ἐξεδιώξαν αὐτόν. Μετά τινα χρόνον συμφιλιωθεὶς πρὸς τὸν Μεγακλέα ἐπανῆλθε καὶ κατέλαβε πάλιν τὴν ἀρχήν. Ἄλλ' ἡ φιλία αὕτη πρὸς τὸν Μεγακλέα δὲν διήρκεσε πολὺν χρόνον, καὶ ὁ Πεισίστρατος ἐξεδιώχθη δευτέραν φοράν ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ ἔμεινεν ἔνδεκα ἔτη μακρὰν τῆς Ἀττικῆς.

Τὸ ἐνδέκατον ἔτος βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Ἐρετριέων, τῶν Θηβαίων καὶ τοῦ ἐκπτώτου τυράννου τῆς Νάξου Λυγδάμιος ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ κατέλαβεν ἐκ τρίτου τὴν ἀρχήν (537 π.Χ.), τὴν ὁποίαν διετήρησε μέχρι τέλους τοῦ βίου.

Ἡ κυβέρνησις τοῦ Πεισιστράτου ὑπῆρξεν ἡπία, δικαία καὶ φιλόανθρωπος. Ἐκυβέρνησεν οὗτος συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους καὶ οὐδεμίαν πλεονεξίαν δι' ἑαυτὸν ἐπεδίωξεν. Ἐνίσχυσεν τὸ ἐμπόριον. Ἦτο φίλος τῶν γραμμάτων. Πρῶτος ἱδρυσεν ἐν Ἀθήναις δημοσίαν βιβλιοθήκην. Συνέλεξε καὶ κατέγραψε τὰ πρότερον διεσπασμένα καὶ σποράδην ψαλλόμενα ἔπη τοῦ Ὀμήρου καὶ διέταξε ν' ἀπαγγέλλωνται ταῦτα ὁλόκληρα κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Παναθηναίων. Ἐκόσμησε τὴν πόλιν μὲ διάφορα κτίρια. Κατεσκευάσεν ἀγροτικὰς ὁδοὺς καὶ ὕδραγωγεῖα. Ἐθῆκε τὰ θεμέλια τοῦ μεγαλοπρεποῦς ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τὸν ὁποῖον μετὰ πολλοὺς αἰῶνας (129 μ.Χ.) ἠκοδόμησεν ὁ Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ Ἀδριανός. Ἐν γένει δὲ ἀνύψωσε τὰς Ἀθήνας καὶ κατέστησεν αὐτὰς κέντρον τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Διὰ τοῦτο ὁ Πεισίστρατος θεωρεῖται ὁ θεμελιωτὴς τοῦ μεγαλείου τῶν Ἀθηῶν· ἀπέθανε δὲ τῷ 527 π.Χ. τυραννήσας δέκα ἐννέα ἔτη.

§ 34. Πεισιστρατίδαι.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πεισιστράτου ἔλαβον τὴν ἀρχὴν οἱ δύο αὐτοῦ υἱοὶ Ἰππίας καὶ Ἰππαρχος. Τούτων ὁ μὲν Ἰππίας ἦτο ἐκ φύσεως πολιτικὸς καὶ ἔμφορον, ὁ δὲ Ἰππαρχος ἦτο ἐνθερμὸς προστατῆς τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Ἀμφότεροι οἱ ἀδελφοὶ ἐκυβέρνησαν κατ' ἀρχὰς πολὺ καλῶς, ὡς καὶ ὁ πατήρ των· ἵνα δὲ

προσοικειωθῶσι τὸν λαὸν ἔτι μάλλον, ἠλάττωσαν κατὰ τὸ ἤμισυ τὸν ὑπὸ τοῦ πατρὸς των ἐπιβληθέντα εἰς τὴν γεωργίαν φόρον (δεκάτην). Συνέδεσαν τὰς Ἀθήνας κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις μὲ ὁδοὺς ἀγούσας πρὸς τὰς ἐν τοῖς ἀγροῖς οἰκίσεις. Ἀφειτηρία δὲ πασῶν τῶν ὁδῶν ἦτο ὁ Κεραμεικός.

Ἄλλ' ὁ Ἱππαρχος (Θουκ. σ' 54) ἐκδικούμενος προσωπικὸν πάθος κατὰ τινος εὐγενοῦς νέου, Ἀρμόδιου ὀνομαζομένου, ἀπηγόρευσε εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ νὰ κανηφορήσῃ μετ' ἄλλων παρθένων κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἦτο ἀναξία. Τὴν οἰκογενειακὴν ταύτην ὕβριν δὲν ἠνέχθη ὁ Ἀρμόδιος. Ὅθεν μετὰ τοῦ στενοῦ φίλου του Ἀριστογείτονος καὶ ἄλλων ἐταίρων παρεσκεύασε συνωμοσίαν ἐπὶ καταλύσει τῶν τυράννων, ἧτις ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν μεγάλων Παναθηναίων.

Κατ' ἀρχὰς τὰ πάντα ἔβαινον καλῶς. Ὁ λαὸς ἀνύποπτος συνέρρεεν εἰς τὴν ἑορτὴν, ἀμφότεροι δὲ οἱ ἀδελφοὶ ἦσαν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πλήθους, ὁ μὲν Ἱππίας ἐν τῷ ἔξω Κεραμεικῷ διατάσσων τὰ τῆς πομπῆς, ὁ δὲ Ἱππαρχος ἐν τῇ ἀγορᾷ.

Οἱ δύο φίλοι καὶ ἄλλοι συνωμόται, φέροντες ξίφη κεκρυμμένα ὑπὸ κλάδους μύρτων, προσῆλθον εἰς τὸν Κεραμεικόν. Ἐκεῖ ἰδόντες τὸν Ἱππίαν συνδιαλεγόμενον οἰκείως μετὰ τινος τῶν συνωμοτῶν καὶ νομίσαντες ὅτι προὐδόθησαν διηυθύνθησαν ἔσω τῶν πυλῶν τῆς πόλεως καὶ συναντήσαντες τὸν Ἱππαρχον ἐφόνευσαν αὐτόν.

Αἵματηρὰ συμπλοκὴ ἐπηκολούθησε. Καὶ ὁ μὲν Ἀρμόδιος ἐφονεύθη ἀμέσως ὑπὸ τῶν δορυφόρων τοῦ τυράννου, ὁ δὲ Ἀριστογείτων συλληφθεὶς καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον βασανισθεὶς ἐφονεύθη ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Ἱππίου. Συνελήφθησαν δὲ καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἀθῶοι καὶ ἔνοχοι, καὶ βασανισθέντες ἐφονεύθησαν.

Ἐκτοτε ὁ Ἱππίας κατέστη δύσπιστος καὶ ὤμος. Πολλοὺς τῶν πολιτῶν ἐξώρισε καὶ τὰς περιουσίας αὐτῶν ἐδήμευσεν. Οὕτω λοιπὸν ἡ δημοφιλὴς κυβέρνησις τῶν Πεισιστρατιδῶν μετέπεσεν εἰς ἀφώρητον τυραννίδα. Τότε οἱ Ἀλκμεωνίδαι, ἀθηναϊκὴ οἰκογένεια

πλουσιωτάτη καὶ ἰσχυροτάτη, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Κλεομένους, ἐπολιόρησαν τὸν Ἴππιαν ἐν τῇ Ἀκροπόλει καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ συνθηκολογήσῃ καὶ ἀπέλθῃ ἐξ Ἀθηνῶν· μετέβη δὲ εἰς τὸν ἑτεροθαλῆ ἀδελφόν του Ἠγησίστρατον, τύραννον τοῦ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον Σιγείου. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἀθηναῖοι ἠλευθερώθησαν ἀπὸ τῆς τυραννίδος.

§ 35. Μεταρρύθμισις τοῦ πολιτεύματος

ὑπὸ τοῦ Κλεισθένης.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος ἐστασιάζον πρὸς ἀλλήλους ὁ Ἰσαγόρας, φίλος τῶν τυράννων, καὶ ὁ Κλεισθένης, υἱὸς τοῦ Μεγακλέους καὶ τῆς Ἀγαρίστης. Ὑπερισχύσας δ' ὁ Κλεισθένης μετερρύθμισε τὴν πολιτείαν τοῦ Σόλωνος ἐπ' ὠφελεία μὲν τοῦ δήμου, πρὸς βλάβην δὲ τῶν εὐπατριδῶν.

Καὶ πρῶτον διήρσε τοὺς Ἀθηναίους εἰς δέκα φυλάς. Ἐνῶ δ' αἱ ἀρχαῖαι τέσσαρες φυλαὶ ἦσαν ἀναποσπαστως συνδεδεμέναι πρὸς τὰ γένη, αἱ νέαι βᾶσιν εἶχον τὴν κατοικίαν τῶν πολιτῶν καὶ ὡς τοιαῦται εἶχον τοπικὸν χαρακτῆρα, τύπον διοικητικῆς διαίρεσεως. Ἐκάστη τῶν δέκα φυλῶν περιελάμβανε πολίτας ὅλων ἀδιακρίτως τῶν τάξεων. Ἴνα δ' αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν, ἐπολιτογράφησεν ὁ Κλεισθένης τοὺς ἐν Ἀθήναις κατοικοῦντας ξένους καὶ τοὺς ἀπελευθέρους. Διήρσε προσέτι τὴν χώραν εἰς δήμους. Ἐκαστος δῆμος ἀπετέλει αὐτοτελῆ κοινότητα, προϊστάτο δ' αὐτοῦ εἰς δήμαρχος.

Τὴν βουλὴν τῶν τετρακοσίων ἠύξησεν εἰς πεντακοσίους, ἐκλεγομένων πεντήκοντα βουλευτῶν ἐξ ἐκάστης φυλῆς. Διηρεῖτο δ' ἡ βουλὴ εἰς δέκα τμήματα, ἕκαστον δ' αὐτῶν περιελάμβανε τοὺς βουλευτὰς μιᾶς φυλῆς. Οἱ πενήκοντα βουλευταὶ ἐκάστου τμήματος εἶχον τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τριάκοντα ἐξ ἡμέρας, διαιρουμένου καὶ τοῦ ἔτους εἰς δέκα τμήματα, καὶ ἐκαλοῦντο *πρυτάνεις*, ὁ δὲ χρόνος τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ἐκαλεῖτο *πρυτανεία*. Οἱ πρυ-

τάνεις προήδρευον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἐτρέφοντο δὲ δημοσίᾳ δαπάνῃ ἐν τῷ πρυτανείῳ.

Ἡ πολιτεία τοῦ Κλεισθέους ἔλαβε καὶ στρατιωτικὸν διοργανισμόν. Ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐξελέγοντο κατ' ἔτος δέκα στρατηγοί, εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς. Οὗτοι ἐν εἰρήνῃ μὲν ἐφρόντιζον νὰ παρασκευάζωσι τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῆς χώρας καὶ διήθουν τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, ἐν πολέμῳ δ' εἶχον τὴν στρατηγίαν ἐναλλάσσοντες αὐτὴν καθ' ἑκάστην.

Ὁ Κλεισθένης ἔθηκε καὶ τὸν περὶ ὀστρακισμοῦ νόμον, ἵνα ἐξασφάλισῃ τὴν πολιτείαν ἀπὸ τῆς τυραννίδος. Πᾶς πολίτης καθιστάμενος ἐπικίνδυνος εἰς τὴν δημοκρατίαν εἴτε διὰ τὸν πλοῦτόν του εἴτε διὰ τὴν πολιτικὴν του δύναμιν ἐξωστρακίζετο ἐκ τῆς πόλεως ἐπὶ δέκα ἔτη. Ἀλλὰ βραδύτερον ὁ ἐξωστρακισμὸς ἀπέβη ἀπλῶς ὄργανον τοῦ φθόνου καὶ τοῦ φατριαστικοῦ πνεύματος, ἐξωστρακίζετο δὲ συνήθως ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀσθενεστεράς πολιτικῆς μερίδος διὰ νὰ δύναται ἢ ἑτέρα τῶν μερίδων νὰ διαχειρίζεται ἀνενοχλήτως τὰ κοινά. Ὁ ἐξωστρακισμὸς δὲν συνεπῆγετο οὔτε ἀτιμίαν οὔτε δήμευσιν τῆς περιουσίας. Διὰ νὰ ἐξωστρακισθῇ δὲ τις ἔπρεπε νὰ ψηφοφορήσῃ κατ' αὐτοῦ τὸ ὀλιγώτερον ἐξ ἑξακισσίων ἄλλως δὲν ἐπραγματοποιεῖτο ὁ ἐξωστρακισμὸς.

Αἱ τολμηραὶ διατάξεις τοῦ Κλεισθέους ἠρέθισαν τὴν ἀριστοκρατικὴν μερίδα, ὃ δὲ προϊστάμενος αὐτῆς Ἰσαγόρας προσεκάλεσε τὸν βασιλεῖα τῆς Σπάρτης Κλεομένην, ἵνα ἔλθῃ καὶ ἐκδιώξῃ ἐξ Ἀθηνῶν τοὺς Ἀλκμεωνίδας ὡς ἐναγεῖς. Ὁ Κλεομένης δις ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην φορὰν ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ἡττημένος. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἔλαβεν ὡς συμμάχους κατὰ τῶν Ἀθηναίων πλὴν τῶν Πελοποννησίων τοὺς Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Χαλκιδαεῖς. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐστρατεία αὕτη ἀπέτυχεν ἕνεκα διαφωνίας τῶν συμμάχων καὶ ὁ Κλεομένης ἠναγκάσθη καὶ πάλιν νὰ ἐπανέλθῃ οἴκαδε ἄπρακτος. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι, ἀποῦ ἀπηλλάγησαν τοῦ κινδύνου, ἐπῆλθον κατὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ τοὺς ἐνίκησαν παρὰ τὸν Εὐριπον. Διαβάντες δὲ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Εὐ-

βοιαν ἐνίκησαν αὐθημερὸν καὶ τοὺς Χαλκιδεῖς, ἡ δὲ Χαλκίς, ἡ ἄλλοτε περιφανὴς μητρόπολις τοσοῦτων ἀποικιῶν, ἐγένετο ἀθηναϊκὴ ἀποικία, διανεμηθεῖσης τῆς χώρας εἰς τέσσαρας χηλιάδας κληρούχων Ἀθηναίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΕΘΝΩΝ

§ 36. Βαβυλώνιοι καὶ Ἀσσύριοι.

Ἡ εὐφορὸς πεδιάς ἡ κειμένη μεταξὺ τῶν δύο ποταμῶν Εὐφράτου καὶ Τίγρητος κατὰ τὸν κατώτατον αὐτῶν ῥοὺν ἐκαλεῖτο Βαβυλωνία ἐκ τῆς πρωτεύουσας Βαβυλώνος. Ταύτην ἀρχαιότατα κατήκνησαν οἱ Σουμέριοι, τουρανικῆς καταγωγῆς, εἰς οὓς ἀναφέρεται ἡ ἐπιτόνησις τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς. Οἱ Σουμέριοι εἶχον ἀναπτύξῃ ἴδιον πολιτισμὸν (4000 π.Χ.). Καθ' οὓς δὲ χρόνους ἄρχονται αἱ ἱστορικαὶ εἰδήσεις, εἰσέβαλον ἰδίως εἰς τὴν βόρειον Βαβυλωνίαν σημιτικὰ φύλα, οἱ καλούμενοι Χαλδαῖοι, καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐν αὐτῇ. Οἱ Χαλδαῖοι ὠκειοποιήθησαν τὸν προϋπάρχοντα πολιτισμὸν εἰς τρόπον ὥστε εἶνε δύσκολον νὰ διακρίνη τις τί ἀνήκει εἰς τοὺς Σουμερίους καὶ τί βραδύτερον ἀνεπτύχθη ὑπὸ τῶν Σημιτῶν Χαλδαίων.

Παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις ὑπῆρχεν ἀκριβὲς σύστημα μέτρων καὶ σταθμῶν, ὅπερ ἐξηπλώθη καὶ πέραν τῶν ὀρίων τῆς Βαβυλωνίας, μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα ἐκ πλίνθων, διώρυχες πρὸς κανονισμὸν τῶν πλημμυρῶν τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγρητος, σημαντικὴ βιομηχανία, ἐξηπλωμένον ἐμπόριον καὶ πολὺ ἀνεπτυγμένον δίκαιον.

Ἡ θρησκεία τῶν Βαβυλωνίων ἦτο ἀστρολατρεία. Ἀνώτατος θεὸς ἦτο ὁ Βῆλος (ἥλιος). Ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ θρησκευμάτος των οἱ Βαβυλώνιοι ἠσχολήθησαν πολὺ εἰς τὴν ἀστρονομίαν, περὶ ἣν ἔκκαμον μεγάλας προόδους· ἀλλ' αὕτη κατ' ὀλίγον ἐξέπεσεν εἰς δεισιδαίμονα ἀστρολογίαν.

Μετὰ τῆς Βαβυλωνίας κατ' ἀρχὰς ἦτο ἡνωμένη καὶ ἡ Ἀσσυρία, ἧς οἱ κάτοικοι ἦσαν συγγενέστατοι πρὸς τοὺς Βαβυλωνίους, ἔχοντες τὴν αὐτὴν γλῶσσαν μετὰ τινων διαλεκτικῶν διαφορῶν, τὴν αὐτὴν γραφὴν καὶ τὸν αὐτὸν πολιτισμὸν. Ἀλλὰ κατόπιν (ἄγνωστον πότε) οἱ Ἀσσύριοι ἀπεσχίσθησαν ἀπὸ τῶν Βαβυλωνίων καὶ ἀπετέλεσαν ἀνεξάρτητον κράτος μὲ πρωτεύουσαν κατὰ πρῶτον τὴν Ἀσσοῦρ καὶ ἔπειτα τὴν Νινευί, μεθ' ἧς συνδέονται αἱ μυθικαὶ παραδόσεις περὶ τῆς Σεμιράμιδος. Μεγάλοι βασιλεῖς, οἷοι ὁ Ἀσσυρνασιρπάλ, ὁ Σαλμανάσαρ Β', ὁ Θεγλαθφλασάρ Γ', ὁ Σαργῶν καὶ ἄλλοι ἀνήγαγον τὸ ἀσσυριακὸν κράτος εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν, ὑποτάξαντες τὴν Βαβυλῶνα, τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Φοινίκην καὶ αὐτὴν τὴν Αἴγυπτον. Τὸ ἀσσυριακὸν κράτος παρακμάσαν κατελύθη τῷ 606 π. Χ. ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Μήδων Κυαζάρου, μεθ' οὗ συνεμάχουν καὶ οἱ Βαβυλώνιοι.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀσσυρίων ἄρχεται ἀκμάζον τὸ νέον βαβυλωνιακὸν κράτος, μεθ' οὗ ἦτο ἡνωμένη καὶ ἡ Συρία. Ὁ ἐπιφανέστερος τῶν βασιλέων τῆς Βαβυλωνίας κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην περίοδον ὑπῆρξεν ὁ Ναβουχοδονόσορ (604—561), ὅστις ἐνίκησεν τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου Νεκῶ παρὰ τὸν Εὐφράτην, ὑπέταξε τὴν Τύρον μετὰ δεκατριετῆ πολιορκίαν, ἐκυρίευσεν τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ ἀπῆγαγε τοὺς Ἰουδαίους εἰς τὴν ἑβδομηκονταετῆ βαβυλώνειον αἰχμαλωσίαν ἢ μετοικεσίαν. Ἐπὶ Ναβουχοδονόσορος ἡ Βαβυλὼν ἐγένετο ἡ λαμπροτέρα πόλις τοῦ κόσμου. Τὸ νέον βαβυλωνιακὸν κράτος κατελύθη τῷ 538 ὑπὸ Κύρου τοῦ πρεσβυτέρου.

§ 37. Φοινίκες.

Ἡ στενὴ καὶ πλουσία εἰς λιμένας παρὰ τὴν θάλασσαν λωρὶς πρὸς δυσμὰς τοῦ ὄρους Λιβάνου κατφεκίτο ὑπὸ τῶν Φοινίκων, λαοῦ σημιτικοῦ. Ἡ θρησκεία τῶν Φοινίκων ἦτο παρεμφερὴς πρὸς τὴν θρησκείαν τῶν Χαλδαίων, ἀλλὰ παραμεμορφωμένη διὰ τῆς ἀκόλα-

σίας καὶ τῆς ὠμότητος. Κυριώτατοι θεοὶ ἦσαν ὁ Βάαλ, ἡ Ἄστάρτη καὶ ὁ Μολόχ, εἰς ὃν προσεφέροντο ἀνθρωποθυσίαι. Ἐν Τύρῳ ἐτιμαῖτο καὶ ὁ Μελκάρθ. Σπουδαιότεραι πόλεις τῆς Φοινίκης ἦσαν ἡ Ἄραδος, ἡ Βύβλος, ἡ Βηρυτός, ἡ Σιδῶν καὶ ἡ Τύρος.

Οἱ Φοίνικες ἐφημίζοντο ὡς λαὸς ναυτικώτατος, ἐπενεγκῶν εἰς τὸ ναυτικὸν τῆς ἐποχῆς του τελειοποιήσεις, καὶ ἐμπορικώτατος, ἐπεκτείνας τὸ θαλάσσιον ἐμπόριόν του μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ καὶ τῆς Βρεττανίας. Ἰδρυσαν διαφόρους ἀποικίας, ὡς τὴν Καρχηδόνα, τὴν Πάνορμον καὶ τὰ Γάδειρα. Διὰ τῶν πλοίων των μετέφερον εἰς τὰς χώρας τῆς Δύσεως τὸν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Βαβυλωνίᾳ πολιτισμόν. Θεωροῦνται ὡς ἐφευρέται τῶν γραμμάτων, τῆς ἀριθμητικῆς, τῆς ὑάλου, τῆς διὰ τῆς πορφύρας βαφῆς, τῆς ἐριουργίας. Ἐν Φοινίκῃ ἤκμαζον πολλαὶ βιομηχανίαι, οἷον ἡ ναυπηγικὴ, ἡ ὑφαντουργία, ἡ χαλκουργία, ἡ ὑαλουργία, ἡ βαφικὴ. Ἐκ τῆς φοινικικῆς γραφῆς κατάγονται αἱ εὐρωπαϊκαὶ καὶ αἱ νεοασιατικαὶ ἀλφάβητοι.

§ 38. Ἑβραῖοι.

Γενάρχης τῶν Ἑβραίων ἦτο ὁ Ἀβραάμ, ἐκ τῆς Οὐρ τῆς Μεσοποταμίας. Ὁ ἕγγονος αὐτοῦ Ἰακώβ, ὁ ἐπικληθεὶς καὶ Ἰσραήλ, ἐγέννησε δώδεκα υἱούς, οἵτινες ἐγένοντο γενάρχηαι τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰσραήλ. Οἱ Ἑβραῖοι μετاناστεύσαντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ τῶν Ὑκσῶν ἀνεπτύχθησαν εἰς μέγαν λαόν· ἀλλ' ἕνεκα τῆς τυραννίας τοῦ Φαραὼ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Αἴγυπτον καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐλευθερωτοῦ Μωϋσέως μετὰ πολλὰς περιπλανήσεις καὶ μακρὰν ἐν τῇ ἀραβικῇ ἐρήμῳ διαμονήν, ὅπου ὁ Μωϋσῆς ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὸν θεῖον νόμον ἡτοι τὰς δέκα ἐντολάς, ἐπέστρεψαν εἰς Χαναάν. Ταύτην κατέλαβον νικῆσαντες ὑπὸ Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ τοὺς ἐν αὐτῇ ἐγκαταστημένους ἀλλοφύλους. Ἐπὶ τριακόσια ἔτη κατόπιν οἱ Ἑβραῖοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν κριτῶν

(Γεδεών, Ἰεφθάε, Σαμφών, Σαμουήλ) ἠγωνίζοντο κατὰ τῶν γειτόνων λαῶν. Μόλις δὲ διὰ τοῦ Σαμουήλ ἐπετεύχθη ἡ ἐνότης τοῦ ἐβραϊκοῦ λαοῦ καὶ ἡ εἰς βασιλείον σύμπηξις αὐτοῦ ὑπὸ τὸν Σαούλ (1075 π. Χ.).

Ἐκτοτε ἄρχεται ἡ πολιτικὴ ἀκμὴ τῶν Ἑβραίων, ἧτις συμπίπτει μετὰ τῶν τριῶν πρώτων βασιλείων Σαούλ, Δαυῖδ καὶ Σολομώντος. Ὁ Σολομῶν ἐνίσχυσε τὴν θρησκευτικὴν ἐνότητα καὶ πίστιν διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ περιφήμου ἐν Ἱερουσαλήμ ναοῦ. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σολομῶντος (930) ἐπῆλθε διχασμὸς τοῦ βασιλείου. Αἱ μὲν φυλαὶ Ἰούδα καὶ Βενιαμὴν ἔμειναν πισταὶ ὑπὸ τὸν Ῥοβοάμ, υἱὸν τοῦ Σολομῶντος, αἱ δὲ ἄλλαι δέκα φυλαὶ ἀποστατήσασαι ὑπὸ τὸν Ἱεροβοάμ ἀπετέλεσαν τὸ κληθὲν βασιλείον τοῦ Ἰσραήλ, ἐνῶ τὸ ὑπὸ τὸν Ῥοβοάμ ἐκλήθη βασιλείον τοῦ Ἰούδα.

Τὸ βασιλείον τοῦ Ἰσραήλ ταχέως ἐξώκειλεν εἰς εἰδωλολατρείαν. ἀλλ' ἰσχυρὸν στήριγμα τῆς λατρείας τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ θεοῦ ὑπῆρξαν οἱ προφῆται, οἵτινες ἠγωνίζοντο ὑπὲρ τῆς πίστεως τῶν πατέρων των, ἤλεγχον τοὺς παρεκτραπέντας, ὑπεδείκνυον τὴν ὀρθοδοξοῦσαν Ἱερουσαλήμ. ὡς κέντρον ἔθνικόν, καὶ προσηφῆτεον τὸ μέλλον μεγαλεῖον τοῦ ἐβραϊκοῦ λαοῦ. Ἀμφοτέρων τῶν βασιλείων κατέπεσεν ἡ πολιτικὴ δύναμις δι' ἀτυχῶν πολέμων. Πρῶτον τὸ βασιλείον τοῦ Ἰσραήλ ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Ἀσσυρίους. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων Σαργῶν κυριεύσας τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ἰσραήλ Σαμάρειαν (720 π. Χ), ἀπήγαγε τοὺς πλείστους τῶν κατοίκων αὐτῆς εἰς Ἀσσυρίαν (ἀσσυριακὴ αἰχμαλωσία). Ἐνα αἰῶνα βραδύτερον τὸ βασιλείον τοῦ Ἰούδα ἐγένετο ὑποτελὲς εἰς τοὺς Αἰγυπτίους, ἔπειτα δ' εἰς τοὺς Ἀσσυρίους καὶ τέλος ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Βαβυλωνίους ἐπὶ Ναβουχοδονόσορος.

§ 39. Αἰγύπτιοι.

Αἴγυπτος. — Ἡ Αἴγυπτος διηρεῖτο εἰς ἄνω Αἴγυπτον μὲ πρωτεύουσαν τὰς Θήβας, καὶ κάτω Αἴγυπτον, μὲ πρωτεύουσαν τὴν

Μέμφιν. Ἀμφότεραι ἦσαν αὐτοτελεῖς πολιτεῖαι. Ἡ γεωργία, ἡ χειροτεχνία καὶ ἡ τέχνη ἐμφανίζονται ἐν Αἰγύπτῳ καθ' ὃν χρόνον ἀρχοῦνται αἱ ἱστορικαὶ εἰδήσεις.

Πολίτευμα.—Κληρονομικὴ βασιλεία. Οἱ βασιλεῖς ἐθεωροῦντο ὡς υἱοὶ τοῦ *Pā*. Λαμπρὰ αὐλή, πολλοὶ ὑπάλληλοι, ἡ χώρα διηρημένη εἰς περιφερείας. Σημαντικὴ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ἦτο ἡ ἐπιρροή τῶν ἱερέων, οἵτινες ἐμερίμων ἄμα καὶ περὶ τῶν ἐπιστημῶν (ἀστρονομίας, ἰατρικῆς, νομικῆς). Ὁ καθόλου βίος ἦτο αὐστηρῶς διεγερθμισμένος διὰ θρησκευτικῶν διατάξεων.

Θρησκεία.—Ἡ θρησκεία τῶν Αἰγυπτίων ἦτο φυσιολατρεία· ἐλάτρευον τὰς φυσικὰς δυνάμεις μετὰ συμβολικῆς ζωολατρείας. Οἱ θεοὶ τῶν περιφερειῶν ἐκάστων ἀπετέλουν ἐν εἶδος πανθέου. Ἀνώτατος θεὸς ἦτο ὁ *Pā* (θεὸς τοῦ Ἡλίου), εἰς ὃν ἦσαν ἀφιερωμένοι οἱ ὀβελίσκει. Ἰδιαιτέρως ἐλάτρευετο ὁ *Φθά* ἐν Μέμφιδι καὶ ὁ *Ἄμμων* ἐν Θήβαις. Ἐν τῷ μύθῳ τοῦ Ὀσίριος ἀπεικονίζεται ὁ ἀγὼν τῶν φυσικῶν δυνάμεων τῶν ὠφελίμων καὶ βλαβερῶν τῷ ἀνθρώπῳ, ὁ ἐκφαινόμενος ἐν τῇ κατ' ἔτος βλαστήσει, τῷ μαρασμῷ καὶ τῇ ἀναβλαστήσει τῆς πέριξ ἐμφύχου φύσεως. Οἱ νεκροὶ ἐτύγχανον ἰδιαιτέρας ἐπιμελείας, ταριχευόμενοι ὡς *μομμία*.

Γραφή.—Γραφὴ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ἦτο ἡ καλουμένη *ἱερογλυφική*. Αὕτη συνίστατο ἐξ εἰκόνων, παριστανουσῶν τὰς λέξεις. Διηυθύνετο δ' ἡ γραφὴ αὕτη πρὸς τὰ ἀριστερά. Κατὰ τὴν πρῶτην χιλιετηρίδα π. Χ. ἐγένετο χρῆσις τῆς δημοτικῆς γραφῆς.

Πολιτικὴ ἱστορία.—Πρῶτος βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου μνημονεύεται ὁ Μηνᾶς (4000 ἢ 3000 π. Χ.), ὅστις ἦνωσεν εἰς ἓν κράτος τὴν ἄνω καὶ κάτω Αἴγυπτον καὶ ἔκτισε τὴν *Μέμφιν*, πρωτεύουσαν τοῦ ὅλου κράτους. Ἀπὸ τοῦ Μηνᾶ λαμβάνουσι τὴν ἀρχὴν αἱ διάφοροι ἐν Αἰγύπτῳ δυναστεῖαι. Οἱ τῆς τετάρτης δυναστείας βασιλεῖς Χέοψ, Χεφρὴν καὶ Μυκερίνος ἔκτισαν τὰς θαυμαστάς πυραμίδας, ὧν μεγίστη εἶνε ἡ τοῦ Χέοπος, ὕψους τετρακοσίων πεντήκοντα ποδῶν. Περὶ τὰ 2000 π.Χ. οἱ Ὑκσῶς ἦτοι βασιλεῖς ποιμένες, αἰθιοπικῆς μᾶλλον καταγωγῆς, ἐξορμήσαντες ἐκ τῆς Συρίας καὶ τῆς βορείου

Ἀραβίας εἰσήλασαν διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Σουεζ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου καὶ κατέστησαν τὴν Αἴγυπτον φόρου ὑποτελῆ. Ἀλλὰ μετὰ πεντακοσίων ἐτῶν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τυραννικὴν ἀρχὴν οἱ Ἔγκωσις ἐξεβλήθησαν ἐκ τῆς Αἰγύπτου, τὸ βασιλείον τῶν Φαραῶ ἀνιδρῦθη μὲ πρωτεύουσαν τὰς Θήβας καὶ ἤδη ἤρξατο ἡ λαμπροτέρα ἐποχὴ τοῦ αἰγυπτιακοῦ κράτους, ὅπερ ἔφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν καὶ δύναμιν ἐπὶ τοῦ βασιλείως Ῥαμεσσῆ Β' (1388-1322). Ὁ ἡρωϊκὸς οὗτος βασιλεὺς, ὃν οἱ Ἕλληνες καλοῦσι Σέσωστρω, ὑπέταξεν, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, πᾶσαν σχεδὸν τὴν Αἰθιοπίαν καὶ τὴν Λιβύην, τὴν Ἀραβίαν, τὴν Συρίαν καὶ μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ῥαμεσσῆ Β' τὸ αἰγυπτιακὸν κράτος ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ. Περὶ τὰ τέλη τῆς ὀγδόης ἐκατονταετηρίδος οἱ Αἰθίοπες κατέλαβον τὴν Αἴγυπτον καὶ ἤρξαν ἐν αὐτῇ ἐπὶ πενήκοντα ἔτη. Ἐπειτα ἐξεβλήθησαν· ἀλλὰ καὶ πάλιν βραδύτερον ἡ Αἴγυπτος ὑπέκυψεν ὑπὸ τοὺς Ἀσσυρίους βασιλεῖς. Ἀπὸ τούτων ἠλευθέρωσεν αὐτὴν ὁ ἐκ Σαΐτος Ψαμμίτιχος, ὅστις τῇ βοήθειᾳ Ἑλλήνων καὶ Φοινίκων μισθοφόρων ἐγένετο βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου (670 π. Χ.) καὶ ἀνέδειξε πρωτεύουσαν τὴν Σαΐν. Ὁ Ψαμμίτιχος ἤνοιξε τὰς πύλας τοῦ ἐμπορίου τῆς Αἰγύπτου εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Φοινίκας καὶ παρεχώρησεν εἰς τοὺς Ἕλληνας γῆν, ὅπου ἔκτισαν οὗτοι τὴν Ναύκρατιν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ψαμμινίτου ἡ Αἴγυπτος κατεκτήθη ὑπὸ τοῦ βασιλείως τῶν Περσῶν Καμβύσου καὶ ἐγένετο περσικὴ ἐπαρχία τῷ 525 π. Χ.

§ 40. Μῆδοι. — Λυδοί. — Πέρσαι.

α') Οἱ Μῆδοι, ἄριοι τὴν καταγωγὴν, περὶ τὰ 800 π. Χ. ὑπεδουλώθησαν εἰς τοὺς Ἀσσυρίους. Ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τοῦ ὀγδοῦ αἰῶνος ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν Δηϊόκην ἐπανεστάτησαν καὶ κατώρθωσαν ν' ἀποτινάξωσι τὸν ξενικὸν ζυγόν. Ὁ Δηϊόκης προσέλαβε τὸν τί-

τλον τοῦ βασιλέως καὶ ἐκκοδόμησε τὰ Ἐκβάτανα. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Φραόρτης ὑπέταξε τοὺς ἔτι ἀνεξαρτήτους μείναντας Πέρσας Ὁ δὲ Κυαξάρης, (635-595), υἱὸς τοῦ Φραόρτου, ἀφοῦ κατετρόπωσε τοὺς εἰς τὴν Μηδίαν εἰσβαλόντας Σκύθας, συμμαχήσας μετὰ τῶν Βαβυλωνίων κατέστρεψε τὴν Νινευὶ καὶ κατέλυσε τὸ ἀσσυριακὸν κράτος. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ Ἀστυάγου, υἱοῦ τοῦ Κυαξάρου, τὸ μηδικὸν κράτος κατελύθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Κύρου, ἡ δὲ Μηδία ἐγένετο περσικὴ ἐπαρχία.

β') Ἡ Λυδία, χώρα ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, προήχθη εἰς μεγάλην ἀκμὴν ἐπὶ τῆς τρίτης (τῆς ἱστορικῆς) δυναστείας τῶν *Μερναδῶν* (712—542 π.Χ), ἧς ἐπισημότεται βασιλεῖς ὑπῆρξαν ὁ Γύγης, ὁ Ἀλυάττης καὶ ὁ Κροῖσος. Οἱ Λυδοὶ ἦσαν κατ' ἀρχὰς λαὸς φιλοπόλεμος· ἀλλ' ἔνεκα τῆς ἐπιδράσεως τοῦ φυσικοῦ πλοῦτου τῆς χώρας περιέπεσον εἰς μαλθακότητα καὶ φιληθονίαν. Ὁ Κροῖσος ἐκυρίευσεν ἅπασαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν μέχρι τοῦ Ἄλπου· ἀλλὰ διελθὼν τοῦτον καὶ προσβαλὼν τὸ περσικὸν κράτος ἠττήθη ὑπὸ Κύρου τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἀπώλεσε τὸν θρόνον, ἡ δὲ Λυδία προσηρτήθη εἰς τὸ περσικὸν κράτος.

γ') Οἱ Πέρσαι κατῴκουν τὴν πρὸς βορρᾶν τοῦ Περσικοῦ κόλπου ὄρεινὴν χώραν, διχρῶντο δ' εἰς φυλάς, ἐν αἷς κατ' ἐξοχὴν διέπρεπεν ἡ φυλὴ τῶν *Πασαργαδῶν*. Οἱ Πέρσαι ἐκυβερνῶντο ὑπὸ ἡγεμόνων ἀνηκόντων εἰς τὸν μέγαν καὶ ἰσχυρὸν οἶκον τῶν *Ἀχαιμενιδῶν*, ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Πασαργαδῶν, ὅστις ἤρξεν ἐν Περσίᾳ μέχρι τοῦ 330 π. Χ. Ὁ βασιλεὺς τῆς Μηδίας Φραόρτης ὑπέταξεν, ὡς προείπομεν, τοὺς Πέρσας. Ἄλλ' ὁ υἱὸς τοῦ Καμβύσου καὶ τῆς Μανδάνης Κῦρος (559-529 π.Χ), νικήσας τὸν πάππον Ἀστυάγην, κατέλυσε τὸ κράτος τῶν Μήδων καὶ ἐγένετο ἰδρυτὴς τοῦ περσικοῦ κράτους, ὅπερ κατέστησε τὸ πρῶτον ἐν Ἀσίᾳ. ἀφοῦ ὑπήγαγεν εἰς αὐτὸ τὴν Λυδίαν, τὴν Βαβυλωνίαν καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Κύρου Καμβύσης (529-522) ἐκυρίευσεν τὴν Τύρον, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Αἴγυπτον. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἦτο ὑπερφίαλος καὶ τυραννικός· σὺν ἄλλοις ἐδολοφόνησε καὶ τὸν ἀδελφόν του

Σμέρδιν. Ἄλλ' ὅτε ὁ Καμβύσης εὕρισκετο ἐν Αἰγύπτῳ, ἀπατεῶν τις μάγος, ὅστις πολὺ ὠμοίαζε πρὸς τὸν Σμέρδιν, κατώρθωσε ν' ἀναγορευθῆ βασιλεὺς τῆς Περσίας. Ὁ Καμβύσης μαθὼν τοῦτο σπεύδει εἰς Περσίαν, ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἀποθνήσκει διατρυπηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἰδίου του ξίφους. Ἄλλὰ καὶ ὁ Ψευδοσμέρδης μετὰ ἐπτάμηνον ἀρχὴν ἐξώσθη ὑπὸ ἐπτά μεγιστάνων Περσῶν, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἀχαιμενιδῶν Δαρεῖος ὁ Ὑστάσπου, τὸ δὲ βασιλικὸν ἀξίωμα ἀνετέθη εἰς τὸν Δαρεῖον.

Ὁ Δαρεῖος ὑπῆρξε μετὰ τὸν Κύρον ὁ μέγιστος βασιλεὺς ἐκ τῆς δυναστείας τῶν Ἀχαιμενιδῶν. Οὗτος, ἀφοῦ κατέστειλε τὰς ἐκραγεῖσας ἐσωτερικὰς στάσεις καὶ διωργάνωσε πρῶτος τὸ ἀχανὲς περσικὸν κράτος, διαίρεσας αὐτὸ εἰς εἴκοσι σατραπείας, ἐτράπη ἔπειτα εἰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, περὶ ὧν γενήσεται λόγος κατωτέρω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

ΑΚΜΗ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΟΙ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΕΡΣΑΣ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

§ 41. Αἷτια καὶ ἀφορμαὶ τῶν περσικῶν πολέμων. — Στρατεία τοῦ Δαρείου κατὰ τῶν Σκυθῶν. — Ἐπανάστασις τῶν Ἰώνων.

Ἡ περίοδος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, εἰς τὴν ὁποίαν μεταβαίνομεν τώρα, εἶνε ἡ λαμπροτάτη πασῶν, διότι τὰ κατ' αὐτὴν γεγονότα ἀνήκουσι πλέον εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ ἠγωνίσθη τοὺς ἐνδοξοτάτους ἀγῶνας κατὰ τῆς ἀσιατικῆς βαρβαρότητος, ἡ ἐλευθερία ἐθριάμβευσε κατὰ τοῦ δεσποτισμοῦ, καὶ μετὰ τῆς ἐλευθερίας προήχθησαν αἱ τέχναι καὶ

αἱ ἐπιτιπῆμαι, τὰ ἀληθῆ ταῦτα κοσμήματα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

Ἡ ἀληθὴς αἰτία ἢ προκαλέσασα τὴν γιγαντώδη πάλιν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν ἦτο ἡ ἀπληστία τῶν μοναρχῶν τῆς Περσίας, οἵτινες, ἀφοῦ ἐκυριάρχησαν ὅλης τῆς μεσημβρινοδυτικῆς Ἀσίας, ἠθέλησαν νὰ ἐπεκτείνωσι τὸ ἀπέραντον κράτος των καὶ πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν μέρος ἤτοι πρὸς τὴν Ἑλλάδα· παρέσχε δ' εὐλογον ἀφορμὴν πρὸς τοῦτο ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἰωνίας.

Αἱ κατὰ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἐνωρὶς διὰ τοῦ ἐμπορίου προήχθησαν εἰς μεγάλην ἀκμὴν. Ἄλλ' ἐπειδὴ δὲν εἶχον πολιτικὸν τινα δεσμόν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διατηρήσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν των, καὶ ὑπέκυψαν πρῶτον εἰς τὸν βασιλέα τῶν Λυδῶν Κροῖσον καὶ ἔπειτα εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν Κύρον τὸν πρεσβύτερον. Ὁ Κύρος, καταστήσας αὐτὰς ὑποτελεῖς, ἀντὶ δημοκρατικοῦ ἢ ὀλιγαρχικοῦ πολιτεύματος ἐπέβαλεν εἰς αὐτὰς τυράννους ἐκ τῶν ἐγχωρίων ἀριστοκρατικῶν.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ὅτε ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Δαρεῖος ὁ Ὑστάσπους, δραστήριος μὲν καὶ ἱκανώτατος, ἀλλ' εἰς ἄκρον φιλόδοξος, ἐπεχείρησε μεγάλην κατὰ τῶν ἐν Εὐρώπῃ Σκυθῶν ἐκστρατείαν (513 π. Χ.).

Μετὰ ἑπτακοσίων χιλιάδων στρατοῦ διαβάς τὸν Ἴστρον (Δούναβιν) ποταμὸν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Σκυθίαν (σημερινὴν μεσημβρινὴν Ῥωσίαν)· πρὸς φύλαξιν δὲ τῆς γεφύρας τοῦ ποταμοῦ ἀφῆκε τοὺς τυράννους τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, οἵτινες εἶχον ἀκολουθήσῃ τὸν κυριάρχην των εἰς τὴν παράβολον ταύτην ἐκστρατείαν.

Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ὁ Δαρεῖος ἔπαθε πολλὰς ζημίας ὑπὸ τῶν Σκυθῶν καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Τότε μία ἴλη ἱππικοῦ τῶν Σκυθῶν σπεύσασα εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Ἴστρου προέτεινεν εἰς τοὺς φυλάττοντας αὐτὴν Ἕλληνας νὰ τὴν διαλύσωσιν, ἵνα οὕτω καταστραφῇ ὀλοσχερῶς ὁ Δαρεῖος. Τὴν πρότασιν ταύτην ὑπεστήριξεν ὁ Ἀθηναῖος Μιλτιάδης, τύραννος τῆς Θρακικῆς χερσονήσου, ἀνὴρ τολμηρὸς καὶ στρατηγικός· ἀλλ' ἀντίκρουεν αὐτὴν ὁ Ἰστιαῖος, τύραννος τῆς Μιλήτου. Ἡ γνώμη τοῦ Ἰστιαίου

ὑπερίσχυσε καὶ ὁ Δαρεῖος ἐσώθη καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἄλλ' ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Μεγαβάζος μείνας ἐν Εὐρώπῃ μετὰ ἐνε- νήκοντα χιλιάδων στρατοῦ ὑπέταξεν ἅπασαν τὴν Θράκην καὶ προ- χωρήσας μέχρι Μακεδονίας κατέστησε τὸν βασιλεῖα αὐτῆς Ἀμύν- ταν τὸν Α' φόρου ὑποτελῆ.

Ὁ Δαρεῖος ἀνταμείβων τὸν Ἰστιαῖον ἐδώρησεν εἰς αὐτὸν τὴν θρακικὴν χώραν Ἡδωνίδα. Ἐν αὐτῇ ὁ Ἰστιαῖος ἔκτισε τὴν Μύρκι- νον, ἥτις ταχέως ἐγένετο σπουδαῖον κέντρον ἐμπορίου. Ἄλλ' ἔπειτα ὁ Δαρεῖος κατὰ συμβουλήν τοῦ στρατηγοῦ Μεγαβάζου προσεκά- λεσε τὸν Ἰστιαῖον εἰς Σοῦσα καὶ τὸν ἐκράτει πλησίον του ὡς σύμβουλόν του, τύραννον δὲ τῆς Μιλήτου κατέστησε τὸν γαμβρὸν τοῦ Ἰστιαίου Ἀρισταγόραν.

Ἡ νέα θέσις τοῦ Ἰστιαίου, ὅσον τιμητικὴ καὶ ἂν ᾔτο, ὠμοιάζε πρὸς ὀχληρὰν αἰχμαλωσίαν. Ἐνεκα τούτου ὁ Ἰστιαῖος ἐζήτηε ν' ἀπαλλαγῇ αὐτῆς. Ὅθεν ἔγραψε πρὸς τὸν γαμβρὸν τοῦ Ἀρισταγό- ραν νὰ κινήσῃ εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Ἴωνας, ἐλπίζων ὅτι ὁ Δαρεῖος ἤθελε πέμψῃ αὐτὸν νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Ἀριστα- γόρας, ἐπειδὴ εἶχεν ὑποπέσῃ εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν ἐνεκεν ἀποτυχούσης κατὰ τῆς Νάξου ἐκστρατείας καὶ ἐ- φοβεῖτο τὴν τιμωρίαν, ἐδέχθη προθύμως τὴν πρότασιν τοῦ πενθεροῦ του. Εὐθὺς λοιπὸν παρασκευάζει τὰ πάντα πρὸς ἐπανάστασιν καὶ μεταβαίνει εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ ζητήσῃ ἐπικουρίαν.

Κατὰ πρῶτον μετέβη εἰς Σπάρτην, ἀλλ' ἀπέτυχεν· ἔπειτα μετέβη εἰς Ἀθήνας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀφ' ἐνὸς κινδυνεύοντες ἐκ τῶν βραδουργιῶν τοῦ Ἰππίου, ὅστις καταφυγὼν εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Περσῶν ἐνήργει δι' αὐτῶν ν' ἀνακτήσῃ τὴν ἐν Ἀθήναις τυραννίδα, ἀφ' ἑτέρου δὲ διακειμένοι συμπαθῶς πρὸς τοὺς ἀποίκους τῶν Ἴω- νας, ἔδωκαν προθύμως εἰς τὸν Ἀρισταγόραν εἴκοσι τριήρεις, εἰς ταύτας δὲ προσέθηκαν καὶ οἱ Ἐρετριεῖς ἑτέρως πέντε.

Ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Ἐρετριέων ἔφθασεν εἰς Μί- λητον, ἐνωθεὶς δὲ μετὰ τῶν Μιλησίων ἐπλευσεν εἰς τὴν Ἐφεσον. Ἐνταῦθα ἀποβιβάσθέντα τὰ στρατεύματα ἐβάδισαν κατὰ τῶν

Σάρδεων. Ἡ πόλις ἐκυριεύθη εὐκόλως καὶ ἐπυρπολήθη. Ἄλλ' ἐπελθὼν πολυάριθμος περσικὸς στρατὸς ἠνάγκασε τοὺς Ἕλληνας νὰ ὑποχωρήσωσι. Μετὰ ταῦτα γενομένης μάχης περὶ τὴν Ἐφεσον οἱ Ἕλληνες ἐνίκηθησαν· καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἐρετριεῖς ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια, οἱ δὲ Ἴωνες ἐξηκολούθησαν τὸν ἀγῶνα, καθ' ὅσον ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ἐξαπλωθῆ ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς Κύπρου πρὸς νότον.

Ὅ,τι προέβλεπεν ὁ Ἰστιαῖος, αὐτὸ καὶ συνέβη. Ὁ Δαρεῖος ἔπεμψεν αὐτὸν ἵνα καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν· ἀλλ' οὗτος ἠνώθη μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἄλλ' οἱ Πέρσαι ἐνίκησαν πανταχοῦ τοὺς ἐπαναστάτας καὶ διεσκόρπισαν αὐτούς. Οἱ πρωταίτιοι τῆς ἐπαναστάσεως Ἀρισταγόρας καὶ Ἰσφιαῖος ἐγκατέλιπον τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν τύχην των· καὶ ὁ μὲν Ἀρισταγόρας καταφυγὼν εἰς τοὺς Θρᾶκας ἐφονεύθη ὑπ' αὐτῶν, ὁ δὲ Ἰσφιαῖος μετὰ πολλὰς περιπετείας συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν Περσῶν ἀνεσκολοπίσθη. Μόνοι οἱ Ἴωνες καὶ οἱ Λέσβιοι ἀνθίσταντο εἰσέτι· ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἐπὶ τέλους κατεβλήθησαν ἐν μεγάλῃ ναυμαχίᾳ παρὰ τὴν Λάδην πρὸ τῆς Μιλήτου. Μετὰ ταῦτα οἱ Πέρσαι πολιορκήσαντες τὴν Μίλητον, ἣτις τελευταία ἀντέστη, ἐκυρίευσαν αὐτὴν ἐξ ἐφόδου (494 π.Χ.), καὶ ἐκ μὲν τῶν ἀνδρῶν τοὺς πλείστους κατέσφαξαν, τὰς δὲ γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά ἐξηνδραπόδισαν. Ὡσαύτως καὶ τὰς ἄλλας πόλεις, ὑποταχθείσας ἐκ νέου, ἐτιμώρησαν σκληρῶς. Τοιοῦτο θλιβερὸν τέλος ἔλαβεν ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ.

42. Ἐκστρατεία τοῦ Μαρδονίου κατὰ τῆς Ἑλλάδος. — Νεαὶ παρασκευαὶ τοῦ Δαρείου.

Ὁ Δαρεῖος μαθὼν τὴν πυρπόλησιν τῶν Σάρδεων τοσοῦτον ὠργίσθη κατὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Ἐρετριέων, ὥστε ἀπεφάσισε νὰ τιμωρήσῃ αὐτούς. Καὶ τῷ ὄντι, ἀφοῦ κατέβαλε τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἴωνων, ἀπέστειλε κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Ἐρετριέων τὸν γαμβρὸν του Μαρδόνιον μετὰ πολλῆς πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως (492 π.Χ.). Ἄλλ' ὁ μὲν

στόλος, ἐνῶ παρέπλεε τὸν Ἄθω, κατελήφθη ὑπὸ φοβερᾶς τρικυμίας καὶ κατεστράφη· ὁ δὲ στρατός, τοῦ ἰσίου ἡγεῖτο αὐτὸς ὁ Μαρδόνιος, ἐνῶ διήρχετο τὴν Θράκην, προσεβλήθη ὑπὸ τῶν Βρύγων Θρακῶν καὶ ἔπαθε μεγίστην φθοράν. Ὡστε ὁ Μαρδόνιος ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ὀπίσω ἄπρακτος.

Ὁ Δαρεῖος ἔτι μᾶλλον ἠρεθίσθη ἐκ τῆς ἀποτυχίας ταύτης καὶ ἐπέμενε εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ἀθηναίους. Ἐδωκε λοιπὸν διαταγὰς νὰ παρασκευασθῇ νέος στρατός καὶ στόλος. Συγχρόνως δὲ ἔπεμψε, κατὰ περσικὴν συνήθειαν, κήρυκας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα ζητήσωσι γῆν καὶ ὕδωρ, σημεῖα ὑποταγῆς. Πολλὰ πόλεις τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ πᾶσαι σχεδὸν αἱ νῆσοι, ἐν αἷς καὶ ἡ κραταιὰ Αἴγινα, ἔδωκαν τὰ σημεῖα τῆς ὑποταγῆς. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι παρὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον ἔρριψαν τοὺς κήρυκας ἐντὸς βαράθρου ὀπισθεν τῆς Ἀκροπόλεως. Ὡσαύτως καὶ οἱ Σπαρτιῆται ἔρριψαν αὐτοὺς ἐντὸς φρέατος, εἰπόντες εἰς αὐτοὺς εἰρωνικῶς νὰ λάθωσιν ἐκεῖθεν γῆν καὶ ὕδωρ καὶ νὰ φέρωσιν αὐτὰ εἰς τὸν βασιλέα των.

§ 43. Δευτέρη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος. — Ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Δαρεῖος παρεσκεύασε στρατὸν ἐξ ἑκατὸν χιλιάδων πεζῶν καὶ δέκα χιλιάδων ἵππέων, καὶ στόλον ἑξακοσίων πλοίων πολεμικῶν καὶ πολλῶν φορηγῶν ἀρχηγούς δὲ τῆς ἐκστρατείας ταύτης διώρισε τὸν Δᾶτιν καὶ τὸν Ἀρταφέρνην. Ἄπας ὁ στρατός καὶ ὁ στόλος συνεκεντρώθη ἐν Σάμῳ τῷ ἔαρ τοῦ 490 π.Χ. Ἐκεῖθεν ὁ Δᾶτις καὶ ὁ Ἀρταφέρνης ἔπλευσαν διὰ θαλάσσης καὶ διηυθύνθησαν πρῶτον κατὰ τῆς Ἐρετρίας. Μετὰ ἐξαήμερον πολιορκίαν ἐκυρίευσαν τὴν Ἐρέτριαν διὰ προδοσίας· καὶ τὴν μὲν πόλιν καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῆς κατέκαυσαν, τοὺς δὲ κατοίκους ἀπέστειλαν δεσμίους εἰς τὴν Περσίαν. Μετὰ ταῦτα οἱ Πέρσαι κατὰ συμβουλήν τοῦ Ἰππίου, ὅστις παρηκολούθει αὐτοὺς ὡς ὀδηγός, ἀπέβησαν εἰς τὸν Μαραθῶνα τῆς Ἀττικῆς καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐν αὐτῷ.

Οἱ Ἀθηναῖοι μαθόντες τὴν ἀπόβασιν τῶν Περσῶν εἰς τὸν Μαραθῶνα ἠτοιμάσθησαν ν' ἀποκρούσωσι τὸν κίνδυνον συγχρόνως δ' ἔπεμψαν εἰς Σπάρτην τὸν ἡμεροδρόμον Φειδιππίδην, ἵνα ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν αὐτῆς. Ὁ Φειδιππίδης ἐντὸς τεσσαράκοντα ὀκτῶ ὥρων φθάνει εἰς Σπάρτην. Οἱ Σπαρτιαῖται ἐφάνησαν μὲν πρόθυμοι νὰ βοηθήσωσι τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' ἔνεκα θρησκευτικοῦ ἐθίμου δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκστρατεύσωσι πρὶν ἢ γαίην πανσέληνος· ἦτο δὲ ἡ σελήνη τότε ἐννέα ἡμερῶν. Ἐν τούτοις ἠδύναντο οἱ Σπαρτιαῖται νὰ παραβῶσι κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὴν τήρησιν τοῦ ἐθίμου τούτου, ἐπικειμένου τόσοῦ μεγάλου κινδύνου, ἀφοῦ πολλάκις βραδύτερον ἔπραξαν τοῦτο.

Ὁ Φειδιππίδης ἐπιστρέφει καὶ φέρει τὴν ἀπόκρισιν τῶν Σπαρτιατῶν. Εὐθὺς μετὰ τοῦτο οἱ δέκα στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων συνῆλθον εἰς πολεμικὸν συμβούλιον, ἵνα συσκεφῶσι περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐτέθη τὸ ζήτημα ἂν ἔπρεπε ν' ἀφήσωσι τοὺς Πέρσας νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὴν πόλιν καὶ νὰ περιμείνωσιν αὐτοὺς ἐν Ἀθήναις, κλειόμενοι ἐντὸς τῶν τειχῶν καὶ περιορίζοντες τὸν ἀγῶνα εἰς ἄμυναν, ἢ ἔπρεπε νὰ ἐξέλθωσι καὶ ἀντιμετωπίσωσι τὸν ἐχθρὸν ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τὴν πρώτην περίστασιν θὰ παρείχετο εἰς τὴν Ἰππίαν ἡ εὐκαιρία νὰ προσεταιρισθῇ τοὺς ὑπολειπομένους τῶν ἐν Διακρίᾳ φίλων του. Ὁ Μιλτιάδης κατανοῶν τὸν κίνδυνον τοῦτον προέτεινε τὴν ἔξοδον· ἀλλ' αἱ ψῆφοι τῶν στρατηγῶν διηρέθησαν. Τέσσαρες τῶν στρατηγῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ συνετὸς Ἀριστείδης, ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Μιλτιάδου, πέντε δὲ κατ' αὐτῆς. Ἀλλ' ὁ Μιλτιάδης πείθει ἰδιαιτέρως τὸν πολέμαρχον Καλλιμάχον, ὅστις εἶχε ψῆφον ἐν τῷ συμβουλίῳ, καὶ τιοιυτοτρόπως ἀποφασίζεται ἡ τολμηρὰ ἔξοδος.

Τὴν ἐβδόμην Σεπτεμβρίου τοῦ 490 π. Χ. ἐννέα χιλιάδες Ἀθηναῖοι, ὧν ἕκαστος ἠκολουθεῖτο ὑπὸ ἐνὸς δούλου (Παυσαν. Χ. 20) ἔσπευσαν εἰς τὸν Μαραθῶνα καὶ ἐστρατοπέδευσαν παρὰ τὸ Ἡράκλειον. Μετὰ δύο δὲ ἡμέρας ἐφάνησαν κατερχόμενοι δρομικῶς ἐκ τοῦ ὄρους Πάρνηθος χίλιοι Πλαταιεῖς, οἵτινες ἀπρόσκλητοι

ἤρχοντο, ἵνα συμπολεμήσωσι μετὰ τῶν Ἀθηναίων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας.

Ἐκαστος τῶν δέκα στρατηγῶν εἶχε τὴν ἀρχιστρατηγίαν ἀνὰ μίαν ἡμέραν· ἀλλ' ὁ Ἀριστείδης ἀναγνωρίζων τὴν ἰκανότητα καὶ τὴν πολεμικὴν ὑπεροχὴν τοῦ Μιλτιάδου παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν τὴν ἡμέραν τῆς ἀρχιστρατηγίας του. Τὸν Ἀριστείδην ἐμιμήθησαν καὶ οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ καὶ οὕτως ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ πάντων ἀρχιστράτηγος ὁ ἰκανώτατος καὶ ἐμπειρότατος Μιλτιάδης.

Ὁ Μιλτιάδης κατήγετο ἐξ ἐπιφανοῦς ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας, εἶχε δὲ διακριθῆ ὡς τύραννος τῆς Θρακικῆς χερσονήσου. Ἠκολούθησεν, ὡς εἶδομεν, τὸν Δαρεῖον εἰς τὴν κατὰ τῶν Σκυθῶν ἐστρατείαν του καὶ ὑπεστήριξε τὴν πρότασιν τῶν Σκυθῶν περὶ διαλύσεως τῆς γεφύρας τοῦ Ἰστρου· φοβούμενος δ' ὅμως ἔπειτα τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Δαρείου ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας.

Ἀνακηρυχθεὶς ἀρχιστράτηγος ὁ Μιλτιάδης περιέμενε τὴν ἡμέραν τῆς στρατηγίας του ἵνα συνάψῃ μάχην· παρέταξε δὲ τὸν στρατόν του ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Πεντελικοῦ ἄνωθεν τοῦ Ἡρακλείου· καὶ τὸ μὲν δεξιὸν κέρας κατὰ νόμον ἔδωκεν εἰς τὸν πολέμαρχον Καλλιμαχόν, τὸ δὲ ἀριστερὸν χάριν τιμῆς ἔδωκεν εἰς τοὺς Πλαταιεῖς· εἰς τὸ μέσον παρέταξε τὰς ἄλλας φυλάς.

Ἄρα ὁ Μιλτιάδης ἔδωκε τὸ σημεῖον, ἀμέσως τότε ἀντήχησεν ὁ παιᾶν καὶ αἱ σάλπιγγες ἐσήμαναν καὶ αἱ ἀσπίδες προετάρθησαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ὤρμησαν μετὰ κραυγῶν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες ἦσαν παρατεταγμένοι ἐν τῇ πεδιάδι παρὰ τὴν θάλασσαν. Οἱ Πέρσαι ἐνόμισαν αὐτοὺς παράφρονας. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦσαν παράφρονες. Ἦσαν ἐνθουσιώδεις ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Ἀψηφοῦντες τὰ βέλη τῶν ἐχθρῶν, τὰ ὅποια ὡς χάλαζα ἐρίπτοντο κατ' αὐτῶν, ἔφθασαν ἐντὸς ὀλίγου εἰς τὸ μέρος ὅπου ἦσαν παρατεταγμένοι οἱ Πέρσαι. Καὶ μολοντί ἦσαν ἐλάχιστοι ἀπέναντι τῶν ἐχθρῶν, τὸ θάρρος των ὅμως ἦτο μέγα.

Ἡ σύγκρουσις ὑπέρξε φοβερά. Δὲν παρήλθον πολλαὶ ὥραι καὶ οἱ Πέρσαι τρέπονται εἰς αἰσχροὴν φυγὴν, ἀφήσαντες πλείστους νε-

κρούς. Οἱ Ἀθηναῖοι καταδιώκουσιν αὐτοὺς πανταχόθεν· πλησιάσαντες δ' εἰς τὴν θάλασσαν ζητοῦσι μετὰ κραυγῶν πῦρ διὰ νὰ καύσωσι τὰ πλοῖα. Ἐκεῖ πλησίον τῶν πλοίων συνήφηται νέος ἀγὼν πεισματωδέστατος. Οἱ Πέρσαι ἔντρομοι ρίπτονται εἰς τὰ πλοῖα καὶ φεύγουσιν. Οἱ Ἀθηναῖοι συνέλαβον ἑπτὰ πλοῖα. Ἐκεῖ παρὰ τὴν θάλασσαν ἐφονεύθησαν ὁ πολέμαρχος *Καλλίμαχος*, ὁ στρατηγὸς *Στησίλαος* καὶ ἄλλοι. Ὁ δὲ ἀτρόμητος *Κυναίγειρος*, ἀδελφὸς τοῦ ποιητοῦ *Αἰσχύλου*, εὗρεν ἠρωϊκώτατον θάνατον θελήσας νὰ ἐμποδίσῃ πλοῖον περσικὸν ἔτοιμον ν' ἀποπλεύσῃ. Ἐκ τῶν Περσῶν ἐφονεύθησαν ἑξ̄ χιλιάδες τετρακόσιοι, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἑκατὸν ἐνεήκοντα δύο. Πλούσια δὲ λάφυρα περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν.

Οἱ Πέρσαι φεύγοντες ἔκαμψαν τὸ *Σούνιον* ἀκρωτήριον καὶ διηυθύνθησαν εἰς *Φάληρον* ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ κυριεύσωσι τὰς Ἀθήνας, τὰς ὁποίας ὑπελόγιζον ὅτι θὰ εὗρωσιν ἐρήμους στρατιωτῶν. Ἄλλ' ὁ *Μιλτιάδης* ἐννοήσας τὸν κίνδυνον ἀφῆκεν ἐν *Μαραθῶνι* τὸν Ἀριστείδην μετὰ τῆς φυλῆς του πρὸς φύλαξιν τῶν λαφύρων, αὐτὸς δὲ μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ ἔσπευσεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἔστρατοπέδευσε εἰς τὸ *Κυνόσαργες* παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ποταμὸν. Οἱ Πέρσαι φθάσαντες εἰς *Φάληρον* καὶ ἰδόντες τοὺς Ἀθηναίους ἔστρατοπέδευμένους ἀνεχώρησαν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἀνεχώρησαν οἱ Πέρσαι, ἦλθον μὲ ἔσπευσμένην πορείαν δισχίλιοι *Σπαρτιάται*, οἱ ὁποῖοι μεταβάαντες εἰς τὸν *Μαραθῶνα* καὶ ἰδόντες τοὺς νεκροὺς τῶν βαρβάρων συνεχάρησαν τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὴν λαμπρὰν νίκην των, μεθ' ὃ ἐπέστρεψαν οἴκαδε.

Ἐκ τῶν πλουσίων λαφύρων τὸ δέκατον προσήνεγκον οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς θεοὺς, τὰ δὲ λοιπὰ διεμοίρασαν μεταξύ των. Ἐξαιρετικῶς δ' ἐτίμησαν τὸν *Μιλτιάδην*, διότι εἰς τὴν στρατηγικὴν αὐτοῦ ἰκανότητα κατὰ τὸ πλεῖστον ᾠφείλετο ἡ ἔνδοξος ἐκείνη νίκη.

Τοὺς πεσόντας *Μαραθωνομάχους* εἰς ἔνδειξιν τιμῆς ἔθαψαν εἰς αὐτὸ τὸ πεδῖον τῆς μάχης καὶ εἰς ἓνα τάφον. Ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου

ἔστησαν δέκα στήλας, ἐπὶ τῶν ὑποίων ἐγράφαζαν τὰ ὀνόματα τῶν ἠρωϊκῶς πεσόντων κατὰ φυλάς. Ἐν ἰδιαιτέρῳ δὲ τάφῳ ἔθαψαν τοὺς Πλαταιεῖς.

Θάνατος τοῦ Μιλτιάδου. — Ὁ Μιλτιάδης μετὰ τὸ ἐν Μαραθῶνι κατόρθωμα δικαίως ἐθεωρεῖτο ὁ πρῶτος ἀνὴρ ἐν Ἀθήναις· ἀλλὰ τὸ τέλος αὐτοῦ ὑπῆρξε θλιβερόν. Ἐζήτησε καὶ ἔλαβε παρὰ τῶν Ἀθηναίων ἐβδομήκοντα τριήρεις, στρατὸν καὶ χρήματα, ἔχων σκοπόν, ὡς ἔλεγε, νὰ πλεύσῃ καὶ νὰ ἐξαναγκάσῃ τὰς Κυκλάδας νήσους εἰς πληρωμὴν χρημάτων ἕνεκα τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν εἰς τοὺς Πέρσας. Κατὰ πρῶτον ἔπλευσεν ἐναντίον τῆς Πάρου· ἐνῶ δ' ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, ἐπληρώθη εἰς τὸν μῆρὸν καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰς Ἀθήνας. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ κατηγόρησαν αὐτὸν εἰς τὸν δῆμον ὅτι δῆθεν ἕνεκα προσωπικοῦ πάθους κατὰ τοῦ Παρίου Λυσαγόρου ἐξηπάτησε τὴν πόλιν· ὁ δὲ δῆμος κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς πρόστιμον πενήκοντα ταλάντων. Ἄλλ' ὁ Μιλτιάδης δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ τόσον μέγα χρηματικὸν ποσὸν καὶ κατὰ τὰς αὐστηρὰς διατάξεις τῶν νόμων ὡς ὀφειλέτης τοῦ δημοσίου ἐκηρύχθη ἄμιμος, ἔμελλε δὲ νὰ φυλακισθῇ· ἀλλ' ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ ἀπέθανεν ἐκ τῆς πληγῆς του.

§ 44. Ἀριστείδης καὶ Θεμιστοκλῆς.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιλτιάδου δύο ἔξοχοι ἄνδρες ἐκ περιτροπῆς διευθύνουσι τὰ πολιτικὰ πράγματα τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς.

Ὁ Ἀριστείδης, υἱὸς τοῦ Λυσιμάχου, ἦτο ἀνὴρ πρᾶος, σοβαρὸς, φιλαλήθης καὶ δίκαιος· ὑπηρετεῖ τὴν πατρίδα του μετὰ προθυμίας χωρὶς ν' ἀποβλέπῃ εἰς δόξαν ἢ εἰς χρήματα. Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ κατέστη παροιμιώδης· δι' ὃ καὶ δίκαιος Ἀριστείδης ἐπωνομάσθη. Καίτοι δ' ἔσχε μυρίας ἀφορμὰς ὅπως πλουτήσῃ, ἐν τούτοις μέχρι τέλους τοῦ βίου του παρέμεινε πτωχότατος.

Ἀντίθετος τοῦ Ἀριστείδου κατὰ τὸν χαρακτῆρα ὑπῆρξεν ὁ

Θεμιστοκλῆς, ὁ υἱὸς τοῦ Νεοκλέους, εἰς τῶν μεγαλοφυεστέρων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Ἀριστείδην ὁ Θεμιστοκλῆς ἦτο εἰς ἄκρον φίλαρχος καὶ φιλοδόξος. Ἐπεζήτηε τὴν ἀρχὴν διὰ παντὸς μέσου, ὅπως δι' αὐτῆς μεγαλοουργήσῃ. Ἰδίως δ' ἐξήφθη ἡ φιλοδοξία αὐτοῦ μετὰ τὸ ἐν Μαραθῶνι τρόπαιον τοῦ Μιλτιάδου, περὶ οὗ ἀναφέρεται ὅτι ἐκάστοτε ἔλεγεν εἰς τοὺς φίλους του *Ὀὐκ ἔα με καθεύδειν τὸ τοῦ Μιλτιάδου τρόπαιον*. Ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε μέγα προορατικόν. Ἐνῶ δὲ πάντες οἱ Ἀθηναῖοι ἐφρόνουν ὅτι οἱ Πέρσαι μετὰ τὸ ἐν Μαραθῶνι πάθημά των δὲν θὰ τολμήσωσι πλέον νὰ ἔλθωσιν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος, μόνος ὁ Θεμιστοκλῆς ἔλεγεν ὅτι ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη ἦτο πρόδρομος πολὺ μεγαλειτέρων ἀγῶνων, δι' οὓς ἡ πόλις ἔπρεπε νὰ προπαρασκευασθῇ. Φρονῶν δὲ ὅτι μόνον διὰ θαλάσσης θὰ ἠδύναντο οἱ Ἕλληνες ν' ἀποκρούσωσι τὸν ἐκ τῶν Περσῶν κίνδυνον, εἰργάσθη πάση δυνάμει ὅπως καταστήσῃ τὰς Ἀθήνας πόλιν ναυτικήν.

Ἀλλὰ τὸ πρόγραμμα τοῦ τολμηροῦ νεωτεριστοῦ δὲν ἦτο μόνον στρατιωτικόν, ὡς ἐφαίνετο ἐκ πρώτης ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ πολιτικόν καὶ κοινωνικόν. Ἡ εἰς τὸν ναυτικὸν βίον ὕλοσχερῆς τροπὴ τῆς πόλεως ἔμελλεν ἀπαραιτήτως νὰ ἐπιφέρει εἰς τὰς ἕξεις καὶ τὰς διαθέσεις τῶν Ἀθηναίων μεταβολὴν ὅπως ἄλλοτριαν τοῦ προτέρου βίου αὐτῶν. Ὁ Ἀριστείδης καὶ ἡ περὶ αὐτὸν πολιτικὴ μερὶς ἀντίσταντο πεισματωδῶς εἰς τὰ νεωτεριστικὰ σχέδια τοῦ μεγαλοφυοῦς Θεμιστοκλέους. Ἐγίνωσκον ὅτι ὁ ναυτικὸς βίος ὑπὲρ πάντα ἄλλον καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ὄχι μόνον τολμητῆν καὶ ριψοκίνδυνον, ἀλλὰ καὶ φίλον πάσης καινοτομίας. Ὁ Ἀριστείδης, φίλος ὢν τοῦ κλεισθενείου πολιτεύματος ἦτοι τῆς βραχυαίαιας ἀναπτύξεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἀπέκρουε καὶ ἐπολέμει τὴν διὰ μιᾶς ἀνατροπὴν ὅλου τοῦ πατροπαράδοτου βίου τῆς πόλεως· προκειμένου δὲ περὶ ἐξωτερικοῦ κινδύνου ὑπεστήριζεν ὅτι πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτοῦ ἠθελον ἀρκέσῃ οἱ πρὸ μικροῦ ἀποκρούσαντες ἐν Μαραθῶνι τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Περσῶν. Ἐντεῦθεν ὁ πολιτικὸς ἀγὼν μεταξὺ Θεμι-

στοκλέους καὶ Ἀριστείδου κατέστη ἀδιαλλακτος. Ἐν τούτοις ἡ ναυτικὴ πολιτικὴ τοῦ Θεμιστοκλέους ὑπερίσχυεν ἐπὶ τέλους· οἱ νεωτερισταὶ ἐνίκησαν τοὺς παλαιοτρόπους συντηρητικούς.

Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦ Θεμιστοκλέους δὲν ἦτο εὐχερές. Δὲν ἦτο δυνατὸν βεβαίως διὰ μιᾶς νὰ ναυπηγηθῶσι τόσα πλοῖα, ὅσα ἀπητοῦντο ὅπως ἀποτελεσεθῆ στόλος ἐκ διακοσίων τριήρων, οἷον ἤθελεν ὁ Θεμιστοκλῆς. Ἐκτὸς δὲ τούτου διὰ τοσοῦτον στόλον δὲν ἐπῆρκει ὁ εἰς πᾶσαν προσβολὴν ἀναπεπταμένος παλαιὸς λιμὴν τῶν Ἀθηνῶν, τὸ σημερινὸν παλαιὸν Φάληρον. Ἦτο ἀνάγκη ἀσφαλῶν λιμένων, εὐρυχώρων νεωρίων, ἐκτεταμένων ναυστάθμων, ὅπως ἀναπτυχθῆ καὶ διατηρηθῆ ἡ ναυτικὴ δύναμις τῶν Ἀθηναίων· ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς μὲ τὸ διακυγές του ὄμμα διέκρινεν ἀμέσως τὴν σπουδαιότητα τοῦ Πειραιῶς, οὗτινος οἱ τρεῖς αὐτοφυεῖς λιμένες, ὁ ὀμώνυμος, ἡ Ζεῖα καὶ ἡ Μουνυχία, ἐφαίνοντο οἷονεὶ ἐκ φύσεως πεπλασμένοι διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως. Ἀλλὰ διὰ τὴν ναυπήγησιν τῶν τριήρων, τὴν οἰκοδόμησιν τῶν νεωρίων, τὴν ὀχύρωσιν τῶν πειραικῶν λιμένων, τὴν κτίσιν τῆς νέας πόλεως ἐγγὺς τῶν λιμένων, ἀπητοῦντο καὶ χρόνος καὶ χρήματα καὶ ἐργατικὰ χεῖρες. Καὶ τὸ μὲν ζήτημα τοῦ χρόνου ἐλύθη σκοπίμως, ψηφισθείσης τῆς βθμικίας ἀλλὰ τακτικῆς προσόδου τῶν ἔργων· αἱ δὲ ἐλλείπουσαι χεῖρες εὐρέθησαν κληθέντων ἐξῴθεν ἐργατῶν. Ὡσαύτως καὶ χρηματικοὶ πόροι εὐρέθησαν. Ἐγγὺς τοῦ Λαυρείου ἐφανερώθησαν τὰ ἀργυροφόρα μεταλλεῖα τῆς Μαρωνείας. Ἐκ δὲ τῆς ἐξορύξεως αὐτῶν, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν πάσης δαπάνης, ἐπερίσσευσαν ἑκατὸν τάλαντα, ἅτινα τῇ προτάσει τοῦ Θεμιστοκλέους προωρίσθησαν πρὸς κατασκευὴν ἑκατὸν τριήρων (Ἀριστ. Ἀθ. Ἱστορ. 52, 7).

Οὕτω λοιπὸν ἡ πόλις ἤρχισε νὰ ἐκτελῆ τὸ μεγαλοεργὸν πρόγραμμα τοῦ Θεμιστοκλέους, ἐντὸς δὲ ὀλίγων ἐτῶν ἔμελλε νὰ ἔχῃ τὸν μέγιστον καὶ κραταιότατον τῶν στόλων, ὃν ἠδύνατο νὰ παραταξῆ πόλις ἑλληνικὴ. Ὅπως δὲ ἐκλίπη πᾶσα ἀντίδρασις εἰς τὴν ἀπρόσκοπτον ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου τοῦ Θεμιστοκλέους, ἐπεδίωξεν οὗτος καὶ ἐπέτυχε τὸν ἐξοστρακισμόν τοῦ Ἀριστείδου κατὰ

τὸ ἔτος 483 π. Χ. Οὕτως ὁ Θεμιστοκλῆς ἔμεινεν ἐλεύθερος ὅπως φέρῃ εἰς πέρας τὸ μεγαλουργὸν ἔργον του, ὅπερ τοσοῦτον ἀνύψωσε καὶ ἐδόξασε τὰς Ἀθήνας.

§ 45. Ἐκστρατεία τοῦ Ξέρξου κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Γινῶμαι καὶ βουλευμάτα τῶν Ἑλλήνων.

Ὅ,τι προέβλεπεν ὁ Θεμιστοκλῆς, αὐτὸ καὶ συνέβη. Ὁ Δαρεῖος μυχθῶν τὴν ἤτταν τοῦ στρατοῦ του ἐν Μαραθῶνι ὠργίσθη σφόδρα καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑποτάξῃ αὐτήν. Ὅθεν ἤρχισε νὰ παρασκευάζεται· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ ἀπέθανεν, ἡ δὲ βασιλεία περιῆλθεν εἰς τὸν κοῦφον καὶ ἀλαζόνα υἱὸν του Ξέρξην.

Ὁ Ξέρξης ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ αὐτὸς τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν, ἣν ἐμελέτα ὁ πατήρ του. Ὅθεν διέταξε γενικὴν στρατολογίαν καθ' ὅλον τὸ ἀχανές κράτος του καὶ προετοίμασιν ὅλων τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τὴν μακρυνὴν ταύτην ἐκστρατείαν· συγχρόνως δὲ διέταξε νὰ ζεύξωσι τὸν στενὸν τοῦ Ἑλλησπόντου πόρον μεταξὺ Ἀβύδου καὶ Σηστοῦ πρὸς διάβασιν τῶν στρατευμάτων του ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην.

Μετὰ τέσσαρα ἔτη τὰ πάντα ἦσαν ἔτοιμα, ἐν ἑκατομμύριον καὶ ἑπτακόσιαι χιλιάδες πεζικὸς στρατός, ὄγδοήκοντα χιλιάδες ἵππεῖς, χίλια διακόσια ἑπτὰ πολεμικὰ πλοῖα καὶ τρεῖς χιλιάδες φορτηγὰ καὶ ἀπειράριθμον πλῆθος ἀκολουθούντων διὰ τὰς διαφόρους ἀνάγκας τοῦ στρατοῦ (Ἡροδ. Ζ' 60).

Ἀπασαὶ αἱ πεζικαὶ καὶ ἱππικαὶ δυνάμεις συνηθροίσθησαν εἰς τὰ Κρίταλλα τῆς Καππαδοκίας καὶ ἐκεῖθεν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ τοῦ Ξέρξου ἤλθον καὶ διεχείμασαν εἰς τὰς Σάρδεις. Ἐκ Σάρδεων ὁ Ξέρξης ἐξαπέστειλε κήρυκας εἰς πάσας τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος πλὴν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης, ἵνα ζητήσωσι τὰ σημεῖα τῆς ὑποταγῆς, γῆν καὶ ὕδωρ.

Φοίνικες καὶ Αἰγύπτιοι μηχανικοὶ εἶχον ζεύξη, τὸν Ἑλλήσποντον, μεταξύ Ἀθύδου καὶ Σηστοῦ, διὰ διπλῆς γεφύρας· ἀλλὰ σφοδρὰ τρικυμία κατέστρεψεν ἐντὸς ὀλίγων ὥρων τὰς γεφύρας. Ὁ Ξέρξης μαθὼν τοῦτο ἐγένετο ἔξω φρενῶν καὶ διέταξε νὰ φονεύσῃ τοὺς μηχανικοὺς· λέγεται δὲ ὅτι διέταξε νὰ μαστιγώσῃ καὶ τὸν Ἑλλήσποντον. Καὶ φαίνεται μὲν ἀπίθανον τοῦτο, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν παιδαριώδη ἀλαζονείαν τοῦ Ξέρξου.

Νεαὶ λοιπὸν γέφυραι στερεώτεραι κατασκευάσθησαν, καὶ τὸ ἔαρ τοῦ 480 π. Χ. ἐξεκίνησεν ὁ Ξέρξης ἐκ Σάρδεων μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ του διευθυνόμενος πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, ὅπου εἶχε συναθροισθῆ καὶ ὁ στόλος. Ἡ διάβασις τοῦ στρατοῦ διήρκεσεν ἑπτὰ ἡμέρας καὶ ἑπτὰ νύκτας. Ἀφοῦ διεπεραιώθη εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ Ξέρξης ἐβάδιζε μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ διὰ τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας, ὁ δὲ στόλος παρηκολούθει παραπλεύων. Ὅτε ἔφθασεν εἰς Θέρμην, πλησίον τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης, ἦλθον καὶ οἱ ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἐπιστρέφοντες κήρυκες, ἄλλοι μὲν κομίζοντες γῆν καὶ ὕδωρ, ἄλλοι δὲ μὲ τὰς χεῖρας κενάς. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Πέρσας οἱ Θεσσαλοὶ, οἱ Θηβαῖοι καὶ ἄλλοι Βοιωτοί, πλὴν τῶν Θεσπιέων, Πλαταιέων καὶ Φωκίων.

Ἐν Ἑλλάδι πρῶτοι οἱ Ἀθηναῖοι, εὐθύς ὡς ἔμαθον ὅτι ὁ Ξέρξης παρεσκευάζετο νὰ ἐπέλθῃ μετὰ μεγάλης στρατιᾶς κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἔσπευσαν νὰ ἐρωτήσῃ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν περὶ τοῦ πρακτέου. Ἡ Πυθία ἐχρησιμοδότησεν ὅτι τὰ ξύλινα τεῖχη θὰ σώσωσιν αὐτούς. Ὁ χρησμὸς οὗτος προεκάλεσε πολλὰς συζητήσεις ἐν Ἀθήναις· ἀλλ' ὀρθῶς ἠρμήνευσεν αὐτὸν ὁ Θεμιστοκλῆς, εἰπὼν ὅτι ξύλινα τεῖχη ἢ Πυθία ἐνόει τὰ πλοῖα· δι' ὃ ἀπεφασίσθη πάντες οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ δυνάμενοι νὰ φέρωσιν ὄπλα, νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὰ πλοῖα καὶ νὰ ἀντιμετωπίσωσιν τὸν ἐπερχόμενον κίνδυνον. Ταῦτε χρόνως καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες κατανοοῦντες τὸν ἐπικρεμάμενον κατὰ τῆς Ἑλλάδος κίνδυνον συνῆλθον, τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν, εἰς κοινὴν σύνοδον ἐν τῷ Ἴσθμῳ τῆς Κορίνθου (φθινόπωρον τοῦ 481 π.Χ.). Ἐκεῖ πρῶτον μὲν ἐφρόντισαν

νά καταπαύσῃ τὰς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ὑφισταμένας ἔριδας· ἔπειτα ἀπεφάσιον νά καταληφθῇ τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν διὰ στρατοῦ, ὅπως ἐμποδισθῇ ἢ πρὸς τὰ πρόσω πορεία τοῦ Ξέρξου, ἅπας δὲ ὁ ἑλληνικὸς στόλος νά πλεύσῃ εἰς τὸ Ἄρτεμισιον, ἀκρωτήριο εἰς τὰ βόρεια τῆς Εὐβοίας, ἵνα ἀντιταχθῇ κατὰ τοῦ περσικοῦ στόλου.

46. Ἡ ἐν Θερμοπύλαις μάχη. (Ἰούλιος 480 π.Χ.).

Ἡ κατάληψις τοῦ στενοῦ τῶν Θερμοπυλῶν ἀνετέθη κυρίως εἰς τὴν Σπάρτην. Αὕτη ἀπέστειλε τὸν βασιλέα αὐτῆς Λεωνίδα μετὰ τριακοσίων μόνον Σπαρτιατῶν καὶ περιοίκων ἄγνωστον πόσων. Μετὰ τοῦ Λεωνίδου συνεξεστράτευσαν καὶ δύο χιλιάδες ὀκτακόσιοι Πελοποννήσιοι, ἑπτακόσιοι Θεσπιεῖς, χίλιοι Φωκεῖς, τετρακόσιοι Θηβαῖοι καὶ ὅλη ἡ στρατιὰ τῶν Ὀπουντίων Λοκρῶν. Ὁ ὅλος ἑλληνικὸς στρατὸς ὁ καταλαβὼν τὰς Θερμοπύλας συνεποσοῦτο εἰς ἕξ χιλιάδας ἑπτακοσίους ὀπλίτας.

Ὁ Ξέρξης φθάσας πρὸ τῶν Θερμοπυλῶν ἔμαθεν ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Λεωνίδας μετ' ὀλίγων Ἑλλήνων κατεῖχε τὸ στενὸν ἐπὶ τῷ σκοπῷ νά ἐμποδίσῃ τὴν περαιτέρω πορείαν του. Ἦτο δὲ τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν πάροδος μεταξὺ τῆς ἀποτόμου καὶ δυσβάτου ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς Οἴτης καὶ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου τόσον στενὴ, ὥστε εἰς τινὰ μέρη μία μόνον ἄμαξα ἠδύνατο νά περάσῃ. Περὶ τὸ μέσον τῆς παρόδου ταύτης ὑπῆρχον θερμαὶ πηγαί, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα Θερμοπύλαι. Ἦσαν δὲ αἱ Θερμοπύλαι ἡ μόνη δίοδος ἢ ἄγουσα ἐκ Θεσσαλίας εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα.

Ὁ Ξέρξης ἠλπίζεν ὅτι καὶ μόνη ἡ θεὰ τῶν ἀναριθμῆτων στρατευμάτων του ἤθελε τρέψῃ εἰς φυγὴν τοὺς ὀλίγους ἐκείνους Ἑλληνας· ἀλλ' ἤπατατο. Περιέμενε τέσσαρας ἡμέρας μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι οἱ Ἕλληνες θὰ σκεφθῶσι καλλίτερον καὶ θ' ἀναχωρήσωσιν. Ἀλλὰ μάτην. Οἱ Ἕλληνες ἔμενον εἰς τὰς θέσεις των. Ὁ Ξέρξης τότε ἔπεμψε κατάσκοπον ἱππέα, ἵνα παρατηρήσῃ τί κάμνουσιν

οὔτοι. Ὁ κατάσκοπος ἐπιστρέψας ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασιλέα ὅτι ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἄλλοι μὲν ἐγυμνάζοντο, ἄλλοι δ' ἐκτενίζοντο. Ἐν τῷ μεταξύ ἄγγελος ἐξ Ἀλφηνῶν, πόλεως παρὰ τὰς Θερμοπύλας, ἔλθων πρὸς τοὺς Ἑλληνας εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὅτι τὰ στρατεύματα τοῦ Ξέρξου εἶνε τόσον πολλά, ὥστε τὰ βέλη αὐτῶν ριπτόμενα θ' ἀποκρύπτωσι τὸν ἥλιον. Τόσον τὸ καλλίτερον, ἀπήντησε τότε ὁ γενναῖος Σπαρτιάτης Διηνέκης· θά πολεμῶμεν ὑπὸ σκιάν.

Τὴν πέμπτην ἡμέραν ὁ Ξέρξης ἔπεμψε καὶ ἐζήτησεν ἀγερώχως παρὰ τοῦ Λεωνίδου τὰ ὄπλα· ἀλλ' ὁ Λεωνίδας ὑπερηφάνως καὶ λακωνικῶς ἀπήντησε *Μολὼν λαβέ*. Ὁ μονάρχης ὀργισθεὶς ἐκ τῆς ὑπερηφάνου ταύτης ἀπαντήσεως ἔπεμψε τοὺς ἀνδρείους Μήδους καὶ Κισσίους, ὅπως συλλάβωσι ζῶντας τοὺς αὐθάδεις Ἑλληνας καὶ φέρωσιν αὐτοὺς ἐνώπιόν του· ἀλλ' οἱ Μῆδοι, καὶ τοὶ ἠγωνίσθησαν γενναίως, ἀπεκρούσθησαν ὑποστάντες μεγίστην φθοράν. Ὁ Ξέρξης καταληφθεὶς ὑπὸ λύσσης ἔπεμψε τοὺς λεγομένους ἀθανάτους, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν βασιλικὴν φρουράν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι κατεκερματίσθησαν καὶ ἐτράπησαν εἰς αἰσχρὰν φυγὴν.

Τότε ὁ ὑπερήφανος Ξέρξης κατελήφθη ὑπὸ τρόμου καὶ ἤρχισε νὰ θεωρῇ τοὺς Ἑλληνας ἀηττήτους, καὶ ἡ ἀμηχανία του ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον· ἀλλ' ἐν τῇ δεινῇ ἐκείνῃ περιστάσει ἔσωσεν αὐτὸν ἡ προδοσία. Ἐνεφανίσθη ἐνώπιόν του Μαλιεὺς τις προδότης, ὀνόματι Ἐφιάλτης, ἐκ τῆς πλησίον πόλεως Τραχῖνος, καὶ ὑπεσχέθη νὰ ὀδηγήσῃ τὰ περσικὰ στρατεύματα διὰ τινος ἀτραποῦ τοῦ ὄρους Οἴτης εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταλάβωσι τὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ξέρξης ἐχάρη χαρὰν μεγάλην καὶ ἀντήμειψε τὸν προδότην μὲ πλοῦσια δῶρα.

Ὅτε δ' ἐπῆλθε νύξ, ἐξεκίνησεν ὁ στρατηγὸς Ὑδάρνης μὲ τὸ σῶμα τῶν ἀθανάτων ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ Ἐφιάλτου. Περὶ τὰ ἐξημερώματα ἔφθασαν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους καὶ ἤρχισαν νὰ καταβαίνωσι μετὰ ταχύτητος, σπεύδοντες νὰ καταλάβωσι τὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Λεωνίδας μαθὼν τὴν προδοσίαν καὶ θεωρῶν τὸν θάνατον ἀναπόδραστον, ἐσκέφθη ὅτι ἀνωφελῶς θὰ ἐχύνετο τοσοῦτον ἑλληνικὸν κῆμα. Προσεκάλεσε λοιπὸν τοὺς Ἕλληνας καὶ προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς πατρίδας των, ἵνα χρησιμεύσωσιν ἀλλοχου· αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν τριακοσίων Σπαρτιατῶν εἶπεν ὅτι δὲν ἦτο εὐπρεπὲς ν' ἀπέλθῃ, διότι ἐστάλη ἐκεῖ μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ φυλάξῃ τὸ στενόν (Ἡρόδ. Ζ' 112). Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι Ἕλληνες ἀπῆλθον, ἔμειναν δὲ οἱ τριακόσιοι Σπαρτιαῖται μετὰ τοῦ Λεωνίδου· προσέτι δὲ καὶ οἱ ἀνδρεῖοι Θεσπιεῖς δὲν ἐπέισθησαν κατ' οὐδένα τρόπον ν' ἀπέλθωσιν, ἀλλ' ἔμειναν ἐκεῖ, ἵνα πολεμήσωσι καὶ ἀποθάνωσιν ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Τὴν πρωτὰν ὁ Λεωνίδας προσεκάλεσε τοὺς συμπολεμιστάς του ἵνα γευματίσωσιν, εἰπὼν ὅτι τὴν ἐσπέραν θὰ γευματίσωσιν ἐν τῷ Ἄδῃ. Ἐπειτα βλέπων ὅτι δὲν μένει εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς συμπολεμιστάς του ἄλλο παρὰ ν' ἀποθάνωσι, δὲν περιωρίσθη πλέον εἰς ἀπλῆν ἄμυναν, ἀλλ' ἐξώρμησε μὲ τοὺς στρατιώτας του εἰς τὸν ἐκτὸς τῶν Πυλῶν εὐρύχωρον χῶρον καὶ ἐπέπεσε μὲ ἀκάθεκτον ὄρμην κατὰ τῶν πολεμίων. Μάχη γιγαντώδης συνάπτεται. Οἱ Ἕλληνες ἐξώρμησαν ὡς λέοντες ἐνσπείροντες τὸν θάνατον εἰς τὰ ἀπειράριθμα τῶν Περσῶν πλήθη. Ὁ χῶρος ἐπληρώθη περσικῶν πτωμάτων. Ἀλλὰ τὰ βαρβαρικὰ στίφη ἦσαν ἀνεξάντλητα. Τὰ δόρατα τῶν Ἑλλήνων ἐθραύσθησαν ἐπὶ τέλους. Τότε οὗτοι ἔσυραν τὰ ξίφη καὶ ὥρμησαν λυσσαλεῖοι κατὰ τῶν βαρβάρων καὶ κατέκοπτον αὐτούς. Ἀλλ' εἰς τὴν γιγαντώδη ἐκείνην πάλην πίπτει ὁ Λεωνίδας καὶ πολλοὶ ἄλλοι μετ' αὐτοῦ.

Ἐνῶ δ' ἐξηκολούθει ὁ ἀγὼν, ἐφάνη ἐκ τῶν ὀπισθεν καὶ ὁ στρατὸς τοῦ Ὑδάρνου ἐδηγούμενος ὑπὸ τοῦ Ἐφιάλτου. Οἱ ὀλίγοι ἐπιζῶντες Σπαρτιαῖται καὶ Θεσπιεῖς ἀποσύρονται ἐντὸς τῶν Πυλῶν ἐπὶ μικροῦ λόφου, καὶ ἐκεῖ κυκλωθέντες μάχονται ἀπεγνωσμένως καὶ πίπτουσι πάντες ἐν τῷ μέσῳ σωροῦ ἐχθρικῶν πτωμάτων.

Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἐφονεύθησαν εἴκοσι χιλιάδες Πέρσαι καὶ δύο ἑτεροθαλεῖς ἀδελφοὶ τοῦ Ξέρξου. Ὅτε βραδύτερον οἱ βάρβαροι

ἔξειδιώχθησαν ἐκ τῆς Ἑλλάδος, οἱ Ἕλληνες ἕστησαν ἐπὶ τοῦ λόφου ἐκεῖνου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔπεσον οἱ τελευταῖοι πρόμαχοι τῆς ἐλευθερίας, μαρμάρινον λέοντα εἰς μνήμην καὶ τιμὴν τοῦ λευτοκόαρδου βασιλέως τῆς Σπάρτης· εἰς δὲ τοὺς ἡρωικῶς πεσόντας Σπαρτιάτας ἀνήγειραν μνημεῖον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐγράφη τὸ ἑξῆς θαυμάσιον ἐπίγραμμα·

*ᾧ ξεῖν' ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίους, ὅτι τῆδε
κείμεθα τοῖς κείνων δῆμασι πειθόμενοι.*

§ 47. Ναυτικαὶ συγκρούσεις παρὰ τὸ Ἄρτεμίσιον.—Πυρπόλησις τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σπαρτιάτου Εὐρυβιάδου συνηντήθη παρὰ τὸ Ἄρτεμίσιον μετὰ τοῦ περσικοῦ στόλου. Ἐκεῖ ἐγένοντο ναυμαχίαι, καὶ οἱ Ἕλληνες ἐκυρίευσαν τριάκοντα τριήρεις περσικὰς καὶ ἄλλας ζημίας προὔξενησαν εἰς τοὺς ἐχθρούς. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ πέλαγος ἦτο ἀνοικτόν, δὲν ἠδύναντο νὰ καταφέρωσι καίριον κτύπημα κατὰ τῶν Περσῶν. Διὰ τοῦτο, ὅτε ἦλθε καὶ ἡ εἰδήσις ὅτι ὁ Λεωνίδας ἐφονεύθη καὶ ὅτι ὁ Ξέρξης διέβη τὰς Θερμοπύλας, οἱ Ἕλληνες ἔπλευσαν περὶ τὸν Εὐριπον καὶ ἐντεῦθεν πρὸς τὸν Σαρωνικὸν κόλπον.

Ὁ Ξέρξης διαβάς τὰς Θερμοπύλας διηθύνθη κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Σπαρτιάται καὶ οἱ λοιποὶ Πελοποννήσιοι μόνον περὶ τῆς Πελοποννήσου φροντίζοντες ἐτείχιζον μετὰ σπουδῆς τὸν Ἴσθμόν. Ἄλλ' οὕτως ἡ Ἀττικὴ ἔμενεν ἀνυπεράσπιστος, ἀφοῦ καὶ οἱ μάχιμοι τῶν Ἀθηνῶν ἄνδρες εὐρίσκοντο εἰς τὰ πλοῖα. Ἡ διαγωγὴ τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὴν προκειμένην περίστασιν δὲν ὑπῆρξε χρηστή.

Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Εὐρυβιάδην διαβάς τὸν Εὐριπον διηθύνετο εἰς Τροιζῆνα· μόλις δὲ καὶ μετὰ βίας ὁ Εὐρυβιάδης, τῇ θερμῇ παρακλήσει τῶν Ἀθηναίων, συγκατετέθη νὰ παραμείνῃ

ἐπὶ τινας ἡμέρας ἐν Σαλαμῖνι, ἵνα οὕτω λάβωσι καιρὸν οἱ δυστυχεῖς νὰ μεριμνήσωσι περὶ τῶν οἰκογενειῶν των. Ἡ Ἀττικὴ ἦτο χαμένη. Μία διέξοδος ὑπῆρχεν, σπαρακτικὴ μὲν ἀλλ' ἀναγκαία, ἡ ἐγκατάλειψις τῆς πόλεως. Ὁ Θεμιστοκλῆς προέτεινε τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς πόλεως καὶ ἡ βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἧτις εἶχε τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἱερῶν, ἐνέκρινε τὴν πρότασιν. Τότε τῇ προτάσει τοῦ Θεμιστοκλέους ἀνεκλήθησαν διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου ἅπαντες οἱ ἐξόριστοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀριστείδης.

Καὶ ἤρχισε λοιπὸν ἡ τραγικὴ ἐκείνη ἀποδημία τῶν γυναικῶν, τῶν παίδων καὶ τῶν γερόντων, ἧτις τοσάκις ἐπέπρωτο νὰ ἐπαναληφθῇ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμῶν μεγάλην ἐπανάστασιν καὶ κατὰ τὰς διαφόρους ἐπαναστάσεις τῆς ἡρωϊκῆς Κρήτης. Τὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων παραλαβόντα τὰς οἰκογενείας μετέφερον αὐτὰς εἰς τὴν Σαλαμῖνα, εἰς τὴν Αἴγιαν καὶ εἰς τὴν Τροιζῆνα.

Ἀφοῦ μετεκομίσθησαν αἱ οἰκογένειαι τῶν Ἀθηναίων, ὁ στόλος αὐτῶν ἐπλευσε καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ ἄλλου ἑλληνικοῦ στόλου ἐν Σαλαμῖνι. Ἀνήρχετο δὲ ὁ ὄλος ἑλληνικὸς στόλος κατὰ τὸν Ἡρόδοτον εἰς τριακοσίας ἐβδομήκοντα ὀκτὼ τριήρεις, ὧν αἱ διακοσμία ἦσαν ἀθηναϊκαὶ καὶ μόνον δέκα ἐξ τῶν Λακεδαιμονίων.

Ὁ Εἰρέξης φθάσας εἰς Ἀθήνας εὗρεν αὐτὰς ἐρήμους. Μόνον ὀλίγοι γέροντες, κατὰ γράμμα ἐξηγοῦντες τὰ τοῦ χρησμοῦ ξύλινα τεῖχη, περιέβαλον διὰ ξυλίνου τείχους τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἐκλείσθησαν ἐντὸς αὐτοῦ. Οἱ Πέρσαι, κυριεύσαντες τὴν Ἀκρόπολιν, ἐφόνευσαν τοὺς ἐν αὐτῇ γέροντας. Ἐπειτα δέ, ἀφοῦ ἐσύλησαν τοὺς ναοὺς καὶ τὰς οἰκίας, κατέκαυσαν τὴν πόλιν καὶ ἠρήμωσαν τὴν Ἀττικὴν. Ἦδη καὶ ὁ στόλος ὁ περσικὸς εἶχε καταπλεύσῃ εἰς Φάληρον.

§ 48. Πολεμικὰ συμβούλια τῶν Ἑλλήνων ἐν Σαλαμῖνι.

Ἐν Σαλαμῖνι οἱ ναύαρχοι τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου συνῆλθον εἰς πολεμικὸν συμβούλιον, ἵνα σκεφθῶσι ποῦ ἔπρεπε νὰ ναυμαχήσωσιν. Ἐν τῷ συμβουλίῳ οἱ Πελοποννήσιοι προέτειναν νὰ πλεύσωσιν εἰς

τὸν Ἴσθμόν, ὅπου ἦτο καὶ ὁ πεζικὸς αὐτῶν στρατὸς, καὶ ἐκεῖ νὰ περιμένωσι τὸν ἐχθρόν. Ἄλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς ἀντέτεινεν εἰς τοῦτο, ὑποστηρίζων τὴν γνώμην ὅτι ἔπρεπε νὰ ναυμαχήσωσιν ἐν τῷ στενῷ τῆς Σαλαμῖνος, διότι ἐκεῖ δὲν θὰ ἠδύναντο πάντα τὰ πλοῖα τῶν Περσῶν συγχρόνως νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὴν ναυμαχίαν, καὶ ὅσα θὰ ἐλάμβανον, ἐπειδὴ ἦσαν βαρέα, δυσκόλως θὰ ἐκινουῖντο εἰς τὸν στενὸν ἐκεῖνον χώρον.

Ἡ συζήτησις ἐγένετο μετὰ τοσαύτης σφοδρότητος, ὥστε ὁ ὀξύθυμος Εὐρυβιάδης ὕψωσε τὴν φωνήν του διὰ νὰ κτυπήσῃ τὸν Θεμιστοκλέα· ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς μετὰ μεγάλης ἀταραξίας τῷ εἶπε «πάταξον μὲν, ἀκουσον δέ». Ἐνῷ δὲ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξηκολούθει ὑποστηρίζων ἐνθέρμως τὴν πρότασίν του, ὁ ναύαρχος τῶν Κορινθίων Ἀδείμαντος βλέπων ὅτι οἱ λόγοι τοῦ Θεμιστοκλέους προὔξενον ἐντύπωσιν εἰς τοὺς παρισταμένους καὶ θέλων ν' ἀνατρέψῃ τὴν συζήτησιν, ἀνέκραξε· «σιώπα, Θεμιστοκλείς, διότι δὲν ἔχεις ἔλευθέραν πατρίδα· ἡ πατρίς σου κατέχεται ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν· ἄνθρωπος δὲ ἄπατρις δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ψῆφον ἐν τῷ συμβουλίῳ τούτῳ». Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐγένετο ἔξω φρενῶν ἐκ τῆς ἀγενοῦς ταύτης βλασφημίας· τρέμων δ' ὑπ' ὀργῆς εἶπεν· «ἐν ὅσῳ οἱ Ἀθηναῖοι ἔχουσι διακοσίας ναῦς πεπληρωμένας, ὅπουδῆποτε καὶ ἂν πλεύσωσι, δύνανται νὰ ἔχωσι πατρίδα καὶ χώραν πολὺ μεγαλειτέραν τῆς τῶν Κορινθίων». Στραφεὶς δὲ πρὸς τὸν Εὐρυβιάδην ἐδήλωσεν ὅτι, ἐὰν δὲν ναυμαχήσωσιν ἐν Σαλαμῖνι, οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσιν εἰσβιάσῃ εἰς τὰ πλοῖα τὰς οἰκογενείας των καὶ θέλουσι πλεύσῃ εἰς τὴν Σῆριν τῆς Ἰταλίας ἀφήνοντες αὐτοὺς εἰς τὴν τύχην των. Ἡ ἀπειλὴ αὕτη ἔφερε τὸ ἀποτέλεσμα. Ὁ Εὐρυβιάδης φοβηθεὶς μήπως πράγματι ἀποπλεύσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες εἶχον πλεόν τοῦ ἡμίσσου τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ὑπεχώρησεν εἰς τὴν γνώμην τοῦ Θεμιστοκλέους.

Ἐν τούτοις τὴν ἐπιούσαν ὁ Θεμιστοκλῆς βλέπων τοὺς Πελοποννησίους μεμφιμοιροῦντας κατὰ τῆς ἀποφάσεως τοῦ Εὐρυβιάδου, τινὰς δὲ καὶ διατεθειμένους ν' ἀναχωρήσωσι, κατενόησεν ὅτι, ἐὰν

ἐδίδετο εἰς αὐτοὺς περιστότερος καιρός, τὰ πάντα ἤθελον ἀπολεσθῆ. Ὅθεν κατέφυγεν εἰς τὸ ἐξῆς στρατήγημα· ἔπεμψε κρυφίως πῖστον τοῦ τινα δούλου, Σίκινον καλούμενον, ὅστις ἐγνώριζε τὴν περσικὴν γλῶσσαν ἵνα εἴπῃ εἰς τὸν Ξέρξην, ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων εἶνε μυστικὸς φίλος του, ἀγγείλῃ δ' εἰς αὐτὸν ἐμπιστευτικῶς ὅτι οἱ Ἕλληνες εὐρίσκονται εἰς διχονοίας καὶ ὅτι ἐτοιμάζονται νὰ φύγωσι τὴν νύκτα ταύτην· εἶνε λοιπὸν καλλίστη εὐκαιρία νὰ σπεύσῃ καὶ νὰ κλείσῃ αὐτοὺς ἐντὸς τοῦ στενοῦ τῆς Σαλαμίνας, ὅπου διὰ μιᾶς δύναται νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσῃ.

Ὁ Ξέρξης ἐπέπεσε εἰς τὴν στηθεῖσαν παγίδα. Τὴν ἰδίαν νύκτα διέταξε μίαν μοῖραν τοῦ στόλου νὰ περιπλεύσῃ τὴν Σαλαμίνα καὶ νὰ κλείσῃ τὸ πρὸς τὴν Μεγαρίδα στενόν· ὁ δὲ ἄλλος στόλος ἀναχθεὶς περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐν πάσῃ σιγῇ εἰσέπλευσε εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ στενοῦ· ἀπόσπασμα δὲ περσικοῦ στρατοῦ κατέλαβε τὴν Ψυττάλειαν.

Ὁ Ἀριστείδης ἐκ τῆς Αἰγίνης, ὅπου εὐρίσκειτο ἐξόριστος, ἰδὼν τὰς κινήσεις τοῦ περσικοῦ στόλου, ἐπέβη λέμβου καὶ διασχίσας μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς του τὴν γραμμὴν τῶν περσικῶν πλοίων ἔφθασεν εἰς τὴν Σαλαμίνα περὶ τὸ μεσονύκτιον, ἐνῶ ἀκόμη τὸ συμβούλιον τῶν ναυάρχων, συγκληθὲν καὶ αὖθις, συνεζήτει θορυβωδῶς περὶ τοῦ πρακτέου. Ἀγγέλλεται εἰς τὸν Θεμιστοκλέα ὅτι ζητεῖ τις αὐτὸν ἔξω. Ἐξέρχεται ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ βλέπει ἔκπληκτος ἐνώπιόν του τὸν Ἀριστείδην, ὅστις λέγει πρὸς αὐτὸν τοὺς ἐξῆς θαυμασίους λόγους· «ὦ Θεμιστόκλεις, ἄς ἀφήσωμεν τὰς ἔχθρας καὶ ἄς φροντίσωμεν νὰ σώσωμεν τὴν πατρίδα, σὺ μὲν ἄρχων καὶ στρατηγῶν, ἐγὼ δὲ ὑπακοίῳν καὶ συμβουλευῶν »· καθιστᾷ δ' εἰς αὐτὸν γνωστὸν ὅτι ὁ περσικὸς στόλος τοὺς περιεκύκλωσεν.

Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξηγεῖ δι' ὀλίγων τὸ στρατήγημά του καὶ παρακαλεῖ τὸν Ἀριστείδην νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ συμβούλιον καὶ ἀναγγείλῃ τὴν κύκλωσιν, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Οὕτω δὲ οἱ Ἕλληνες ἐκόντες ἄκοντες ἠναγκάσθησαν ν' ἀγωνισθῶσιν ἐν Σαλαμίνι τὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἀγῶνα.

§ 49. Ἡ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία (Σεπτέμβριος 480 π.Χ.).

Ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος τῆς μεγάλης ἐκείνης ἡμέρας (20 Σεπτεμβρίου), καθ' ἣν ἐν τῷ στενῷ τῆς Σαλαμῖνος ἐμελλε ν' ἀποφασισθῆ ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος καὶ μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἡ τύχη ὅλου τοῦ κόσμου.

Οἱ δύο στόλοι ἦσαν ἀντιπαρατεταγμένοι ἀπέναντι ἀλλήλων, ὁ μὲν ἑλληνικὸς παρὰ τὴν νῆσον εἰς τὰ σημερινὰ Ἀρπελάκια, ὁ δὲ περσικὸς δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι εἰς τὸ στενὸν παρὰ τὴν ἀττικὴν παραλίαν. Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ὄπισθεν τοῦ στόλου του εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Αἰγάλεω ἐκάθητο ἐπὶ ἀργυρόποδος θρόνου, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν συμβούλων καὶ τῶν γραμμικτέων του καὶ ἐπισκοπῶν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν ἀγῶνα.

Οἱ δύο στόλοι ἐπὶ τινα χρόνον ἔμειναν ἀκίνητοι. Οἱ Πέρσαι περιέμενον τοὺς Ἕλληνας νὰ κάμωσιν ἀρχὴν πρῶτοι, ἵνα οὕτω προελάσωσιν εἰς τὸν ὀπωσδήποτε εὐρύτερον χῶρον. Οἱ Ἕλληνες, οὔτινες πρότερον ἤθελον ν' ἀναχωρήσωσιν, ἤδη ἐδείκνυον μεγάλην προθυμίαν καὶ ἀνυπομονησίαν ν' ἀρχίσωσι τὴν ναυμαχίαν· ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνεχάτιζεν αὐτοὺς περιμένων τὴν ὥραν, καθ' ἣν ἔπνεε συνήθως ἄνεμος λίαν εὐνοϊκὸς εἰς τὰς κινήσεις τῶν ἑλληνικῶν πλοίων. Ἦλθε τέλος ἡ ὥρα. Ἡ σάλπιγξ τοῦ Εὐρυβιάδου ἔδωκε τὸ σημεῖον, ὁ πολεμικὸς παιὰν ἀντήχησεν, καὶ ὁ ἀγὼν ἤρχισε διὰ προσβολῶν χωριστῶν ἐν εἴδει μονομαχίας. Τολμηροὶ τριήραρχοι ἐξώρμουσαν πρὸς τὰ πρόσω καὶ συμπαρέσυρον τοὺς λοιποὺς εἰς τὴν συμπλοκὴν. Οὕτω κατὰ μικρὸν ὁ ἀγὼν ἐγενικεύθη καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν. Οἱ Πέρσαι ἀμέσως περιπίπτουσιν εἰς σύγχυσιν καὶ ταραχὴν. Δὲν ἠδύναντο νὰ τηρήσωσιν οὐδεμίαν τάξιν, διότι καὶ ὁ χῶρος ἦτο στενὸς καὶ τὰ πλοῖα αὐτῶν πολλὰ καὶ δυσκίνητα. Τοῦναντίον οἱ Ἕλληνες ἐπολέμουσαν μὲ μεγάλην ἐπιδεξιότητα καὶ τέχνην καὶ μὲ ἀνδρείαν ἀπαράμιλλον, πρὸ πάντων δὲ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Αἰγινῆται.

Καὶ οἱ ἐχθροὶ ἔδειξαν ἐν ἀρχῇ ἠρωϊσμόν, μάλιστα δὲ οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Ἴωνες. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ξέρξου Ἀριαβίγνης, ναύαρχος τῶν Ἴωνων καὶ Καρῶν, μάχεται ἠρωϊκῶς· ἀλλὰ πίπτει καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ ἐπήνεγκε τὴν μεγαλειτέραν σύγχυσιν εἰς τοὺς βαρβάρους, οἵτινες ἤρχισαν ἤδη νὰ τρέπωνται εἰς φυγὴν.

Εἰς τὴν ναυμαχίαν ἔλαθε μέρος προσωπικῶς, δεῖξασα μεγάλην γενναιότητα, καὶ ἡ βασίλισσα τῆς Ἀλικαρνασσῶ Ἀρτεμισία, ἥτις ἠκολούθησε τὸν Ξέρξην εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην. Ὅτε οἱ βάρβαροι ἤρχισαν νὰ τρέπωνται εἰς φυγὴν, ἡ Ἀρτεμισία, καταδιωκόμενη ὑπὸ ἀθηναϊκῆς τριήρους καὶ κινδυνεύουσα νὰ συλληφθῇ, ἐφορμᾷ κατὰ τινος πρὸ αὐτῆς περσικοῦ πλοίου καὶ βυθίζει αὐτό. Ὁ Ἀθηναῖος τριήραρχος, ἐκλαβὼν τὴν ναῦν τῆς Ἀρτεμισίας ὡς ἑλληνικὴν ἢ ὡς αὐτομολήσασαν ἀπὸ τῶν βαρβάρων, ἔπαυσε νὰ καταδιώκῃ αὐτὴν καὶ οὕτως ἐσώθη ἡ Ἀρτεμισία. Ὁ Ξέρξης, ἰδὼν τὴν Ἀρτεμισίαν καὶ νομίσας ὅτι τὸ ὑπ' αὐτῆς βυθισθὲν πλοῖον ἦτο ἐχθρικόν, ἀνέκραξεν « αἱ μὲν γυναῖκες γεγόνασι μοι ἄνδρες, οἱ δὲ ἄνδρες γυναῖκες ».

Ἐν διαστήματι ὀλίγων ὥρῶν ὅλον τὸ στενὸν τῆς Σαλαμῖνος ἐπληρώθη περσικῶν ναυαγίων. Ὁ περσικὸς στόλος φύρδην μίγδην ἔφευγε καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Αἰγινήτων· ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς φυγῆς ἐκείνης καὶ τοῦ γενομένου θορύβου ἡ Ἀριστείδης παραλαβὼν Ἀθηναίους ὀπλίτας καὶ ἀποβάς εἰς τὴν Ψυττάλειαν κατέσφαξε τὸ ἐν αὐτῇ εὑρισκόμενον περσικὸν ἀπόσπασμα. (Ἡρόδ. Η' 85-95). Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ περιβόητος ναυμαχία τῆς Σαλαμῖνος, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ μὲν Ἕλληνες ἀπώλεσαν τεσσαράκοντα τριήρεις, ἐκ δὲ τῶν περσικῶν πλοίων διακόσια κατεστράφησαν, πάμπολλα δὲ συνελήφθησαν αἰχμάλωτα.

§ 50. Φυγὴ τοῦ Ξέρξου ἐκ τῆς Ἑλλάδος. — Ἄπονομή τῶν ἀριστείων.

Μετὰ τὴν ναυμαχίαν οἱ Ἕλληνες συλλέξαντες τὰ ναυάγια καὶ τοὺς νεκροὺς καὶ στήσαντες τρόπαιον ἐν Ψυτταλείᾳ παρεσκευά-

ζοντο πρὸς νέαν ναυμαχίαν, διότι ὁ περσικὸς στόλος μεθ' ὅλην τὴν καταστροφὴν, τὴν ὑποίαν ὑπέστη, ἦτο ὑπέρτερος τοῦ ἑλληνικοῦ, ὁ δὲ περσικὸς στρατὸς ἵστατο ἀκέραιος ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Ἀττικῆς. Ἄλλ' ἡ δειλία τοῦ Ξέρξου συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τῶν Ἑλλήνων. Κατελήφθη οὗτος αἴφνης ὑπὸ φόβου περὶ τῆς ἰδίας του ἀσφαλείας. Ὄθεν ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ εἰς τοῦτο δὲ προέτρεψεν αὐτὸν καὶ ὁ Μαρδόνιος, ὅστις ὑπεσχέθη νὰ ὑποτάξῃ αὐτὸς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τριακοσίων χιλιάδων μόνον ἐπιλέκτου στρατοῦ.

Ὁ Θεμιστοκλῆς, ἵνα ἐπιταχύνη τὴν φυγὴν τοῦ Ξέρξου, ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν πάλιν τὸν Σίκινον καὶ τῷ ἀνήγγειλε ὅτι δῆθεν οἱ Ἕλληνες διανοοῦνται νὰ πλεύσωσιν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ νὰ διαλύσωσι τὰς γεφύρας, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ὡς φίλος του ἀριστος προσπαθεῖ νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ. Ὁ Ξέρξης, ὡς ἤκουσε ταῦτα, διέταξε τὸν ἐν Φαλήρῳ εὐρισκόμενον στόλον του νὰ πλεύσῃ διὰ νυκτὸς εἰς τὸν Ἑλλήσποντον πρὸς φύλαξιν τῶν γεφυρῶν· αὐτὸς δέ, ἀφήσας εἰς τὸν Μαρδόνιον τὰς ζητηθείσας τριακοσίας χιλιάδας στρατοῦ, ἀνεχώρησε μεθ' ὅλης τῆς λοιπῆς στρατιάς. Ἐν διαστήματι τεσσαράκοντα πέντε ἡμερῶν ἔφθασεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ὅπου εὗρε τὰς γεφύρας διαλελυμένας ὑπὸ τῆς τρικυμίας· δι' ὃ καὶ ἠναγκάσθη νὰ διαπεράσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ πλοιαρίου τινός. Οὕτω λοιπὸν τεταπεινωμένος ὁ μέγας βασιλεὺς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐκ τῆς ὑποίας πρὸ ὀλίγων μηνῶν λαμπρὸς καὶ ἀγέρωχος εἶχεν ἐκστρατεύσῃ πρὸς ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ Ἕλληνες, ἀφοῦ διένειμαν πρὸς ἀλλήλους τὰ πλοῦσια λάφυρα, ἀπέπλευσαν ἔπειτα εἰς τὸν Ἴσθμόν, ἵνα ἀπονεύμωσι τὰ βραβεῖα εἰς τοὺς κατὰ τὸν ἀγῶνα ἀριστεύσαντας. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀριστεῖον τῆς ἀνδρείας ἔλαβον οἱ Αἰγινῆται, τὸ δὲ δεῦτερον οἱ Ἀθηναῖοι. Προκειμένου δὲ νὰ δοθῇ τὸ βραβεῖον τῆς συνέσεως καὶ δεξιότητος, ἕκαστος τῶν στρατηγῶν ἔκρινεν ἄξιον αὐτοῦ πρῶτον μὲν ἑαυτὸν, δεῦτερον δὲ τὸν Θεμιστοκλέα, ὅπερ ἐσήμαινεν ὅτι εἰς τὸν Θεμιστοκλέα ἀνήκε τὸ βραβεῖον τοῦτο, ἀλλ' ὅπερ εἰς οὐδένα ἀπενεμήθη.

Τὸ ὄνομα τοῦ Θεμιστοκλέους διεφημίσθη καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα. Ὅτε μετ' ὀλίγον μετέβη οὗτος εἰς τὴν Σπάρτην, ἔτυχεν ἐκτάκτου ὑποδοχῆς. Οἱ Σπαρτιαῖται ἔδωκαν εἰς αὐτὸν στέφανον ἐξ ἐλαίας καὶ τῷ ἐδώρησαν τὸ ὠραιότατον τῶν ἀρμάτων. Ὅτε δὲ ἀνεχώρησε, τριακόσιοι ἐκλεκτοὶ νέοι συνώδυσαν αὐτὸν μέχρι τῶν συνόρων τῆς Λακωνικῆς. Ἄλλ' ἢ μεγαλειτέρα πασῶν τῶν τιμῶν ἀπενεμήθη εἰς τὸν Θεμιστοκλέα ὑπὸ πάσης τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, οἱ ὅποιοι τὸ πρῶτον ἐτελοῦντο μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν. Ὅτε ὁ Θεμιστοκλῆς εἰσῆλθεν εἰς τὸ Στάδιον, πάντες οἱ θεαταὶ ἀφήσαντες τοὺς ἀγωνιζομένους ἐθεῶντο αὐτὸν καὶ τὸν ἐπεδείκνυσαν εἰς τοὺς ξένους. Ὁ Θεμιστοκλῆς εὐχαριστηθεὶς διὰ τὴν ἐξαιρετον ταύτην τιμὴν ἔλεγεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀπελάμβανε τοὺς καρπούς τῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος κόπων του.

§ 51. Προτάσεις τοῦ Μαρδονίου πρὸς τοὺς Ἀθηναίους.

Ὁ Μαρδόνιος διεχείμασεν ἐν Θεσσαλίᾳ. Τὸ ἔαρ τοῦ 479 π.Χ. πρὶν ἢ ἐπαναλάβῃ τὸν ἀγῶνα πρὸς ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος, προσεπάθησε νὰ προσελκύσῃ τοὺς Ἀθηναίους διὰ λαμπρῶν ὑποσχέσεων· ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρον καὶ τοῖς προέτεινε συμμαχίαν, ἀντ' αὐτῆς δὲ ὑπισχνεῖτο ν' ἀνοικοδομήσῃ τὴν πόλιν καὶ τοὺς ναοὺς των, νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν αὐτονομίαν καὶ τὴν χώραν των, προσέτι δὲ νὰ τοῖς δώσῃ καὶ ἄλλην χώραν, οἷαν αὐτοὶ ἤθελον ἐκλέξῃ. Οἱ Σπαρτιαῖται μαθόντες τὴν ἀποστολὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ γνωρίζοντες ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἕνεκα τῆς παντελοῦς καταστροφῆς καὶ ἐρημώσεως τῆς χώρας των εὐρίσκοντο ἐν μεγίστῃ ἀμηχανίᾳ, ἐφοβήθησαν μήπως οὗτοι δεχθῶσι τὰς προτάσεις τοῦ Μαρδονίου, ὅτε ἀναμφιβόλως ἅπασα ἡ Ἑλλάς εὐκόλως ἠδύνατο νὰ ὑποδουλωθῇ. Ἔσπευσαν λοιπὸν ν' ἀποστείλωσι καὶ αὐτοὶ πρέσβεις εἰς τὰς Ἀθήνας, ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν προτεινομένην συμμαχίαν.

Γενομένης ἐκκλησίας, οἱ Ἀθηναῖοι τῇ προτάσει τοῦ Ἀριστείδου ἔδωκαν καὶ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας καὶ εἰς τοὺς πρέσβεις τῆς Σπάρτης τὴν ἀπάντησιν ἐκείνην, ἣτις θὰ μείνῃ ἐς αἰεὶ ἀξιομνημόνευτος. Εἰς μὲν τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας εἶπον ὅτι ἐν ὅσῳ ὁ ἥλιος ἀκολουθεῖ τὴν συνήθη πορείαν του, οὐδέποτε αὐτοὶ θὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Περσῶν, ἀλλὰ πεποιθότες εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωας, τῶν ὁποίων τὰ ἱερά αὐτοὶ ἐβεβήλωσαν, θέλουσιν ἐπιμεινῆ ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας των· εἰς δὲ τοὺς πρέσβεις τῆς Σπάρτης εἶπον ὅτι δὲν ὑπάρχει οὐδαμοῦ τῆς γῆς οὔτε χρυσοῦ τοσοῦτος οὔτε χώρα τόσον ὠραία καὶ τόσον εὐφρορος, τῶν ὁποίων ἡ προσφορὰ ἤθελε πείσῃ αὐτοὺς νὰ ἐργασθῶσι μετὰ τῶν Περσῶν πρὸς ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος. Παρεκάλεσαν δὲ τοὺς Σπαρτιάτας νὰ σπεύσωσι ν' ἀποστείλωσι βοήθειαν, διότι ὁ Μαρδόνιος ταχέως θέλει ἐπέλθῃ κατ' αὐτῶν (Ἡροδ. Η' 143-144).

§ 52. Ἡ ἐν Πλαταιαῖς μάχη καὶ ἡ ἐν Μυκάλῃ (479 π.Χ.)

Ἦ Μαρδόνιος, μαθὼν τὴν ἀπόκρισιν τῶν Ἀθηναίων, εἰσέβαλεν ἀμέσως εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἐκείθεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἤρχισε νὰ λεηλατῇ αὐτήν. Προῦχώρησε δὲ μέχρι τῶν Ἀθηναίων, τὰς ὁποίας εὗρεν ἐρήμους, διότι οἱ Ἀθηναῖοι καὶ πάλιν ἐγκατέλιπον αὐτάς καὶ μετέφερον τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά καὶ τοὺς γέροντας εἰς τὴν Σαλαμῖνα. Ὁ Μαρδόνιος ἀπεπειράθη καὶ πάλιν νὰ προσελκύσῃ τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐπεμφε πρὸς αὐτοὺς ἐν Σαλαμῖνι εὐρισκομένους νέας προτάσεις περὶ φιλίας. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέρριψαν αὐτάς, τὸν δὲ βουλευτὴν *Λυκίδην*, ὅστις συνεβούλευσε τὴν παραδοχὴν τῶν προτάσεων, ἐλιθοβόλησαν. Ὁ Μαρδόνιος τότε, ἀφ' οὗ κατέστρεψεν ἐντελῶς τὴν Ἀττικὴν, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἐστρατοπέδευσε πλησίον τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ.

Οἱ Ἕλληνες, ἐν ὅλῳ ἑκατὸν δέκα χιλιάδες, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σπαρτιάτου Πausανίου ἤλθον καὶ ἐστρατοπέδευσαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὰς ὑπὸ τῆς Κιθαιρώνας, φοβούμενοι τὸ ἱππικὸν τῶν Περ-

σῶν. Ὁ Μαρδόνιος πεμπεῖ κατ' αὐτῶν τὸ ἵππικόν του. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες νικῶσι τὸ ἵππικόν τῶν βαρβάρων καὶ φονεύουσι τὸν ἀρχηγὸν αὐτοῦ Μασίστιον, ὅστις ἦτο σιδηρόφρακτος. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην οἱ Ἕλληνες, λαβόντες θάρρος, κατέβησαν εἰς τὴν πεδιάδα καὶ ἐστρατοπέδευον ἐπὶ τῆς ἄλλης ὄχθης (μεσημβρινῆς) τοῦ Ἀσωποῦ, πλησίον τῆς Γαργαφίας κρήνης. Καὶ τὸ μὲν δεξιὸν κέρας εἶχον οἱ Σπαρτιαῖται, τὸ δὲ ἀριστερὸν οἱ Ἀθηναῖοι. ἦσαν δὲ παρατεταγμένοι ἀπέναντι μὲν τῶν Σπαρτιατῶν αὐτὸς ὁ Μαρδόνιος μετὰ τῶν Περσῶν, ἀπέναντι δὲ τῶν Ἀθηναίων οἱ μηδίζοντες Θηβαῖοι, Θεσσαλοὶ καὶ Μακεδόνες, ἐν ὄλῳ πεντήκοντα χιλιάδες.

Οἱ δύο στρατοὶ ἐπὶ δέκα ἡμέρας ἔμειναν ἀκίνητοι ἀπέναντι ἀλλήλων, διότι οἱ μάντιες καὶ τῶν δύο μερῶν εἶπον ὅτι ἐκεῖνος ὁ στρατὸς θὰ νικηθῆ, ὅστις θὰ ἐπιτεθῆ πρῶτος. Ἄλλ' ὁ Μαρδόνιος, καταστρέψας ὅλας τὰς πηγάς, ἐκ τῶν ὑποίων ἐλάμβανον ὕδωρ οἱ Ἕλληνες, καὶ αὐτὴν τὴν Γαργαφίαν κρήνην, ἔφερον αὐτοὺς εἰς μεγάλην στενοχωρίαν διὰ τῆς λειψυδρίας. Ἐνεκα τούτου ἠναγκάσθησαν οἱ Ἕλληνες νὰ μεταστρατοπεδέυσωσιν ὀλίγον κατωτέρω πρὸς τὰς Πλαταιάς, τὸ σημερινὸν χωρίον Κόκλα. Ἐπειδὴ δὲ ἀναχωρήσαντες διὰ νυκτὸς ἐγκατέλιπον τὸ στρατόπεδον μετ' ἀταξίας μεγάλης, ὁ Μαρδόνιος, θεωρήσας τὴν μεταστρατοπεδέυσιν ὡς φυγὴν, διέβη ἀμέσως τὸν ποταμὸν καὶ ἐπετίθη κατὰ τῶν Ἑλλήνων.

Πρῶτοι προσεβλήθησαν οἱ Σπαρτιαῖται, οὔτινες εἰς τὴν περιστασίαν ταύτην ἔδωκαν θαυμαστὸν καὶ ἀξιολύμητον παράδειγμα αὐστηρᾶς πειθαρχίας καὶ καρτερίας. Διαταχθέντες ὑπὸ τοῦ ἀρχηγου τῶν νὰ περιμένωσιν ἕως ὅτου αἱ θυαῖαι φανῶσιν αἴσια, ἂν καὶ πολλοὶ ἐπληγώνοντο καὶ ἐφονεύοντο ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἐν τούτοις ὑπέμενον. Τέλος τὰ ἱερὰ ἀπέβησαν αἴσια. Ὁ Πausanias δίδει τὸ σημεῖον καὶ οἱ Σπαρτιαῖται ἐπιτίθενται ἀκάθεκτοι κατὰ τῶν Περσῶν. Ἡ μάχη καθίσταται μανιώδης. Αὐτὸς ὁ Μαρδόνιος καθήμενος ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς λευκοῦ ἵππου καὶ περιστοιχιζόμενος ὑπὸ χιλίων ἐπιλέκτων μάχεται γενναίως μετὰ τῶν πρώτων. Ἄλλ' ὁ Μαρδόνιος πίπτει ἐκ τοῦ ἵππου φονευθεὶς καὶ ὁ θάνατος

αὐτοῦ ἐπιφέρει σύγχυσιν καὶ ταραχὴν εἰς τοὺς Πέρσας. Πάντες τρέπονται εἰς φυγὴν καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ κλείονται ἐντὸς τοῦ ξυλίνου τείχους, ὅπερ εἶχε κατασκευάσῃ ὁ Μαρδόνιος ὀπισθεν τοῦ στρατοπέδου του. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔμπειροι τειχομάχοι προσβάλλουσι καὶ κυριεύουσιν αὐτό, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξύ ἐνίκησαν τοὺς ἀπέναντι αὐτῶν μηδίζοντας Ἑλληνας. Σφαγὴ ἀνηλεὴς ἐπακολουθεῖ. Ἐκ τῶν τριακασίων χιλιάδων Περσῶν μόνον τρεῖς χιλιάδες ἐσώθησαν καὶ ἕτεραι τεσσαράκοντα χιλιάδες, τὰς ὁποίας παραλαβὼν ὁ ὑποστράτηγος Ἀρτάβαζος εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαρδονίου ἔσπευσεν εἰς τὸν Ἑλλάσποντον. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐφρονεύθησαν χίλιοι τριακόσιοι ἐξήκοντα. Ἡ νίκη αὕτη τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς Πλαταιάς ὑπῆρξεν ἀληθῶς λαμπροτάτη.

Ἄπειρα ἦσαν τὰ λάφυρα τῶν νικητῶν. Τὸ καλλίτερον μέρος αὐτῶν οἱ Ἕλληνες προσήνεγκον εἰς τοὺς θεούς. Ἐπίσης καὶ εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον Πausανίαν ἔδωκαν μέγα μέρος καὶ τὴν χρυσοποίκιλτον σκηνὴν τοῦ Ξέρξου, τὴν ὁποίαν οὗτος ἀναχωρῶν ἀφῆκεν εἰς τὸν Μαρδόνιον. Τὰ δὲ λοιπὰ διεμοίρασαν μεταξύ των.

Οἱ Ἕλληνες ἔθαψαν τοὺς νεκροὺς των παρὰ τὰς πύλας τῶν Πλαταιῶν εἰς χωριστοὺς καθ' ἑκάστην ἑλληνικὴν πόλιν τάφους. Εἰς τοὺς Πλαταιεῖς ἐδόθησαν ἐξαιρετικαὶ τιμαί. Κατὰ πρότασιν τοῦ Ἀριστείδου ἡ πόλις τῶν Πλαταιῶν ἐκηρύχθη ἱερὰ καὶ ἀπαρabiκτος, ἀπεφασίσθη δὲ νὰ τελῶνται κατὰ πενταετίαν ἀγῶνες, καλούμενοι Ἐλευθέρια, εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης, ἣτις ἠλευθέρωσε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς στυγερᾶς δουλείας.

Περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃ οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν τὸν Μαρδόνιον εἰς τὰς Πλαταιάς, ὁ ἑλληνικὸς στόλος κατετρόπωσε τοὺς Πέρσας παρὰ τὴν Μυκάλην, ἀκρωτήριον τῆς Ἰωνίας.

Μετὰ τὸ ἐν Σαλαμῖνι κατόρθωμα ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐναυλόχει ἐν Δήλῳ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Λεωκυχίδου καὶ τοῦ Ἀθηναίου Ξανθίππου. Ἐνταῦθα ἦλθον πρέσβεις ἐκ τῆς Σάμου καὶ παρεκάλεσαν τοὺς Ἕλληνας νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν τῶν κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ νήσων.

ὅπως ἀποτινάξωσιν αὐταὶ τὸν περσικὸν ζυγόν. Ὁ Λεωτυχίδης καὶ ὁ Ἐάνθιππος ἔπλευσαν εἰς τὴν Σάμον, ὅπου ἦτο συγκεντρωμένος ὁ περσικὸς στόλος. Οἱ Πέρσαι, ἰδόντες ὅτι ἔπλευε κατ' αὐτῶν ὁ ἑλληνικὸς στόλος καὶ μὴ τολμῶντες ἰὰ ναυμαχίῃσιν, ἔπλευσαν εἰς Μυκάλην, ὅπου ἦτο ἐστρατοπεδευμένος ὁ ἐξ ἐξήκοντα χιλιάδων περσικὸς αὐτῶν στρατὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Τιγράνου. Ἐκεῖ ἀνελεύσαντες τὰς ναῦς καὶ ἀνεγείραντες περιτείχισμα ἐκ λίθων καὶ ξύλων, περιέμενον τὴν προσβολήν. Μετ' ὀλίγον δ' ἔφθασε καὶ ὁ ἑλληνικὸς στόλος.

Οἱ Ἕλληνες, περὶ τὰς εἴκοσι πέντε χιλιάδας, ἀποβιβασθέντες ἐβάδισαν κατὰ τῶν ὠχυρωμένων Περσῶν, οἵτινες ἀνῆρχοντο εἰς ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας. Ἀλλὰ παρὰ τὴν μεγάλην διαφορὰν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δύο στρατῶν οἱ ἐν Μυκάλῃ μαχῆται ἐπιτίθενται ἀκατάσχετοι καὶ νικῶσιν ὀλοσχερῶς τὸν περσικὸν στρατόν, φονεύσαντες πολλὰς χιλιάδας καὶ αὐτὸν τὸν Τιγράνην. Ἡ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ διπλῆ αὕτη νίκη τῶν Ἑλλήνων ἐν Πλαταιαῖς καὶ ἐν Μυκάλῃ ἔθηκε τέρμα εἰς τὰς κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείας τῶν Περσῶν.

§ 53. Ἡ παρὰ τὴν Ἡμέραν μάχη.

Καθ' ὃν χρόνον οἱ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι Ἕλληνες ἀπέκρουον τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ξέρξου ἢ, ὅπως ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, καθ' ἣν ἡμέραν συνέτριβον ἐν Σαλαμῖνι τὴν κολοσσιαίαν δύναμιν αὐτοῦ, ἕτερος μέγας βαρβαρικός στρατὸς κατεστρέφετο ἐν Σικελίᾳ ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῇ Ἑλλήνων.

Οἱ ἐν Ἀφρικῇ Καρχηδόνιοι, συνεννοηθέντες ἴσως προηγουμένως μετὰ τοῦ Ξέρξου, ἐπέζητησαν ταυτόχρονως τὴν καταστροφὴν τῶν Ἑλλήνων. Ὅθεν μεγάλη στρατιὰ αὐτῶν ἐκ τριῶν χιλιάδων πολεμικῶν πλοίων καὶ τριακοσίων χιλιάδων ἀνδρῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀμίλκα προσέβαλε τὰς ἐν Σικελίᾳ ἑλληνικὰς ἀποικίας. Ἄλλ' ὁ τύρηνος τῶν Συρακουσῶν Γέλων καὶ ὁ τοῦ Ἀκράγαντος Θήρων μετὰ πεντήκοντα χιλιάδων πεζῶν καὶ πέντε χιλιάδων ἰπ-

πίων προσβαλόντες τοὺς Καρχηδονίους παρὰ τὴν Ἰμέραν κατετρόπωσαν αὐτοὺς ὀλοσχερῶς· ἐπυρπόλησαν δὲ καὶ τὸν στόλον αὐτῶν, ὥστε μίξα μόνη καῦς, ὡς λέγεται, διεσώθη καὶ ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Καρχηδόνα τὴν μεγάλην συμφορὰν.

§ 54. Ἀνοικοδόμησις τῶν Ἀθηνῶν. — Τείχεσις αὐτῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς.

Τὸ ἔνδοξον τέλος τῶν μεγάλων καὶ φοβερῶν ἀγώνων κατὰ τῶν Περσῶν κατέστησε, καὶ πολὺ δικαίως, τοὺς Ἕλληνας ὑπερηφάνους. Ἄλλ' εὐθύς μετὰ ταῦτα ἤρχισαν οὗτοι νὰ διχονοῶσι. Τὰ πρῶτα δ' ἐπικίνδυνα συμπτώματα τῆς διχονοίας ἀνεφάνησαν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν.

Οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἐπανελθόντες εἰς τὰ ἴδια ἀνοικοδόμησαν τὴν πόλιν των, ἣ ὅποια εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἐρειπία ὑπὸ τῶν Περσῶν καί, κατὰ συμβουλήν τοῦ Θεμιστοκλέους, ἤρχισαν νὰ περιβαλῶσιν αὐτὴν δι' ἰσχυροῦ τείχους. Οἱ Σπαρτιαῖται μαθόντες τοῦτο ἔπεμψαν πρέσβεις εἰς Ἀθήνας, ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν ἀνέγερσιν τοῦ τείχους, πρόσφασιζόμενοι ὅτι ἦτο ἐπικίνδυνον νὰ ὑπάρχωσιν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ πόλεις ὠχυρωμέναι, διότι οἱ Πέρσαι ἐπανερχόμενοι ἠδύναντο νὰ καταλάβωσιν αὐτάς καὶ μεταχειρισθῶσιν ὡς ὀρηκτῆρια. Ἄλλ' ἡ ἀληθὴς αἰτία ἦτο ὅτι οἱ Σπαρτιαῖται ἐφοβοῦντο μήπως οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες τότε εἶχον μεγάλην ναυτικὴν δύναμιν, γείνωσι καὶ κατὰ ξηρὰν ἰσχυροί.

Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐνόησε τοὺς σκοποὺς τῶν Σπαρτιατῶν. Μεταβὰς δὲ ὁ ἴδιος εἰς Σπάρτην ὡς πρέσβυς ἐξηπατήσεν αὐτοὺς διὰ τῆς εὐφυΐας του καὶ τοιοῦτοτρόπως ἔδωκε καιρὸν, ὥστε νὰ συντελεσθῆ τὸ τείχος τῶν Ἀθηνῶν.

Ἄλλ' ἡ ὀχύρωσις τῶν Ἀθηνῶν θὰ ἦτο ἀτελής, ἂν δὲν συνεπληροῦτο διὰ τῆς ὀχυρώσεως τοῦ Πειραιῶς. Καὶ εἶχε μὲν ἀρχίσῃ, ὡς εἶδομεν, ἡ ὀχύρωσις τῆς πειραικῆς χερσονήσου τῷ 482 π.Χ., ἀλλὰ τὰ ἐν τῷ μεταξὺ ἐπελθόντα πολεμικὰ γεγονότα καὶ ἡ διπλῆ ἐγκατάλειψις τῶν Ἀθηνῶν εἶχον καταστρέψῃ τὰς γενομένας ἐργασίας.

Ἦδη ὁ Θεμιστοκλῆς περιέβαλε τὸν Πειραιᾶ διὰ τείχους ἔχοντος περίμετρον δύο περίπου ὠρών καὶ ἐξασφαλίζοντας καὶ τοὺς τρεῖς λιμένας. Μετέφερον εἰς αὐτὸν τὰ νεώρια καὶ τὰ ναυπηγεῖα, καὶ οὕτω κατέστησε τὰς Ἀθήνας, τὴν πρώτην ναυτικὴν πόλιν τῆς Ἑλλάδος (Θουκ. Α' 93).

§ 55. Ἐπιθετικοὶ πόλεμοι τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν. — Προδοτικὰ σχέδια τοῦ Πausανίου καὶ θάνατος αὐτοῦ.

Ἐν ἔτος μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην (478 π. Χ.) ὁ ἑλληνικὸς στόλος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πausανίου ἐπλευσε κατὰ τῆς Κύπρου καὶ ἐξεδίωξεν ἐξ αὐτῆς τοὺς Πέρσας. Ἐπειτα οἱ Ἕλληνες ἐπῆλθον κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐκυριεύσαν αὐτό, ἡχμαλώτισαν δὲ καὶ πολλοὺς Πέρσας εὐγενεῖς καὶ πλουσίους.

Ὁ ἦρως τῶν Πλαταιῶν Πausανίας τόσον πολὺ ἐθαμβώθη ἐκ τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς πολυτελείας τῶν Περσῶν, ὥστε συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ προδώσῃ τὴν πατρίδα του. Ἀπέλυσε λοιπὸν κρυφίως τινὰς ἐκ τῶν ἐπισήμων αἰχμαλώτων Περσῶν, ἰσχυρισθεὶς ὅτι ἐδραπέτευσαν, καὶ δι' αὐτῶν ἔστειλεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ξέρξην, δι' ἧς ὑπισχνεῖτο εἰς αὐτὸν νὰ τῷ ὑποτάξῃ ὅλην τὴν Ἑλλάδα, εἰάν ἤθελε νὰ τὸν κάμῃ γαμβρὸν ἐπὶ θυγατρὶ καὶ νὰ τὸν διορίσῃ σατράπην ὅλης τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Ξέρξης εἰδέχθη προθύμως τὴν πρότασιν τοῦ Πausανίου καὶ ἤρχισε τὰς συνεννοήσεις μετ' αὐτοῦ. ἵνα δὲ συνεννοῆται εὐκολώτερον, ἀπέστειλε σατράπην εἰς τὴν ἀπέναντι τοῦ Βυζαντίου Βιθυνίαν τὸν Ἀρτάβαζον. Ὁ Πausανίας νομίσας ὅτι τὸ σχέδιόν του ἐπέτυχεν, ἤρχισε νὰ ἐνδύηται πολυτελεῖ ἑνδύματα περσικά, νὰ ζῆ βίον ἄσωτον καὶ ἀκόλαστον, νὰ ἐξέρχεται ἀκολουθούμενος ὑπὸ δορυφόρων καὶ νὰ φέρηται σατραπικῶς πρὸς τοὺς συμμάχους. Ἀλλὰ κατηγορηθεὶς ὑπὸ τῶν συμμάχων ἐπὶ προδοσίᾳ ἀνεκλήθη εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ὑπεβλήθη εἰς ἀπολογία (476 π. Χ.). Καὶ ἠθωφῆθη

μὲν τότε, διότι δὲν ὑπῆρχον ἰκαναὶ μαρτυρικὴ περὶ τῆς προδοσίας του, ἀλλ' ἀφῆρέθη ἀπ' αὐτοῦ ἡ στρατηγία.

Μένων ἐν Σπάρτῃ ὁ Πausανίας δὲν ἔπυσε νὰ ἐργάζεται πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν προδοτικῶν του σχεδίων. Καὶ ἄφ' ἐνός μὲν προσεπάθησε νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Εἰλωτας εἰς ἐπανάστασιν ἐπὶ τῷ σκοπῷ ν' ἀνατρέψῃ τοὺς ἐφόρους καὶ γείνη αὐτὸς τύραννος· ἀφ' ἐτέρου δ' εἶχε τακτικὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ σατράπου Ἀρταβάζου. Οἱ ἔφοροι, μαθόντες τὰς ἐνεργείας τοῦ Πausανίου πρὸς ἐξέγερσιν τῶν Εἰλωτῶν, ἐνήγαγον αὐτὸν εἰς δίκην. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἠθώθη, διότι κατὰ τοὺς σπαρτιατικοὺς νόμους ἡ μαρτυρία τῶν Εἰλωτῶν δὲν ἐθεωρεῖτο ἀξιόπιστος. Μία ὅμως ἐκ τῶν πρὸς τὸν Ἀρτάβαζον ἐπιστολῶν τοῦ Πausανίου περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν ἐφόρων καὶ ἐξ αὐτῆς ἀπεδεικνύετο ἡ προδοσία αὐτοῦ. Ὁ Πausanίας τότε κινδυνεύων νὰ συλληφθῆ κατέφυγεν ὡς ἰκέτης εἰς τὸν ναὸν τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς, ἐκ τοῦ ὁποίου δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ τὸν ἐξαγάγῃ διὰ τῆς βίβας. Τότε οἱ ἔφοροι ἀφῆρσαν τὴν στέγην τοῦ ναοῦ καὶ ἔκτισαν τὰς θύρας αὐτοῦ. Τόσῃ δὲ ἦτο ἡ κοινὴ ἀγανάκτησις, ὥστε αὐτὴ ἡ μήτηρ τοῦ Πausανίου Θεανὼ ἔθεσε τὸν πρῶτον λίθον. Ὅτε δ' ἐπλησίαζε ν' ἀποθάνῃ, ἔσυραν αὐτὸν ἔξω, ἵνα μὴ μολύνῃ τὸν ναὸν (Θουκ. Α' 128—134).

§ 56. Ἡγεμονία τῶν Ἀθηνῶν.— Ὁ φόρος τῶν συμμάχων.

Ὅτε ὁ Πausanίας ἐν Βυζαντίῳ ἤρχισε νὰ φέρηται σατραπικῶς πρὸς τοὺς συμμάχους, οἱ μὲν Αἰγινῆται καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἀπῆλθον οἴκαδε, οἱ δὲ νησιῶται καὶ οἱ ἐξ Ἰωνίης σίμμαχοι, πρὸ πάντων δὲ οἱ Σάμιοι, οἱ Χῖοι καὶ οἱ Λέσβιοι, παρεκάλεσαν τοὺς τότε ἐν Βυζαντίῳ στρατηγοὺς τῶν Ἀθηναίων Ἀριστείδην καὶ Κίμωνα ν' ἀναλάβωσι τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν. Ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Κίμων διὰ τῆς συνέσεως καὶ τῆς μετριοπαθείας των κατώρθωσαν νὰ ἐφελκύσωσι τὴν ἀγάπην τῶν συμμάχων. Ἡ μετάστασις αὕτη τῶν συμμάχων ἦτο καίριον τραῦμα διὰ τὴν Σπάρτην. Καὶ ἔσπευσε

μὲν αὕτη νὰ πέμψῃ ἀντὶ τοῦ ἀνακληθέντος Πausανίου ἄλλον στρατηγόν, τὸν Δόρκιν· ἀλλ' οἱ σύμμαχοι ἐξηκολούθησαν ν' ἀναγνωρίζωσιν ὡς ἡγεμόνας τοὺς Ἀθηναίους. Τοιοῦτοτρόπως ἡ κατὰ θάλασσαν ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδος περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους.

Πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Περσῶν ἀπεφασίσθη ὅλαι αἱ συμμαχικαὶ πόλεις νὰ εἰσφέρωσι κατ' ἔτος εἰς τοὺς Ἀθηναίους αἱ μὲν πλεῖσται χρήματα, τινὲς δὲ ναῦς καὶ ἄνδρας. Ὁ προσδιορισμὸς τῆς εἰσφορᾶς ταύτης, ἣτις ὠνομάσθη φόρος, ἀνετέθη εἰς τὸν Ἀριστείδην, ὅστις μετὰ τοσαύτης δικαιοσύνης προσδιώρισεν αὐτόν, ὥστε δὲν ἠκούσθη οὐδὲν παράπονον παρ' οὐδενὸς συμμαχοῦ. Τὸ δὲ ταμεῖον τῶν συμμαχικῶν χρημάτων ἅτινα ἀνήλθον σὺν τῷ χρόνῳ εἰς μέγα ποσόν, ἦτο κατ' ἀρχὰς ἐν Δήλῳ, οἱ δὲ διευθύνοντες αὐτὸ ἦσαν Ἀθηναῖοι, Ἑλληνοταμίαι καλούμενοι. Βραδύτερον δὲ τῇ προτάσει τῶν Σαμίων τὸ ταμεῖον μετενήχθη εἰς Ἀθήνας.

§ 57. Ἐξορία καὶ θάνατος τοῦ Θεμιστοκλέους.— Θάνατος τοῦ Ἀριστείδου.

Ἀπὸ τοῦ ἐπομένου τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης ἔτους τὰ ἔγχα τῆς πολιτικῆς δράσεως τοῦ Θεμιστοκλέους χάνονται. Εἶχεν οὗτος ἐκ φύσεως τοιοῦτον χαρακτῆρα, ὥστε ἄλλοτε μὲν ἦτο ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖος, ἄλλοτε δὲ ἄχρηστος. Ἐνῶ ἦτο ἀπαράμιλλος εἰς τὸ σῶζειν τὴν πατρίδα ἐν καιρῷ μεγίστων κινδύνων, ἐξ ἄλλου μέρους ἦτο ἀδέξιος εἰς τὸ δικαίειν τὰ τῆς πόλεως ἐν εἰρήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ, ἡ δὲ ἀδεξιότης αὕτη προήρχετο ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀλαζονικοῦ καὶ ἀποτόμου χαρακτῆρός του. Δὲν ἐσέβετο τὰ ἀλλότρια δικαιώματα καὶ ἦτο ἀντίθετος πρὸς συμβιβασμούς καὶ ὑποχωρήσεις. Ἦθελε νὰ ἴδῃ ἄνευ βραδύτητος ἰδρυομένην τὴν κατὰ θάλασσαν παντοδυναμίαν τῶν Ἀθηναίων, ἀδιαφορῶν ἂν ἦσαν δίκαια ἢ ἀδίκαια τὰ μέσα, τῶν ὑποίων θὰ ἔκαμνε χρῆσιν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

Ἐνεκα λοιπὸν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς πολιτείας του ταύτης εἶχε πολλοὺς ἐχθροὺς οὐ μόνον ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ

Ἑλλάδι. Οἱ Σπαρτιᾶται μάλιστα, μισοῦντες τὸν Θεμιστοκλέα, διότι εἶχε καταστρατηγήσῃ αὐτοὺς κατὰ τὸν τειχισμόν τῶν Ἀθηναίων, ἀδιαλείπτως εἰργάζοντο, ὅπως ὑπονομεύσωσι τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ τὸ κατώρθωσαν ἕνεκα τῆς ἐξαιρετικῆς τιμῆς, ἧς ἤξιοῦτο παρὰ τῶν Ἀθηναίων ὁ ἀρχαῖος ἀντίπαλος τοῦ Θεμιστοκλέους Ἀριστείδης. Εἰς τὸν ἄνδρα τοῦτον, ὅστις καὶ ἐν Σπάρτῃ μεγάλως ἐτιμᾶτο, ἀνέθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, μὴ θελήσαντες νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν Θεμιστοκλέα, οὐτινος ἡ πολιτεία ἔμελλε νὰ προκαλέσῃ πρόωρον ῥῆξιν πρὸς τὴν Σπάρτην. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Θεμιστοκλῆς κατὰ μικρὸν ἐτέθη ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ καὶ κατεδικάσθη εἰς ἀπραξίαν ὁ δαιμονιώτατος τῶν ἀνδρῶν, οὓς ἐκέκτηντο αἱ Ἀθῆναι.

Ἐν τούτοις ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχεν ἀκόμη ἐν Ἀθήναις πολιτικὴν φατρίαν, δι' ἧς ἀντέδρα οὐχὶ ἀνεπιτυχῶς εἰς τὴν πολιτείαν τοῦ Ἀριστείδου. Ἐνεκα δὲ τούτου οἱ ἐχθροὶ του, ἐν οἷς ἐπρωτοστάτει κυρίως ὁ νεωστὶ ἐν τῇ πολιτικῇ ἀναφανείς Κίμων, ἠνώθησαν καί, συνεργούσης καὶ τῆς Σπάρτης, ἐπέτυχον τὴν ἐξορίαν τοῦ Θεμιστοκλέους (470 π. X.).

Ἐνῶ δὲ ὁ Θεμιστοκλῆς διέτριβεν ἐξόριστος ἐν Ἄργει, οἱ Σπαρτιᾶται κατηγορήσαν αὐτὸν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι δῆθεν ἐνείχετο εἰς τὰ προδοτικὰ σχέδια τοῦ Πausανίου· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι πεισθέντες εἰς τὴν κατηγορίαν ἐδέχθησαν, ἵνα ὁ Θεμιστοκλῆς προσέλθῃ ἐνώπιον ἐλληνικοῦ δικαστηρίου ἐν Σπάρτῃ καὶ δικασθῇ ἐπὶ προδοσίᾳ τῆς κοινῆς πατρίδος. Ἄλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν προσῆλθε, δι' ὃ καὶ κατεδικάσθη ὡς προδότης· ἡ δὲ καταδίωξις αὐτοῦ ἀνετίθη ἀπὸ κοινοῦ εἰς τὴν Σπάρτην καὶ τὰς Ἀθήνας ὡς ὑπόθεσις ἐνδιαφέρουσα πάντας τοὺς Ἕλληνας.

Τότε δὲ ἡ Ἑλλάς παρέστη εἰς ἐπονείδιστον θέαμα· ὁ σωτὴρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ ἰδρυτὴς τῆς θαλασσοκρατίας τῶν Ἀθηναίων, ὁ μεγαλοφύεστατος τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων, κατεδίωκετο δίκην κακούργου.

Ὁ Θεμιστοκλῆς λαβὼν ἐγκαίρως γνῶσιν τοῦ πράγματος ἀνε-
Ἑλλ. Ἱστορία Ν. Βραχνοῦ. 7

χώρησεν ἐξ Ἀργούς, μετὰ πολλὰς δὲ περιπλανήσεις κατέφυγεν εἰς τὴν Περσίαν. Ὅτε ἔφθασεν εἰς τὰ Σοῦα, ἔγραψε πρὸς τὸν βασιλέα Ἀρταξέρξην τὸν Μακρόχειρα, υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ Ξέρξου, ἀξιοπρεπῆ ἐπιστολὴν περιέχουσαν τὰ ἐξῆς· « ἔρχομαι πρὸς σέ ἐγὼ ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅστις ἐξ ὄλων τῶν Ἑλλήνων πλεῖστα κακὰ ἔπραξα εἰς τὸν πατέρα σου· ἀλλ' ἔπραξα καὶ πολὺ περισσότερα ἀγαθὰ, διότι, ὅτε εὕρισκετο ἐν κινδύνῳ, τὸν εἰδοποίησα ὅτι οἱ Ἕλληνες διανοοῦντο νὰ πλεύσωσιν εἰς τὸν Ἑλλησποντον καὶ νὰ διαλύσωσι τὰς γεφύρας· οὕτω δ' ἔσωσα αὐτόν. Ἀλλὰ τώρα καταδικώμενος ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων καταφεύγω πρὸς σέ, ζητῶν τὴν προστασίαν σου. Ἐχω πολλὰ ἀγαθὰ νὰ πράξω εἰς σέ. Ταῦτα θέλω ἐξηγήσῃ εἰς σέ ὁ ἴδιος, ἐὰν πρὸς τοῦτο μοὶ χορηγήσῃς ἐνός ἔτους προθεσμίαν » (Θουκ. Α' 137).

Ὁ βασιλεὺς, θαυμάσας καὶ τὸ φρόνημα καὶ τὴν τόλμην τοῦ ἀνδρός, προθύμως ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ πράξῃ κατὰ τὴν αἴτησίν του. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐν διαστήματι ἐνός ἔτους καὶ τὴν περσικὴν γλῶσσαν ἔμαθεν ἱκανῶς καὶ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῆς χώρας. Μετὰ ταῦτα παρουσιάσθη εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις ὑπεδέχθη αὐτὸν φιλοφρονέστατα. Λέγεται δ' ὅτι ὑπεσχέθη εἰς τὸν Ἀρταξέρξην τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος. Τοσαύτην χαρὰν ὁ Ἀρταξέρξης ἠσθάνετο ἐπὶ τῇ παρ' αὐτῷ μεταβάσει τοῦ Θεμιστοκλέους, ὥστε πολλάκις καθ' ὕπνον λέγεται ὅτι ἀνεβόησεν· « ἔγω Θεμιστοκλέα τὸν Ἀθηναῖον ! » Εἰς ἔνδειξιν δὲ τιμῆς ἐδώρησεν εἰς αὐτὸν τρεῖς πόλεις, τὴν Μαγνησίαν τὴν πρὸς Μαιάνδρῳ, τὴν Λάμψακον καὶ τὸν Μυοῦντα.

Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐγκατεστάθη ἐν Μαγνησίᾳ ὡς ἄρχων αὐτῆς. Καὶ κατὰ μὲν τὸν Θουκυδίδην (Α' 138) ὁ Θεμιστοκλῆς νοσήσας ἀπέθανε τῷ 459 π. Χ. ἐν ἡλικίᾳ ἐξήκοντα τεσσάρων ἐτῶν. Κατ' ἄλλους δέ, μαθὼν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐσκόπει νὰ καλέσῃ αὐτόν, ὅπως ἐκτελέσῃ τὰς περὶ ὑποδουλώσεως τῆς Ἑλλάδος ὑποσχέσεις του, ἔπιε δηλητηρίου καὶ ἀπέθανε. Βραδύτερον, ὡς πιστεύεται, οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ, κατὰ παραγγελίαν τοῦ ἰδίου, μετεκόμισαν τὰ ὄσῳ του

εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ ἔθαψαν κρυφίως εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Πειραιῶς ἀντικρὺ τῆς Σαλαμῖνος.

Ὀλίγα ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Θεμιστοκλέους ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις ὁ μέγας πολιτικός αὐτοῦ ἀντίπαλος Ἀριστείδης τιμώμενος καὶ ἀγαπώμενος ὑπὸ πάντων τῶν συμπολιτῶν του· ἀπέθανε δὲ πενέστατος (466 π.Χ.). Ἡ πατρίς ἐκτιμῶσα τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς πρὸς αὐτὴν ὑπηρεσίας τοῦ Ἀριστείδου ἔθαψεν αὐτὸν δημοσίᾳ δαπάνῃ καὶ τῷ ἀνήγειρεν ἐν Φαλήρῳ μνημεῖον, ἐπροίκισε δὲ καὶ τὰς δύο θυγατέρας του.

§ 58. Οἱ χρόνοι τοῦ Κίμωνος.

Μετὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστείδου διέπρεπεν ἐν Ἀθήναις ὡς πολιτικός καὶ ὡς στρατηγὸς ὁ Κίμων, υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου. Ὁ Κίμων τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ βίου του διῆλθεν ἐν τρυφηλότητι, ἀσχολούμενος εἰς ἵππικὰς ἀσκήσεις καὶ ζῶν βίον ἄτακτον καὶ φιλήδονον. Ἀλλ' ἔπειτα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του κατακρημνισθεὶς ἐκ τοῦ κολοφῶνος τῆς εὐτυχίας εὐρέθη ἐν ἀπορίᾳ καὶ δὲν ἠδύνατο ν' ἀποτίσῃ τὴν χρηματικὴν ζημίαν, εἰς ἣν εἶχε καταδικασθῆ ὁ πατὴρ του, κατὰ δὲ τὰς αὐστηρὰς διατάξεις τῶν περὶ χρεῶν ἀττικῶν νόμων ἐστερήθη ὅλων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Ἀλλ' ἀνὴρ Ἀθηναῖος πλουσιώτατος, ὁ Καλλίας, λαβὼν σύζυγον τὴν ἑτεροθαλῆ ἀδελφὴν τοῦ Κίμωνος Ἑλπινίκην, ἐπλήρωσε τὰ πεντήκοντα τάλαντα, εἰς ἃ εἶχε καταδικασθῆ ὁ Μιλτιάδης. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Κίμων ἀνέκτησε τὰ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ ἀφωσώθη ἔκτοτε, τῇ συστάσει τοῦ Ἀριστείδου, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος του, προχθείς εἰς τὰ ὕψιστα τῆς πολιτείας ἀξιώματα.

Νέος ὢν ὁ Κίμων ἐπολέμησε γενναίως ἐν Σαλαμῖνι· ἐν Βυζαντίῳ δὲ ἦτο μετὰ τοῦ Ἀριστείδου στρατηγὸς τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου. Ὅτε ἡ κατὰ θάλασσαν ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδος περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὁ Κίμων πλεύσας μετὰ τοῦ συμμαχικοῦ στό-

λου προσέβαλε τὴν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ ὄχυρὰν Ἡϊόνα καὶ ἐκυρίευσεν αὐτήν (470 π. X.).

Ἡ ἄλωσις τῆς Ἡϊόνας ἐπήνεγκε τὴν ἀπελευθέρωσιν ὅλων τῶν πόλεων τῶν θρακικῶν παραλίων καὶ τῆς Χαλκιδικῆς, αἵτινες προσετέθησαν εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν ἡγεμονίαν. Μετὰ ταῦτα ὁ Κίμων ἐστράφη κατὰ τῆς νήσου Σκύρου, τὴν ὅποιαν κατέχοντες οἱ Δόλοπες, φοβεροὶ πειραταί, παρηνώχλουν τοὺς πλείοντας τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ὁ Κίμων κυριεύσας τὴν Σκύρον (469 π. X.) τοὺς μὲν κατοίκους αὐτῆς ἐξηνδραπόδισεν, εἰς δὲ τὴν νῆσον ἔφερε καὶ κατόικισεν Ἀθηναίους κληρούχους. Εὐρῶν δ' ἐν Σκύρῳ, ὡς πιστεύεται, τὰ ὅσα τοῦ Θεσέως ἐκόμισεν αὐτὰ πανηγυρικῶς εἰς Ἀθήνας.

Αἱ πρόοδοι τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας, ἣν ἴδρυσεν καὶ ὠργάνωσεν ὁ Ἀριστείδης, ἀπέβησαν μεγάλαι διὰ τῆς ἀκαμάτου δραστηριότητος καὶ τῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ συμμαχικοῦ στόλου, τοῦ ὁποίου ἡγεῖτο ὁ Κίμων. Ἀλλ' ἡ διαρκὴς πολεμικὴ κατάστασις καὶ ἡ αὐστηρὰ ἀπαίτησις τῶν Ἀθηναίων, ὅπως ἐκπληρῶνται οἱ ὅροι καὶ αἱ ὑποχρεώσεις τῆς συμμαχίας, ἤρχισαν νὰ βαρύνωσι τοὺς συμμαχοὺς. Πολλοὶ αὐτῶν ἤρχισαν νὰ γογγύζωσι καὶ νὰ δεικνύονται ἀπρόθυμοι εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων (Θουκ. Α' 99). πρῶτη δὲ ἡ Νάξος ἠρνήθη ῥητῶς νὰ εἰσφέρει πλεόν. Ἀλλ' ὁ Κίμων πλεύσας ἀμέσως (467 π. X.) ἐπολιόρκησεν αὐτήν καὶ μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν ἐξηνάγκασεν νὰ ὑποταχθῆ. Μετὰ ταῦτα ὁ Κίμων τῷ 466 π. X. λαβὼν διακοσίας ἀθηναϊκὰς τριήρεις καὶ ἑκατὸν συμμαχικὰς ἔπλευσεν εἰς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐξεδίωξε τοὺς Πέρσας ἐκ πολλῶν πόλεων τῆς Καρίας καὶ τῆς Λυκίας. Εἰς τὴν Παμφυλίαν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Εὐρυμέδοντος ποταμοῦ συναντήσας τὸν περσικὸν στόλον, ἐκ τριακοσίων πεντήκοντα πλοίων, ἐπέπεσε κατ' αὐτοῦ καὶ τὸν κατέστρεψε, καταδυθίσας καὶ αἰχμαλωτίσας πλεόν τῶν διακοσίων πλοίων. Ἀμέσως ἔπειτα, ἄνευ ἀναβολῆς, ἀποβιβάσας τοὺς ἄνδρας εἰς τὴν ξηρὰν ἐπετέθη κατὰ τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ὅστις ἦτο παρατεταγμένος ἐν τῇ παραλίᾳ ὡς ἐπίκουρος τοῦ στόλου, καὶ τὸν διεσκόρπισεν. Μετὰ

τῆς αὐτῆς δὲ ταχύτητος ἐπῆλθε καὶ κατὰ ὀγδοήκοντα φοινικικῶν τριήρεων, αἵτινες ἀγνοοῦσαι τὴν ἦταν τῶν Περσῶν ἤρχοντο εἰς βοήθειαν αὐτῶν. Ὁ Κίμων συναντήσας αὐτὰς παρὰ τὴν Κύπρον κατέστρεψεν ὀλοσχερῶς.

Ἡ τριπλῆ αὕτη νίκη τοῦ Κίμωνος ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ θεωρεῖται ὡς λαμπρότατον ἡρωϊκὸν κατόρθωμα τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν.

Τὰ πολεμικὰ ταῦτα κατορθώματα τοῦ Κίμωνος τοσοῦτον κατέπληξαν τοὺς Πέρσας, ὥστ' ἔκτοτε οὐδὲν περσικὸν πλοῖον ἔπλεεν εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας ἀπὸ τῶν Κυανέων πετρῶν, κατὰ τὴν βόρειον εἴσοδον τοῦ Θρακικοῦ Βοσπόρου, μέχρι τῶν Χελιδονίων νήσων τῆς Λυκίας, ἐπιστεύθη δὲ ὅτι συνωμολογήθη πρὸς τοῦτο εἰρήνη μεταξὺ Κίμωνος καὶ μεγάλου βασιλέως Κιμώνειος εἰρήνη καλουμένη.

Ἀφοῦ ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη ὁ Κίμων ἔτρεχεν ἀπὸ νίκης εἰς νίκην δοξάζων ἑαυτὸν καὶ μεγαλύνων τὴν πατρίδα του, ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας νικητῆς καὶ τροπαιοῦχος, κμιζὼν ἄπειρα λάφυρα. Ὡς στρατηγὸς λαμβάνων τὸ δέκατον τῶν λαφύρων ἐγένετο πλουσιώτατος· ἀλλὰ τὸν πλοῦτόν του μετεχειρίσθη μετὰ μεγάλης ἐλευθεριότητος πρὸς αὔξησιν τῆς πολιτικῆς του δυνάμεως. Ἀφῆρσε τοὺς φράκτας ἀπὸ τῶν λαμπροτάτων κήπων του, ὥστε νὰ δύνανται πάντες οἱ πολῖται νὰ εἰσέρχωνται καὶ ἐλευθέρως νὰ λαμβάνωσι καρπούς. Ἐν δὲ τῇ οἰκίᾳ του ὑπῆρχε πάντοτε τράπεζα πλήρης λιτῶν φαγητῶν καὶ οἱ πτωχοὶ μεταβαίνοντες ἔτρωγον.

Ἄλλὰ καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων κατέστη πλουσιώτατος ἐκ τῶν λαφύρων, ἅτινα ὁ Κίμων ἐκόμισεν ἐκ τῶν ἐνδόξων ἐκστρατειῶν του. Ἐκ τούτων δαπανῶν ὁ Κίμων ἔκτισε τὸ μεσημβρινὸν τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ὀνομασθὲν Κιμώνειον. Ἐδενδροφύτευσε τὴν Ἀκαδήμειαν καὶ μετέβαλεν αὐτὴν εἰς ἄλλος κατάρρυτον μὲ συσκίους περιπάτους. Συμπληρῶν δὲ ὁ Κίμων τὸ μέγα ἔργον τοῦ Θεμιστοκλέους ἤρξατο τῆς οἰκοδομῆς τῶν μακρῶν τειχῶν, ἅτινα συνέθεον τὰς τετειχισμένας Ἀθήνας

μετὰ τοῦ ἐπίσης τετειχισμένου Πειραιῶς καὶ μετὰ τοῦ (παλαιοῦ) Φαλήρου.

§ 59. Τρίτος μεσσηνιακὸς πόλεμος (464—455 π. Χ.).

Ἐξορία τοῦ Κίμωνος.

Ἐν ἔτει 464 π. Χ. συνέβη τρομερὸς σεισμὸς ἐν Σπάρτῃ, ὅστις κατέστρεψεν ὅλας τὰς οἰκίας τῆς πόλεως καὶ ἔθαψεν ὑπὸ τὰ ἐρείπια εἴκοσι περίπου χιλιάδας ἐκ τῶν κατοίκων. Ἐκ τῆς συμφορᾶς ταύτης ὠφελοῦμενοι οἱ Εἰλωτες καὶ οἱ Μεσσήνιοι ἐπανεστάτησαν καὶ καταλαβόντες τὸ ὄχυρόν φρούριον τῆς Ἰθώμης ἠπέλουν τὴν Σπάρτην. Ὁ πόλεμος οὗτος ὠνομάσθη « τρίτος μεσσηνιακός ».

Οἱ Σπαρτιάται ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἰθεωροῦντο δεινοὶ τειχομάχοι. Ὁ Κίμων, ὅστις ἔνεκα τῶν ἀριστοκρατικῶν φρονημάτων του ἠγάπα τοὺς Σπαρτιάτας, παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Περικλέους ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἔπεμψαν τέσσαρας χιλιάδας ἄνδρας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ τοῦ Κίμωνος. Φθάσας ὁ Κίμων εἰς Ἰθώμην προσέβαλε τὸ φρούριον· ἀλλ' ἡ ἔφοδος ἀπέτυχεν. Τότε πρέσβη εἰς τὴν πολιορκίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὅμως ἡ πολιορκία παρετείνετο, οἱ Σπαρτιάται φοβηθέντες μήπως ὁ Κίμων ἔλθῃ εἰς συνενόησιν μετὰ τῶν Εἰλωτῶν καὶ τῶν Μεσσηνίων, εἶπον εἰς αὐτὸν ὅτι δὲν ἔχουσι πλέον ἀνάγκην τῆς βοηθείας του. Ὁ Κίμων τότε ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ὀργισθέντες διὰ τὴν προσβολὴν ταύτην ἐξώρισαν τὸν Κίμωνα. Οἱ Μεσσήνιοι καὶ οἱ Εἰλωτες μετὰ δεκαετῆ πόλεμον ἠναγκάσθησαν νὰ καταθέσωσι τὰ ὄπλα (455 π.Χ.), οἱ δὲ Μεσσήνιοι ἐξῆλθον ἐκ τῆς Πελοποννήσου μετὰ γυναικῶν καὶ παιδῶν. Εἰς τούτους οἱ Ἀθηναῖοι ἔδωκαν πρὸς κατοικίαν τὴν Ναύπακτον.

§ 60. Ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων εἰς Αἴγυπτον.
 — Ἐριδες τῶν Ἑλλήνων καὶ μάχαι πρὸς
 ἀλλήλους. — Ἀνάκλησις τοῦ Κίμωνος
 ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ θάνατος αὐτοῦ.

Ἐν ἔτει 460 π. Χ. ὁ Λίβυς Ἰνάρωσ, βασιλεὺς τῆς Αἴγυπτου, ἀποστατήσας ἀπὸ τῆς περσικῆς κυριαρχίας ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων, οὗτοι δὲ διέταζαν τὸν ἐν Κύπρῳ εὐρισκόμενον στόλον τῶν ἐκ διακοσίων τριήρων νὰ πλεύσῃ εἰς Αἴγυπτον. Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Αἰγύπτιοι κατ' ἀρχὰς ἐνίκησαν τὸν εἰς ἀνάκτησιν τῆς χώρας σπεύσαντα περσικὸν στρατόν. Ἀλλ' ἐπελθὼν ἕτερος μέγας περσικὸς στρατὸς ἐνίκησε τοὺς ἐπαναστάτας καὶ διεσκόρπισεν αὐτούς. Ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων κατεστράφη ὅλος, ὀλίγοι δὲ τῶν ἀνδρῶν διεσώθησαν ἐπανακάμφαντες εἰς τὰ ἴδια (453 π. Χ.).

Ἡ συμφορὰ αὕτη διὰ τοὺς Ἀθηναίους ἦτο μεγάλη, δυναμένη νὰ καταβάλλῃ πᾶσαν ἄλλην πόλιν· ἀλλ' αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἀκατάβλητοι. Ἐνῶ δὲ ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἀπετύγχανε, τὰ ἐν Ἑλλάδι εὐρίσκοντο ἐν μεγάλῃ ταραχῇ καὶ ἀνωμαλίᾳ. Οἱ Μεγαρεῖς ἐρίσαντες πρὸς τοὺς γείτονας αὐτῶν Κορινθίους περὶ ὀρίων ἀπεσπάσθησαν ἐκ τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας καὶ προσετέθησαν εἰς τὴν τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Κορινθιοὶ, μισοῦντες τοὺς Ἀθηναίους καὶ διὰ τὴν ἀύξανομένην αὐτῶν δύναμιν καὶ διὰ τὴν μετὰ τῶν Μεγαρέων συμμαχίαν, ἐκήρυξαν κατ' αὐτῶν πόλεμον, ἔχοντες συμμάχους τοὺς ἀσπόνδους ἐχθροὺς τῶν Ἀθηναίων Αἰγινήτας (458 π. Χ.). Ἀλλ' ὁ μὲν Ἀθηναῖος στρατηγὸς Λεωκράτης κατεναυμάχησε τοὺς Αἰγινήτας, ἔπειτα δ' ἀποβιβάσθεις εἰς τὴν νῆσον ἐπολιόρησε τὴν πόλιν. Ὁ δὲ ἕτερος στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Μυρωνίδης ἐνίκησε τοὺς εἰς τὴν Μεγαρίδα εἰσβαλόντας Κορινθίους, Ἐπιδαυρίους καὶ ἄλλους Πελοποννησίους, καὶ οὕτως ἐματαίωσε τὰ σχέδια αὐτῶν. Οἱ Αἰγινήται πιεζόμενοι ἠναγκά-

σθησαν νὰ συνθηκολογήσωσι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους (456 π. Χ.). Τὰ τείχη τῆς ὑπερρφάνου πόλεως κατηδαφίσθησαν, αἱ τριήρεις αὐτῆς παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οἱ δ' Αἰγινῆται ὑπεχρεώθησαν νὰ πληρῶνωσιν ἑτησίως φόρον. Οὕτω κατελύθη ἡ δύναμις καὶ ἡ αὐτονομία τῆς νήσου, ἣν ὁ Περικλῆς ἐκάλει *λήμνη τοῦ Πειραιῶς*.

Περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐπῆλθε καὶ ἡ πρώτη σύγκρουσις μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν. Οἱ Σπαρτιαταὶ μετ' ἄλλων Πελοποννησίων συμμάχων ἐστράτευσαν εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα, ὅπως βοηθήσωσι τοὺς ὀμοφύλους τῶν Δωριεῖς εὐρισκομένους εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Φωκεῖς. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Περικλέους ἐστράτευσαν κατὰ τῶν ἐν Βοιωτίᾳ εὐρισκομένων Σπαρτιατῶν, οἵτινες συνεννοηθέντες μετὰ τῆς ἐν Ἀθήναις ἀριστοκρατικῆς μερίδος ἐπεχείρησαν νὰ καταλύσωσι τὴν δημοκρατίαν. Ἐνῶ δὲ οἱ δύο στρατοὶ ἦσαν παρατεταγμένοι ἐν Τανάγρα (457 π. Χ.) ἔτοιμοι πρὸς μάχην, ὁ ἐξόριστος Κίμων προσῆλθε καὶ ἐζήτησε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς αὐτὸν νὰ πολεμήσῃ ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης· ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι δυσπιστοῦντες δὲν ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν τοῦτο. Τότε ὁ Κίμων ἀναχωρῶν ἀφῆκε τὴν πανοπλίαν του εἰς ἑκατὸν φίλους του καὶ παρεκάλεσεν αὐτοὺς ν' ἀγωνισθῶσι γενναίως. Γενομένης μάχης, οἱ Ἀθηναῖοι ἠττήθησαν. Οἱ φίλοι τοῦ Κίμωνος γενναίως μαχόμενοι ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ περὶ τὴν πανοπλίαν τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἐφονεύθησαν πάντες. Οἱ Ἀθηναῖοι θαυμάσαντες τὴν φιλοπατρίαν τοῦ Κίμωνος ἀνεκάλεσαν αὐτὸν ἐκ τῆς ἐξορίας τῇ προτάσει τοῦ Περικλέους.

Ὁ Κίμων ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἐξορίας κατὰ πρῶτον ἐφρόντισε νὰ συμφιλίωσῃ τοὺς Ἀθηναίους μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ἐπιτυχῶν πενταετῆ ἀνακωχῆν. Ἐπειτα δὲ κατέγευε μετὰ μεγίστου ζήλου εἰς πολεμικὰς παρασκευὰς καὶ τὸ ἔαρ τοῦ 449 π. Χ. λαβὼν διακοσίας τριήρεις ἔπλευσεν ἐναντίον τῆς Κύπρου πρὸς τελείαν κατάκτησιν αὐτῆς. Ἄλλ' ἐνῶ ἐπολιόρκει τὴν πόλιν αὐτῆς Κίτιον ἀπέθανε. Μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου συνεβούλευσε τοὺς ὑφ' ἐαυτὸν νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν καὶ ν' ἀποπλεύσωσιν οἴκαδε, τηροῦντες

μυστικὸν τὸν θάνατόν του. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι συνεμορφώθησαν πρὸς τὴν συμβουλὴν τοῦ Κίμωνος. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν των συνήντησαν παρὰ τὴν Σαλαμῖνα τῆς Κύπρου τὸν στόλον τῶν Φοινίκων καὶ τῶν Κιλικίων, μεθ' οὗ ἐναυμάχησαν. Οἱ πολέμιοι, νομίζοντες ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐστρατηγοῦντο ὑπὸ τοῦ Κίμωνος, περιέπεσον ἀμέσως εἰς σύγχυσιν καὶ ὑπέστησαν δεινὴν ἤτταν. Οἱ Ἀθηναῖοι κατεδίωξαν ἔπειτα τοὺς εἰς τὴν νῆσον καταφυγόντας, καὶ πεζομαχήσαντες ἐνίκησαν πάλιν περιφανῶς. Ἡ διπλῆ αὕτη νίκη ὑπῆρξεν ἡ λαμπροτάτη ἐπιτάφιος πανηγυρίς τοῦ περιφήμου ἥρωος. Μετὰ ταῦτα ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων κατέπλευσεν εἰς Πειραιᾶ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔθαψαν τὸν Κίμωνα μετὰ μεγάλης πομπῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΑΚΜΗ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ. — ΑΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ

§ 61. Περικλῆς ὁ Ξανθίππου καὶ κυβέρνησις αὐτοῦ.

Ὁ Περικλῆς κατήγετο ἐξ ἐπιφανεστάτης οἰκογενείας. Πατέρα μὲν εἶχε τὸν Ξάνθιππον, τὸν ἐν Μυκάλῃ νικητὴν τῶν Περσῶν, μητέρα δὲ τὴν Ἀγαρίστην, ἀδελφὴν τοῦ Μεγακλέους καὶ ἀνεψιᾶν τοῦ Κλεισθέους. Ὁ Περικλῆς ἦτο πεπροικισμένος ὑπὸ τῆς φύσεως μὲ τὰ κάλλιστα πνευματικὰ καὶ ψυχικὰ προτερήματα· ἦτο μεγαλοφυῆς, μεγαλόφρων, μεγαλόψυχος, εὐγενής, ἀτάραχος, εὐγλωττος καὶ γενναῖος. Πλὴν τῶν φυσικῶν τούτων προτερημάτων ἔλαβε καὶ ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν σπανίαν.

Νεὸς ὢν ὁ Περικλῆς μετέσχε πολλῶν ἐστρατειῶν, ἐν αἷς διεκρίθη διὰ τὴν γενναϊότητα καὶ τὸ φιλοκίνδυνον· ἀπὸ δὲ τοῦ τριακοστοῦ τρίτου ἔτους τῆς ἡλικίας του ἤρχισε νὰ πολιτεύηται.

Μέγας πολιτικός αντίπαλος αὐτοῦ ἦτο ὁ Κίμων, ὅστις προΐστατο τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἐνῶ ὁ Περικλῆς ἐγένετο ἀρχηγὸς τῆς δημοκρατικῆς μερίδος μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Ἐφιάλτου.

Ὁ Περικλῆς σπανίως ἐνεφανίζετο εἰς τὸ πλῆθος. Συνήθως διέτριβεν ἐν τῇ οἰκίᾳ του δεχόμενος τοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς καλλιτέχνας, μεθ' ὧν συνεζήτει περὶ διαφόρων ἐπιστημονικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ζητημάτων. Τὰς συνναστροφὰς δὲ ταύτας τῶν σοφῶν καὶ τῶν καλλιτεχνῶν ἐκόσμηι καὶ ἡ περίφημος διὰ τὸ κάλλος καὶ τὸ ἔξοχον πνεῦμά της Ἀσπασία ἢ Μιλησία, σύζυγος τοῦ Περικλέους. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου σπανίως ἠγόρευεν ὁ Περικλῆς καὶ μόνον ἐπὶ σπουδαίων ζητημάτων. Καὶ δὲν ἦτο μόνον πολιτικός μεγαλοφρέστατος, ἀλλὰ καὶ ῥήτωρ δεινότατος. Ὅτε ἠγόρευεν ἀπὸ τοῦ βήματος, « ἤστραπτεν, ἐβρόντα, συνεκύκα τὴν Ἑλλάδα ». Οἱ Ἀθηναῖοι παρωμοιάζον αὐτὸν πρὸς τὸν Δία, δι' ὃ καὶ ἐπωνομάζετο Ὀλύμπιος Περικλῆς.

Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἔζη ὁ Κίμων, τὰ πολεμικὰ ἐκείνου κατορθώματα ἐπεσκιάζόν πως τὴν πολιτικὴν δόξαν τοῦ Περικλέους. Ἐν τούτοις, ὅτε ὁ Κίμων ἦτο ἐξόριστος, ὁ Περικλῆς διὰ τοῦ φίλου του Ἐφιάλτου κατάρθρωσε νὰ περιορίσῃ τὴν δύναμιν τοῦ Ἀρείου Πάγου, καταστήσας αὐτὸν ἀπλοῦν ποινικὸν δικαστήριον· οὕτω δὲ τοὺς μὲν ἀριστοκρατικοὺς ἐξησθένισε, τὴν δὲ δημοκρατικὴν μερίδα ἐνίσχυσε. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κίμωνος πᾶσα ἡ διεύθυνσις τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τῶν Ἀθηνῶν περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ Περικλέους καὶ κατὰ ταύτην ἀνεδείχθη οὗτος ὁ μέγιστος τῶν πολιτικῶν τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ Περικλῆς διὰ τῆς στιβαρᾶς χειρὸς του ἐκυβέρνησεν ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη τὸν ἀσταθῆ, δύστροπον καὶ δυσδιοίκητον ἀθηναϊκὸν λαόν, χειραγωγῶν τὸ πλῆθος, ἀλλὰ μὴ χειραγωγούμενος ὑπ' αὐτοῦ, πολλάκις δὲ καὶ αὐστηρὸς πρὸς αὐτὸ δεικνύμενος· ὥστε, κατὰ Θουκυδίδην (Β' 65), λόγῳ μόνον ὑπῆρχε δημοκρατία, ἔργῳ δὲ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχῆς.

Ἡ σχεδὸν μοναρχικὴ ἐξουσία τοῦ Περικλέους ἐν δημοκρατικῷ πολιτεύματι δὲν ἀντέκειτο εἰς τοὺς κειμένους νόμους, ἀλλ' ἀπέρ-

ρεον ἐξ αὐτῶν τῶν ἀξιομάτων, εἰς τὰ ὅποια ἀνεβίβαζεν αὐτὸν ἡ εὐνοια τοῦ πλήθους. Ἐκλεγόμενος οὗτος ὑπὸ τοῦ δήμου κατ' ἔτος στρατηγὸς ἐπὶ ὁλόκληρον εἰκοσαετίαν καὶ περιβαλλόμενος μάλιστα δι' ἐξουσίας ἐκτάκτου, ἧς ἔνεκεν ἡ ἀρχὴ τῶν λοιπῶν ἐννέα στρατηγῶν ὑπεβιβάζετο εἰς ἀπλοῦν τιμητικὸν ἀξίωμα, εἶχεν εἰς χειράς του ὄχι μόνον τὴν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν ἀρχηγίαν τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς χώρας καὶ τὸ δικαίωμα τῆς συγκλήσεως ἢ διαλύσεως τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου· οὕτω δὲ νοεῖται ἡ κατὰ Θουκυδίδην « τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή ».

Ἄφ' οὗτου τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων ἐπεξετάθη, αἱ ὑποχρεώσεις τῶν πολιτῶν πρὸς τὴν πολιτείαν κατέστησαν βαρύτεραι. Ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία κατέστη ἐπαχθεστέρα, αἱ συνεδρίαί τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας πολὺ συχνότεραι, αἱ ἐργασίαι τῶν δικαστηρίων πολυπληθέστεραι. Διὰ τοῦτο ὁ Περικλῆς, ἵνα ἀνακουφίσῃ τοὺς πολίτας ἀπὸ τῶν ὑποχρεώσεων τούτων, εἰσήγαγε πρῶτος τοὺς μισθοὺς. Καὶ πρῶτον ὤρισε διὰ νόμου νὰ λαμβάνωσι μισθὸν οἱ δικασταὶ καὶ οἱ βουλευταί. Ἐπειτα δ' ἀποβλέπων ὄχι μόνον εἰς τὴν ὑλικὴν εὐημερίαν τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν αὐτῶν, εἰσήγαγε τὸν θεωρικὸν μισθόν, ἧτοι ὤρισε νὰ δίδονται ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου χρήματα εἰς τοὺς ἀπόρους, ἵνα λαμβάνωσιν εἰσιτήρια καὶ μεταβαίνωσιν εἰς τὸ θέατρον, τὸ ὅποιον τότε ὄχι μόνον ἔτερπεν, ἀλλὰ καὶ ἐδίδασκεν.

Ἐπὶ Περικλέους ἀπεστάλησαν πολλαὶ κληρουχίαι. Πόλεις δηλαδὴ ἢ γῶραι καταλαμβανόμεναι διὰ πολέμου διενέμοντο διὰ κλήρου εἰς Ἀθηναίους, οἵτινες ὠνομάζοντο κληροῦχοι. Διὰ τοῦ μέτρου τούτου ἀφ' ἐνὸς μὲν παρείχeto πόρος ζωῆς εἰς τοὺς ἀπόρους, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀνεκουφίζοντο καὶ αἱ Ἀθῆναι ἐκ τῆς πολλῆς συρροῆς ἀνθρώπων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀργῶν. Ἐχρησίμευον δ' αἱ κληρουχίαι καὶ ὡς φρουραὶ πρὸς ἀποτροπὴν πάσης ἀποστασίας τῶν συμμάχων.

Πρὸς ἐπίδειξιν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων ὁ Περικλῆς

ἔπεμπε κατ' ἔτος ἐξήκοντα τριήρεις, ἐπὶ τῶν ἰσχυρῶν ἐπέβαινον πολλοὶ τῶν πολιτῶν καὶ ἐπὶ ὀκτῶ μῆνας ἐξησκούντο εἰς τὰ πολεμικά. Αἱ τριήρεις αὗται περιέπλεον τὰ παράλια τῶν συμμαχικῶν πόλεων καὶ εἰσέπραττον τοὺς φόρους, ἐτιμῶρουν δὲ σκληρότατα πᾶσαν πόλιν δυστροποῦσαν εἰς τὴν πληρωμὴν. Ἀνῆρχοντο δ' ἐπὶ Περικλέους αἱ ἐκ τῶν συμμάχων πρόσοδοι εἰς ἑξακόσια τάλαντα καὶ ὀλίγον βραδύτερον εἰς χίλια.

Ὁ Περικλῆς φρονῶν ὅτι τὰ μακρὰ τεῖχη, τὸ βόρειον καὶ τὸ φαληρικόν, τὰ ὑπὸ τοῦ Κίμωνος οἰκοδομηθέντα, δὲν ἠδύνατο ἔνεκα τῆς μεγάλης ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεως νὰ ὑπερασπίσωσιν ἀρκούντως τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ, ἐκδομήσῃ τὸ διὰ μέσου τεῖχος, τὸ ὁποῖον ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἀπέληγεν εἰς τὸ ἀνατολικόν μέρος τοῦ Πειραιῶς.

§ 62. Καλλιτεχνικὸς καὶ πνευματικὸς βίος ἐν Ἀθήναις ἐπὶ Περικλέους.

Ὁ Περικλῆς, ἀφοῦ κατέστησε τὰς Ἀθήνας ἰσχυράς, ἐπεχείρησε νὰ καλλωπίσῃ αὐτάς διὰ μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομημάτων καὶ ἄλλων καλλιτεχνικῶν ἔργων, ἐπιθυμῶν νὰ καταστήσῃ τὰς Ἀθήνας τὴν λαμπροτάτην τῶν Ἑλληνίδων πόλεων. Χρήματα ὑπῆρχον ἄφθονα, τὰ τῶν συμμάχων. Διὰ τῶν ἔργων δὲ τούτων καὶ πόρος ζωῆς παρείχετο εἰς τὴν πενεστέραν τάξιν καὶ ἡ τέχνη καὶ ἡ βιομηχανία προήγετο. Τὴν γενικὴν δ' ἐποπτεῖαν καὶ διεύθυνσιν τῶν ἔργων ἀνέθηκεν ὁ Περικλῆς εἰς τὸν δαιμόνιον καλλιτέχνην Φειδίαν.

Τὰ δὲ σπουδαιότερα τῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα κατεσκευάσθησαν ἐπὶ Περικλέους, ἦσαν ἐν τῇ Ἀκροπόλει α') ὁ Παρθενῶν (κατοικία τῆς παρθένου Ἀθηνᾶς) ἐκ πεντελικοῦ μαρμάρου, ἀμίμητον ἀριστοῦργημα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, δι' ὃ ἐδαπανήθησαν ὑπὲρ τὰ χίλια τάλαντα, ἧτοι ἐξ ἑκατομμύρια ἀττικῶν δραχμῶν. Ὁ ναὸς οὗτος ἐξωτερικῶς ἐκοσμεῖτο δι' ἀπαραμίλλων ἀναγλύφων, ἐντὸς

δὲ τοῦ σηκοῦ τοῦ ναοῦ ἴστατο τὸ χρυσελεφάντινον ἀγαλματῆς Ἀθηνᾶς, ἔργον τῆς θεοπνεύστου χειρὸς τοῦ Φειδίου· β') τὰ Προπύλαια, τὰ ὅποια ἦσαν μεγαλοπρεπῆς εἴσοδος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἐφάμιλλα τοῦ Παρθενῶνος κατὰ τὸ κάλλος καὶ στοιχίσαντα δύο χιλιάδας τάλαντα, ἧτοι δώδεκα ἑκατομμύρια ἀττικῶν δραχμῶν· γ') τὸ Ἐρέχθειον, χαριέστατον οἰκοδόμημα, περατωθὲν βραδύτερον ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου· δ') χαλκοῦν ἀγαλματῆς Προμάχου Ἀθηνᾶς, ἐστημένον μεταξὺ Παρθενῶνος, Προπυλαίων καὶ Ἐρεχθείου. Τὸ ἀγαλματῆς τοῦτο ἦτο κολοσσιαῖον, ἔχον ὕψος πεντήκοντα ποδῶν. Πρὸ τοῦ Περικλέους εἶχεν ἰδρυθῆ ἔν τῃ Ἀκροπόλει καὶ ὁ κομψότατος ναῖσκος τῆς Ἀθηνᾶς (Ἀπίερον) Νίκης.

Καὶ ἔξω τῆς Ἀκροπόλεως κατεσκευάσθησαν πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα, οἷον τὸ Ῥοδειῶν πλῆσιον τοῦ θεάτρου, κυκλοτερές οἰκοδόμημα διὰ μουσικοῦς ἀγῶνας.

Ἐπὶ Περικλέους ὠκοδομήθη ὁ ἐν Σουνίῳ ναὸς καὶ ὁ μέγας ναὸς τῆς Δήμητρος ἐν Ἐλευσίνι. Προσέτι δὲ καὶ τὸ ἐπίνειον τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Πειραιεύς, ἐρρυμοτομήθη ὑπὸ τοῦ Μιλησίου ἀρχιτέκτονος Ἴπποδάμου καὶ ἐκοσμήθη διὰ πλατειῶν, διὰ στοῶν, δι' ἐμπορικῶν ἀποθηκῶν καὶ δι' ἀγορᾶς ἐν τῷ κέντρῳ, ἧτις ἐκαλεῖτο Ἴπποδάμεια.

Ἀλλὰ διὰ τὰ ἔργα ταῦτα ἐδαπανήθησαν πολλὰ ἑκατομμύρια, οἱ δὲ ἀντίπαλοι τοῦ Περικλέους κατηγόρησαν αὐτὸν εἰς τὸν δῆμον ὡς σπαταλῶντα τὰ συμμαχικὰ χρήματα εἰς καλλωπισμὸν τῆς πόλεως, ἐνῶ ταῦτα ἦσαν προωρισμένα δι' ἄλλους σκοπούς. Ἀλλ' ὁ Περικλῆς ἀντικρούων τοὺς κατηγόρους του ἔλεγεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ δίδωσι λόγον εἰς τοὺς συμμαχικούς περὶ τῆς χρήσεως τῶν χρημάτων, ἀφοῦ οὔτοι εἰς πᾶσαν περίστασιν σπεύδουσι καὶ ὑπερασπίζουσι τοὺς συμμαχικούς κατὰ παντὸς ἔχθροῦ.

Καὶ ὅχι μόνον αἱ τέχναι προήχθησαν ἐπὶ Περικλέους καὶ ἐφθασαν εἰς μεγίστην ἀκμὴν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ ἡ φιλοσοφία. Τότε ἔζησαν τὰ μεγαλιέτερα πνεύματα, τὰ ὅποια ἐλάμ-

πριναν καὶ ἐδόξασαν τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, οἷον οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι Ἀναξαγόρας καὶ Σωκράτης, οἱ τραγικοὶ ποιηταὶ Σοφοκλῆς καὶ Εὐριπίδης, ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας Ἡρόδοτος, ὁ μέγιστος τῶν ἱστορικῶν Θουκυδίδης, ὁ πατὴρ τῆς ἱατρικῆς Ἱπποκράτης, ὁ ἀστρονόμος Μένων, οἱ ἀρχιτέκτονες Ἰκτῖνος, Καλλικράτης καὶ Μνησικλῆς καὶ ὁ δαιμόνιος Φειδίας. Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα ἤκμασαν ὁ θεῖος φιλόσοφος Πλάτων, ὁ ἔξοχος κωμικὸς Ἀριστοφάνης, ὁ ἱστορικὸς Ξενοφῶν καὶ ἄλλοι. Διὰ τοῦτο ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλέους ὠνομάσθη χρυσοῦς αἰὼν τῶν Ἀθηναίων, αἱ δὲ Ἀθῆναι μητρόπολις τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ διδάσκαλος ὄλου τοῦ κόσμου.

61. Τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος ἐπὶ Περικλέους.— Προοίμια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους τὸ ἤμισυ σχεδὸν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους εἶχεν ἐνωθῆ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων. Αἱ Ἀθῆναι ἐκυριάρχουν μυριάδων Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων δὲν δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβῶς τὸν ἀριθμὸν. Ὁ Περικλῆς διενεόθη νὰ συγκαλέσῃ εἰς τὰς Ἀθήνας πανελλήνιον συνέδριον, προπαρασκευάζων οὕτω τὴν συμμαχίαν σύμπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐπεμψεν λοιπὸν εἴκοσιν ἐπισήμους ἄνδρας, ὅπως καλέσωσι τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸ συνέδριον τοῦτο, τοῦ ὁποίου σκοπὸς ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ σύσκεψις ὅλων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων περὶ τῶν ἱερῶν, ὅσα κατέκαυσαν οἱ βάρβαροι, περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν εὐχῶν, τὰς ὁποίας ἔταξαν πρὸς τοὺς θεοὺς οἱ Ἕλληνες, ὅτε ἐπολέμου πρὸς τοὺς βαρβάρους, καὶ περὶ τοῦ πῶς δύνανται οἱ Ἕλληνες νὰ πλέωσιν ἀσφαλῶς τὰς θαλάσσας καὶ νὰ ζῶσιν ἐν εἰρήνῃ (Πλούταρχος ἐν Βίῳ Περικλέους 17). Ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ μεγαλεπήβολον τοῦτο σχέδιον τοῦ ἀνδρὸς ἐματαιώθη ἕνεκα τῆς ἀντιδράσεως τῶν Λακεδαιμονίων καὶ λοιπῶν Πελοποννησίων. Καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους τὸ μέγα κράτος τῶν Ἀθηναίων ἤρχισε νὰ καταρρέῃ.

Ἐν ἔτει 451 π. Χ. τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Κίμωνος εἶχον συνομολογηθῆ πενταετεῖς σπονδαὶ μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης. Ἄλλ' ὅτε ἔληξαν αἱ πενταετεῖς σπονδαί, ἀπεστάτησεν ἡ Εὐβοία. Ἐνῶ δὲ ὁ Περικλῆς μετὰ στρατοῦ ἐπῆλθεν ἐναντίον αὐτῆς, εὐθὺς ἀνηγγέλθη ὅτι ἀπεστάτησαν καὶ τὰ Μέγαρα καὶ ὅτι στρατὸς πελοποννησιακὸς ὑπὸ τὸν βασιλεῖα τῆς Σπάρτης Πλειστοάνακτα εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ὁ Περικλῆς, ἀποβλέψας εἰς τὸν μεγαλύτερον κίνδυνον, ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Εὐβοίας καὶ διὰ δωροδοκίας ἔπεισε τὸν Πλειστοάνακτα ν' ἀποχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἀττικῆς. Μετὰ ταῦτα ἐπανάλαβε τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Εὐβοίας καὶ ὑπέταξεν αὐτὴν ὀλοσχερῶς. Ἄλλ' ὁ κίνδυνος δὲν εἶχε παρέλθῃ. Οἱ Σπαρτιαῖται ἀγανακτήσαντες ἐπὶ τῇ διαγωγῇ τοῦ Πλειστοάνακτος ἤθελον νὰ ἐπανορθώσωσι τὰ ἐπονειδίστως παραμεληθέντα. Ἄλλ' ὁ Περικλῆς φρονῶν ὅτι αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἀνάγκην ἡσυχίας ἔστω καὶ διὰ βαρειῶν θυσιῶν, κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν καὶ κατώρθωσε νὰ συνομολογηθῶσι τῷ 445 π. Χ. τριακονταετεῖς σπονδαί, καθ' ἃς οἱ Ἀθηναῖοι κατέλιπον τὰς ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις των καὶ συνήνεσαν, ἵνα οἱ Μεγαρεῖς προσέλθωσιν εἰς τὴν συμμαχίαν τῆς Σπάρτης.

Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Περικλῆς θέλων νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Μεγαρεῖς, τῶν ὁποίων ἡ ἀποστασία μεγάλως ἔβλαψε τὰς Ἀθήνας, εἰσήγαγε ψήφισμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἀπεκλείοντο οἱ Μεγαρεῖς ἀπὸ πάντων τῶν λιμένων τοῦ κράτους τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς τῆς Ἀττικῆς. Τὸ ψήφισμα τοῦτο ἦτο καταστρεπτικώτατον διὰ τοὺς Μεγαρεῖς, διότι κατεδίκαζεν αὐτοὺς εἰς ἐντελῆ ἐμπορικὴν ἀπραξίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΝΕΚΑ ΤΩΝ ΕΜΦΥΛΙΩΝ
ΠΟΛΕΜΩΝ. — ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

(431—404 Π. Χ.)

§ 64. Αἷτια καὶ ἀφορμαὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ
πολέμου.

Αἱ τριακονταετῆς σπονδαί, αἵτινες συνωμολογήθησαν μεταξύ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαρκέσωσιν ἐπὶ πολὺ. Οἱ Σπαρτιαταὶ ἔβλεπον πάντοτε μετὰ ζηλοτυπίας καὶ φθόγου τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐζήτουν κατάλληλον ὄραν νὰ περιορίσωσιν αὐτήν. Ἐξ ἄλλου μέρους καὶ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐφέροντο πλέον πρὸς τοὺς συμμάχους των ὡς ἴσοι πρὸς ἴσους, ἀλλὰ τὴν ἐπ' αὐτῶν ἡγεμονίαν των μετέβαλον εἰς αὐθαίρετον δεσποτείαν. Ἐντεῦθεν πικρὰ παράπονα ἠκούοντο κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἐκ μέρους τῶν συμμάχων. Ἐνῶ δὲ τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων, μικρὸς σπινθὴρ ἤρκει ν' ἀνάψῃ τὴν φλόγα τοῦ πολέμου. Καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ συμβῆ τοῦτο. Μετ' ὀλίγον ἐξεργάγη ὁ μέγας καὶ τρομερὸς Πελοποννησιακὸς πόλεμος, ὅστις διαρκέσας εἴκοσιν ἐπτὰ ἔτη διήρесе πάντας τοὺς Ἕλληνας εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα, παρώξυνεν ὅλα τὰ πάθη, καὶ διὰ τῆς ἐξαντλήσεως τῶν ἠθικῶν δυνάμεων καὶ τῶν ὑλικῶν πόρων ὠδήγησε τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸν ὄλεθρον καὶ τὴν καταστροφὴν.

Ἀφορμαὶ εἰς τὴν ἐκρηξίν τοῦ πολέμου τούτου ὑπῆρξαν α') ἡ μεταξύ Κορίνθου καὶ Κερκύρας ἔρις ἕνεκα τῆς Ἐπιδάμνου καὶ β') ἡ ἀποστασία τῆς Ποτιδαίας ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων.

α) Εἰς τὴν Ἐπίδαμνον, νῦν Δυρράχιον, ἦτις ἦτο ἀποικία τῶν Κερκυραίων εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰλλυρίας, ἐξεργάγη στάσις μεταξύ ἀριστοκρατικῶν καὶ δημοκρατικῶν. Οἱ δημοκρατικοὶ ὑπερισχύσαν-

τες ἐξεδίωξαν τοὺς ἀριστοκρατικούς, οὗτοι δὲ ἐνωθέντες μετὰ τῶν βαρβάρων γειτόνων ἐλήστευον τοὺς μείναντας ἐν τῇ πόλει. Οἱ δημοκρατικοὶ πιεζόμενοι ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῆς Κερκυράς. Ταύτης δὲ ἀρνηθείσης νὰ παράσχη βοήθειαν, κατέφυγον εἰς τὴν Κόρινθον, ἐξ ἧς ἦτο ὁ οἰκιστὴς τῆς Ἐπιδάμου. Οἱ Κορίνθιοι προθύμως ἔπεμψαν βοήθειαν εἰς τοὺς Ἐπιδαμνίους. Ἄλλ' ἡ ἀνάμιξις αὕτη τῶν Κορινθίων εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἐπιδάμου ἐξώργισε τοὺς Κερκυραίους· ἐκ τούτου δὲ προέκυψε πόλεμος μεταξὺ Κερκυραίων καὶ Κορινθίων. Εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ἔλαβον μέρος ὑπὲρ τῶν Κερκυραίων καὶ οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ παράβασιν τῶν ὑφισταμένων συνθηκῶν. Οἱ Κορίνθιοι ἐνίκηθησαν, καὶ ἡ Ἐπίδαμος πολιορκηθεῖσα ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆ εἰς τοὺς Κερκυραίους (434 π.Χ.).

β') Οἱ Κορίνθιοι ἐκδικούμενοι τοὺς Ἀθηναίους ἐκίνησαν εἰς ἀποστασίαν τὴν Ποτειδαίαν, ἧτις ἦτο ἀποικία τῶν Κορινθίων ἐν τῇ Χαλκιδικῇ χερσονήσῳ ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Παλλήνης, ἀλλὰ σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Ἀθηναῖοι μαθόντες τὴν ἀποστασίαν τῆς Ποτειδαίας ἔπεμψαν στρατὸν καὶ στόλον καὶ ἐπολιορκήσαν αὐτὴν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Συνέδριον ἐν Σπάρτῃ. — Τότε οἱ Κορίνθιοι πέμψαντες πρέσβεις εἰς τὴν Σπάρτην κατηγόρουσαν τοὺς Ἀθηναίους ὡς λύσαντας τὰς τριακονταετῆς σπονδὰς. Κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Κορινθίων συνεκλήθη ἐν Σπάρτῃ συνέδριον ἐξ ἀντιπροσώπων τῆς δωρικῆς συμμαχίας, ἡ δὲ πλειοψηφία αὐτοῦ ἐκηρύχθη ὑπὲρ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Ἀθηναίων.

Οἱ Σπαρτιαῖται διὰ νὰ κερδήσωσι καιρὸν εἰς προετοιμασίας ἔπεμψαν εἰς Ἀθήνας τρεῖς πρεσβείας. Διὰ τῆς πρώτης ἐζήτησαν ἵνα ἐκδιώξωσιν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ *Κυλώνειον ἄγος*, ἧτοι πάντας τοὺς ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀλκμεωνιδῶν καταγομένους, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ Περικλῆς. Διὰ τῆς δευτέρας ἐζήτησαν τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Ποτειδαίας καὶ τὴν κατάργησιν τοῦ μεγαρικῶς ψηφίσματος. Διὰ τῆς τρίτης ἐζήτησαν ἵνα ἀφήσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι αὐτονόμους ἀπάσας τὰς συμμαχοὺς αὐτῶν πόλεις. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι πάσας τὰς

ἀπαιτήσεις ταύτας ἀπέρριψαν κατὰ προτροπὴν τοῦ Περικλέους. Δὲν ὑπελείπετο λοιπὸν εἰμὴ ἡ ἔναρξις τοῦ πολέμου, τὴν ὁποίαν ἐπέσπευσαν οἱ Θηβαῖοι.

Τὸ ἔαρ τοῦ 431 π. Χ. τριακόσιοι Θηβαῖοι εἰσέβαλον ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὰς Πλαταιάς, πόλιν σύμμαχον τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Πλαταιεῖς, νομίζοντες ὅτι οἱ εἰσβαλόντες ἦσαν περισσότεροι, ἤσυχάζον κατ' ἀρχᾶς καὶ ἤλθον εἰς διαπραγματεύσεις μετ' αὐτῶν. Ἄλλ' ἐννοήσαντες κατόπιν ὅτι οἱ Θηβαῖοι ἦσαν ὀλίγοι, ἐπέπεσαν κατ' αὐτῶν καὶ ἄλλους μὲν ἐφόνευσαν, ἄλλους δὲ συνέλαβον ζῶντας καὶ κατόπιν ἔσφαξαν αὐτούς.

Πρώτη περίοδος τοῦ πολέμου. — Δεκαετής ἡ Ἀρχιδάμιος πόλεμος (431—421 π. Χ.).

§ 65. Πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου.

Οἱ Σπαρτιαῖται καὶ οἱ σύμμαχοι, ἐν ὄλῳ ἐξήκοντα χιλιάδες, συνηθροίσθησαν εἰς τὸν Ἴσθμὸν τῆς Κορίνθου ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βασιλείως τῆς Σπάρτης Ἀρχιδάμου. Ἐκεῖθεν ὁ Ἀρχίδαμος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ ἤρχισε νὰ δενδροτομῇ αὐτὴν καὶ νὰ ἐρημώσῃ. Οἱ κάτοικοι τῶν ἀγρῶν κατὰ συμβουλήν τοῦ Περικλέους εἰσεκόμισαν πάντα τὰ κινητὰ αὐτῶν πράγματα εἰς τὴν πόλιν καὶ ἤλθον καὶ κατόκησαν ἐντὸς τῶν μακρῶν τειχῶν. Ἐνῶ δὲ ὁ Ἀρχίδαμος κατέστρεφε τὴν Ἀττικὴν, ὁ Περικλῆς ἔπεμψεν ἑκατὸν τριήρεις, εἰς τὰς ὁποίας προσετέθησαν καὶ πεντήκοντα κερκυραῖκαί, εἰς τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου καὶ κατέστρεφον αὐτά. Τούτου ἕνεκα καὶ ἐπειδὴ ἐξέλιπον καὶ αἱ τροφαί, οἱ Πελοποννήσιοι ἀνεχώρησαν ἐκ τῆς Ἀττικῆς.

Μετὰ δὲ τὴν ἀναχώρησιν αὐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι ἐξέβαλον ἐκ τῆς Αἰγίνης τοὺς Αἰγινήτας μετὰ γυναικῶν καὶ παιδῶν καὶ ἔπεμψαν εἰς αὐτὴν κληρούχους Ἀθηναίους. Εἰς τοὺς ἐκδιωχθέντας Αἰγινήτας οἱ Σπαρτιαῖται ἔδωκαν πρὸς κατοικίαν τὴν Θυρέαν μεταξὺ Λακωνικῆς καὶ Ἄργους. Τὸ δὲ φθινόπωρον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ Περικλῆς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μεγαρίδα καὶ ἐληλάτησεν αὐτήν.

§ 66. Δεύτερον ἔτος τοῦ πολέμου. — Λοιμὸς ἐν Ἀθήναις. — Θάνατος τοῦ Περικλέους.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (430 π. Χ.) καὶ πάλιν ὁ Ἀρχίδαμος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ κατέστρεφεν αὐτήν, ὁ δὲ Περικλῆς ἐπλευσε μετὰ ἑκατὸν τριήρων καὶ ἐλεηλάτει τὴν Ἐπίδαυρον καὶ ἄλλα μέρη τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ τότε ἐνέσκηψεν εἰς τὰς Ἀθήνας φοβερὸς λοιμὸς, ἔνεκα δὲ αὐτοῦ ὁ Ἀρχίδαμος ἔσπευσε νὰ ἀπέλθῃ ἐκ τῆς Ἀττικῆς, μείνας ἐν αὐτῇ τεσσαράκοντα μόνον ἡμέρας. Ὁ λοιμὸς οὗτος ἐλέγετο ὅτι ἦλθεν ἐξ Αἰθιοπίας τῆς πέραν τῆς Αἰγύπτου. Καὶ πρῶτον μὲν ἀνεφάνη εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἔπειτα δὲ μετεδόθη καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Τὴν φθοροποιὸν ταύτην νόσον ἐπηύξησεν ὁ ὑπερβολικὸς καύσων, αἱ ἐκ τοῦ πολέμου ταλαιπωρίαὶ καὶ ἡ συσσώρευσις πολλοῦ πλήθους ἀνθρώπων διαιτωμένων ἐν στενωῶ χῶρῳ καὶ ἐν πνιγηραῖς καλύβαις. Διήρκεσε δὲ ὁ λοιμὸς ἐπὶ τριετίαν καὶ προύξηνσε μερίστην φθοράν.

Ἐπειδὴ ὁ λοιμὸς ἐνέσκηψε καὶ εἰς τὰ πλοῖα, ὁ Περικλῆς ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς Ἀθήνας. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι δυσφοροῦντες ἐκάκιζον τὸν Περικλέα ὡς αἴτιον τῶν συμφορῶν. Ἐπαυσαν αὐτὸν τῆς στρατηγίας καὶ τὸν κατεδίκασαν εἰς δεκαπέντε ταλάντων πρόστιμον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Περικλῆς δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ τὸ πρόστιμον τοῦτο, ὡς ὀφειλέτης τοῦ δημοσίου ἐστερήθη τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ κατ' ἀνάγκην ἀπέστη πάσης δημοσίας ὑπηρεσίας. Ἀλλὰ καὶ ἰδιωτεύοντα ἐπληξεν αὐτὸν μεγάλη συμφορὰ. Ὁ λοιμὸς ἀφῆρπασε τοὺς πλείστους τῶν συγγενῶν του καὶ τῶν πιστῶν φίλων. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ δεινῇ ταύτῃ συμφορᾷ ἔμεινεν ἤρεμος καὶ ἀπαθὴς καὶ διετήρησεν ὅλον τὸ μεγαλεῖον τῆς ψυχῆς του. Μόνον δὲ ὅτε ὁ λοιμὸς ἀφῆρπασε καὶ τὸν νεώτερον τῶν υἱῶν του Πάραλον, πρῶτην φορὰν ὁ μέγας ἀνὴρ κατεβλήθη ὑπὸ τοῦ ὄγκου τοῦ ἄλγους καὶ ἀνελύθη εἰς δάκρυα καθ' ἣν στιγμὴν περιέβαλλε τοὺς κροτάφους τοῦ νεκροῦ διὰ τοῦ ἐπιταφίου στεφάνου.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Περικλέους ἐπεχείρησαν νὰ

διοικήσῃ τὴν πόλιν, ἀλλ' ἀμέσως κατεδείχθη ἡ ἀνικανότης αὐτῶν. Διὰ τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι ἀποκατέστησαν μετ' ὀλίγον τὸν Περικλέα εἰς τὰ πολιτικά του δικαιώματα, ἐξέλεξαν αὐτὸν στρατηγόν, καὶ τῷ ἀνέθηκαν πᾶσαν τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας. Ἄλλ' ἡ κυβέρνησις τοῦ Περικλέους νῦν δὲν ἦτο οἷα καὶ πρότερον. Ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐσαλεύθη καὶ τὰ νεῦρα τοῦ βίου του προσεβλήθησαν. Τέλος προσβληθεὶς καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ ἀπέθανε τὸ φθινόπωρον τοῦ 429 π. X.

Ὁ θάνατος τοῦ Περικλέους ὑπῆρξε μέγα καὶ ἀνεπανόρθωτον δυστύχημα διὰ τὰς Ἀθήνας. Ἐκτοτε ἡ διοίκησις τῆς πόλεως παρεδόθη εἰς χεῖρας φαύλων καὶ ἀσυνειδήτων δημαγωγῶν, οἷος ἦτο ὁ Κλέων, οἵτινες ἐξῆπτον ἔτι μᾶλλον τὰ πάθη τοῦ λαοῦ καὶ ἐξώθουν αὐτὸν εἰς ἀπονενετημένα διαβήματα.

§ 67. Ἄλωσις τῶν Πλαταιῶν. — Ἀποστασία τῆς Λέσβου.

Τὸ τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου οἱ Λακεδαιμόνιοι, φοβούμενοι τὸν λοιμόν, δὲν εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἀλλ' ἐστράτευσαν ὑπὸ τὸν Ἀρχίδαμον ἐναντίον τῶν Πλαταιῶν, καὶ μετὰ μακρὰν πολιορκίαν ἐκυρίευσαν αὐτάς (427 π. X.). Καὶ τοὺς μὲν ἄνδρας, διακοσίους Πλαταιεῖς καὶ εἴκοσι πέντε Ἀθηναίους, ἐσφαξαν ἀηλεῶς καὶ ἀπανθρώπως, τὰς δὲ γυναῖκας ἐξηνδραπόδισαν καὶ τὴν πόλιν κατέσκαψαν πλὴν τῶν ναῶν, τὴν δὲ γῆν παροέδωκαν εἰς τοὺς Θηβαίους.

Ἐν τῷ μεταξύ, ἦτοι τῷ 428 π. X., ἀπεστάτησεν ἡ Λέσβος. Τοῦτο ἐτάραξε παρὰ πολὺ τοὺς Ἀθηναίους, διότι ἡ Λέσβος εἶχε ναυτικὸν καὶ δύναμιν ἀξιώλογον. Πάραυτα λοιπὸν ἐπεμφθῆσαν τεσσαράκοντα τριήρεις ὑπὸ τὸν Πάχητα, ἐπολιορκήσαν τὴν Μυτιλήνην καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ ἠνάγκασαν αὐτὴν νὰ παραδοθῇ. Οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ συμβουλήν τοῦ βιαίου καὶ ὤμοῦ Κλέωνος ἐψήφισαν θάνατον καθ' ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν Μυτιληναίων.

Ἄλλὰ τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ἐμετρίασαν τὴν σκληρὰν καὶ ἀπάνθρωπον ἐκείνην ἀπόφασιν καὶ κατεδίκασαν εἰς θάνατον μόνον τοὺς πρωταιτίους, οἵτινες ἀνερχόμενοι εἰς χιλίους ἐστάλησαν ὑπὸ τοῦ Πάχητος εἰς Ἀθήνας καὶ ἐφονεύθησαν. Τὰ τεῖχη τῆς Μυτιλήνης ἐκρημνίσθησαν, αἱ νῆες παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οἱ δὲ ἀγροὶ τῶν Λεσβίων ἐδόθησαν εἰς τρεῖς χιλιάδας κληρούχους Ἀθηναίους.

68. Κατάληψις τῆς Πύλου.

Ἐν ἔτει 425 π. Χ. ναυτικὴ μοῖρα τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τοὺς στρατηγούς Εὐρυμέδοντα καὶ Σοφοκλέα ἔπλεεν εἰς Σικελίαν. Ἐνῶ δὲ παρέπλεε τὴν Μεσσηνίαν, ὁ ἐξοχος στρατηγὸς Δημοσθένης, ὅστις τότε ἐπέβαινε τοῦ στόλου ὡς ἀπλοῦς ἰδιώτης, κατέλαβε μετὰ πέντε πλοίων τὴν Πύλον καὶ ἐτείχισεν αὐτήν, οἱ δὲ στρατηγοὶ Εὐρυμέδων καὶ Σοφοκλῆς μετὰ τοῦ λοιποῦ στόλου ἀπέπλευσαν εἰς Κέρκυραν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Σικελίαν.

Οἱ Σπαρτιᾶται μαθόντες τὴν κατάληψιν τῆς Πύλου καὶ αἰσθανόμενοι καλῶς τὸν κίνδυνον, ἔπεμψαν στόλον καὶ προσέβαλον τὸν Δημοσθένην καὶ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, συγχρόνως δὲ ἀπέβιβασαν καὶ τετρακοσίους εἴκοσιν ὀπλίτας ἐκ τῶν ἀρίστων ἐπὶ τῆς ἔμπροσθεν τοῦ λιμένος κειμένης νήσου Σφακτηρίας. Ἡ μικρὰ φρουρὰ τοῦ Δημοσθένους ἀντέταξε κραταιὰν ἀμυναν, ὅτε πλεύσασαι ἐγκαίρως πεντήκοντα ἀθηναϊκαὶ τριήρεις ἐκ Ζακύνθου ἐπέτεθησαν κατὰ τῶν ἐχθρικών νηῶν καὶ ἄλλας μὲν αὐτῶν ἐκυρίευσαν, ἄλλας δ' ἐξώθησαν εἰς τὴν ξηρὰν. Ἐπειτα δ' ἐπολιορκήσαν καὶ τοὺς ἐν τῇ Σφακτηρίᾳ τετρακοσίους εἴκοσι Σπαρτιᾶτας.

Βλέποντες τότε οἱ Σπαρτιᾶται ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐλπίς σωτηρίας διὰ τοὺς ἐν τῇ νήσῳ ἀποκεκλεισμένους, ἔπεμψαν πρέσβεις πρὸς τοὺς Ἀθηναίους προτείνοντες εἰρήνην. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι κατ' εἰσήγησιν τοῦ ἀθλοῦ δημαγωγοῦ Κλέωνος ἀντέταξαν τόσον τραχεῖς ὄρους, ὥστε αἱ διαπραγματεύσεις διεκόπησαν, καὶ

τοιουτοτρόπως οἱ Ἀθηναῖοι ἀπόλεσαν σπουδαίαν εὐκαιρίαν τοῦ νὰ καταπαύσωσι τὸν πόλεμον ἐντίμως καὶ ἐπωφελῶς δι' ἑαυτούς.

Ἄλλ' ἡ πολιορκία τῶν ἐν τῇ Σφακτηρίᾳ παρετείνετο καὶ καθίστατο ἐπίπονος εἰς τοὺς ἐν Πύλῳ Ἀθηναίους ἐνεκεν ἐλλείψεως τροφῶν καὶ ὕδατος. Διὰ τοῦτο οἱ ἐν Ἀθήναις ὀργίζοντο κατὰ τοῦ Κλέωνος ὡς αἰτίου ν' ἀπορριφθῇ ἡ πρότασις τῶν Σπαρτιατῶν περὶ εἰρήνης. Ὁ Κλέων κατηγορήσε τοὺς ἐν Ἀθήναις στρατηγοὺς ὡς δειλοὺς καὶ ἀνικάνους. Οἱ Ἀθηναῖοι τότε ἀνέθεσαν τὴν στρατηγίαν εἰς τὸν Κλέωνα. Οὗτος προσεπάθησε κατ' ἀρχὰς νὰ τὴν ἀποφύγῃ· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ λαὸς ἐπέμεεν, ἠναγκάσθη νὰ τὴν δεχθῇ καὶ ἐκαυχῆθη μάλιστα ὅτι ἐντὸς εἴκοσιν ἡμερῶν θὰ φονεύσῃ ἢ θὰ φέρῃ ζῶντας τοὺς ἐν τῇ Σφακτηρίᾳ (Θουκ. Δ' 26-28).

Ἡ τύχη ἠνέησε τὸν Κλέωνα, ὥστε νὰ δυνηθῇ οὗτος νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀλαζονικὴν ὑπόσχεσίν του. Κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας πυρκαϊὰ ἐκτραγεῖσα κατέκαυσε μέγα μέρος τοῦ δάσους τῆς Σφακτηρίας, ὃ δὲ Δημοσθένης εἶχε παρασκευάσῃ πάντα τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὴν ἔφοδον. Ὅτε ἔφθασεν εἰς Πύλον ὁ Κλέων, ἐνωθεῖς μετὰ τοῦ Δημοσθένους ἐπέβη ἐπὶ τῆς Σφακτηρίας. Οἱ Σπαρτιαῖται, οὔτινες ἦσαν ἀποκεκλεισμένοι ἐν αὐτῇ, προσβληθέντες πανταχόθεν ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν. Ἐκ τῶν τετρακοσίων εἴκοσιν ἐφονεύθησαν ἑκατὸν εἴκοσιν ὀκτώ, καὶ διακόσιοι ἐνεήκοντα δύο συλληφθέντες ἀπήχθησαν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐκρατήθησαν ὡς ὄμηροι.

Οὕτω λοιπὸν ὁ Κλέων, ὅστις ἕως τότε ἐθεώρει ἑαυτὸν ἔξοχον πολιτικόν, ἀπέκτησε καὶ πολεμικὴν δόξαν.

§ 69. Θάνατος Βρασίδου καὶ Κλέωνος. —

Νικίειος εἰρήνη.

Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Σφακτηρίας ὁ γενναῖος καὶ μεγαλεπήβολος στρατηγὸς τῶν Σπαρτιατῶν Βρασίδα, θέλων ν' ἀπομακρύνῃ τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου, τῇ συναινέσει τῶν ἐφόρων ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Χαλκιδικὴν

χερσόνησον, ὅπου ὑπῆρχον πολλαὶ πόλεις σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων. Ἐν ἔτει λοιπὸν 424 π.Χ. μετὰ χιλίων ἑπτακοσίων ὀπλιτῶν διὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ Θεσσαλίας ἦλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων Περδίκκου ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων πλείστας πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου· τελευταῖον δ' ἐκυρίευσεν καὶ τὴν Ἀμφίπολιν. Ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης, ὅστις ἦτο ἀρχηγὸς ναυτικῆς μοίρας πλησίον τῆς Θάσου, μὴ δυνηθεὶς νὰ βοηθήσῃ ἐγκλίρως τὴν Ἀμφίπολιν, κατεδικάσθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς ἔξοριαν (Θουκ. Ε' 26). Ἐν ἔξορίᾳ δ' εὐρισκόμενος συνέλεξε τὴν ὕλην καὶ συνέγραψε τὴν ἀθάνατον αὐτοῦ ἱστορίαν τοῦ προκειμένου πολέμου.

Κατὰ τοῦ Βρασιδίου ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ὁ Κλέων, ὅστις παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν ἐνικήθη καὶ αἰσχρῶς φεύγων ἐφονεύθη. Ἀλλὰ καὶ ὁ Βρασιδῆς ἔπεσεν ἐν τῇ μάχῃ γενναίως μαχόμενος, ἐτάφη δὲ μετὰ μεγάλων τιμῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Ἀμφιπόλεως.

Ἀπρὸ ἀπέθανον οἱ δύο οὗτοι φιλοπόλεμοι ἄνδρες Βρασιδῆς καὶ Κλέων, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐξαντληθέντες ἐκ τοῦ μακροῦ πολέμου συνωμολόγησαν πεντηκονταετῆ εἰρήνην (421 π.Χ.) διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Νικίου, ἧτις διὰ τοῦτο καὶ Νικίειος εἰρήνην ὠνομάσθη. Ὡρίζε δὲ αὕτη ν' ἀποδοθῶσιν ἀμοιβαίως οἱ ἀίχμάλωτοι καὶ αἱ κυριευθεῖσαι πόλεις.

Δευτέρα περίοδος τοῦ πολέμου.

§ 70. Ἡ διὰ μέσου ὑποπτος ἀνακωχή.— Ἀλκιβιάδης.

Ἡ Νικίειος εἰρήνην ὀλίγον χρόνον διήρκεσεν. Ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχε φιλοπόλεμος φατρία, ἡ ὁποία ἐκ παντὸς τρόπου ἐπεζήτει τὴν ἐπανάληψιν τοῦ πολέμου· τῆς φατρίας δὲ ταύτης ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Ἀλκιβιάδης, υἱὸς τοῦ Κλεινίου.

Ὁ Ἀλκιβιάδης ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν ἐπιφανεστάτων ἀθηναϊκῶν οἰκογενειῶν. Ἐκ μητρὸς ἦτο ἀπόγονος τῶν Ἀλκμεωνιδῶν καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Περικλέους. Ἐκέκτητο σπάνια φυσικὰ προτερήματα,

ἀλλὰ καὶ ἐλαττώματα μέγιστα. Ἦτο κράμα ἀρετῆς καὶ κακίας ἢ μᾶλλον ἦτο πιστὴ εἰκὼν τῆς πολιτείας, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀνῆκε, καὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἔζη. Εἶχε σωματικὸν κάλλος πολυθρύλητον, εὐφυΐαν ἔκτακτον, ἀνδρείαν, εὐγλωττίαν, φιλοτιμίαν προσέτι δὲ καὶ πλοῦτον. Ἄλλ' ἦτο ἐξ ἐτέρου ἀλαζών, αὐθάδης, ἀσεβής, ματαιόφρων καὶ διεφθαρμένος τὸ ἦθος.

Ὁ Ἀλκιβιάδης τὰ πάντα ἐμηχανᾶτο, ὅπως ἐπιφέρει σύγχυσις εἰς τὴν Νικιέειον εἰρήνην. Καὶ πρῶτον ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους νὰ συμμαχήσωσι παρὰ τὰς συνθήκας πρὸς τοὺς Ἀργεῖους· ἀποτέλεσμα δὲ τῆς συμμαχίας ταύτης ὑπῆρξαν ἐχθροπραξίαι μεταξὺ Σπαρτιατῶν καὶ Ἀργείων, εἰς τὰς ὁποίας ἔλαβον μέρος καὶ οἱ Ἀθηναῖοι. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἐκυρίευσαν τὴν μέχρι τοῦδε οὐδετέραν δωρικὴν νῆσον Μῆλον (416 π.Χ.) καὶ πρὸς τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἐδείχθησαν ἀνελεήμονες καὶ ἀπάνθρωποι. Τοὺς μὲν ἄνδρας ἅπαντας κατέσφαξαν, τὰς δὲ γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά ἐξηδραπόδισαν, τὰς δὲ γαίας τῆς νήσου ἔδωκαν εἰς πεντακόσιους κληρούχους Ἀθηναίους.

§ 71. Ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Σικελίαν (415 π. Χ.).

Ἀλλὰ τὴν ὀριστικὴν διάλυσιν τῆς Νικιέειου εἰρήνης ἐπήνεγκεν ἡ εἰς Σικελίαν ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων, ἣτις εἶνε τὸ μέγιστον καὶ σπουδαιότατον ὄλων τῶν γεγονότων τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἔδωκαν ἀφορμὴν οἱ ἐν Σικελίᾳ Ἐγεσταῖοι.

Οὗτοι πολεμούμενοι ὑπὸ τῶν Σελινουντίων, τοὺς ὁποίους ἐβοήθουν καὶ οἱ Συρακούσιοι, ἔπεμψαν πρέσβεις εἰς Ἀθήνας καὶ ἐζήτησαν βοήθειαν. Οἱ Ἀθηναῖοι παρὰ τὴν συμβουλήν τοῦ συνετοῦ Νικίου, παρακινούμενοι ὑπὸ τοῦ φιλοδόξου καὶ ἀνησύχου Ἀλκιβιάδου, ἀπεφάσισαν νὰ βοηθήσωσι τοὺς Ἐγεσταίους, τοσοῦτον μᾶλλον ὅσον εἰς τὴν περίστασιν ταύτην διεννοοῦντο καὶ ἐπιθῶν νὰ κατακτήσωσι τὴν μεγάλην καὶ ὠραίαν νῆσον Σικελίαν.

Μετὰ μεγίστης λοιπὸν σπουδῆς ἐξώπλισαν στόλον ἐξ ἑκατὸν τριάκοντα τεσσάρων τριήρων, ὧν τὰ πληρώματα ἀνήρχοντο εἰς εἴκοσι πέντε χιλιάδας τετρακοσίους ἐξήκοντα, καὶ στρατὸν πέντε χιλιάδων ἑκατὸν ὀπλιτῶν καὶ χιλίων τριακοσίων ψιλῶν (ἐλαφρῶς ὀπλισμένων)· στρατηγούς δὲ διώρισαν τὸν Ἀλκιβιάδην, τὸν Νικίαν καὶ τὸν Λάμαχον. Ἄλλ' ἐνῶ τὰ πάντα ἦσαν ἔτοιμα πρὸς ἀπόπλουν, πρῶϊαν τινὰ εὐρέθησαν κεκομμένα αἱ κεφαλῆαι τῶν Ἑρμῶν. Ἦσαν δὲ οἱ Ἑρμαῖ μικροὶ τετράγωνοι κίονες, φέροντες εἰς τὸ ἄνω ἄκρον κεφαλὴν θεοῦ ἢ ἥρωος, καὶ ἦσαν τοποθετημένοι εἰς τὰς δημοσίας ὁδοὺς καὶ πρὸ τῶν οἰκιῶν· ἐνῶ δ' ἀφ' ἐνὸς ἐχρησίμευον πρὸς στολισμὸν τῆς πόλεως, ἐξ ἄλλου εἶχον καὶ πρακτικὸν σκοπὸν, διότι ἐπ' αὐτῶν ἦσαν κεχαραγμένοι ὁδηγίαι περὶ τῶν ὁδῶν τῶν ἀγουσῶν ἰδίως εἰς τοὺς ἀγρούς.

Ἡ ἀσεβὴς αὕτη πράξις ἐτάραξε τοὺς Ἀθηναίους, θεωρηθεῖσα ὡς κακὸς οἰωνός, καὶ ἀνεζητήθησαν ἀμέσως οἱ δρᾶσται αὐτῆς.

Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἤρχισαν νὰ διαδίδωσιν ὅτι οὗτος καὶ τινες φίλοι του ἐν κραιπάλῃ διατελοῦντες περιήρχοντο τὴν νύκτα ἐκεῖνην τὴν πόλιν καὶ ἔθραυσαν τὰς κεφαλὰς τῶν Ἑρμῶν· προσέτι δὲ ὅτι ἐν συμποσίῳ ἠσέβησαν εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια. Ὁ Ἀλκιβιάδης ἀκούσας τὰς κατηγορίας ταύτας ἐζήτησε νὰ δικασθῆ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του. Ἄλλ' οἱ ἐχθροὶ του φοβούμενοι μήπως ὁ δῆμος ἀπαλλάξῃ αὐτὸν πάσης κατηγορίας, διότι ὁ στρατὸς διέκειτο εὐνοϊκῶς πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην, ἐνήργησαν ὥστε νὰ μὴ ἀναβληθῆ ὁ ἔκπλους τοῦ στόλου, ἀλλὰ νὰ γείνη ἡ δίκη βραδύτερον (Θουκ. Σ' 26-29).

Τὸν Ἰούλιον λοιπὸν τοῦ 415 π. Χ. ἐγένετο ἡ ἐξοδος τοῦ στόλου ἐκ Πειραιῶς μετὰ μεγάλης λαμπρότητος. Τὸ θέαμα ἦτο ἐκτάκτως μεγαλοπρεπές. Ἄπας ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ οἱ ἐν αὐταῖς εὐρισκόμενοι ξένοι κατέβησαν εἰς Πειραιᾶ ἄθροοι καὶ προέπεμψαν τοὺς ἀπερχομένους ἐν μέσῳ συγκινήσεων καὶ δακρύων.

Ὁ στόλος ἐκπλεύσας ὑπὸ τὰς εὐχὰς τοῦ ἐν τῇ παραλίᾳ εὐρισκομένου πλήθους διητυνῆθη εἰς Κέρκυραν, ὅπου συνηθροίσθησαν

καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι. Ἐκ Κερκύρας διηυθύνθησαν εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν. Ἐνῶ δ' ἔπλεον πρὸς τὴν Κατάνην τῆς Σικελίας, αἰφνης κατέφθασεν ἡ ἱερὰ νῆς Σαλαμινία, ἵνα παραλάβῃ τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ φέρῃ αὐτὸν εἰς Ἀθήνας, ὅπως ἀπολογηθῆ εἰς τὴν γνωστὴν κατηγορίαν τῆς ἀκρωτηριάσεως τῶν Ἐρμῶν καὶ τῆς ἀσεθείας εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια.

Ὁ Ἀλκιβιάδης κατ' ἀρχὰς ὑπήκουσε προθύμως, καὶ ἐπιβὰς ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ τριήρους ἠκολούθησε τὴν Σαλαμινίαν· ὅτε δ' ὅμως ἔφθασεν εἰς Θουρίους τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐδραπέτευσεν. Ἡ Σαλαμινία ἐπανελθοῦσα εἰς Ἀθήνας ἀνήγγειλε τὰ συμβάντα, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι κατεδίκασαν τὸν Ἀλκιβιάδην ἐρήμην εἰς θάνατον (Θουκ. Σ' 60). Μετ' ὀλίγον οὗτος φθάσας εἰς τὸ Ἄργος καὶ μαθὼν τὴν καταδίκην του εἶπε μετὰ πικρίας «Ἐγὼ θὰ δεῖξω εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι ζῶ ἀκόμη»· καὶ ἀμέσως μετέβη εἰς τὴν Σπάρτην.

§ 72. Ἡ ἐν Σικελίᾳ πανωλεθρία τῶν Ἀθηναίων.

Οἱ δύο ἄλλοι στρατηγοὶ Νικίας καὶ Λάμαχος ἐξηκολούθησαν τὸν πλοῦν καὶ ἔφθασαν εἰς Συρακούσας· νικήσαντες δ' ἐκ παρατάξεως τοὺς Συρακούσιους προέβησαν ἔπειτα εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως. Κατὰ τινα ἔφοδον ἐφονεύθη ὁ Λάμαχος γενναίως μαχόμενος. Οἱ Συρακούσιοι στενοχωρηθέντες ἐκ τῆς πολιορκίας ἔστειλαν εἰς τὴν Σπάρτην πρέσβεις καὶ ἐζήτησαν βοήθειαν. Ὅτε οἱ πρέσβεις ἔφθασαν εἰς τὴν Σπάρτην, ἦλθεν ἐκεῖ καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης, ὅστις συνεβούλευσε τοὺς Σπαρτιάτας νὰ πέμψωσιν εἰς Συρακούσας βοήθειαν, προσέτι δὲ νὰ ὀχυρώσωσι καὶ τὴν Δεκέλειαν (νῦν Τατόη), ὅπόθεν ὀρμώμενοι νὰ καταστρέψωσι τὴν Ἀττικὴν.

Οἱ Σπαρτιάται ἐπέμψαν τότε τὸν ἠμπειροπόλεμον Γύλιππον μετὰ τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν. Ὁ Γύλιππος ἔφθασεν εἰς Συρακούσας καθ' ὃν χρόνον οἱ Συρακούσιοι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν Νικίαν. Ἀλλ' ἡ ἔγκαιρος ἄφιξις αὐτοῦ μετέβηλε καθ' ὀλοκληρίαν τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Ὁ Νικίας νικήθεις

ἐπανειλημμένως καὶ περιελθὼν εἰς στενοχωρίαν ἔπεμψεν εἰς Ἀθήνας ἐπιστολὴν δι' ἧς ἐξέθετε τὰ συμβαίνοντα καὶ ἐζήτηι νὰ τὸν ἀνακαλέσωσιν ὡς πάσχοντα ἢ νὰ πέμψωσιν ἐπικουρίας (Θουκ. Ζ' 11-15).

Οἱ Ἀθηναῖοι ἔπεμψαν ἀμέσως τὸν Εὐρυμέδοντα μετὰ δέκα τριήρων καὶ μετ' ὀλίγον τὸν Δημοσθένη μετὰ ἑβδομήκοντα τριῶν τριήρων, πέντε χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ πολλοῦ πλήθους ψιλῶν (Θουκ. Ζ' 42). Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπικουρία αὕτη οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἔφερεν. Ὁ Δημοσθένης, ὅστις ἀπ' ἀρχῆς ἦτο ἐναντίος εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν ταύτην, ὅτε ἔφθασεν εἰς Συρακούσας καὶ εἶδε πῶς εἶχον τὰ πράγματα, προέτεινε νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἔφοδον κατὰ τῆς πόλεως, καὶ ἐὰν μὲν ἐπιτύχη ἡ ἔφοδος, κελῶς, ἄλλως νὰ ἐπανέλθωσι τάχιστα εἰς τὰς Ἀθήνας, ἵνα ὑπερασπίσωσι τὴν χώραν των, ἧτις κατεστρέφετο ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν.

Ἡ ἔφοδος ἀπέτυχεν. Ἀλλ' ὁ Νικίας ἠρνεῖτο ἄνευ ψηφίσματος τοῦ δήμου ν' ἀπέλθῃ, φοβούμενος τὸ εὐμετάβολον τοῦ ἀθηναίου λαοῦ. Τέλος δ' ὅμως ἰδὼν καὶ αὐτὸς τὸ δυσχερὲς τῆς θέσεώς των συγκατετίθη. Ἀλλ' ἐνῶ τὰ πάντα ἦσαν ἔτοιμα πρὸς ἀπόπλουν, αἴφνης γίνεται ἔκλειψις σελήνης, ἧτις ἐφόβησε τὸ πλῆθος καὶ τὸν δεισιδαίμονα Νικίαν. Κατὰ συμβουλήν τῶν μάντεων ὁ ἀπόπλους ἀναβάλλεται ἐπὶ εἴκοσιν ἑπτὰ ἡμέρας.

Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξῷ οἱ Συρακούσαιοι μαθόντες τοῦτο ἀπέφραξαν τοὺς λιμένας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιχειρήσαντες κατόπιν νὰ διασπάσωσι τὸν ἀποκλεισμόν, ἐνίκηθησαν καὶ καταδιωκόμενοι ἐρρίφθησαν ἐξω εἰς τὸ στρατόπεδον. Μάτην ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Νικίας προσπαθοῦσι νὰ εἰσβιβάσωσι τοὺς στρατιώτας εἰς τὰ πλοῖα καὶ νὰ ναυμαχήσωσι πάλιν. Οἱ στρατιῶται ἀποβαλόντες καθ' ὀλοκληρίαν τὸ θάρρος ἀρνοῦνται. Τότε ἀπεφάσισαν νὰ φύγωσι διὰ τῆς μεσογείου χώρας πρὸς τὰς συμμαχίδας πόλεις (Σεπτέμβριος 413 π. X.).

Σπαρακτικώτατον καὶ δραματικώτατον θέαμα παρίστανεν ἡ ἀνχωρήσις. Οἱ νεκροὶ ἕμειναν ἄταφοι. Οἱ ἀσθενεῖς καὶ οἱ πλη-

γαμένοι ἐγκατελείφθησαν εἰς τὴν βαρβαρότητα τῶν παρωργισμένων Συρακουσίων. Μάτην ὠδύροντο οὗτοι καὶ ἰκέτευον τοὺς ἀναχωροῦντας φίλους καὶ συγγενεῖς τῶν νὰ συμπαράλαβωσι καὶ αὐτούς. Οἱ φεύγοντες μὴ δυνάμενοι νὰ πράξωσι τοῦτο ἐθρήνουν καὶ αὐτοὶ καὶ ἐδάκρουν (Θουκ. Ζ' 75).

Οἱ φεύγοντες, ἀνερχόμενοι εἰς τεσσαράκοντα περίπου χιλιάδας, διηρέθησαν εἰς δύο τμήματα· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ᾠδήγει ὁ Νικίας, τὸ δὲ δεύτερον ὁ Δημοσθένης. Ἡ πορεία ἐγένετο βραδεία καὶ ἐπιπυκνός, διότι οἱ Συρακούσιοι ἀδιακόπως ἐπιτιθέμενοι παρηνώχλουν αὐτούς καὶ μάλιστα τὴν ὀπισθοφυλακὴν τοῦ Δημοσθένους, ἥτις ἔνεκα τούτου ἔμεινε καὶ πολὺ ὀπίσω. Τέλος ὁ Δημοσθένης περικυκλωθεὶς ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μὴ φονευθῆ κανεὶς οὔτε ἄλλο τι κακὸν νὰ πάθῃ (Θουκ. Ζ' 82).

Ὁ Νικίας ἀπομακρυνθεὶς ἔσπευσε νὰ φθάσῃ καὶ διαβῆ τὸν Ἀσσίναρον ποταμὸν, ἐλπίζων οὕτω νὰ διαφύγῃ πάντα κίνδυνον. Ἄλλ' ἐνῶ οἱ στρατιῶταί του πιεζόμενοι ὑπὸ δεινῆς δίψης ἐρρίφθησαν ἀθρόοι καὶ ἀτάκτως εἰς τὸν ποταμὸν, φθάσαντες ἐν τῷ μεταξύ οἱ Συρακούσιοι καὶ καταλαβόντες τὴν ἀπέναντι κρημνώδη ὄχθην, ἐφόρευον τοὺς ἐν τῷ ποταμῷ, ὥστε τὰ ὕδατα ἐθολώθησαν ἐκ τοῦ βορβόρου καὶ ἐκ τοῦ αἵματος τῶν πτωμάτων. Καὶ ὅμως οἱ ἐν τῷ ποταμῷ ἐπιζῶντες ἔπινον ἀχορτάστως. Τότε ὁ Νικίας μὴ βλέπων καμμίαν ἐλπίδα σωτηρίας παρεδόθη εἰς τὸν Γύλιππον ἄνευ ὄρων τὸν Σεπτέμβριον 413 (Θουκ. Ζ' 84-85).

Ἄπαντες οἱ αἰχμάλωτοι, ἀνερχόμενοι εἰς ἑπτὰ χιλιάδας, ἀπήχθησαν εἰς Συρακούσας. Ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Νικίας παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Γυλίππου ἐφονεύθησαν· οἱ δὲ ἄλλοι αἰχμάλωτοι ἐρρίφθησαν εἰς τὰς λατομίας. Ἐκεῖ ἄστεγοι καὶ ἐκτεθειμένοι εἰς τὸν καύσωνα τῆς ἡμέρας καὶ εἰς τὸ ψῦχος τῶν φθινοπωρινῶν νυκτῶν προσεβλήθησαν ἐκ διαφόρων ἀσθενειῶν. Αἱ δὲ ἀσθένειαι αὗται, ἡ ἀφόρητος δυσωδία, προσερχομένη ἐκ τῶν πτωμάτων τῶν ἀποθησκόντων, καὶ τὰ διάφορα ἄλλα δεινά, τὰ ὅποια ἔπασχον, ἐπέφερον πολὺν θάνατον εἰς αὐτούς. Εἰς τὰς λατομίας ἔμει-

ναν ἑβδομήκοντα ἡμέρας Τέλος πάντες οἱ ἐπιζῶντες, πλὴν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Σικελιωτῶν, ἐπωλήθησαν ὡς δούλοι. Πολλοὶ δὲ τῶν δούλων τούτων ἠλευθερώθησαν ὑπὸ τῶν κυρίων των ψαλλοντες διάφορα τεμάχια ἐκ τῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου, διὰ τῶν ἰποίων συνεχίνουσαν αὐτούς.

Τοιοῦτον τραγικὸν τέλος ἔλαβεν ἡ μετὰ τοσοῦτων ἐλπίδων ἐπιχειρηθεῖσα κατὰ τῆς Σικελίας ἄφρων ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων.

Τρίτη περίοδος τοῦ πολέμου.

§ 73. Δεκελεικὸς πόλεμος.— Ἀποστασία συμμάχων.

Πρὶν ἐπέλθῃ τὸ τέλος τοῦ ἐν Σικελίᾳ δράματος, ὁ Ἅγις, ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης, τῇ συμβουλῇ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἤδη ἀπὸ τοῦ 415 ὠχύρωσε τὴν Δεκέλειαν καὶ κατέλιπεν ἐν αὐτῇ φρουράν, ἣτις ἐπὶ ἐννέα ἔτη παραμείνασα ἐλεηλάτει τὴν Ἀττικὴν ἀδιαλείπτως καὶ εἶχεν ἀποκεκλεισμένας τὰς Ἀθήνας ἀπὸ ξηρᾶς. Ἐν τούτοις οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεμψαν, ὡς εἶδομεν, καὶ τὰς τελευταίας δυνάμεις τῆς πόλεως ὑπὸ τὸν Δημοσθένη εἰς Σικελίαν. Ἐπῆλθε τέλος ἡ καταστροφή. Ὅτε ἡ περὶ ταύτης ἀγγελία ἔφθασεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἐβεβαιώθη, τότε, ἀλλὰ μόνον τότε, ἔμειναν κκτάπληκτοι οἱ Ἀθηναῖοι, συλλογιζόμενοι ἰποῖα ἀπώλεσαν καὶ εἰς ποίαν δεινὴν θέσιν περιῆλθεν ἡ πατρίς των, ἣτις ἔμεινεν ἄνευ χρημάτων, ἄνευ πλοίων, ἄνευ ἀνδρῶν. Τὸ ἄνθος τῆς νεολαίας εἶχεν ἀπολεσθῆ ἐν Σικελίᾳ, ἀπὸ στιγμῆς δὲ εἰς στιγμὴν περιέμενον νὰ ἴδωσι τοὺς πολεμίους καταπλέοντας εἰς Πειραιᾶ καὶ πολιορκούντας αὐτούς καὶ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης.

Καὶ ὅμως καὶ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἐκείνῃ στιγμῇ ὁ ἀθηναϊκὸς λαὸς δὲν ἀπώλεσε τὸ θάρρος του. Ἐκ τῶν ἐνόντων ἐπορίσθη χρήματα, κατεσκεύασε πλοῖα, συνέλεξε στρατὸν καὶ ἐπεμψεν αὐτὸν εἰς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἵνα ἐμποδίσῃ πᾶσαν ἀποστασίαν τῶν

συμμάχων. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἔρχεται ἡ εἰδήσις ὅτι οἱ Χίιοι ἀπεστάτησαν. Οἱ Ἀθηναῖοι ταρασσονται ἔτι μάλλον, θεωροῦντες ἐπιχειμένην καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων τὴν ἀποστασίαν.

Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου τῇ προτάσει τοῦ Περικλέους εἶχε ψηφισθῆ νόμος, δι' οὗ ἐφυλάσσοντο ἐν τῇ Ἀκροπόλει χίλια τάλαντα ἄθικτα, προωρισμένα διὰ τὴν ἐσχάτην ἀνάγκην τῆς πόλεως, ἂν ποτε ὁ ἐχθρὸς ἤθελεν ἐμφανισθῆ πρὸ τοῦ Πειραιῶς. Νῦν οἱ Ἀθηναῖοι καταλύουσι τὸν ἐν λόγῳ νόμον καὶ διὰ τῶν ταλάντων τούτων κατασκευάζουσι νέον στόλον. Ἀλλὰ κατὰ σειράν ἀποστατοῦσιν ἡ Εὐβοία, ἡ Λέσβος, αἱ ἐν Ἰωνίᾳ Ἐρυθραί, αἱ Κλαζομενικὴ καὶ αὐτὴ ἡ Μίλητος. Ἐπὶ πλέον δὲ οἱ Σπαρτιᾶται τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ σατράπου Τισσαφέρνους συνεμάχησαν μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν ὑπὸ τὸν ὄρον οἱ μὲν Σπαρτιᾶται ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν περσικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἐλληνικῶν πόλεων, ὁ δὲ Τισσαφέρνης νὰ μισθοδοτῇ τὰ πληρώματα τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου (Θουκ. Η' 18).

§ 74. Μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος ἐν Ἀθήναις.

Ἡ ὀλιγαρχία τῶν τετρακοσίων. — Ἀνάκλησις τοῦ Ἀλκιβιάδου.

Μετὰ τὴν ἐν Σικελίᾳ πανωλεθρίαν τῶν Ἀθηναίων οἱ ἔφοροι τῆς Σπάρτης ἀπέστειλαν τὸν Ἀλκιβιάδην εἰς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἵνα κινήσῃ εἰς ἀποστασίαν τὰς ἰωνικὰς πόλεις, ὅπερ καὶ ἐγένετο, ὡς εἶδομεν. Ἐνῷ δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης εὕρισκετο ἐν Ἰωνίᾳ, ἐπειδὴ ἐγένετο ὑποπτος εἰς τοὺς Σπαρτιᾶτας, κατέφυγεν εἰς τὸν Τισσαφέρην, ἔδωκε δ' εἰς αὐτὸν τὰς ὀλεθριωτάτας διὰ τὴν Ἑλλάδα συμβουλὰς. Παρέστησε δηλαδὴ εἰς αὐτὸν ὅτι δὲν συμφέρει ἡ ἐντελής ταπείνωσις τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ ἀπόλυτος ὑπεροχὴ τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ τοῦναντίον ἔπρεπε ν' ἀφήσῃ τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς Ἀθηναίους νὰ κατατρίβωνται ὑπὸ τοῦ πολέμου. Εἰς δὲ τοὺς ἐν Σάμῳ στρατηγούς τῶν Ἀθηναίων ἐμήνυσε

κρούφα, ὅτι δύναται ν' ἀποσπάσῃ τὸν Τισσαφέρην ἀπὸ τῆς συμμαχίας τῶν Λακεδαιμονίων καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν φίλον τῶν Ἀθηναίων, ἐὰν οἱ στρατηγοὶ κατορθώσωσι τὴν κἀθοδὸν αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ πρὸ τούτου παρέστησεν, ὅτι ἦτο ἀναγκαία ἡ μεταβολὴ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος εἰς ὀλιγαρχίαν.

Οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων ἐδέχθησαν τὴν πρότασιν τοῦ Ἀλκιβιάδου· μεταβάς δὲ ὁ Πείσανδρος εἰς Ἀθήνας μετὰ πολλὰ κατώρθωσε νὰ μεταβληθῇ τὸ πολίτευμα (411 π. Χ.)· ἦτοι ἀντὶ τῆς βουλῆς τῶν πεντακοσίων ἐξελέχθησαν τετρακόσιοι, εἰς αὐτοὺς δὲ ἀνετέθη ἀμισθὶ ἅπασα ἡ διοίκησις τῆς πόλεως· ἀντὶ δὲ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἐξελέχθησαν πεντακισχίλιοι ἄνδρες ἐκ τῶν εὐπορωτέρων.

Ἄλλ' ἡ διοίκησις τῶν τετρακοσίων ἀπέβη μετ' οὐ πολὺ τυραννική. Οὐδέποτε οὗτοι συνεκάλεσαν τοὺς πεντακισχιλίους, πολλοὺς δὲ τῶν πολιτῶν ἐφόνευσαν, ἄλλους ἐξώρισαν καὶ ἄλλους ἔροιψαν εἰς τὰς φυλακάς. Διὰ τοῦτο ὁ λαὸς ἀγανακτήσας συνῆλθε μετὰ τέσσαρας μῆνας εἰς τὴν Πνύκα καὶ κατέλυσε τὴν ἀρχὴν τῶν τετρακοσίων, παρέδωκε δὲ τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως εἰς τοὺς πεντακισχιλίους, πάσας τὰς ἀρχὰς ἐκήρυξεν ἀμισθοὺς, καὶ ἐψήφισε τὴν κἀθοδὸν τοῦ Ἀλκιβιάδου.

§ 75. Νῆκαι καὶ κἀθοδὸς τοῦ Ἀλκιβιάδου. — Καθαίρεσις αὐτοῦ ἀπὸ τῆς στρατηγίας.

Ὁ Ἀλκιβιάδης, καίτοι ἀνεκλήθη, δὲν ἐπανῆλθεν ἀμέσως εἰς τὰς Ἀθήνας. Δὲν ἤθελε νὰ ἐπανεέλθῃ ἄπρακτος, ἐμπιστευόμενος εἰς τὸν οἶκτον τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ νικητῆς καὶ τροπαιοῦχος. Καὶ ἀληθῶς ἀπὸ τοῦδε ἡ νίκη τρέπεται καὶ πάλιν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Οἱ Λακεδαιμόνιοι, γινώσκοντες ὅτι μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Εὐβοίας ἡ ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου προσκομιδὴ σίτου ἐμελλε νὰ εἶνε διπλῶς ἀναγκαία εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἀπεφάσισαν τὴν μετάθεσιν τοῦ πολέμου εἰς τὰς παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον χώρας.

Ὄθεν ὁ ναύαρχος τῶν Λακεδαιμονίων Μίνδαρος ἐξέπλευσεν ἐκ Μιλήτου μετὰ ἑβδομήκοντα τριῶν τριήρων καὶ διηυθύνθη εἰς τὸν Ἑλλάσποντον. Τότε καὶ ἡ ἐν Σάμῳ ναυλοχοῦσα ναυτικὴ μοῖρα τῶν Ἀθηναίων, ἐξ ἑξήκοντα ἑπτὰ τριήρων, ἐξέπλευσεν ὑπὸ τὸν Θρασύβουλον καὶ τὸν Θράσυλλον· συγκρουσθεῖσα δὲ πρὸς τὸν στόλον τῶν Λακεδαιμονίων μεταξὺ Σηστοῦ καὶ Ἀβύδου παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τὸ καλούμενον *Κυνὸς Σῆμα*, ἐνίκησεν αὐτόν (411 π.Χ.). Ἡ νίκη αὕτη ἦτο ἡ πρώτη μετὰ τισαύτας μεγάλας συμφορᾶς. Μετὰ τρεῖς μῆνας συνεκροτήθη δευτέρα ναυμαχία παρὰ τὴν Ἀβυδὸν· ἐν τῇ ἀκμῇ δὲ τῆς ναυμαχίας ἐπιφανεῖς ὁ Ἀλκιβιάδης μὲ δέκα ὀκτῶ τριήρεις ἔδωκε τὴν νίκην εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Τὸ ἐπόμενον ἔτος (410 π.Χ.) αὐτὸς ὁ Ἀλκιβιάδης ἐκέρδησε περιφανῆ νίκην καταναυμαχήσας τοὺς Λακεδαιμονίους παρὰ τὴν Κύζικον, ὅπου ἐφρονεῦθη καὶ ὁ ναύαρχος τῶν Λακεδαιμονίων Μίνδαρος. Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀλκιβιάδης ἐκυρίευσεν τὴν Κύζικον καὶ πολλὰς παρὰ τὸν Ἑλλάσποντον πόλεις, τέλος δὲ τὴν Χαλκηδὸνα καὶ τὸ Βυζάντιον.

Μετὰ τοὺς θριάμβους τούτους ἐπλευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ (408 π.Χ.) μετὰ ὀκτῶ ἑτῶν ἀπουσίαν, κομίζων ἄπειρα λάφυρα καὶ σύρων ὀπισθὲν τοῦ πολλὰς ἐχθρικός νῆας. Ἄπας ὁ λαὸς τῶν Ἀθηναίων κατέβη εἰς τὸν Πειραιᾶ πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου. Οἱ πολῖται ἔτρεχον καὶ ἠσπάζοντο αὐτόν. Ἐπειτα ἐν μεγάλῃ συνοδίᾳ ἀνέβη εἰς Ἀθήνας καὶ διηυθύνθη εἰς τὴν Πύνακ. Ἐκεῖ ἐνώπιον τοῦ δήμου ἀπελογήθη εἰς τὴν ἐπὶ ἀσεβείᾳ κατηγορίαν καὶ ἀπέδωκε τὸ πᾶν εἰς φθονερὸν τινα δαίμονα. Παρασχὼν δὲ πλείστας ἐλπίδας περὶ τοῦ μέλλοντος ἐκέρδησε τὰς καρδίας ὄλων. Ὁ δῆμος ἐστεφάνωσεν αὐτόν διὰ χρυσοῦ στεφάνου καὶ ἐξέλεξε στρατηγὸν μὲ ἀπεριόριστον ἐξουσίαν (Ξεν. Ἑλλ. I, IV, 8).

Μετὰ τρεῖς μῆνας ὁ Ἀλκιβιάδης λαβὼν ἑκατὸν τριήρεις ἐπλευσεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ προσωρμίσθη εἰς τὸ Νότιον, ἐπίνειον τῆς Κολοφῶνος. Ὀλίγον πρότερον ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος Μινδάρου εἶχεν ἀποσταλῆ ναύαρχος τῶν Λακεδαιμονίων εἰς τὰ παράλια

τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὁ Λύσανδρος, ἀνὴρ πανοῦργος καὶ δόλιος. Προσέ-
τι τὸν Τισσαφέρην, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχε διαθήσῃ κατὰ
τῶν Λακεδαιμονίων, διεδέχθη ὁ Κῦρος ὁ νεώτερος, ὅστις ἐκνήρυχθη
ἀμέσως ὑπὲρ τῶν Λακεδαιμονίων. Οὗτος δὲ ὄχι μόνον ἠύξησε τὸν
εἰς τοὺς ναύτας διδόμενον μισθόν, τὸν ὁποῖον ὁ Τισσαφέρνης εἶχεν
ἐλαττώσῃ, ἀλλὰ καὶ τοὺς καθυστεροῦντας μισθοὺς ἐπλήρωσε (Ξεν.
Ἑλλ. Α' 5).

Ὁ Ἀλκιβιάδης ἔχων ἀνάγκην χρημάτων, προσέτι δὲ ἐπιθυμῶν
νὰ συνεννοηθῇ καὶ μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀθηναίων Θρασυβού-
λου, ὅστις τότε εὕρισκετο εἰς τὴν Φώκαιαν, ἀπεμακρύνθη ἐπὶ μι-
κρὸν ἀπὸ τοῦ στόλου του, ἀνέθηκε δὲ τὴν προσωρινὴν ἀρχηγίαν
εἰς τὸν κυβερνήτην του Ἀντίοχον καὶ παρήγγειλεν εἰς αὐτὸν νὰ
μὴ ἐπιχειρήσῃ τι, ἐν τῇ ἀπουσίᾳ του, κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων.
Ἄλλ' ὁ Ἀντίοχος, ἐπιθυμῶν νὰ ἐπιδείξῃ ἀνδραγαθίαν, ἔπλευσε
μετὰ δύο νεῶν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἐφέσου, ὅπου εὕρισκετο ὁ Λύσαν-
δρος, καὶ προεκάλει αὐτὸν εἰς ναυμαχίαν. Ὁ Λύσανδρος χωρὶς νὰ
χάσῃ καιρὸν, ἐφορμᾷ καὶ νικᾷ τοὺς Ἀθηναίους παρὰ τὸ Νότιον, κυ-
ριεύει δὲ καὶ δεκαπέντε τριήρεις. Ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ἐφρονεύθη καὶ
ὁ Ἀντίοχος.

Ὁ Ἀλκιβιάδης μαθὼν τὴν ἥτταν ἐπιστρέφει ταχέως καὶ προ-
καλεῖ ἐπανειλημμένως τὸν Λύσανδρον εἰς νέαν ναυμαχίαν. Ἄλλ' ὁ
Λύσανδρος νικητὴς ὢν δὲν ἐδέχθη τὴν πρόκλησιν. Τότε οἱ ἐν
Ἀθήναις ἐχθροὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου κατηγοροῦσαν αὐτὸν ὡς αἰτίον
τῆς ἥττης, ὁ δὲ δῆμος πεισθεὶς καθήρесе τὸν Ἀλκιβιάδην ἀπὸ
τῆς στρατηγίας καὶ ἐξέλεξε δέκα στρατηγοὺς· μεταξὺ δὲ τούτων
εἶχε τὰ πρωτεῖα ὁ Κόνων. Ὁ Ἀλκιβιάδης τότε καταλιπὼν τὸν
στόλον ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Θρακικὴν χερσόνησον, ὅπου εἶχεν ὠχυ-
ρωμένον κτήμα καὶ ἔμενον ἐν αὐτῷ.

§ 76. Ἡ παρὰ τὰς Ἀργινούσας ναυμαχία (Σεπτέμβριος 406 π.Χ.).

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (406 π. Χ.), ἐπειδὴ ἔληξεν ὁ χρόνος τῆς
ναυαρχίας τοῦ Λυσάνδρου, οἱ Σπαρτιῆται ἀπέστειλαν ναύαρχον
Ἑλλ. Ἱστορία Ν. Βραχνοῦ

τὸν Καλλικρατίδαν, ἄνδρα ἔχοντα πανελλήνια αἰσθήματα καὶ λυτούμενον, διότι ἔβλεπε τοὺς Ἕλληνας νὰ ἐξαντλῶνται πολεμοῦντες πρὸς ἀλλήλους, ἐνῷ κοινὸς ἐχθρὸς αὐτῶν ἦσαν οἱ Πέρσαι. Ὁ Καλλικρατίδας ἐκυρίευσεν τὴν Μήθυμναν, πόλιν τῆς Λέσβου· ἰδὼν δὲ τὸν Κόνωνα πλείοντα μὲ ἐβδομήκοντα τριήρεις πρὸς τὴν Σάμον, κατεδίωξεν αὐτὸν μετὰ ἑκατὸν ἐβδομήκοντα νεῶν καὶ τὸν ἠνάγκασεν νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν λιμένα τῆς Μυτιλήνης, εἰς τὸν ὁποῖον εἰσέπλευσε καὶ ὁ Καλλικρατίδας. Γενομένης δὲ ναυμαχίας, ὁ Κόνων ἀπώλεσε τριάκοντα τριήρεις, τὰς δὲ λοιπὰς τεσσαράκοντα ἀνείλκυσεν ὑπὸ τὸ τεῖχος. Τότε ὁ Καλλικρατίδας ἐπολιόρησεν τὸν Κόνωνα καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Ὁ Κόνων περιελθὼν εἰς ἀμνηχανίαν ἔπεμψε δύο ἄριστα πλεούσας τριήρεις εἰς Ἀθήνας διὰ νὰ ἀναγγείλωσι τὰ γενόμενα. Τούτων ἡ μὲν μία συνελήφθη ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἡ δὲ ἄλλη διαφυγοῦσα ἔφερε τὴν ἀγγελίαν εἰς Ἀθήνας. Ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων συνελθὼν ἀμέσως εἰς ἐκκλησίαν ἐψήφισεν νὰ ἐτοιμασθῶσιν ἑκατὸν δέκα τριήρεις καὶ νὰ ἐπιβιθασθῶσιν εἰς αὐτὰς πάντες οἱ ἔχοντες στρατεύσιμον ἡλικίαν ἐλεύθεροι καὶ δούλοι. Μετὰ τριάκοντα ἡμέρας ὁ στόλος οὗτος ἔπλευσεν εἰς Σάμον, ὅπου ἠνώθησαν μετ' αὐτοῦ δέκα τριήρεις τῶν Σαμίων καὶ τριάκοντα τῶν ἄλλων συμμάχων.

Ὁ Καλλικρατίδας, μαθὼν ὅτι ἀθηναϊκὸς στόλος ἐρχόμενος εἰς βοήθειαν τοῦ Κόνωνος εὕρισκετο ἐν Σάμῳ, ἀφῆκε πεντήκοντα πλοῖα ὑπὸ τὸν Ἐτεόνικον διὰ νὰ πολιορκῇ τὸν Κόνωνα, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν ἑκατὸν εἴκοσιν ἐξέπλευσεν εἰς τὸ πέλαγος πρὸς συνάντησιν τῶν Ἀθηναίων. Οἱ δύο στόλοι συνηττήθησαν παρὰ τὰς Ἀργινοῦσας νήσους ἀντικρὺ τῆς Λέσβου. Γενομένης δὲ ναυμαχίας (406 π. Χ.) ἐνικήθησαν οἱ Πελοποννήσιοι ἀπολέσαντες ἐβδομήκοντα πλοῖα καὶ αὐτὸν τὸν γενναῖον ναύαρχον Καλλικρατίδαν, ὅστις πεσὼν ἐκ τοῦ πλοίου ἐξηφανίσθη.

Ὁ Ἐτεόνικος, ὅστις ἐπολιόρηκει τὸν Κόνωνα ἐν Μιτυλήνῃ, μαθὼν τὴν ἥτταν καὶ τὸν θάνατον τοῦ Καλλικρατίδου, ἔλυσε τὴν

πολιορκίαν καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Χίον, ὃ δὲ Κόνων ἐλευθερωθεὶς ἠνώθη μετὰ τῶν νικητῶν ἐν Ἀργινοῦσαις καὶ ὅλος ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων ἔπλευσεν εἰς Σάμον.

Ἄλλὰ τὴν λαμπρὰν ταύτην νίκην ἐκηλίδωσεν ὁ ἄφρων ἀθηναϊκὸς λαός. Ἐπειδὴ οἱ στρατηγοὶ ἔνεκεν ἐπισυμβάσης σφοδρᾶς τρικιμίας δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διασώσωσι τοὺς ναυαγούς, οἱ ἐν Ἀθήναις δημαγωγοὶ κατηγοροῦσαν αὐτοὺς ὡς παραμελήσαντας ἱερὸν καθῆκον· ὃ δὲ δῆμος ὑπὸ μανίας κατεχόμενος κατεδίκασεν αὐτοὺς εἰς θάνατον, πλὴν τοῦ Κόνωνος, ὅστις δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ναυμαχίαν.

§ 77. Ἡ ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς καταστροφὴ τῶν Ἀθηναίων (Αὐγουστος 405 π. Χ.).

Δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐτιμωρήθησαν παραδειγματικῶς διὰ τὸ ἀνοσιούργημα αὐτῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καλλικρατίδου οἱ Χῖοι καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι τῆς Σπάρτης ἔπεμψαν ἀπὸ κοινοῦ πρέσβεις εἰς Σπάρτην ἵνα ζητήσωσι παρὰ τῶν ἐφόρων ναύαρχον τὸν Λύσανδρον. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ νόμος ἀπηγόρευεν ἐν Σπάρτῃ νὰ ναυαρχήσῃ δις ὁ αὐτός, οἱ ἔφοροι ἀπέστειλαν ναύαρχον ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι τὸν Ἄρακον, ἐπιστολέα δέ, ἦτοι ὑποναύαρχον, τὸν Λύσανδρον, εἰς τὸν ὅποιον παρέδωκαν καὶ τὸν στόλον.

Ὁ Λύσανδρος λαβὼν χρήματα παρὰ τοῦ Κύρου, σατραπικοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐξέπλευσεν ἐκ τῆς Ἐφέσου καὶ διηυθύνθη πρὸς τὸν Ἑλλησπόντον. Προσβαλὼν δὲ τὴν ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ὄχθης τοῦ Ἑλλησπόντου μεγάλην καὶ ἰσχυρὰν πόλιν Λάμψακον, σύμμαχον τῶν Ἀθηναίων, ἐκυρίευσεν αὐτήν. Οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ πόδας πλέοντες προσωρμίσθησαν εἰς Ἐλαιούντα τῆς Χερσονήσου. Μαθόντες δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Λαμψάκου, ἔπλευσαν εἰς τὴν Σηστόν καὶ ἐκεῖθεν λαβόντες τροφὰς προσωρμίσθησαν εἰς τοὺς Αἰγὸς ποταμοὺς ἀπέναντι τῆς Λαμψάκου.

Ἐπὶ πέντε ἡμέρας οἱ Ἀθηναῖοι ἐξήρχοντο εἰς τὸ πέλαγος καὶ

προεκάλουν τὸν Λύσανδρον εἰς ναυμαχίαν. Ἄλλ' ἐκεῖνος, καίτοι ἦτο καθ' ὄλα ἕτοιμος, ἀπέφευγεν. Οἱ Ἀθηναῖοι περὶ τὴν ἐσπέραν ἐπιστρέφοντες εἰς τοὺς Αἰγὸς ποταμοὺς ἐξήρχοντο ἐκ τῶν πλοίων καὶ διεσκορπίζοντο εἰς τὴν ξηράν. Τὴν πέμπτην ἡμέραν, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐξέλθῃ ἐκ τῶν πλοίων καὶ ἦσαν διεσκορπισμένοι, ὁ Λύσανδρος μεθ' ὅλου τοῦ στόλου ὤρμησε κατ' αὐτῶν. Πρῶτος ὁ Κόνων ἀντελήφθη τὸν κίνδυνον καὶ ἔκαμε σημεῖον εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ τρέξωσιν εἰς τὰ πλοῖα. Ἄλλ' ἦτο πλέον ἀργά. Μόνον ὀκτῶ τριήρεις διεσώθησαν ὑπὸ τὸν Κόνωνα, ὅστις ἀπέπλευσεν εἰς Σαλαμίνα τῆς Κύπρου πρὸς τὸν βασιλέα αὐτῆς Εὐαγόραν, καὶ ἡ Πάραλος, ἣτις ἔφερε τὴν θλιβεράν εἶδησιν εἰς Ἀθήνας. Πάσας τὰς λοιπὰς τριήρεις, ἑκατὸν ἐβδομήκοντα, συνέλαβεν ὁ Λύσανδρος καὶ τρεῖς χιλιάδες αἰχμαλώτους, τοὺς ὁποίους ἀπέσφαξεν ἀνηλεῶς.

§ 78. Πολιορκία καὶ παράδοσις τῶν Ἀθηνῶν. Τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (404 π. Χ.).

Ὅτε ἡ Πάραλος κατέπλευσεν εἰς Πειραιᾶ καὶ ἀνήγγειλε τὴν καταστροφὴν—ἦτο δὲ νύξ—θρήνος καὶ ὄδυρμός ἠκούετο ἀπὸ Πειραιῶς μέχρις Ἀθηνῶν διὰ μέσου τῶν μακρῶν τειχῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι ὄχι μόνον τοὺς ἀπολεσθέντας ἐπένθουν, ἀλλὰ πολὺ περισσότερον ἑαυτοὺς, συλλογιζόμενοι ἑποῖα κακὰ ἔμελλον νὰ πάθωσιν ἤρχισαν δὲ νὰ ἐτοιμάζωνται διὰ πολιορκίαν (Ξεν. Ἑλλ. Β' 2).

Μετὰ τινὰ χρόνον ὁ Λύσανδρος κατέπλευσεν εἰς Πειραιᾶ μετὰ ἑκατὸν πενήκοντα πλοίων καὶ ἐπολιορκήσας τὰς Ἀθήνας ἀπὸ θαλάσσης. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Πausanias, ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης, ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ ἐκ Δεκελείας κατελθόντος Ἀγιδος, ἐπολιορκήσεν αὐτὰς ἀπὸ ξηρᾶς. Οἱ Ἀθηναῖοι κατ' ἀρχὰς ἀντεῖχον. Ἄλλ' ὅτε ἤρχισαν νὰ ἐκλείπωσιν αἱ τροφαί, ὑπέβαλον ἐντίμους προτάσεις περὶ εἰρήνης, « νὰ ἐγκαταλίπωσιν ἀπάσας τὰς ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν κτήσεις καὶ νὰ διατηρήσωσι μόνον τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰ μακρὰ τεῖχη ». Οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν ἐδέχθησαν τὰς προτάσεις τῶν Ἀθη-

ναίων καὶ ἀπήτησαν νὰ κρημνίσωσιν ἑκτασιν δέκα σταδίων ἐξ ἑκατέρου τῶν μακρῶν τειχῶν. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖσι ὄχι μόνον ἠρνήθησαν νὰ παραδεχθῶσι τὸν ὄρον τοῦτον, ἀλλὰ καὶ ἐψήφισαν νὰ θανατώνηται πᾶς, ὅστις ἤθελε συμβουλεύσῃ περὶ τῆς κρημνίσεως τῶν τειχῶν.

Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον αἱ τροφαὶ ἐξέλιπον ἐντελῶς καὶ οἱ Ἀθηναῖσι πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς πείνης, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπέθνησκον πολλοὶ καθ' ἑκάστην, ἠναγκάσθησαν νὰ πέμψωσι πρέσβεις εἰς τὴν Σπάρτην μετὰ τὴν ἐντολὴν νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην μετὰ οἷουσδήποτε ὄρους.

Οἱ πρέσβεις μετὰ μακρὰν διατριβὴν ἐν Σπάρτῃ ἐπανῆλθον εἰς Ἀθήνας. Γενομένης δ' ἐκκλησίας, ὁ προϊστάμενος τῆς πρεσβείας Ἰθραμένης ἀνεκοίνωσε τοὺς ὄρους τῆς εἰρήνης.

α') Νὰ κρημνίσωσι τὰ μακρὰ τεῖχη καὶ τὰ τοῦ Πειραιῶς· β') νὰ παραδώσωσιν οἱ Ἀθηναῖσι τὸν στόλον εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, πλὴν δώδεκα πλοίων· γ') ν' ἀνακαλέσωσι τοὺς ἐξορίστους καὶ δ') νὰ ἔχωσι τοὺς αὐτοὺς ἐχθροὺς καὶ φίλους μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ν' ἀκολουθῶσιν αὐτοὺς ὅπου καὶ ἂν ἐκστρατεύωσιν. Ὁ δὲ λαὸς ἐξ ἀνάγκης ἐδέχθη καὶ ἐπεκύρωσε τὴν εἰρήνην.

Μετὰ ταῦτα ὁ Λύσανδρος ἤρχισε νὰ κατασκευάτῃ τὰ τεῖχη, ἐνῶ αἱ αὐλητρίδες ἔπαιζον τὸν αὐλόν, οἱ δὲ σύμμαχοι ἐστεφανωμένοι ἐπευφήμουν, νομίζοντες ὅτι ἐκείνη ἡ ἡμέρα ἦτο ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος! (Ξεν. Ἑλλ. Β' 10-23).

Τοιοῦτο θλιβερὸν τέλος ἔλαβεν ὁ ἀπαίσιος Πελοποννησιακὸς πόλεμος, ὅστις κατέρριψε μὲν τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἠξίωσε τὴν δύναμιν τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ ἐκλόνησεν ἐκ θεμελίων τὴν Ἑλλάδα καὶ παρεσκύασε τὸν ὄλεθρον αὐτῆς. Μετὰ ταῦτα ὁ Λύσανδρος, ἀφοῦ κατέλυσε τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα καὶ παρέδωκε τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως εἰς τριάκοντα ἄνδρας, ἔπλευσεν εἰς Σάμον, τὴν μόνην πιστὴν σύμμαχον τῶν Ἀθηναίων. Ἀφοῦ δ' ἐκυρίευσεν αὐτὴν καὶ μετέβαλε τὸ πολίτευμα αὐτῆς εἰς ὀλιγαρχικόν, ἐπανῆλθεν εἰς Σπάρτην κομίζων ἄπειρα λάφυρα.

§ 79. Ἡγεμονία τῆς Σπάρτης.

Μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Ἀθηναίων ἡ Σπάρτη ἔμεινεν ἄνευ ἀντιπάλου ἐν Ἑλλάδι, ἐφέρετο δὲ πρὸς τὰς ὑποδεστέρας ἑλληνικὰς πόλεις λίαν ἀγερῶως. Οἱ Σπαρτιαῖται καταλύσαντες τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα τῶν πόλεων, ὅσαι πρότερον ἦσαν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων, ἔδρυσαν ἐν αὐταῖς ὀλιγαρχικὰς κυβερνήσεις καὶ ἐπεμφαν ἰδίους διοικητάς, οἵτινες ὠνομάζοντο ἄρμοσται. Ἀλλ' ἡ διοίκησις τῶν ἀρμοστῶν ἦτο λίαν τυραννική. Δι' αὐτὰς καὶ αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις, αἵτινες τοσαύτας θυσίας κατέβαλον ὑπὲρ τοῦ θριάμβου τῆς Σπάρτης, δὲν ἐβράδυναν νὰ αἰσθανθῶσιν ὅτι εἶχον πολὺ περισσοτέραν ἐλευθερίαν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων παρὰ τώρα ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς Σπάρτης.

§ 80. Οἱ τριάκοντα ἐν Ἀθήναις καὶ κατάλυσις αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Θρασυβούλου.

Οἱ τριάκοντα ἄνδρες, εἰς τοὺς ὑποίους, ὡς προείπομεν, ὁ Λύσανδρος παρέδωκε τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, ἐξελέχθησαν ὑπὸ τὸ πρόσχημα νὰ συγγράψωσι νόμους νέους, καθ' οὓς ἡ πόλις ἔμελλεν εἰς τὸ ἐξῆς νὰ κυβερνᾶται. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου διώρισαν πεντακοσίους βουλευτάς καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς κατέστησαν, ὅπως αὐτοὶ ἤθελον, καὶ ἐκυβέρνων αὐτογνωμόνως καὶ αὐθαιρέτως διὰ τοῦ τρόμου καὶ τῆς σφαγῆς. Ὅθεν καὶ τύραννοι ὠνομάσθησαν. Καὶ καθ' ἀρχὰς μὲν οὗτοι ἐκυβέρνων ἡπίως καταδιώκοντες τοὺς πονηροὺς καὶ τοὺς συκοφάντας· ἔπειτα δὲ παρεξετράπησαν εἰς παντὸς εἶδους παρανομίας.

Ἴνα δύνανται ἀκωλύτως νὰ πράττωσι πᾶν ὅ,τι ἤθελον, ἐνήργησαν διὰ τοῦ Λυσάνδρου καὶ ἀπεστάλη εἰς Ἀθήνας σπαρτιατικὴ φρουρὰ ὑπὸ τὸν ἀρμοστήν Καλλίβιον. Ὑπὸ τὴν προστασίαν λοιπὸν τούτου οἱ τριάκοντα ἤρχισαν ἀδιακρίτως νὰ καταδιώκωσι καὶ νὰ φονεύωσι πάντας τοὺς χρηστοὺς πολίτας καὶ τοὺς πλου-

σίους, ἵνα σφετερίζωνται τὰς περιουσίας αὐτῶν. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ σκληρότης καὶ ἡ θηριωδία αὐτῶν, ὥστε καὶ τὸν συνάρχοντά των Θηραμένην, τολμήσαντα ν' ἀντισταθῆ εἰς τὰ σκληρὰ καὶ ἀπάνθρωπα αὐτῶν μέτρα, κατεδίκασαν εἰς θάνατον κατὰ πρότασιν τοῦ Κριτίου, ὅστις ἦτο ὁ φονικώτατος τῶν τριάκοντα.

Κατὰ τὸ ὀκτάμηνον διάστημα τῆς ἀρχῆς των οἱ τριάκοντα ἐφόνευσαν χιλίους πεντακοσίους πολίτας καὶ πλείστους ἐξώρισαν. Διὰ δὲ τοῦ Λυσάνδρου ἐνήργησαν ὥστε νὰ φονευθῆ ὑπὸ τοῦ Φαρναβάζου ἐν Φρυγίᾳ καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης, τοῦ ὁποίου τὰς ἐνεργείας ἐφοβοῦντο.

Μεταξὺ δὲ τῶν ἐξορισθέντων καὶ καταφυγόντων εἰς Θήβας ἦτο καὶ ὁ Θρασύβουλος, ἀνὴρ γενναῖος καὶ φιλόπατρις. Οὗτος μὴ ἀνεχόμενος νὰ βλέπῃ τὴν πατρίδα του ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν τριάκοντα τυράννων, διενεόηθη νὰ ἐλευθερώσῃ αὐτήν. Συναθροίσας λοιπὸν περὶ τοὺς ἑβδομήκοντα ἐκ τῶν φυγάδων, τοὺς ἀνδρειοτάτους, κατέλαβε τὴν Φυλὴν, φρούριον ὄχυρόν ἐπὶ τῆς Πάρνηθος. Τοῦτου γνωσθέντος, οἱ τριάκοντα ὤρμησαν μεθ' ἱκανῆς δυνάμεως κατὰ τῆς Φυλῆς. Ἄλλ' ἀποκρουσθέντες ὑπὸ τοῦ Θρασυβούλου ἐπανῆλθον εἰς τὰς Ἀθήνας. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Θρασυβούλου μετὰ τῶν πανταχόθεν συρρευσάντων ἀνῆλθον εἰς χιλίους. Μετὰ τούτων διὰ νυκτὸς ἔρχεται εἰς Πειραιᾶ καὶ ὄχυροῦται ἐν Μουνιχίᾳ. Οἱ τριάκοντα ἐπέρχονται καὶ πάλιν κατ' αὐτοῦ. Ἄλλὰ νικῶνται ἐν πεισματωδεστάτῃ μάχῃ καὶ φονεύονται ἐξ αὐτῶν ὁ Κριτίας καὶ ὁ Ἰππόμαχος. Τότε οἱ ἐν Ἀθήναις καθήρσαν τοὺς τριάκοντα καὶ συνεφιλιώθησαν μετὰ τοὺς ἐν Πειραιεῖ. Μετὰ τοῦτο ὁ Θρασύβουλος ἀνῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς Ἀθήνας, ἀπένειμεν ἀμνηστίαν εἰς πάντας, πλὴν τῶν τριάκοντα, καὶ ἀνίδρυσε πάλιν τὴν δημοκρατίαν (403 π. X.).

§ 81. Σωκράτης (470—399 π. X.)

Κατὰ τοὺς χαλεποὺς τούτους χρόνους ὄχι μόνον ἡ δύναμις τῶν Ἀθηναίων εἶχε συντριβῆ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἤθη τῶν πολιτῶν εἶχον διαφθαρῆ ὑπὸ τῶν καλουμένων σοφιστῶν. Ἦσαν δὲ οἱ σοφισταί

ψευδοφιλόσοφοι, οἵτινες ἐπηγγέλλοντο τὸν διδάσκαλον καὶ ἐδίδασκον τοὺς παῖδας τῶν πλουσίων Ἀθηναίων λαμβάνοντες ἀδροτάτους μισθοὺς. Ἄλλ' ἡ διδασκαλία αὐτῶν ἦτο ὀλεθρία, διασαλεύουσα τὰ θεμέλια τῆς θρησκείας, τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας. Μὲ τὰς λεπτολογίας τῆς διαλεκτικῆς διέστρεφον τὴν ἀλήθειαν παριστάνοντες αὐτὴν ὡς ψεῦδος καὶ τὸ ψεῦδος ὡς ἀλήθειαν.

Κατὰ τῶν λυμενῶν τούτων τῆς κοινωνίας ἀντεπεξῆλθεν εἰς μέγας ἀνὴρ, ὁ Σωκράτης, ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ λιθοξόου Σωφρονίσκου καὶ τῆς μάίας Φαιναρέτης.

Ὁ Σωκράτης ὑπῆρξε μέγας φιλόσοφος καὶ μέγας διδάσκαλος τῆς ἀρετῆς. Ὡς κύριον σκοπὸν τοῦ βίου του εἶχε νὰ διδάσκη τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ καθοδηγῇ αὐτοὺς διὰ τῆς διδασκαλίας του καὶ διὰ τοῦ παραδείγματός του εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς.

Σχολεῖον δὲν εἶχεν ὁ Σωκράτης, οὔτε χρόνον ὠρισμένον πρὸς διδασκαλίαν. Ἐδίδασκε δωρεὰν ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας εἰς τοὺς περιπάτους, εἰς τὴν ἀγορὰν, εἰς τὰ γυμνάσια καὶ εἰς τὰς παλαιστρας. Πλήθος δὲ ἀνθρώπων συνέρρεεν ἵνα ἀκούσῃ τὸν Σωκράτη διδάσκοντα. Ἡ φήμη αὐτοῦ ἦτο μεγίστη. Ἡ Πυθία ὠνόμασεν αὐτὸν «ἀνδρῶν ἀπάντων σοφώτατον». Ἡ διδασκαλία τοῦ Σωκράτους περιεστρέφετο εἰς τὸ τί εἶνε δίκαιον, τί ἄδικο, τί καλόν, τί αἰσχρόν, τί εὐσεβές, τί ἀσεβές καὶ ἐν γένει εἰς τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν, πρὸς τὴν πατρίδα καὶ πρὸς τὸν θεόν.

Ὁ Σωκράτης εἶχε προσωπικοὺς ἐχθροὺς τοὺς σοφιστάς, τῶν ὁποίων τὰς ὀλεθρίας δοξασίας ἐπολέμει· εἶχε δὲ καὶ ἄλλους πολλοὺς ἐχθροὺς, διότι διδάσκων ἐξήλεγχε μετὰ θάρρους τὰ ἐλαττώματα καὶ τὴν ἀμάθειαν τῶν ἀνθρώπων καὶ κατέκρινε πάσαν κακίαν. Τρεῖς τῶν πολλῶν ἐχθρῶν του, ὁ Μέλητος, ὁ Ἄνυτος καὶ ὁ Λύκων ἀπήγγειλαν κατ' αὐτοῦ κατηγορίαν α) ὅτι δὲν πιστεύει τοὺς θεοὺς τῆς πόλεως, ἀλλ' εἰσάγει νέους καὶ β) ὅτι διαφθείρει τοὺς νέους.

Ὁ Σωκράτης ἐνεφανίσθη εἰς τὸ δικαστήριον καὶ ἀπελογήθη

σοβαρῶς, ἀπαθῶς καὶ ἀξιοπρεπῶς. Ἄλλ' ἐπειδὴ δὲν ἔκλαυσε καὶ δὲν ἰκέτευσε, ὡς συνήθιζον νὰ κάμνωσι τότε οἱ κατηγορούμενοι, ἀλλὰ μετεχειρίσθη γλῶσσαν σοβαρὰν καὶ ἀξιοπρεπῆ καὶ ἀπολογούμενος ἐφαίνετο μᾶλλον ὅτι ἐδίδασκε, δια τοῦτο οἱ δικασταὶ ὠργίσθησαν καὶ κατεδίκασαν αὐτὸν εἰς θάνατον.

Ὁ Σωκράτης ἔπιε τὸ κώνειον ἀταράχως ἐν ἡλικίᾳ ἑβδομήκοντα ἐτῶν, καὶ τοιοιουτρόπως ἐτελεύτησεν ὁ μάρτυς οὗτος τῆς ἀληθείας τῷ 399 π. X.

§ 82. Κύρου ἀνάβασις καὶ κάθοδος τῶν μυρίων

(401—400 π. X.).

Διαρκούντος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐβασίλευεν ἐν Περσίᾳ Δαρεῖος ὁ Β'. Οὗτος ἀποθανὼν ἀφῆκε δύο υἱούς, τὸν Ἄρταξέρξην, ὅστις διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον, καὶ τὸν Κύρον τὸν νεώτερον, ὅστις ἦτο σατράπης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Κύρος, μελετῶν νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν ἀδελφόν του καὶ νὰ βασιλεύσῃ αὐτὸς ἀντ' ἐκείνου, παρεσκεύασεν ἑκατὸν χιλιάδας βαρβαρικοῦ στρατοῦ, προσέλαθε δὲ καὶ δέκα τρεῖς χιλιάδας μισθοφόρους Ἕλληνας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Λακεδαιμονίου Κλεάρχου καὶ ἄλλων. Περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ 401 π. X. ἐξεστράτευσεν κατὰ τοῦ Ἄρταξέρξου, ὅστις μαθὼν παρὰ τοῦ Τισσαφέρους τὸ κίνημα τοῦ ἀδελφοῦ του ἐπῆλθε κατ' αὐτοῦ μετὰ ἑνεακοσίων χιλιάδων στρατοῦ. Οἱ δύο στρατοὶ συνητηθήσαν παρὰ τὰ Κούναξα τῆς Βαβυλωνίας (401 π. X.). Γενομένης μάχης, οἱ μὲν Ἕλληνες ἐνίκησαν τοὺς ἀπέναντι παρατεταγμένους Πέρσας καὶ ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τὸ δεξιὸν κέρασ τῶν πολεμίων· οἱ δὲ περὶ τὸν Κύρον προσεκύνουν αὐτὸν ὡς βασιλέα. Ἄλλ' ὅτε ὁ Κύρος διέκρινε τὸν ἀδελφόν του, ὤρμησε κατ' αὐτοῦ ὅπως τὸν φονεύσῃ· πλὴν ἐφονεύθη αὐτὸς ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ βασιλέως. Τότε ὁ περσικὸς τοῦ Κύρου στρατὸς ἠυτομόλησε πρὸς τὸν Ἄρταξέρξην.

Ὁ βασιλεὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κύρου, θεωρῶν ἑαυτὸν νι-

κητὴν, ἔπεμψε καὶ ἀπήτησε παρὰ τῶν Ἑλλήνων τὴν παράδοσιν τῶν ὄπλων. Ἄλλ' ὁ Κλέαρχος ἐξ ὀνόματος ὄλων ἀπήτησεν ὅτι δὲν εἶνε ἴδιον τῶν νικόντων νὰ παραδίδωσι τὰ ὄπλα. Ὁ πονηρὸς ὅμως Τισσαφέρνης ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς φιλίας κατορθώνει καὶ δολοφονεῖ πάντας τοὺς στρατηγούς.

Ἡ εἰδησις περὶ τῆς δολοφονίας τῶν στρατηγῶν ἐβύθισεν εἰς μεγάλην λύπην τοὺς Ἕλληνας καὶ ἔφερεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπόγνωσιν. Εὐρίσκοντο ἄνευ ἀρχηγοῦ ἐν μέσῳ χωρῶν ἀγνώστων περιστοιχιζόμενοι πανταχόθεν ὑπὸ ἐχθρῶν. Τότε ἐνεφανίσθη ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀπηλπισμένων στρατιωτῶν ὁ Ἀθηναῖος Ξενοφῶν, ὅστις ἠκολούθησε τὴν ἐκστρατεῖαν τοῦ Κύρου ὡς ἐθελοντής, καὶ διὰ λόγου μεστοῦ φρονήματος ἐνεθάρρουνεν αὐτούς. Οἱ στρατιῶται ἐνθαρρυνθέντες ἐξέλεξαν νέους στρατηγούς, ἐν οἷς καὶ τὸν Ξενοφῶντα. Τότε ἤρχισεν ἡ ἀξιωμαθήμενος ἐκείνη κάθοδος τῶν μυρίων, ἡ γενομένη διὰ Βαβυλωνίας, Ἀσσυρίας, Ἀρμενίας καὶ Πόντου, τὴν ὁποίαν ἀμιμήτως περιγράφει ὁ Ξενοφῶν εἰς τὸ θρυμμάσιον αὐτοῦ σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον *Κύρου ἀνάβασις*.

Ἐπὶ τέσσαρας μῆνας οἱ Ἕλληνες ἐβάδιζον ἄνευ ὁδηγῶν διὰ μέσου χωρῶν ἀγνώστων. Διήρχοντο ἐρήμους καὶ διέβαινον ὄρη ὑπερῷφηλα καὶ χιονοσκεπῆ ἐν μέσῳ χειμῶνος καὶ ψύχους δριμυτάτου, προσβαλλόμενοι ὑπὸ ἀγρίων λαῶν, κακουχούμενοι καὶ τάλαιπωρούμενοι. Τέλος ἔφθασαν εἰς τὸ παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα ὄρος Θήχην. Μόλις ἀντίκρυσαν ἐξ αὐτοῦ τὸν Εὐξείνιον πόντον, ὑπὸ τσαύτης ἀγαλλιάσεως κατελήφθησαν, ὥστε ἐρρίφθησαν εἰς τὰς ἀγκάλας ὁ εἰς τοῦ ἄλλου καὶ χύνοντες δάκρυα χαρᾶς ἐφώναζον *Θάλασσα, θάλασσα*.

Ἐκείθεν περὶ τοὺς ὀκτῶ χιλιάδας ἑξακκοσίους, τῶν λοιπῶν ἀποθανόντων ὑπὸ τοῦ ψύχους, ὑπὸ τῆς πείνης καὶ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, κατέθησαν εἰς τὴν πρώτην ἑλληνικὴν πόλιν Τραπεζοῦντα, ὅπου προσήνεγκον θυσίαν εἰς τοὺς θεοὺς καὶ ἐτέλεσαν ἀγῶνας διὰ τὴν σωτηρίαν των. Μετὰ τινὰς δὲ ἄλλας περιπετείας ἐξ ἑκατῶν χιλιάδων ὠδηγήθησαν καὶ παρέδόθησαν ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος εἰς τὸν ἐν τῇ

Μικρᾷ Ἀσίᾳ στρατηγὸν τῶν Λακεδαιμονίων Θίβρωνα, ὅστις ἐπολέμει ἐναντίον τοῦ Τισσαφέρους.

§ 83. Πόλεμος μεταξὺ Σπάρτης καὶ Περσῶν.— Στρατεία τοῦ Ἀγησίλαου κατὰ τῆς Ἀσίας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κύρου ἀνταμείβων ὁ Ἀρταξέρξης τὸν Τισσαφέρην διὰ τὰς πολλὰς καὶ μεγάλας ὑπηρεσίας του διώρισεν αὐτὸν σατράπην ὅλων τῶν χωρῶν, τῶν ὁποίων πρότερον ἦρχεν ὁ Κύρος, καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ τιμωρῆσῃ τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἑλληνικὰς πόλεις, αἵτινες παρέσχον βοήθειαν εἰς τὸν ἀποστατήσαντα Κύρον. Ὁ Τισσαφέρης ἀπήτησε παρὰ τῶν πόλεων τούτων τελείαν ὑποταγὴν, ἀλλ' αὐταὶ ἀντέστησαν καὶ ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης.

Ἡ Σπάρτη κατ' ἀρχὰς ἔπεμψε τὸν Θίβρωνα καὶ μετ' αὐτὸν τὸν Δερκυλλίδαν. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ, ἀποθανόντος τοῦ Ἀγίδος, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Σπάρτης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀγησίλαος, τεσσαρακοντούτης ὢν. Ὁ Ἀγησίλαος ἦτο μικρὸς τὸ ἀνάστημα, ἰσχνός, χωλὸς τὸν ἓνα πόδα καὶ δύσμορφος. Ἀλλ' εἰς τὸ εὐτελές ἐκεῖνο σαρκίον ὑπῆρχε ψυχὴ μεγάλωρον καὶ ἐμπορουμένη πανελληνίων αἰσθημάτων. Ἐν τοῖς πολέμοις ὁ Ἀγησίλαος ἀνεδείχθη στρατηγικώτατος, θεωρεῖται δὲ ὡς εἰς τῶν μεγίστων στρατηγῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Ἡ Σπάρτη ἀνέθηκεν εἰς τὸν Ἀγησίλαον νὰ διέξαγάγῃ τὸν νέον κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον. Ὁ Ἀγησίλαος παραλαβὼν δύο χιλιάδας νεοδαμῶδεις (Εἰλωτας ἀνακτήσαντας τὴν ἐλευθερίαν) καὶ ἑξ ἑκατοντάδας συμμάχους ἐπλευσεν εἰς τὴν Ἐφεσον (396 π.Χ.).

Ὁ Τισσαφέρης καταληφθεὶς ἀπαράσκευος ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ Ἀγησίλαου τριήμενον ἀνακωχὴν, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀγησίλαος παρεχώρησε, καίτοι ἐγνώριζε τὴν περὶ τοὺς ὄρκους ἀπιστίαν τοῦ Τισσαφέρους. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Τισσαφέρης, λαβὼν ἐπικουρίαν παρὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως, παρέβη τὸν ὄρκον του

καὶ διέταξε τὸν Ἀγησίλαον ν' ἀπέλθῃ ἐκ τῆς Ἀσίας. Ἄλλ' ὁ Ἀγησίλαος μὲ τὸν ὀλιγάριθμον ἀλλ' ἐξησχημένον στρατὸν τοῦ λεηλατεῖ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Λυδίαν, εἰς δὲ τὴν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Πακτωλοῦ ποταμοῦ μεγάλην μάχην διαλύει καὶ διασκορπίζει τὸν στρατὸν τοῦ Τισσαφέρους καὶ γίνεται κύριος τοῦ πλουσίου στρατοπέδου αὐτοῦ (Ξεν. Ἑλλ. Γ' 4, 22).

Ὁ μέγας βασιλεὺς μαθὼν τὰς ἥττας τοῦ Τισσαφέρους καθήρσεν αὐτὸν τῆς ἀρχῆς καὶ ἔπεμψε νέον σατραπην, τὸν Τιθραύστην, μὲ τὴν διαταγὴν ν' ἀποκόψῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ Τισσαφέρους καὶ ἀποστείλῃ εἰς αὐτὸν ταύτην, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ὁ Τιθραύστης εἰδείχθη πολιτικώτερος τοῦ Τισσαφέρους. Βλέπων ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ διεξαγάγῃ ἐπιτυχῶς τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Ἀγησιλάου, συνωμολόγησε πρὸς αὐτὸν ἐξάμηνον ἀνακωχὴν.

Ὁ Ἀγησίλαος τότε εἰσβαλὼν εἰς τὴν σατραπείαν τοῦ Φαρναβάζου, τὴν Φρυγίαν, ἠλευθέρωσεν ἐνταῦθα πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ἐμελέτα δὲ νὰ καταλύσῃ ὀλοσχερῶς τὴν περσικὴν ἀρχὴν ἐν ὅλῃ τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ὁ Τιθραύστης, βλέπων ὅτι ὁ Ἀγησίλαος δὲν εἶχε σκοπὸν ν' ἀπέλθῃ ἐκ τῆς Ἀσίας, ἔπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Ῥόδιον Τιμοκράτην μὲ ἄφθονον χρυσίον, ἵνα ἐξεγείρῃ εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Σπάρτης τὰς διαφόρους τῆς Ἑλλάδος πόλεις. Ὁ δὲ Τιμοκράτης δὲν ἀπήντησε πολλὰς δυσκολίας εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς του, ἐπειδὴ ἐν Ἑλλάδι τότε ἐπεκράτει μεγάλη δυσἀρέσκεια κατὰ τῆς Σπάρτης ἕνεκα τῆς ἀγερώχου καὶ καταθλιπτικῆς διαγωγῆς αὐτῆς. Οἱ Θηβαῖοι, οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Ἀργεῖοι ἤρπασαν ἀμέσως τὰ ὅπλα κατὰ τῆς Σπάρτης· προσέτι δὲ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ χωρὶς νὰ λάβωσιν οὗτοι χρήματα (Ξεν. Ἑλλ. Ε' 5).

§ 84. Βοιωτικὸς καὶ Κορινθιακὸς πόλεμος (397 π.Χ.) — Ἀνταλκίδειος εἰρήνη.

Ἀφορμὴν εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ἔδωκαν οἱ Ὀπούντιοι Λοκροὶ λεηλατήσαντες κατὰ παρακίνησιν τῶν Θηβαίων μέρος τι, τὸ

ὁποῖον ἀνῆκεν εἰς τοὺς Φωκεῖς. Οἱ Φωκεῖς τότε εἰσέβαλον εἰς τὴν Λοκρίδα. Καὶ οὗτοι μὲν ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης, τοὺς δὲ Λοκροὺς ἐβοήθησαν οἱ Θηβαῖοι. Ἡ Σπάρτη ἐπεμφε τὸν Λύσανδρον, ὅστις θελήσας νὰ κυριεύσῃ ἐξ ἐφόδου τὴν Ἀλίαρτον, πόλιν τῆς Βοιωτίας, ἐφρονεύθη. Καὶ ἔφθασε μὲν ὁ Πausanίας εἰς βοήθειαν, ἀλλ' ἐνωθέντες οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Θηβαῖοι ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ νὰ ἀπέλθῃ ἐκ τῆς Βοιωτίας.

Ἡ νίκη αὕτη τῶν Θηβαίων καὶ Ἀθηναίων συνετέλεσεν, ὥστε πολλὰ πόλεις ν' ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τῆς Σπάρτης καὶ νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῆς νέας συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων, Θηβαίων, Κορινθίων καὶ Ἀργείων. ἀπεσταλμένοι δὲ τῶν συμμάχων τούτων συνῆλθον ἐν Κορίνθῳ τὸ ἔαρ τοῦ 394 π. Χ. καὶ ἀπεφάσισαν νὰ κηρυχθῇ ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων.

Ἡ Σπάρτη, βλέπουσα ὅτι εὐρίσκειτο ἐν κινδύνῳ, ἔσπευσε ν' ἀνακαλέσῃ ἐκ τῆς Ἀσίας τὸν Ἀγησίλαον. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Ἀγησίλαος ἔδειξεν ἀξιοθαύμαστον πειθαρχίαν. Ἐν ᾧ ἐμελέτα νὰ πορευθῇ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας (Ξεν. Ἑλλ. Δ' 1,41), λαμβάνει τὴν εἶδησιν τῆς ἀνακλήσεως καὶ ἀμέσως σπεύδει ἐκεῖ, ὅπου τὸν ἐκάλει ἡ φωνὴ τῆς κινδυνευούσης πατρίδος, ἐγκαταλιπὼν ἀνεκτέλεστα τὰ μεγαλεπήβολα σχέδιά του. Διελθὼν δ' ἔσπευσμένως τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν, καὶ τὴν Θεσσαλίαν. φθάνει εἰς τὴν Βοιωτίαν, καὶ συναντήσας τοὺς συνηνωμένους ἐχθροὺς παρὰ τὴν Κορώνειαν, συνάπτει μάχην φονικωτάτην, καθ' ἣν ἐνίκησε μὲν τοὺς ἐχθροὺς, ἀλλὰ δὲν κατέλαβεν αὐτοὺς ὀλοσχερῶς, ἔλαβε δὲ καὶ αὐτὸς πολλὰ τραύματα (394 π. Χ.).

Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησε καὶ συνεκεντρώθη περὶ τὴν Κορίνθον, ἐξ ἧς καὶ Κορινθιακὸς ὠνομάσθη. Καὶ οἱ μὲν σύμμαχοι κέντρον ἐνεργείας εἶχον τὴν Κορίνθον, οἱ δὲ Σπαρτιαῖται τὴν Σικυῶνα. Καὶ κατὰ ξηρὰν μὲν ἐνίκων οἱ Σπαρτιαῖται, ἀλλὰ κατὰ θάλασσαν ἐνικῶντο.

Ὁ Κόνων ὁ Ἀθηναῖος μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς καταστροφὴν μετέβη, ὡς εἴπομεν, εἰς Κύπρον, πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Σα-

λαμῖνος Εὐαγόραν. Κατορθώσας δὲ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν περσικὴν ὑπηρεσίαν διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀρταξέρξου ναύαρχος τοῦ περσικοῦ στόλου καὶ κατὰ τὸ 394 π.Χ. κατετρόπωσε τοὺς Λακεδαιμονίους περὶ τὴν Κνίδον. Διὰ τῆς λαμπρᾶς ταύτης νίκης ἀφηρέθη ἀπὸ τῆς Σπάρτης ἡ κατὰ θάλασσαν ἡγεμονία. Ἐπειτα ὁ Κόνων, ἀφοῦ ἐξεδίωξεν ἐκ τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνικῶν πόλεων τοὺς ἀρμοστὰς, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἐγκαταστήσῃ ὁ Λύσανδρος, ἐπλευσε μετὰ τοῦ στόλου του καὶ ἐλεηλάτησε τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς. Ἐπανελθὼν δ' εἰς τὰς Ἀθήνας ἀνήγειρεν ἐκ νέου διὰ τῶν περσικῶν χρημάτων τὰ μακρὰ τείχη καὶ τὰ τοῦ Πειραιῶς (Ξεν. Ἑλλ. Δ' 8).

Οἱ Σπαρτιατὰι βλέποντες ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ διεξαγάγωσι πόλεμον ἐναντίον τοσοῦτων συνησπισμένων ἐχθρῶν καὶ ὅτι ἡ ἡγεμονία αὐτῶν ἐκλονίζετο, προσεπάθησαν ἀντὶ πάσης θυσίας νὰ προσελκύσωσι τὴν συμμαχίαν τῶν Περσῶν. Ὅθεν ἐπεμψαν εἰς τὴν Περσίαν τὸν πονηρὸν καὶ πανοῦργον Ἀνταλκίδα, ὅστις μετὰ πενταετῆ ἐκεῖ διαμονὴν συνωμολόγησε μετὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπονείδιστον εἰρήνην, ἣτις ἀπ' αὐτοῦ ὠνομάσθη Ἀνταλκίδειος εἰρήνη (387 π. Χ.). Κατὰ ταύτην πᾶσαι αἱ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ ἐκ τῶν νήσων ἡ Κύπρος καὶ αἱ Κλαζομεναὶ ἀφίοντο εἰς τὸν βασιλέα, αἱ δὲ ἄλλαι ἑλληνικαὶ πόλεις μικραὶ καὶ μεγάλαι ἐκηρύσσοντο αὐτόνομοι πλὴν τῆς Λήμνου, Ἰμβροῦ καὶ Σκύρου, αἵτινες ἔμενον εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἡπεῖλει δὲ ὁ βασιλεὺς ὅτι θὰ τιμωρήσῃ τὰς πόλεις ἐκείνας, αἵτινες δὲν ἤθελον ἀποδεχθῆ τὴν εἰρήνην.

§ 85. Τὰ μετὰ τὴν Ἀνταλκίδειον εἰρήνην.—

Ἡ ἐν Ἑλλάδι δεσποτεία τῶν Σπαρτιατῶν.

Ἡ διαίρεσις τῶν ἐν Ἑλλάδι πόλεων εἰς μικρὰς αὐτονόμους πολιτείας ἠῤῥξῆσε μόνον τὴν δύναμιν τῆς Σπάρτης. Αὕτη ἀναλαβοῦσα παρὰ τῶν Περσῶν νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν Ἀνταλκίδειον εἰρήνην

εἰδείχθη λίαν τυραννικὴ καὶ βιαιὰ πρὸς ἐκείνας τῶν συμμάχων τῆς, αἵτινες κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον ἔκλινον πρὸς τοὺς ἐχθρούς τῆς. Καὶ πρῶτον ἐξεστράτευσαν οἱ Σπαρτιαῖται κατὰ τῆς Μαντινείας, ἐκρήμυσαν τὰ τείχη τῆς πόλεως καὶ ὑπεχρέωσαν τοὺς Μαντινεῖς νὰ κατοικήσωσιν εἰς τὰς τέσσαρας ἀτειχίστους κώμας. Ἐπειτα ἠνάγκασαν τοὺς Φλιασίους μετὰ δεινὴν πολιορκίαν νὰ μεταβάλωσι τὸ πολίτευμα εἰς ὀλιγαρχικὸν καὶ νὰ δεχθῶσι τοὺς φυγάδας. Μετὰ ταῦτα δ' ἐξεστράτευσαν κατὰ τῆς πλουσίας καὶ εὐδαίμονος Ὀλύνθου, πόλεως τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου, ἣτις μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἤκμαζε καὶ εἶχε συνδέσῃ εἰς συμμαχίαν πάσας τὰς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς, πλὴν τῆς Ἀκάνθης καὶ τῆς Ἀπολλωνίας, καὶ πολλὰς τῆς λοιπῆς Μακεδονίας.

Μετὰ τριετῆ ἀγῶνα ἠνάγκασε καὶ τὴν Ὀλυνθον νὰ διαλύσῃ τὴν συμμαχίαν καὶ ν' ἀκολουθῆ ἐν πολέμῳ τοὺς Σπαρτιαῖτας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΩΝ ΘΗΒΩΝ

§ 86. Κατάληψις τῆς Καδμείας (382 π. X.)

Ἡ ἐκστρατεία τῶν Σπαρτιατῶν κατὰ τῆς Ὀλύνθου ἐπήνεγκε καὶ ἄλλο τι σπουδαῖον συμβάν, τὴν κατάληψιν τῆς Καδμείας. Ἐν ἔτει 382 π. X. ὁ στρατηγὸς τῶν Σπαρτιατῶν Φοιβίδας, πορευόμενος μετὰ στρατοῦ ἐναντίον τῆς Ὀλύνθου καὶ διερχόμενος πλησίον τῶν Θηβῶν, κατέλαβεν αἰφνιδίως τὴν ἀκρόπολιν αὐτῆς Καδμείαν κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Λεοντιάδου, ἀρχηγοῦ τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἀφοῦ δ' ἐγκατέστησεν ἐν τῇ Καδμείᾳ σπάρτιατικὴν φρουράν, τὴν μὲν διοίκησιν τῆς πόλεως ἄπασαν παρέδωκεν εἰς τὸν Λεοντιάδην, τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς δημοκρατικῆς μερίδος Ἴσμηνίαν

συλλαβῶν ἔρριψεν εἰς τὸ δεσμοκτήριον. Ἐκ τῶν δημοκρατικῶν περὶ τοὺς τριακοσίους κατέφυγον εἰς Ἀθήνας, ὅπου εὗρον τὴν αὐτὴν φιλοξενίαν, ἣν πρὸ εἴκοσι δύο ἐτῶν οἱ Θηβαῖοι εἶχον παράσχη εἰς τοὺς Ἀθηναίους φυγάδας.

Ὅτε ἀνηγγέλθη εἰς τὴν Σπάρτην τὸ πρᾶγμα, οἱ Σπαρτιαῖται ἐφάνησαν ὅτι ἠγανάκτησαν καὶ τὸν μὲν Φοιβίδα κατεδίκασαν εἰς πρόστιμον, ἀλλὰ δὲν ἀπέδωκαν τὴν Καδμείαν, ἥτοι ἐτιμώρησαν μὲν τὸν πράξαντα, ἀλλ' ἐνέκριναν τὴν πράξιν αὐτοῦ· ἐπὶ πλείον δὲ διέταξαν νὰ θανατωθῇ καὶ ὁ Ἰσμηνίας.

§ 87. Ἀπελευθέρωσις τῶν Θηβῶν.

Τέσσαρα σχεδὸν ἔτη αἱ Θῆβαι ἐστέναζον ὑπὸ τὸν ἀφόρητον σπαρτιατικὸν ζυγόν. Μεταξὺ τῶν φυγάδων ἐν Ἀθήναις ἦτο καὶ ὁ Πελοπίδας, νέος ἐξ ἐπιφανοῦς οἰκογενείας, πλούσιος καὶ εἰς ἄκρον φιλόπατρις. Ὁ Πελοπίδας, μὴ δυνάμενος νὰ βλέπῃ τὴν πατρίδα του ὑπὸ ζυγόν, ἀπεφάσισε νὰ ἐλευθερώσῃ αὐτήν, μιμούμενος τὸ παράδειγμα τοῦ Θρασυβούλου. Συνεννοήθη λοιπὸν κατ' ἀρχὰς μετὰ τῶν ἐν Θήβαις ὁμοφρόνων του. Ἐπειτα κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 379 π. Χ. μετὰ ἔνδεκα ἄλλων φυγάδων ἐξῆλθον ἐκ τῶν διαφορῶν πυλῶν τῶν Ἀθηῶν ἐνδεδυμένοι ὡς κυνηγοί· καὶ ἀφοῦ συνηθροίσθησαν εἰς τὸ Θριάσιον πεδίον, ἐβάδιζον ὅλοι ὁμοῦ. Φθάσαντες δὲ τὴν νύκτα εἰς Θήβας, ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ἕνεκα τοῦ ψύχους εἶχον ἀποσυρθῆ εἰς τὰς οἰκίας των, εἰσῆλθον διὰ διαφορῶν ὁδῶν ἀπαρατήρητοι εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Χάρωνος, ἐνὸς τῶν συνωμοτῶν. Τὴν ἐσπέραν ἐκείνην ὁ γραμματεὺς τῶν βοιωταρχῶν Φυλλίδας, μεμυημένος τὰ τῆς συνωμοσίας, μετὰ προηγουμένην συνεννόησιν εἶχε προσκαλέσῃ εἰς συμπόσιον τοὺς κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος βοιωτάρχας Ἀρχίαν καὶ Φίλιππον, εἰς οὓς ὑπεσχέθη νὰ φέρῃ καὶ περικαλλῆ γυναῖκα ἐκ τῶν ἐν Θήβαις.

Ἀλλὰ μεθ' ὅλην τὴν μυστικότητα τὸ πρᾶγμα παρ' ὀλίγον ἀνπροδοθῆ. Καθ' ἣν ὥραν οἱ πολέμαρχοι ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Φυλλίδου

ηϋθύμουν, ἦλθεν ἀπεσταλμένος ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἔφερεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀρχίαν λέγων εἰς αὐτὸν νὰ τὴν ἀναγνώσῃ ἀμέσως. Διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης καθίσταντο γνωστὰ τὰ τῆς συνωμοσίας. Ἀλλ' ὁ Ἀρχίας βεβαρημένος ὑπὸ τοῦ οἴνου ἔθεσε τὴν ἐπιστολὴν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον καὶ εἶπεν Ἐς αὔριον τὰ σπουδαῖα. Μετ' ὀλίγον ἔκρουσαν τὴν θύραν. Ὅτε ἠνοιχθῆ αὕτη, εἰσῆλθον οἱ συνωμότες ἐνδεδυμένοι γυναικεῖα ἐνδύματα. Οἱ πολέμαρχοι ὑπεδέχθησαν τὰς ὑποτιθεμένας γυναῖκας κροτοῦντες τὰς χεῖρας, οἱ δὲ συνωμότες, ἀφῶ περιεσκόπησαν τὸ συμπόσιον καὶ τὰ θύματά των, ἔσυραν τὰ ξίφη καὶ ἐφόνευσαν αὐτοὺς ἄνευ δυσκολίας.

Ἀλλὰ τὸ δυσχερέστερον ἔργον εἶχεν ἀναλαβῆ ὁ Πελοπίδας. Οὗτος μεθ' ἐνὸς ἄλλου συνωμότης μετέβη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Λεοντιάδου, ὅστις κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ Ἀρχίου δὲν εἶχε προσκληθῆ εἰς τὸ συμπόσιον. Ἐκεῖ συνήφθη πάλιν δυνατὴ. Ὁ σύντροφος τοῦ Πελοπίδου ἐφρονεῦθη, ἀλλὰ καὶ ὁ Πελοπίδας ἐφόνευσε τὸν Λεοντιάδην.

Κατόπιν ἠνοιξαν τὰς φυλακὰς καὶ ἠλευθέρωσαν τοὺς ἐν αὐταῖς κρατούμενους, καὶ διὰ κηρύκων ἐκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς ἐλευθερίαν. Πρῶτοι δ' ἔδραμον ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Γοργίδας ἔχοντες ἰκανοὺς νέους. Τὴν πρώτην ὁ λαὸς συνῆλθεν εἰς ἐκκλησίαν καὶ ὑπεδέχθη ὄρθιος τοὺς περὶ τὸν Πελοπίδαν, ὀνομάζων αὐτοὺς λυτρωτὰς καὶ σωτῆρας τῆς πατρίδος. Ἀμέσως δ' ἐξέλεξε βουλευτὰς τοὺς κορυφαίους τῶν συνωμοτῶν, Πελοπίδαν, Μέλωνα καὶ Χάρωνα, οἵτινες πολιερκήσαντες τὴν Καδμείαν ἠνάγκασαν τὴν σπαρτιατικὴν φρουρὰν νὰ συνθηκολογήσῃ καὶ ἀπέλθῃ.

Οὕτω λοιπὸν ἠλευθερώθησαν αἱ Θῆβαι. Ἀλλ' ἦτο ἀνάγκη νὰ στηριχθῆ ἡ ἀποκτηθεῖσα ἐλευθερία ἀπέναντι τῆς Σπάρτης, ἧτις ὑπερεῖχε κατὰ τὴν δύναμιν. Αἱ Θῆβαι λοιπὸν ὠχυρώθησαν καὶ ἡ φύλαξις τῆς Καδμείας ἀνετέθη εἰς τὸν Ἱερὸν λόχον. Ὁ Ἱερὸς λόχος, ὅστις κατέστη πολυθρῦλος, συνεκροτήθη ὑπὸ τοῦ Γοργίδου καὶ τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ τριακοσίων ἐπιλέκτων νέων, συνδεδεμένων δι' ἀρρήκτων δεσμῶν φιλίας, συγγενείας καὶ

ἀγάπης καὶ ὠρτισμένων νὰ μὴ ἐγκαταλίπη κανεὶς τὴν τάξιν, ἀλλὰ πάντες ν' ἀποθάνωσι μαχόμενοι. Ὁ δὲ Πελοπίδας καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας, οὔτινες ἦσαν ἐκ νεαράς ἡλικίας συνδεδεμένοι διὰ στενωτάτης φιλίας, ἀνέλαβον τὸ ἔργον ν' ἀνυψώσωσι τὰς Θήβας.

§ 88. Ἀνταγωνισμὸς Σπάρτης καὶ Θηβῶν. —

Δευτέρα ἡγεμονία τῶν Ἀθηνῶν. —

Συνέδριον ἐν Σπάρτῃ.

Οἱ Σπαρτιαῖται βικρέως φέροντες τὸ βράσιμα τῶν Θηβαίων ἀπεφάσιζαν νὰ τιμωρήσωσιν αὐτούς. Ὄθεν ἐπεμφαν στρατὸν εἰς Βοιωτίαν πρῶτον μὲν ὑπὸ τὸν Ἀγησίλαον, ἔπειτα δὲ ὑπὸ τὸν Κλεόμβροτον· ἀλλ' ἀμφοτέροι οἱ βασιλεῖς οὐδὲν κατώρθωσαν. Οἱ Θηβαῖοι ἀποφεύγοντες τὴν ἐκ τοῦ συστάδην μάχην περιωρίζοντο εἰς ἀψιμαχίας, καὶ οὕτω τὸ φρόνημα αὐτῶν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξηγεύετο. Μάλιστα δὲ ὁ Πελοπίδας, ἡγούμενος τοῦ Ἱεροῦ λόχου, κατετρόπωσε σπαρτιατικὴν μοῖραν παρὰ τὴν Τέγυραν τῆς Βοιωτίας.

Ἐξ ἄλλου μέρους οἱ Ἀθηναῖοι, στρατηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Τιμοθέου, υἱοῦ τοῦ Κόνωνος, κατώρθωσαν νὰ προσελκύσωσι πρὸς ἑαυτοὺς πολλοὺς καὶ σπουδαίους συμμαχοὺς, καὶ τοιοιτοτρόπως ἀπετέλεσαν νέαν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν ἢ ἠμοσπονδίαν ἐξ ἑβδομήκοντα πέντε πόλεων· μεταξὺ τούτων ἦσαν ἡ Χίος, τὸ Βυζάντιον, ἡ Ῥόδος, ἡ Λέσθος, ἡ Χαλκίς καὶ ἄλλαι πόλεις. Βάσις δὲ τῆς ἠμοσπονδίας ἦτο ἡ αὐτονομία ἐκάστης πόλεως. Οὕτω λοιπὸν ἡ κατὰ θάλασσαν ἡγεμονία περιῆλθε καὶ πάλιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους.

Ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν τῶν Θηβαίων ἐνθαρρυνόμεναι αἱ περισσότεραι βοιωτικαὶ πόλεις συνετάχθησαν μετὰ τῶν Θηβαίων καὶ οὕτως ἀπετέλεσαν τὴν βοιωτικὴν συμμαχίαν. Ἀλλὰ τοῦτο διηγεῖρε πῶς τὸν φθόνον τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἤδη συγκροτήσῃ τὴν νέαν κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν, ἀπὸ μέρους δὲ τῶν Λακεδαιμονίων δὲν εἶχον πλέον κανένα φόβον. Ἡ παράτασις λοιπὸν τῶν ἐχθροπραξιῶν μόνον τοὺς Θηβαίους ὠφέλει. Ὄθεν ἐνήργησα νὰν

συγκληθῆ συνέδριον τῶν Ἑλλήνων ἐν Σπάρτῃ περὶ εἰρήνης. Ἐν τῷ συνεδρίῳ τούτῳ αἱ δύο μεγάλαι πόλεις, Σπάρτη καὶ Ἀθῆναι, συνεφώνησαν νὰ εἶνε αὐτόνομοι καὶ ἀφροῦρητοι πᾶσαι αἱ πόλεις, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιαῖται ν' ἀναγνωρίζωνται ἀμοιβαίως οἱ μὲν πρῶτοι ὡς ἡγεμόνες κατὰ θάλασσαν, οἱ δὲ δεῦτεροι ὡς ἡγεμόνες κατὰ ξηράν. Ἀλλὰ κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἀντετάχθη ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν Θηβαίων Ἐπαμεινώνδας, ὅστις ἀπήτησε νὰ ὑπογράψῃ τὴν εἰρήνην ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν βοιωτικῶν πόλεων, ἀφοῦ καὶ ὁ Ἀγησίλαος ὑπέγραψεν αὐτὴν ὡς ἀντιπρόσωπος ὄχι μόνον τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ καὶ τῶν συμμάχων αὐτῆς. Τότε ὁ Ἀγησίλαος ὡς πρόεδρος τοῦ συνεδρίου ὀργισθεὶς διέγραψέ τὸ ὄνομα τῶν Θηβαίων ἐκ τῆς συνθήκης.

§ 89. Ἡ ἐν Λεύκτροις μάχη (371 π. X.).

Εὐθὺς μετὰ ταῦτα ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Κλεόμβροτος, ὅστις εὕρισκετο ἐν Φωκίδι, ἄγων δεκατέσσαρας χιλιάδας πεζοὺς καὶ χιλίους ἑξακοσίους ἵππεῖς, διαταχθεὶς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν. Κατ' αὐτῶν ἐπῆλθον οἱ Θηβαῖοι, ἐν ὧν εἶς χιλιάδες. Ἀρχιστράτηγος ἦτο ὁ Ἐπαμεινώνδας, ὁ δὲ Πελοπίδας ὠδήγει τὸν ἱερὸν λόχον. Ὅτε δ' ἐξήρχετο ἐκ τῆς πόλεως ὁ στρατὸς τῶν Θηβαίων, ἀπαίσιτοι οἰωνοὶ ἐτρόμαξαν αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Ἐπαμεινώνδας, ὅστις ὑπῆρξεν ὄχι μόνον ὁ ἐξοχώτατος καὶ μεγαλοφυέστατος τῶν στρατηγῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ φιλόσοφος, ἀπηλλαγμένους τοιούτων προλήψεων, ἀνεφώνησεν *Εἰς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης*: οὕτω δὲ διετήρησεν ἀκμαῖον τὸ φρόνημα τῶν στρατιωτῶν.

Οἱ δύο στρατοὶ συνητήθησαν εἰς τὰ Λεύκτρα τῆς Βοιωτίας (371 π. X.). Ἐκεῖ συνήφθη ἐκ παρατάξεως μάχη πεισμακτώδης καὶ φονικῆ. Οἱ Σπαρτιαῖται ἕως τότε ἔθεωροῦντο ἀήττητοι, πλήρεις δὲ ἐθνικῆς ὑπερηφανίας καταφρόνουσι τοὺς Θηβαίους. Ἀλλ' ὁ Ἐπαμεινώνδας διὰ τῆς λοξῆς φάλαγγος, ἣν αὐτὸς ἐπενόησεν, ἐπι-

πεσῶν ὀρητικῶς προξενεῖ μεγάλην φθοράν εἰς τοὺς πολεμίους. Οἱ Σπαρτιαῖται μάχονται ἀνδρείως· ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὸ βάρος τῶν πυκνῶν τάξεων τῶν Θηβαίων καὶ τοῦ Ἱεροῦ λόχου ὑποχωροῦσιν ἐπὶ τέλους καὶ διαλυθέντες τρέπονται εἰς φυγὴν. Τέσσαρες χιλιάδες τετρακόσιοι Σπαρτιαῖται καὶ σύμμαχοι ἐφνεύθησαν, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Κλεόμβροτος.

Ἡ ἐν Λεύκτροις μάχη ὑπῆρξεν ἡ σπουδαιότατη πασῶν τῶν μαχῶν τῶν γενομένων μεταξὺ Ἑλλήνων, ὅχι τόσον διὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν πεσόντων, ὅσον διὰ τὸ ἠθικὸν ἀποτέλεσμα. Ἡ μάχη αὕτη κατέστρεψεν ἐξ ὀλοκλήρου τὴν γοητείαν, ἣν οἱ Σπαρτιαῖται ἤσκουον ἐφ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος ὡς πρὸς τὰ πολεμικὰ καὶ ἀπέδειξεν ὅτι οὗτοι δὲν ἦσαν ἀήττητοι, ὡς ἐθεωροῦντο. Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ἡ ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδος περιῆλθεν εἰς τοὺς Θηβαίους.

§ 90. Πρώτη εἰσβολὴ τοῦ Ἑπαμεινώνδου εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην πολλαὶ πόλεις ἀποσπασθεῖσαι ἀπὸ τῆς Σπάρτης συνεμάχησαν μετὰ τῶν Θηβαίων. Πρῶτοι οἱ Μαντινεῖς συνελθόντες ἀνφοδόμησαν τὴν Μαντινείαν καὶ ὠχύρωσαν αὐτὴν καλῶς. Ἐπειτα δὲ τῇ εἰσηγήσει τοῦ Ἑπαμεινώνδου πᾶσαι αἱ ἀρκαδικαὶ πόλεις συνενωθεῖσαι ἀπετέλεσαν ὁμοσπονδίαν καὶ ἔκτισαν ἐπὶ τῶν συνόρων τῆς Λακωνικῆς κοινὴν μητρόπολιν, καὶ ὠνόμασαν αὐτὴν *Μεγάλην πόλιν*. Εἰς αὐτὴν δὲ συνερχόμενοι συνεσκέπτοντο περὶ τῶν πραγμάτων τῆς χώρας των. Τότε ὁ Ἑπαμεινώνδας ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑπεροχὴν τῶν Θηβαίων, ἀφ' ἑτέρου δὲ προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν συμμάχων, ἐστράτευσε μετὰ τοῦ Πελοπίδου εἰς τὴν Πελοπόννησον τῷ 370 π. Χ. καὶ εἰσβαλὼν εἰς τὴν Λακωνικὴν ἐδήλωσεν αὐτήν. Πορευόμενος δὲ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Εὐρώτα ἔφθασε μέχρι τῆς ἀτειχίστου Σπάρτης. Ἀπὸ ἐπτακοσίων ἐτῶν, ἧτοι ἀπὸ τῆς δωρικῆς κατακτῆσεως, πούς ἐχθρικός δὲν εἶχε πατήσῃ τὸ ἔδαφος τῆς Λακωνικῆς.

Διὰ τοῦτο οἱ Σπαρτιᾶται ἔλεγον ὅτι οὐδέποτε γυνὴ Λάκαινα εἶδεν ἐχθρικὸν καπνόν. Ἄλλ' εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τοῦ ἐχθροῦ αἱ Σπαρτιάτιδες ἤρχισαν νὰ θρηνῶσι γοερῶς καὶ νὰ κραυγάζωσιν. Ἄλλ' ὅμως ὁ γηραιὸς Ἀγησίλαος, ὁ καὶ ὑπαίτιος ὄλων τῶν τελευταίων συμφορῶν τῆς πατρίδος του, ὑπερήσπισε τὴν πόλιν μετὰ πολλῆς συνέσεως καὶ ἀνδρείας καὶ οὕτως ἐσώθη ἡ Σπάρτη.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας, ὅστις ἄλλως δὲν ἐπέμεινεν εἰς τὸ νὰ κυριεύσῃ τὴν Σπάρτην, ἐτράπη πρὸς μεσημβρίαν, δηώσας δὲ τὴν χώραν ἔφθασε μέχρι τῶν συνόρων τῆς Ἀρκαδίας· ἐκεῖ ἐπαγίωσε τὴν ἀρκαδικὴν ὁμοσπονδίαν καὶ ὠχύρωσε τὴν Μεγάλην πόλιν· ἔπειτα δέ, ἀνακηρύξας τὴν ἐλευθερίαν ὄλων τῶν Εἰλώτων καὶ περιοίκων τῆς Μεσσηνίας, προσκαλέσας δὲ καὶ τοὺς τῆδε κακεῖσε διεσκορπισμένους καὶ πλανωμένους Μεσσηνίους, ἔδρυσε τὴν Μεσσήνην ὑπὸ τὸ ὄρος Ἰθώμην καὶ ἐξησφάλισε τὴν αὐτονομίαν τῆς ἀτυχοῦς ἐκείνης χώρας. Ἀφῆσας δ' ἐν Μεσσήνῃ φρουρὰν ἐπανῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὰς Θήβας. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐκράτησε τὴν βοιωταρχίαν τέσσαρας μῆνας ἐπὶ πλεόν, εἰσῆχθη εἰς δίκην ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του αὐτὸς καὶ ὁ Πελοπίδας· ἀλλὰ μετὰ λαμπρὰν ἀπολογίαν ἠθωώθησαν ἀμφοτέροι πανηγυρικῶς.

§ 91. Οἱ Θηβαῖοι ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ. —
**Δευτέρα εἰσβολὴ τοῦ Ἐπαμεινώνδου εἰς τὴν
 Πελοπόννησον. — Αἰχμαλωσία Πελοπί-
 δου. — Ὁ Πελοπίδας ἐν Περσίᾳ. — Τρίτη
 εἰσβολὴ τοῦ Ἐπαμεινώνδου εἰς
 τὴν Πελοπόννησον.**

Οἱ Θεσσαλοί, πιεζόμενοι ὑπὸ τοῦ σκληροτάτου τυράννου τῶν Φερῶν Ἀλεξάνδρου, ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Θηβαίων. Ὁ Πελοπίδας ἐλθὼν μετὰ στρατοῦ ὑπεχρέωσε τὸν τύραννον νὰ φέρηται ἡπιώτερον πρὸς τοὺς Θεσσαλοὺς, πολλὰς δὲ Θεσσαλικὰς

πόλεις κατέστησεν αὐτονόμους. Ἐκ Θεσσαλίας μετέβη καὶ εἰς Μακεδονίαν καὶ συνεβίβασε τοὺς περὶ τοῦ θρόνου ἐρίζοντας υἱοὺς Ἀμύντου τοῦ Β΄ καταστήσας δὲ τὴν Μακεδονίαν σύμμαχον τῶν Θηβαίων καὶ πρὸς ἐγγύησιν λαβὼν τριάκοντα ἐγκρίτους ἡμέρους, ἐν οἷς καὶ τὸν νεαρὸν Φίλιππον, υἱὸν Ἀμύντου τοῦ Β΄, τὸν μετὰ ταῦτα περίφημον βασιλέα τῆς Μακεδονίας, ἐπανῆλθεν εἰς Θήβας (369 π. Χ.).

Οἱ Ἀθηναῖοι φθονοῦντες τὴν μεγάλην δύναμιν τῶν Θηβαίων συνεμάχησαν μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ὅπως ἀπὸ κοινοῦ πολεμήσωσι πρὸς τοὺς Θηβαίους. Μετὰ εἴκοσι χιλιάδων ἀνδρῶν κατέλαβον τὰς παρόδους τοῦ Ἴσθμοῦ, ἀπὸ Κεγχρεῶν μέχρι Λεχαιῶν, ἵνα διακόψωσι τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν Θηβαίων μετὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ συμμάχων. Τοῦτο ἠνάγκασε τοὺς Θηβαίους νὰ ἐκστρατεύσωσι καὶ πάλιν (369 π. Χ.). Ὁ Ἐπαμεινώνδας μετὰ δυνάμειος ἀνερχομένης μόλις εἰς τὸ τρίτον τῶν ἐχθρῶν ἐπέρχεται καὶ ἐπιτίθεται μεθ' ὁρμῆς κατὰ τὸ μέρος, ὅπου ἦσαν τεταγμένοι οἱ Λακεδαιμόνιοι· διασπᾷ τὰς τάξεις αὐτῶν καὶ εἰσβάλλει τὸ δεύτερον εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἐνωθεὶς δὲ μετὰ τῶν συμμάχων προσβάλλει τὴν Σικυῶνα καὶ ἀναγκάζει αὐτὴν νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὴν θηβαϊκὴν συμμαχίαν (Διοδ. XV, 69). Μετὰ τινος δὲ ἄλλας ἐπιχειρήσεις ἐπανέρχεται οἴκαδε.

Ἄλλ' οἱ Θηβαῖοι δὲν ἠὲ χαριστήθησαν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐκστρατείας ταύτης. Ἰδίως δὲ κατηγοροῦν τὸν Ἐπαμεινώνδαν ὅτι ἐν τινι περὶ τὸ Λέχαιον μάχῃ συλλαβῶν πολλοὺς Λακεδαιμονίους αἰχμαλώτους δὲν ἐφόνευσεν αὐτούς, ἀλλὰ τοὺς ἀπέλυσεν ἐπὶ λύτροις, καὶ ἔνεκα τούτου καθήρεσαν αὐτὸν τῆς βιοωταρχίας (Διοδ. Σικελ. XV, 72).

Ἄλλὰ καὶ αἱ ἐν Πελοποννήσῳ πόλεις, αἵτινες ἔλαβον τὰ ὅπλα κατὰ τῆς Σπάρτης, δὲν ὠμονόουν πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὰς Θήβας. Οἱ δὲ Ἀρκάδες παρασυρόμενοι ὑπὸ τοῦ βήτορος Λυκομήδους, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιδιώξωσιν αὐτοὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς

χερσονήσου. Προέβησαν λοιπὸν μεμονωμένως εἰς πολεμικάς τινας ἐνεργείας ἢ μᾶλλον ἐπιδρομάς, ἐν αἷς ἐπέτυχον.

Ἡ διάσπασις αὕτη, ἣ ἐπελθοῦσα εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν συμμάχων, ἔδωκε θάρρος εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, αἱ δὲ αὐθάδεις ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀρκάδων εἶχον προκαλέσῃ μεγάλην ἀγανάκτησιν ἐν Σπάρτῃ. Ὄθεν ὁ νεαρὸς καὶ ὀρμητικὸς υἱὸς τοῦ Ἀγησιλάου Ἀρχίδαμος, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, καὶ προσβαλὼν τοὺς Ἀρκάδας καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν Ἀργεῖους περὶ τοὺς γηλόφους τῆς Μιδέας κατετρόπωσεν αὐτούς (368 π. Χ). Ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ μάχῃ λέγεται ὅτι ἐφονεύθησαν δεκακισχίλιοι Ἀρκάδες καὶ Ἀργεῖοι, οὐδεὶς δὲ Δακεδαιμόνιος· ὅθεν καὶ ἄδακρυς μάχη ἐκλήθη αὕτη.

Τὰ πράγματα τῆς Θεσσαλίας, ἀφοῦ ἐπὶ τινα χρόνον ἡσύχασαν, διαταράχθησαν καὶ πάλιν. Ὁ Πελοπίδας πεμφθεὶς, ἵνα συμβιβασῇ αὐτά, συνελήφθη ὑπὸ τοῦ τυράννου Ἀλεξάνδρου καὶ ἐκρατήθη αἰχμάλωτος. Οἱ Θηβαῖοι ἔπεμψαν ἀμέσως στρατὸν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀγαπητοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν· ἀλλ' ὁ στρατὸς διοικούμενος ὑπὸ ἀνικάνων στρατηγῶν παρ' ὀλίγον νὰ καταστραφῇ. Κατὰ καλὴν τύχην ὁ πικρῶς ἀδικηθεὶς ἀλλ' ἀείποτε μετριόφρων Ἐπαμεινώνδας ὑπηρέτει ἐν τῷ στρατῷ ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης. Οἱ στρατιῶται ἀγανακτήσαντες καθήρσαν τῆς ἀρχῆς τοὺς ἀθλίους ἐκείνους βριωτάρχας καὶ παρέδωκαν τὴν στρατηγίαν εἰς τὸν Ἐπαμεινώνδαν (Διοδ. XV, 71). Ὁ Ἐπαμεινώνδας διὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ δεξιότητος ἐπανήγαγε σῶαν τὴν στρατιάν εἰς Θήβας. Μετὰ τοῦτο δ' ἐκστρατεύσας ἐκ νέου εἰς Θεσσαλίαν καὶ νικῆσας τὸν τύραννον ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ συνθηκολογήσῃ καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν Πελοπίδαν.

Οἱ Σπαρτιάται εἰς πᾶσαν ἀνάγκην ἔστρεφον τὰ βλέμματα αὐτῶν πρὸς τὴν Περσίαν. Καὶ τῶρα λοιπὸν ἔπεμψαν πρέσβεις εἰς τὰ Σούσα, ζητοῦντες νὰ ἐπιτύχωσιν ἂν ὄχι στρατιωτικὴν, τοῦλάχιστον χρηματικὴν βοήθειαν. Οἱ Θηβαῖοι μαθόντες τοῦτο ἔπεμ-

ψαν καὶ αὐτοὶ τὸν Πελοπίδαν εἰς τὴν Περσίαν (366 π. Χ.). Ὁ δὲ Πελοπίδας, ἀναμνήσας εἰς τὸν μέγαν βασιλεῖα τὰς ἐπὶ Ξέρξου ὑπηρεσίας τῆς πατρίδος του, ἐπέτυχεν ὥστε ὁ βασιλεὺς νὰ ἐκδώσῃ διαταγὴν, δι' ἧς ἀνεγνωρίζετο ἡ αὐτονομία τῆς Μεσσηνίας καὶ ἡ ἀπὸ τῆς Σπάρτης ἀνεξαρτησία αὐτῆς, παρηγγέλλοντο δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ν' ἀνακαλέσωσιν εἰς Πειραιᾶ τὰ πλοῖά των καὶ ν' ἀφοπλίσωσιν αὐτά, οἱ δὲ Θηβαῖοι ἀνεκηρύττοντο ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνετίθετο εἰς αὐτούς ἡ ἐκτέλεσις τῶν ὄρων τῆς εἰρήνης. Ἄλλ' ὅμως οὐδεμία πόλις ἀπεδέχθη τὴν εἰρήνην ταύτην, οἱ δὲ Θηβαῖοι ἐνόησαν ὅτι μόνον διὰ πολέμου θὰ ἠδύνατο ν' ἀποκατασταθῇ μόνιμος τάξις πραγμάτων. Ὅθεν παρεσκευάσθησαν ἐκ νέου, ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας ἤγαγε καὶ τρίτην φορὰν τὴν στρατιάν εἰς τὴν Πελοπόννησον (367 π. Χ.).

Τὴν φορὰν αὐτὴν ἡ προσοχὴ τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἐστράφη ἐπὶ τοὺς Ἀχαιοὺς, οἵτινες ἦσαν οὐδέτεροι. Ὁ Ἐπαμεινώνδας μετὰ πλείστης συνέσεως ἐνεργήσας κατώρθωσεν ἄνευ δυσκολίας νὰ πείσῃ τοὺς Ἀχαιοὺς νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τοὺς Θηβαίους.

Καθ' ὃν χρόνον οἱ Θηβαῖοι ἠσχολοῦντο εἰς τὰ τῆς πρεσβείας αὐτῶν εἰς τὴν Περσίαν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν τρίτην ἐκστρατείαν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὁ τύραννος τῶν Φερῶν Ἀλέξανδρος εὐρῶν καιρὸν, ὑποστηριζόμενος δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐξέτεινε καὶ αὐθις τὴν ἀρχὴν του εἰς τὰ πλείστα μέρη τῆς Θεσσαλίας. Εἰς τὰς Θήβας διεβιβάσθησαν πλείστα παράπονα κατὰ τῶν βιαιοπραγιῶν αὐτοῦ. Τότε ὁ Πελοπίδας, ἔχων ἄριστον σύμμαχον τὸ μῖσός του κατὰ τοῦ τυράννου, ἔσπευσε νὰ τιμωρήσῃ αὐτόν. Καὶ κατετρόπωσε μὲν τὸν τύραννον παρὰ τὰς Κυνὸς Κεφαλὰς, ἀλλ' ἐν τῇ μεγάλῃ ὀρμῇ του ἐφονεύθη. Οἱ Θεσσαλοὶ, ὑπὲρ ὧν ἔπεσε ἀγωνιζόμενος, ἔθαψαν τὸν νεκρὸν μεγαλοπρεπῶς καὶ ἀνήγειραν χαλκοῦν αὐτοῦ ἀνδριάντα. Ἐν τούτοις ὁ τύραννος ἠναγκάσθη νὰ περιορισθῇ εἰς μόνην τὴν χώραν τῶν Φερῶν καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ τοὺς Θηβαίους ἡγεμόνας.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἀφοῦ συνέτριψε καὶ εἰς ἔδαφος κατέβηκε

τὴν δύναμιν τῆς Σπάρτης, ἠθέλησε νὰ καθαιρέσῃ καὶ τὴν ναυτικὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων. Ὅθεν ἔπεισε τοὺς Θηβαίους νὰ ναυπηγήσωσιν ἑκατὸν τριήρεις· ἐκπλεύσας δὲ μετὰ τοῦ στόλου τούτου εἰς Βυζάντιον καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις τὰς ὑποτελεῖς τῶν Ἀθηναίων (363 π. Χ.) προσφειώθη τοὺς Βυζαντιούς, τοὺς Χίους καὶ τοὺς Ῥοδίους· μεθ' ὃ ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια. Ἐμελέτα δὲ νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἐπιχείρησιν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ὅτε νέαι κατὰ γῆν περιπλοκαὶ ἐκάλεσαν αὐτὸν εἰς Πελοπόννησον.

§ 92. Ἡ ἐν Μαντινείᾳ μάχῃ (3 Ἰουλίου 362 π. Χ.).— Θάνατος τοῦ Ἐπαμεινώνδου.

Τὰ ἐν Πελοποννήσῳ πράγματα ἤρχισαν νὰ λαμβάνωσι δυσάρεστον τροπὴν διὰ τοὺς Θηβαίους. Οἱ Ἀχαιοί, οἱ Ἡλεῖοι, οἱ Μαντινεῖς καὶ οἱ Τεγεᾶται ἀποσπασθέντες ἀπὸ τῶν Θηβῶν συνεμάχησαν μετὰ τῆς Σπάρτης. Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ εἰσβάλῃ καὶ αὐθις εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπως ἐνισχύσῃ τοὺς ὑπολειπομένους συμμάχους τῶν Θηβῶν, συγχρόνως δὲ καταβάλῃ καὶ διασπάσῃ τοὺς ἀντιπάλους. Ὅθεν ἐν ἔτει 362 π. Χ. εἰσέβαλε τὸ τέταρτον ἤδη εἰς Πελοπόννησον μετὰ πολυαριθμοῦ στρατεύματος· ἐνωθεὶς δὲ μετὰ τῶν Ἀργείων, τῶν Μεσσηνίων καὶ τῶν νοτίων Ἀρκάδων προὐχώρησε καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς Τεγέας, ὅπου ἰστρατοπέδευσεν, ἐνῶ οἱ ἀντίπαλοι Μαντινεῖς, Ἀχαιοί, Ἡλεῖοι, οἱ βόρειοι Ἀρκάδες, οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ Ἀθηναῖοι συνεκεντρώθησαν ἐν Μαντινείᾳ.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐξορμήσας ἐκ τῆς Τεγέας δὲν ἐπετέθη κατὰ τῶν πολεμίων διὰ τῆς συντομωτάτης ὁδοῦ, ἀλλὰ λοξοδρομήσας πρὸς τὰ ἀριστερὰ προὐχώρησε πρὸς τὰ ὄρη, ἅτινα περιεστοίχιζον τὸ πεδῖον τῆς Μαντινείας βορειοδυτικῶς. Ἐκεῖ ἔστη καὶ διέταξε τὸν στρατὸν νὰ καταθέσῃ τὰ ὄπλα, προσποιηθεὶς ὅτι ἤθελε νὰ στρατοπεδεύσῃ. Οἱ πολέμιοι, οἵτινες ἦσαν παρατεταγμένοι τελείως πρὸς μάχην, ἀπατηθέντες ἐκ τῆς λοξοδρομίας τοῦ Ἐπαμει-

νώνδου καὶ νομίσαντες ὅτι οὗτος ἤθελε ν' ἀποφύγη τὴν μάχην, ἔλυσαν τὰς τάξεις καὶ ἀπέβαλον τοὺς χαλινούς τῶν ἵππων. Ἄλλ' ὁ Ἐπαμεινώνδης εἶχεν ἐκλέξῃ τὸ ἀπώτερον ἐκεῖνο μέρος διὰ ν' ἀπατήσῃ τοὺς πολεμίους καὶ νὰ παρυσκευάσῃ ἀπαρατῆρητος τὴν ἐπίθεσιν.

Ἄφου λοιπὸν παρέταξε τὴν πεζὴν στρατιὰν εἰς λοξὴν φάλαγγα καὶ τὸ ἵππικὸν εἰς σχῆμα ἐμβόλου προήλασε πρὸς τὰ πρόσω διὰ νὰ καταπλήξῃ τοὺς ἐχθρούς. Οὗτοι ἐν μεγάλῃ βοῇ καὶ ἐν τελείᾳ συγχύσει ἔσπευσαν ν' ἀναλάβωσι τὰ ὄπλα καὶ νὰ χαλινώσωσι τοὺς ἵππους. Πρῶτον ἐφορμᾷ τὸ ἵππικὸν τῶν Θεβαίων καὶ διασπάσαν τὸ ἵππικὸν τῶν ἀντιπάλων ἀναγκάζει αὐτὸ νὰ τραπῆ πρὸς τὰ ὀπίσω. Ἐπειτα δὲ ὁ Ἐπαμεινώνδης ἐπιπίπτει μὲ ὄλον τὸν φοβερὸν ὄγκον τῆς λοξῆς φάλαγγος κατὰ τοῦ δεξιοῦ κέρατος, ὅπερ ἀπετέλουν οἱ Μαντινεῖς καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι. Τὸ κέρας δὲν ἴδυνήθη ν' ἀντιστῆ· διελύθη ὄλον καὶ συμπάρεσυρεν εἰς τὴν σύγχυσιν καὶ τὸ μέσον τῆς παρατάξεως. Ἡ νίκη εὐθὺς ἐν τῇ ἀρχῇ ἔκλινεν ὑπὲρ τῶν Θεβαίων. Ἀλλὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν, καθ' ἣν ὁ Ἐπαμεινώνδης ἀγωνιζόμενος ἐν τοῖς προμάχοις ἐνίκα ὀλοσχερῶς τοὺς ἀντιπάλους καὶ ἐφαίνετο προωρισμένος νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς πατρίδος του· αἴφνης ἐδέχθη καίριον τραῦμα εἰς τὸ στήθος διὰ δόρατος, τὸ ἑποῖον θραυσθὲν ἔμεινεν ἐντὸς τοῦ στήθους. Οἱ Θεβαῖοι περιέρχονται ἀμέσως εἰς ἀμνηχανίαν καὶ παύουσι τὴν διώξιν· οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες κατεῖχον τὸ ἀριστερὸν κέρας τῶν πολεμίων, κατώρθωσαν ἐν τέλει ν' ἀποκρούσωσι τὴν ἀπέναντι αὐτῶν παρατεταγμένην θηβαϊκὴν μοῖραν. Ὁ Ἐπαμεινώνδης μεταφέρεται ζῶν ἔξω τῆς μάχης εἰς τὸ στρατόπεδον. Οἱ ἰατροὶ προσκληθέντες ἀποφαίνονται, ὅτι ὁ θάνατος θὰ ἐπέλθῃ ἀμέσως, ἐὰν ἐξαχθῇ τὸ δόρυ ἐκ τοῦ στήθους.

Ὁ Ἐπαμεινώνδης ἀκούει μετ' ἀταραξίας τοὺς λόγους τῶν ἰατρῶν. Ἐρωτᾷ πρῶτον ἂν ἐσώθῃ ἡ ἀσπὶς του, καὶ ὁ ὑπασπιστὴς του δεικνύει αὐτὴν εἰς αὐτόν. Ἐρωτᾷ κατόπιν, ποῖοι ἐνίκησαν.

Μαθὼν δ' ὅτι ἐνίκησαν οἱ Θηβαῖοι, εἶπε « Τώρα εἶνε καιρὸς ν' ἀποθάνω », καὶ διέταξε νὰ ἐξχαγάσῃ τὸ δόρυ. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην οἱ φίλοι τοῦ περιεστοίχισαν αὐτὸν κλαίοντες, εἰς δὲ αὐτῶν λέγει μετὰ δακρύων « Ἐπαμεινώνδα, ἀποθνήσκεις ἄτεκνος ». « Οὐχί », ἀπεκρίθη ὁ Ἐπαμεινώνδας, « ἀφίνω δύο ἀθανάτους θυγατέρας, τὴν ἐν Λεύκτροις καὶ τὴν ἐν Μαντινείᾳ νίκησεν ». Μετὰ ταῦτα ἐξήχθη τὸ δόρυ καὶ ἀπέθανεν ἀμέσως ὁ μέγιστος τῶν στρατηγῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐν ἡλικίᾳ πεντήκοντα ἕξ ἐτῶν, ἐτάφη δ' ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης (Διοδ. XV, 87).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπαμεινώνδου κατέπεσε καὶ ἡ βραχεῖα ἡγεμονία τῶν Θηβῶν. Ἡ Ἑλλάς εἶδει πλέον φανερά σημεῖα γενικῆς καταπτώσεως· φοβερὰ παραλυσία ἐπεκράτει ἐν αὐτῇ. Ἐνῶ δὲ τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ἐν Ἑλλάδι, ἀνεφάνη εἰς τὰ βόρεια αὐτῆς μέρη νεαρὰ καὶ ἀκμαία δύναμις, ἡ Μακεδονία, ἥτις ἐπέπρωτο νὰ δώσῃ νέαν ζωὴν εἰς τὰ παραλελυμένα μέλη τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ μεγαλοουργήσῃ ἐν τῷ κόσμῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

§ 93. Ἡ Μακεδονία πρὸ τοῦ Φιλίππου Β΄.

Τὸ μακεδονικὸν βασίλειον ἰδρύθη κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα π. Χ. Ἄλλ' ἢ πρώτη αὐτοῦ ἀρχὴ ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐξ Ἄργους Κάρανον, ἀπόγονον Τημένου τοῦ Ἡρακλείδου. Ὄθεν καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ὠνομάζοντο Ἡρακλεῖδαι καὶ ὡς τοιοῦτοι ἐλάμβανον μέρος εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, ἀπὸ τῶν ὁποίων, ὡς γνωστόν, ἀπεκλείοντο πάντες ὅσοι δὲν ἦσαν Ἕλληνες.

Ἡ Μακεδονία κατ' ἀρχὰς περιωρίζετο εἰς μικράν τινα χώραν, τὴν Ἡμαθίαν· ἀλλὰ βραδύτερον μικρὸν κατὰ μικρὸν ὑπετάχθησαν εἰς αὐτὴν τὰ περίξ μικρὰ ἔθνη. Ὅτε δὲ ἡ Ἑλλάς εὐρίσκειτο ἐν τῇ ἀκμῇ της, τὰ ὅρια τῆς Μακεδονίας ἐξετείνοντο πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ ὄρους Σκάρδου, πρὸς νότον μέχρι τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς θαλάσσης, πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ ποταμοῦ Νέστου καὶ πρὸς δυσμὰς μέχρι τῆς Λυχνιτιδὸς λίμνης. Καὶ ἦσαν μὲν οἱ Μακεδόνες ἐλεύθεροι· ἀλλ' ὅτε ὁ περσικὸς χεῖμαρρος ἐπὶ Δαρείου Α' ἐξεχύθη διὰ τῆς Θράκης καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων Ἀμύντας ὁ Α' ἐγένετο ὑποτελής εἰς τὸν μέγαν βασιλέα, ὁ δὲ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀμύντου Ἀλέξανδρος Α', καίτοι ἠγάπα τοὺς Ἕλληνας καὶ συνεδέετο πρὸς τοὺς Ἀθηναίους διὰ φιλίας, ὅμως ἐξ ἀνάγκης συνεξοστράτευσεν μετὰ τοῦ Ξέρξου κατὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐκόμισεν, ὡς γινώσκομεν, πρὸς τοὺς Ἀθηναίους προτάσεις τοῦ Μακεδονίου περὶ συμμαχίας πρὸ τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς πανωλεθρίαν τῶν Περσῶν ἀπετίναξε τὸν περσικὸν ζυγόν. Τὸν Ἀλέξανδρον ἀποθάνοντα διεδέχθη ὁ Περδίκκας ὁ Β' καὶ τοῦτον Ἀρχέλαος ὁ Α' (412 - 399 π. X.).

Ὁ Ἀρχέλαος διεκρίνετο καὶ διὰ τὰς ἄλλας ἀρετὰς του καὶ διὰ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν τέχνην. Οὗτος μετέφερε τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του ἐκ τῆς Ἐδέσσης εἰς τὴν Πέλλαν, ἣν κατέστησε κέντρον τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τέχνης.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρχελάου ἡ Μακεδονία ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐταράσσετο ὑπὸ φοβερῶν στάσεων καὶ ἐρίδων περὶ τοῦ θρόνου. Τέλος ὑπερίσχυσε καὶ ἐγένετο βασιλεὺς Ἀμύντας ὁ Β', ἐξάδελφος τοῦ Ἀρχελάου (390—370 π. X.). Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου νέαι πάλιν ἐρίδες ἀνεφύησαν περὶ τῆς διαδοχῆς. Τὰς ἐρίδας ταύτας διέλυσεν ὁ Θηβαῖος Πελοπίδας ἐλθὼν ὡς διαιτητής. Ὁ Πελοπίδας κατέστησεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν πρεσβύτερον τοῦ Ἀμύντου υἱὸν Ἀλέξανδρον τὸν Β', ἐπανελθὼν δὲ εἰς Θήβας ἔφερε

μετ' ἄλλων ὡς ὄμηρον καὶ τὸν τριτότοκον υἱὸν τοῦ Ἀμύντου Β', τὸν Φίλιππον.

Ἀλέξανδρον τὸν Β' ἐφόνευσε μετὰ ἓν ἔτος Πτολεμαῖος ὁ Ἀλωρίτης, ὅστις ἤρπασε καὶ τὴν βασιλείαν (Διοδ. XV, 71). Ἀλλὰ καὶ τοῦτον ἐδολοφόνησε μετὰ τρία ἔτη ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἀμύντου Β' Περδίκκας ὁ Γ' (365 π. X.). Ὁ Περδίκκας γενόμενος βασιλεὺς ἐφονεύθη ἔν τινι τρομερᾷ μάχῃ πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς (360 π. X.), διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὁ υἱὸς του Ἀμύντας ὁ Γ'. Ἐπειδὴ ὁ Ἀμύντας ὁ Γ' ἦτο ἔτι παιδίον μικρόν, οἱ ἐχθροὶ τῆς Μακεδονίας ἐζήτησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης. Οἱ Ἰλλυριοὶ ἐκυρίευσαν μέρος τῆς Μακεδονίας· οἱ Παῖονες ἀδιακόπως ἐλεηλάτουν αὐτήν· ἐπὶ πλέον δὲ ἀνεφάνησαν καὶ δύο μνηστῆρες τοῦ μακεδονικοῦ θρόνου, Πausanίας τις, ὃν ὑπεστήριζον οἱ ἡγεμόνες τῆς Θράκης, καὶ ὁ Ἀργαῖος, ἐγγονος τοῦ Ἀρχελάου, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἐν γένει δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Μακεδονία διέτρεξε τὸν μέγιστον τῶν κινδύνων· ἐξ αὐτοῦ δ' ἔσωσεν αὐτὴν Φίλιππος ὁ Β'.

§ 94. Φίλιππος ὁ Β' (359—336 π. X.).

Φίλιππος ὁ Β' ἦτο τριτότοκος υἱὸς Ἀμύντου τοῦ Β'. Δεκαπενταετῆς περίπου τὴν ἡλικίαν ἤχθη, ὡς προείπομεν, ὑπὸ τοῦ Πελοπίδου ὡς ὄμηρος εἰς Θήβας. Ἐν Θήβαις ἔμεινε τρία ἔτη (368—365 π. X.), ἐζήσε δ' ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Παμμένους, ἐνὸς τῶν ἐγκριτοτέρων Θηβαίων. Τὰ τρία ταῦτα ἔτη τὰ διανυθέντα ἐν Θήβαις ὑπῆρξαν διὰ τὸν Φίλιππον σχολεῖον. Ἐλαβεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἰκανὴν ἐπιστημονικὴν καὶ ῥητορικὴν παιδείουσιν, ἀλλὰ πρὸ πάντων ὠφελήθη ἐκ τῆς οἰκειότητος πρὸς τοὺς δύο μεγάλους Θηβαίους πολίτας, τὸν Ἐπαμεινώνδαν καὶ τὸν Πελοπίδαν. Παρὰ τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἐμυθήθη πάντα τὰ μυστήρια τῆς πολεμικῆς καὶ πολιτικῆς τέχνης. Ἀπέβη θαυμαστῆς τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ κατόπιν μιμητῆς αὐτοῦ ἐν τοῖς πολεμικοῖς· ἀλλὰ τὴν δικαιοσύ-

νη καὶ τὴν μεγαλοφυχίαν καὶ τὴν πραότητα τοῦ μεγάλου ἐκείνου στρατηγῶ οὔτε εἶχεν ἐκ φύσεως οὔτ' ἐμιμήθη.

Πότε ἐπανῆλθεν ὁ Φίλιππος εἰς τὴν Μακεδονίαν δὲν εἶνε ἀκριβῶς γνωστόν. Φαίνεται πιθανόν ὅτι ἐπανῆλθε, ζῶντος τοῦ Περδίκκου Γ', καὶ ὅτι ἀνετέθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἀδελφῶ ἢ διοικήσις ἐπαρχίας τινὸς τῆς Μακεδονίας, ἐν αὐτῇ δ' ἐπεχείρησεν ἀμέσως νὰ καταρτίσῃ μικρὰν μὲν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἀλλ' ὀργανωμένην κατὰ τὰς ἀρχάς, ἃς ἐδιδάχθη ἐν Θήβαις. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περδίκκου Γ' ὁ Φίλιππος ἀνέλαβε κατ' ἀρχάς τὴν κυβέρνησιν τῆς Μακεδονίας ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου ἀνεψιοῦ Ἀμύντου Γ'. Ἄλλ' οἱ περιστοιχίζοντες τὴν Μακεδονίαν κίνδυνοι ἦσαν μεγάλοι, ὁ δὲ Φίλιππος ἐφελκύσας πρὸς ἑαυτὸν τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν Μακεδόνων διὰ τῆς καλῆς διοικήσεως καὶ προτρεπόμενος ὑπὸ τῶν φίλων του, κατεπάτησε τὰ δικαιώματα τοῦ μικροῦ ἀνεψιοῦ του καὶ κατέλαβε τὴν βασιλείαν ἐν ἰδίῳ ὀνόματι.

Ὁ Φίλιππος δὲν ἀπεδειλίασε πρὸ τῶν κινδύνων, οἵτινες ἠπέιλησαν πανταχόθεν τὸ κράτος του. Ἠσχολήθη ἐν πρώτοις συντόμως εἰς τὸ νὰ ὀργανώσῃ τὸν στρατὸν καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸν πειθαρχίαν καὶ στρατιωτικὴν ἀρετὴν. Καταστήσας τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ὑποχρεωτικὴν ἐδημιούργησεν ἔθνικόν στρατόν, ὅστις ἀδιαλείπτως αὐξανόμενος ἠρίθμει ἐπὶ τέλους περὶ τὰς τεσσαράκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν. Τὴν βάσιν τῆς ἐθνικῆς ταύτης στρατιᾶς τῶν Μακεδόνων ἀπετέλει ἡ φάλαγξ, ἣτις συνίστατο ἐκ πεζῶν βαρέως ὀπλισμένων καὶ φερόντων μακρὰ δόρατα ἢ σαρίσας καὶ ἣτις διὰ τὴν πυκνότητά καὶ εὐκίνησίαν ἦτο σῶμα ἀκαταμάχητον.

Ἀφοῦ ὁ Φίλιππος ὀργάνωσε τὰ τοῦ στρατοῦ, ἐπετέθη κατὰ πρῶτον κατὰ τῶν Παιόνων καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν Μακεδονίαν· ἔπειτα δὲ κατεπολέμησε τοὺς Ἰλλυριοὺς, καὶ τέλος κατέβαλε τοὺς δύο ἀπαιτητὰς τοῦ θρόνου Παυσαλίαν καὶ Ἀργαῖον, καὶ οὕτως ἐξησφάλισε τὴν ἀρχὴν του ἐν Μακεδονίᾳ.

Μετὰ ταῦτα ὁ Φίλιππος ἐπιθυμῶν νὰ συνδέσῃ στενώτερον τὴν Μακεδονίαν μετὰ τῆς θαλάσσης ἐστράφη πρὸς τὴν Χαλκιδικὴν χερσόνησον καὶ ἐκυρίευσε τὰς πόλεις Ἀμφίπολιν, Πύδναν καὶ Ποτείδαιαν· ἐκυρίευσε προσέτι καὶ τὰς Κρηνίδας, ἃς μετωνόμασε Φιλίππους, οὕτω δ' ἐγένετο κύριος ἀπάσης τῆς μεταξὺ Στρυμόνος καὶ Νέστου χώρας, ἐν ἧ ὑπῆρχον πλούσια μεταλλεῖα χρυσοῦ ἐπὶ τοῦ Παγγαίου ὄρους. Ἐκ τῶν μεταλλείων τούτων ἐλάμβανεν ἔτησίως πρόσθετον χιλίων ταλάντων, διὰ δὲ τῶν χρημάτων τούτων καὶ μισθοφόρους ἐστρατολόγησε καὶ πλοῖα ἐναυπήγησε, καταστήσας τὴν Μακεδονίαν καὶ ναυτικὴν δύναμιν.

§ 95. Συμμαχικὸς πόλεμος (358-356 π. Χ.)

Οἱ Ἀθηναῖοι κατ' ἀρχὰς κατεφρόνουν τὸν Φίλιππον καὶ οὐδόλως προσεῖχον εἰς τὰς πολεμικὰς αὐτοῦ ἐνεργείας· ἀλλ' ὅτε εἶδον τὴν πρόθεσιν τῶν ὄπλων αὐτοῦ, ἤνοιξαν τοὺς ὀφθαλμούς των. Ἀλλ' οὐδὲν ἠδύναντο νὰ πράξωσιν, ὄντες περιπεπλεγμένοι εἰς τὸν καλούμενον *συμμαχικὸν πόλεμον* κατὰ τῶν Ῥοδίων, Χίων, Κῶων καὶ Βυζαντιῶν, οἵτινες πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀπεστάτησαν. Ὁ πόλεμος οὗτος διήρκεσε τρία ἔτη (358-356 π. Χ.), οἱ δὲ Ἀθηναῖοι καὶ χρήματα πάμπολλα ἐδαπάνησαν καὶ ἄνδρας πολλοὺς ἀπώλεσαν, ἐν οἷς καὶ τὸν γενναῖον στρατηγὸν Χαβρίαν, ὅστις ἐφρονεῖτο πολεμῶν πρὸς τοὺς Χίους. Τέλος ἠναγκάσθησαν νὰ συνολογήσωσιν εἰρήνην πρὸς τοὺς ἀποστατήσαντας καὶ ν' ἀναγνωρίσωσιν αὐτοὺς ὡς αὐτόνομους.

§ 96. Ἀνάμιξις τοῦ Φιλίππου εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος. — Πολιτεία τοῦ Δημοσθένους.

Ὁ Φίλιππος στερεωθεὶς ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ ἰσχυρὸς γενόμενος ἐζήτει εὐκαιρίαν, ὅπως ἀναμιχθῇ εἰς τὰ πράγματα τὰ ἑλληνικά. Ἦτο δὲ ὁ Φίλιππος ὄχι μόνον στρατηγὸς ἰκανώτατος, ἀλλὰ καὶ

πολιτικός ἐπιτήδεις καὶ πολυμήχανος. Τὴν πολιτικὴν του διέκρινε πάντοτε ἡ πονηρία καὶ ἡ δολιότης. Διὰ τῶν μέσων τούτων πολλάκις ἐπετύγχανε πολὺ περισσότερα ἢ διὰ τοῦ πολέμου. Λέγεται ὅτι μελετῶν ἐκστρατείας τινὰ καὶ ζητήσας πρὸ ταύτης χρησμὸν ἔλαβε τὸν ἐξῆς·

Ἄργυραίς λόγχαισι μάχου καὶ πάντα νικήσεις.

Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὸν χρησμὸν τοῦτον, ὅπου δὲν ἠδύνατο νὰ κατισχύσῃ διὰ τῶν ὅπλων μετεχειρίζετο τὰς ἀργυρὰς λόγχας, τοῦτ' ἔστι τὴν δωροδοκίαν. Ἄν δὲ δὲν εἶνε ὑπερβολικὰ ὅσα περὶ τοῦ Φιλίππου λέγει ὁ Δημοσθένης, ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων θέλων νὰ ὑπαγάγῃ τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του εἶχεν εἰς τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς πόλεις κατασκοπούς, τοὺς ὁποίους ἐμισθοδοτεῖ ἀδρῶς. Οἱ κατασκοποὶ δὲ οὗτοι διὰ παντοίων μέσων ἐξυπνέτουσαν τοὺς κατακτητικoὺς σκοποὺς τοῦ Φιλίππου.

Τὰ φιλόδοξα καὶ κατακτητικὰ σχέδια τοῦ Φιλίππου προεἶδε μετ' ὀξυδερκείας καὶ ἐπολέμησε δι' ὅλης του τῆς δυνάμεως Δημοσθένης ὁ Ἀθηναῖος, ὁ μέγιστος τῶν ῥητόρων ὄλων τῶν αἰώνων.

Γενόμενος οὗτος ἀρχηγὸς τῆς φιλοπάτριδος ἐκείνης μερίδος, ἣτις ἔτεινε πρὸς διατήρησιν τῆς δημοκρατικῆς ἐλευθερίας διεξήγαγε καὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος του καὶ ὑπὲρ ὅλης τῆς Ἑλλάδος γιγάντειον ἀγῶνα κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ καὶ πολυμήχανου βασιλέως τῶν Μακεδόνων. Ἐγίνωσκεν ὁ Δημοσθένης τὴν διαφορὰν τῶν συγχρόνων του Ἀθηναίων καὶ ἔβλεπε τὴν μεγάλην παρακμὴν, ἐν ἣ διετέλει ἅπασα ἡ Ἑλλάς· ἀλλ' ἡ μεγάλη του ψυχὴ δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῆ τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ παραχωρήσῃ ἀνάδρως τὴν ἡγεμονίαν ἢ πατρίς του ἐκείνη, ἣτις ἄλλοτε ποτε ἐκυριαρχεῖ τοῦ ἡμίσεος ἑλληνικοῦ κόσμου. Πεποιθὼς λοιπὸν εἰς τὰς μεγάλας ἐαυτοῦ ψυχικὰς δυνάμεις, προσεπάθει ν' ἀνυψώσῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὅποιον εὐρίσκετο καὶ αὐτός, καὶ νὰ πείσῃ αὐτοὺς ὅπως ἀσπασθῶσι τὸ πολιτικὸν του πρόγραμμα καὶ ἐπιδιώ-

ξῶσι τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ. Ἦτο δὲ τὸ πρόγραμμα τοῦ Δημοσθένους ἡ ἀνάληψις τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος παρὰ τῶν Ἀθηῶν καὶ ἡ περὶ αὐτάς σύνταξις τῶν πόλεων. Ἄλλ' ὁ κατὰ τοῦ Φιλίππου ἀγὼν αὐτοῦ δὲν ἐτελεσφόρησεν. Οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς στιγμὴν μόνον κατελαμβάνοντο ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ ἐκ τῶν λόγων τοῦ μεγάλου ῥήτορος, ὕστερον δὲ οὐδὲν γενναῖον ἢ σπουδαῖον ἐπραττον· ἦσαν πάντες φίλοι τῶν ἀπολαύσεων καὶ πάντες ἀπέφευγον τοὺς κόπους τοῦ πολέμου· αἱ κατώτεραι τάξεις ἤρνοῦντο νὰ ἐστρατεύσῃσι καὶ οἱ πλούσιοι ἤρνοῦντο νὰ δώσῃσι χρήματα πρὸς μίσθωσιν μισθοφόρων, οἵτινες ἄλλως δὲν ἦσαν καὶ ἄξιοι ἐμπιστοσύνης. Πλὴν δὲ τούτου ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις μακεδονικὴ φατρία λίαν ἰσχυρά, τῆς προϊστάμεντο οἱ μισθωτοὶ τοῦ Φιλίππου Αἰσχίνης, Φιλοκράτης καὶ Δημάδης, προσπαθοῦντες παντὶ τρόπῳ νὰ ματαιώσωσι πᾶν μέτρον, τὸ ὁποῖον τυχόν ἐλαμβάνετο κατὰ τοῦ Φιλίππου.

§ 97. Φωκικὸς ἢ δεῦτερος ἱερὸς πόλεμος (*)
(355-346 π.Χ.).

— Ἀλωδὶς Μεθώνης καὶ Ὀλύνθου καὶ ἄλλαι
κατακτήσεις τοῦ Φιλίππου.

Ὁ φωκικὸς πόλεμος παρέσχεν εἰς τὸν Φίλιππον τὴν ποθουμένην εὐκαιρίαν νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος. Προεκλήθη δὲ ὁ φωκικὸς πόλεμος ἐκ τῆς ἐξῆς αἰτίας. Τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον καθ' ὑποκίνησιν τῶν Θεβαίων καταδίκασεν εἰς πρόστιμον πολλῶν ταλάντων τοὺς Φωκεῖς, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐσφετερίσθησαν μέρος τῆς Κιρραίας, ἱερᾶς γῆς τοῦ δελφικοῦ μαντείου. Οἱ Φωκεῖς, μὴ δυνάμενοι νὰ πληρώσωσι τὸ ὑπέρογκον πρόστιμον, ἀπεφάσισαν ν' ἀμυνθῶσι διὰ τῶν ὀπλων, διότι τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον ἠπείλει ν' ἀφαιρέσῃ τὴν χώραν αὐτῶν καὶ

* Ὁ πρῶτος ἱερὸς πόλεμος ἐγένετο τῷ 600 π.Χ. ὁπότε ἐνικήθησαν οἱ Κρισσαῖοι καὶ ἡ χώρα αὐτῶν καθωσιώθη εἰς τὸν Ἀπόλλωνα.

νὰ τὴν καθοσίωσιν εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς νόον. Ἐκλέξαντες λοιπὸν στρατηγὸν τὸν Φιλόμηλον καὶ ἐφορμήσαντες ἐκυρίευσαν τὸ ἱερὸν τῶν Δελφῶν καὶ ἐξέκοψαν ἐκ τῶν στηλῶν τὸ περὶ καταδίκης αὐτῶν ψήφισμα.

Τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον συνελθὼν ἐκ δευτέρου ἐψήφισε πόλεμον κατὰ τῶν ἱεροσύλων Θηβαίων (355 π. Χ.). Οἱ Θηβαῖοι, οἱ Λοκροὶ καὶ οἱ Θεσσαλοὶ ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τοῦ μαντείου, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, οἱ Σπαρτιᾶται καὶ ἄλλοι Πελοποννήσιοι ὑπὲρ τῶν Φωκίων. Τότε ὁ Φιλόμηλος ἤρπασε τοὺς θησαυροὺς τοῦ μαντείου καὶ δι' αὐτῶν συνεκρότησε στρατὸν ἐκ δέκα χιλιάδων μισθοφόρων. Ὁ πόλεμος οὗτος διήρκεσε δέκα ἔτη καὶ ἐπολεμήθη ἐκατέρωθεν μετὰ μεγάλης σκληρότητος. Καὶ κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἔτος ὑπερίσχυσαν οἱ Φωκεῖς. Ἀλλὰ τὸ δεύτερον ἔτος ἐνίκηθησαν, ὁ δὲ στρατηγὸς Φιλόμηλος, ἵνα μὴ πέσῃ ζῶν εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν, κατεκρημνίσθη ἐκ τινος ὑψηλοῦ βράχου καὶ ἐφονεύθη. Ἀντὶ τοῦ Φιλομήλου ἐξελέχθη στρατηγὸς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ὀνόμαρχος, ὅστις ἔθηκε χεῖρα καὶ ἐπὶ τῶν διαφόρων ἀναθημάτων τοῦ μαντείου.

Καθ' ὃν χρόνον ἐπολεμεῖτο μετ' ἀγριότητος πολλῆς ὁ φωκικὸς πόλεμος, ὁ Φίλιππος κατεγίνετο ὑποτάσσειν ἑλληνικὰς πόλεις καὶ ἐπεκτείνων τὰ ὅρια τοῦ κράτους του πρὸς ἀνατολάς. Τότε ἐκυρίευσεν καὶ τὴν πλησίον τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου Μεθώνην, καὶ κατηδάφισεν αὐτήν.

Οἱ ἐν Θεσσαλίᾳ (Λαρίσῃ) Ἀλευάδαι, πιεζόμενοι ὑπὸ τοῦ τυράννου τῶν Φερῶν Λυκόφρονος, προσεκάλεσαν εἰς βοήθειαν τὸν Φίλιππον. Ἀλλὰ καὶ ὁ Λυκόφρων ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τοῦ Ὀνομάρχου, στρατηγοῦ τῶν Φωκίων. Ὁ Ὀνόμαρχος εἰσβαλὼν εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἐνίκησε δις τὸν Φίλιππον· ἀλλ' ἔπειτα νικηθεὶς ἐφονεύθη (352 π. Χ.). Τότε ὁ Φίλιππος ἐκυρίευσεν τὰς Παγασὰς καὶ τὴν Μαγνησίαν· εἰς δὲ τὰς Φεράς, ἀφοῦ ἐξεδιώχθησαν οἱ τύραννοι, ἀπέδωκε τὴν αὐτονομίαν. Τοιοῦτοτρόπως βαθμηδὸν κατέστη κύριος τῆς Θεσσαλίας. Θελήσας δὲ τότε νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ κατὰ τῶν Φωκίων ἔσπευσε νὰ καταλάβῃ τὰς Θερμοπύλας. Ἀλλ'

οὐκ Ἀθηναῖοι προκατέλαβον τὸ στενὸν καὶ οὕτως ἐματαίωσαν τοὺς σκοποὺς τοῦ Φιλίππου, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Μακεδονίαν.

Ὁ Φίλιππος μετὰ μικρὰν ἀνάπαυσιν ἐπανάλαβε τὰς ἐκστρατείας του. Καὶ πρῶτον εἰσέβηλεν εἰς τὴν Θράκην καὶ ὑπέταξε πολλὰς πόλεις αὐτῆς· ἔπειτα ἐστράφη κατὰ τῆς Χαλκιδικῆς, ἧς ὑπέταξεν ὡσαύτως πολλὰς πόλεις. Ἄλλ' ἵνα γείνη κύριος ὅλης τῆς Χαλκιδικῆς, ἔπρεπε νὰ ὑποτάξῃ τὴν μεγίστην τῶν ἐν αὐτῇ πόλεων καὶ ἰσχυροτάτην Ὀλυθον. Ὄθεν τῷ 350 π. Χ. προσέβαλε καὶ ἐπολιορκήσεν αὐτήν. Ὁ Δημοσθένης διὰ τῶν φλογερῶν αὐτοῦ Ὀλυθιακῶν λόγων προσεπάθησε ν' ἀναφλέξῃ τὴν φιλοπατρίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐπέτυχε νὰ πέμψωσιν οὗτοι στρατὸν καὶ πλοῖα ὑπὸ τὸν Χαρητα καὶ Χαρίδημον. Ἀλλὰ μάτην, διότι οἱ ἄρχοντες τῆς Ὀλύθου δεκασθέντες παρέδωκαν αὐτὴν εἰς τὸν Φίλιππον (348 π. Χ.).

Τὸν Ὀνομάρχον διεδέχθη ἐν τῇ στρατηγίᾳ ὁ ἀδελφός του Φάυλλος καὶ τοῦτον ἀποθανόντα ὁ υἱὸς τοῦ Ὀνομάρχου Φάλαικος. Οἱ Θηβαῖοι, ἀποκαμόντες ἐκ τοῦ πολέμου, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Φιλίππου. Οὗτος δὲ ἀσμένως ἐδέχθη τὴν πρότασιν. Ἄλλ' ἵνα ἐμποδίσῃ πᾶσαν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Φωκεῖς καὶ πᾶν ἐν γένει κώλυμα παρ' αὐτῶν, προέτεινε εἰρήνην πρὸς αὐτούς. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπατηθέντες ἔπεμψαν εἰς Μακεδονίαν δέκα πρέσβεις, ἐν οἷς ἦσαν καὶ ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Αἰσχίνης.

Ὁ Φίλιππος διαφθείρας διὰ χρημάτων πάντας τοὺς πρέσβεις πλὴν τοῦ Δημοσθένους, παρέτεινε σκοπίμως τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις καὶ τέλος συνωμολόγησεν αὐτήν. Ἄλλ' ὅτε οἱ πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων ἐπανήρχοντο εἰς τὰ ἴδια, ὁ Φίλιππος ἐξεκίνησε μετὰ τοῦ στρατοῦ του· μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας διαβαίνει τὰς Θερμοπύλας καὶ εἰσβάλλει εἰς τὴν χώραν τῶν Φωκίων ἐν ἔτει 346 π. Χ. Ὁ στρατηγὸς τῶν Φωκίων Φάλαικος δεκασθεὶς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἀνεχώρησε μετὰ οὐκ ὀλίγων χιλιάδων μισθοφόρων εἰς Πελοπόννησον, ὁ δὲ Φίλιππος καταλαβὼν ἀμαχητὶ τὴν χώραν

τῶν Φωκίων συνεκάλεσεν ἀμέσως τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, τοῦτο δ' ἐξέδωκε τὰς ἐξῆς ἀποφάσεις· α') αἱ πόλεις τῆς Φωκίδος νὰ κατασκαφῶσι καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς νὰ κατοικήσωσιν εἰς κώμας, ἐκάστη δὲ αὐτῶν νὰ μὴ ἔχη πλείονας τῶν πεντήκοντα οἰκιῶν· β') ν' ἀποκλεισθῶσιν οἱ Φωκεῖς ἐκ τοῦ συνεδρίου, αἱ δὲ δύο ψῆφοι νὰ δοθῶσιν εἰς τὸν Φίλιππον καὶ εἰς τοὺς διαδόχους αὐτοῦ, νὰ δοθῇ δὲ εἰς αὐτὸν καὶ ἡ προεδρία τῶν Πυθικῶν ἀγώνων.

Τοιοῦτον τέλος ἔλαβεν ὁ φωκιῶδες πόλεμος, ὅστις ἀπέβη ὀλεθριώτατος εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ παρεσκεύασεν εἰς τὸν Φίλιππον τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ Ἀθηναῖοι, μαθόντες τὴν συμφορὰν τῶν φίλων Φωκίων, κατεπλάγησαν, ἀλλὰ τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενοι ἐτήρησαν τὴν συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην. Μετὰ ταῦτα ὁ Φίλιππος ἤσυχλῆθη κτιζὼν ἐν Θράκῃ πόλεις, ἐν αἷς κατόκισε πολλοὺς Φωκεῖς καὶ ἄλλους Ἕλληνας. Κατόπιν ἤσυχλῆθη εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς Θεσσαλίας, ἀναθέσας πᾶσαν ἐξουσίαν ἐν αὐτῇ εἰς χεῖρας φίλων του. Ἐπειτα ἀνεμίχθη εἰς τὰ πράγματα τῆς Εὐβοίας καὶ ἐπαγίωσεν ἐν τῇ νήσῳ τὴν ἐπιρροήν του ἐγκαθιδρύσας τυράννους φίλους του ἐν Ἐρετρίᾳ καὶ ἐν Ὀρεῶ. Τέλος ἐπῆλθε κατὰ τῶν ἐν Προποντίδι ἑλληνικῶν πόλεων καὶ κατέλαβε τὴν Σηλυβρίαν, ἐπολιόρχησε δὲ ἀνεπιτυχῶς τὴν Πέρινθον καὶ ἔπειτα τὸ Βυζάντιον. Ἄλλ' ὁ περίφημος στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Φωκίων βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως ἠνάγκασε τὸν Φίλιππον νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ ν' ἀπέλθῃ.

§ 98. Ὁ πρὸς τοὺς Ἀμφισσέεις πόλεμος τοῦ Φιλίππου.—Ἡ ἐν Χαιρωνεῖα μάχη (338 π. Χ.).

Νέα πάλιν ἐδόθη ἀφορμὴ εἰς τὸν Φίλιππον, ἵνα ἐπέμβῃ εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, ἀφορμὴ πολὺ καταλληλοτέρα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων του. Ὁ φιλιππιζὼν ῥήτωρ Αἰσχίνης, πεμφθεὶς τῷ 339 π. Χ. ὡς πυλαγόρας ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸ Ἀμφι-

κτυονικὸν συνέδριον, κατηγορήσεν ἐν αὐτῷ τοὺς Λοκροὺς τῆς Ἀμφίσσης ὅτι ἐκαλλιέργησαν γῆν ἱερὰν τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου· τὸ δὲ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον κατεδίκασεν αὐτοὺς εἰς πρόστιμον. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀμφισσεῖς ἤρουντο νὰ πληρώσωσι τὸ πρόστιμον, οἱ Ἀμφικτύονες ἀνέθηκαν εἰς τὸν Φίλιππον, ὡς προϊστάμενον τοῦ συνεδρίου, νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἱεροσύλους. Ὁ Φίλιππος εἰσέβαλεν ἀμέσως μετὰ τριάκοντα χιλιάδων πεζῶν καὶ δύο χιλιάδων ἵππων· καὶ μέρος μὲν τοῦ στρατοῦ του ἐβάδισε κατὰ τῆς Ἀμφίσσης, τὴν ὁποίαν ἐκυρίευσε καὶ κατέστρεψεν, αὐτὸς δὲ μετὰ τῆς κυρίας δυνάμεως κατέλαβεν αἰφνιδίως τὴν Ἐλάτειαν.

Μόλις ἐγνώσθη ὅτι ὁ Φίλιππος κατέλαβε τὴν Ἐλάτειαν, πόλιν ὄχυράν κειμένην ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἀπὸ Θερμοπυλῶν εἰς Θήβας, τρόμος μέγας κατέλαβε τοὺς Ἕλληνας. Ἦδη ἀπεκαλύφθησαν τὰ κατακτητικὰ σχέδια τοῦ Φιλίππου. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐσπευσμένως συνῆλθον εἰς ἐκκλησίαν. Ὁ κῆρυξ πολλὰκις ἐπανελάβε τὸ «Τίς ἀγορεύειν βούλεται;». Ἄλλ' οὐδεὶς τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ρητόρων ἐτόλμησε ν' ἀναβῆ εἰς τὸ βῆμα καὶ νὰ ὁμιλήσῃ. Ὑσαύτη ἦτο ἡ κατάπληξις καὶ ὁ φόβος. Μόνος ὁ εὐγενὴς ῥήτωρ Δημοσθένης, ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὸ μέγεθος ἐπικειμένου κινδύνου καὶ ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμὸν ἐκείνον, μὲ τὸν ὁποῖον πάντοτε ἤλεγχε τοὺς δολίους σκοποὺς τοῦ Φιλίππου, ἀνῆλθεν εἰς τὸ βῆμα καὶ διὰ λόγου μεστοῦ φιλοπατρίας ἐνεθάρρυνε τοὺς καταπεπληγμένους Ἀθηναίους καὶ συνεβούλευσεν αὐτοὺς νὰ πέμψωσιν ἀμέσως πρέσβεις εἰς Θήβας, ἵνα προτείνωσι συμμαχίαν καὶ ἀναλάβωσιν ἀπὸ κοινοῦ τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔπεμψαν αὐτὸν τὸν Δημοσθένη. Οὗτος ἐλθὼν αὐθημερὸν εἰς Θήβας εὗρεν ἐκεῖ πρέσβην τοῦ Φιλίππου τὸν Πύθωνα, ἄνδρα δεινὸν περὶ τὸ λέγειν. Ἀλλὰ διὰ τῆς πυρίνης εὐγλωττίας του ὁ Δημοσθένης ἀναρριπίσας τὴν φιλοτιμίαν τῶν Θηβαίων καὶ ἐμπνεύσας εἰς αὐτοὺς ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔπεισεν, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ ἀναλάβωσι τὸν ὑπὲρ τῶν ὄλων ἀγῶνα.

Ἀμέσως λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν Στρατοκλῆ, τὸν Χάρητα

καὶ τὸν Λυσικλέα, ἐνωθέντες μετὰ τῶν Θηβαίων, οἵτινες ἐστρατηγοῦντο ὑπὸ τοῦ Θεαγένους, καὶ ἀποτελέσαντες μετὰ τῶν ἄλλων συμμάχων στρατὸν περὶ τὰς τεσσαράκοντα χιλιάδας, ἐπῆλθον κατὰ τοῦ Φιλίππου· ἐλθόντες δ' ἐστρατοπέδευσαν ἐν Χαιρωνείᾳ τῆς Βοιωτίας. Ὁ Φίλιππος ἄγων τριάκοντα χιλιάδας πεζῶν καὶ δύο χιλιάδας ἵππέων ἦλθε καὶ παρετάχθη ἀπέναντι αὐτῶν.

Ἐκεῖ ἐν Χαιρωνείᾳ τῷ 338 π. Χ. συνεκροτήθη κρίσιμος μάχη. Ἐκατέρωθεν ἐπολέμησαν μετ' ἀξιοθαυμάστου γενναιότητος. Οἱ κατέχοντες τὸ ἀριστερὸν κέρας Ἀθηναῖοι ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τοὺς ἀπέναντι παρατεταγμένους Μακεδόνας καὶ κατεδίωξαν αὐτοὺς ἀτάκτως. Ἄλλ' ὁ δεκαοκταετής υἱὸς τοῦ Φιλίππου Ἀλέξανδρος, ὅστις ἠγεῖτο τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τῶν Μακεδόνων, μετὰ τσαυτῆς ὁρμῆς ἐπετέθη κατὰ τῶν Θηβαίων, κατεχόντων τὸ δεξιὸν κέρας τῶν Ἑλλήνων, ὅστε ὁ ἱερὸς λόχος, ὅστις κατὰ τὴν πρῶτην ἔφοδον ἔμεινεν ἀκλόνητος καὶ ἀδιάσπαστος ἐπαξίως τῆς παλαιᾶς φήμης του, ὀλίγον κατ' ὀλίγον διεσπάσθη. Οἱ ἀποτελοῦντες αὐτόν, ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ δόξης, ἔπεσον πάντες ὁ εἰς πλησίον τοῦ ἄλλου, χωρὶς κανεὶς νὰ στρέψῃ τὰ νῶτα. Ἄλλ' οἱ νικῶντες Ἀθηναῖοι, ἀντὶ νὰ προσβάλωσιν ἐκ τοῦ πλαγίου τὴν ἐν τῷ κέντρῳ φάλαγγα τῶν Μακεδόνων καὶ νὰ διαλύσωσι τὸν φοβερὸν ἐκείνων ὄγκον, ἐνεκα τῆς ἀπειρίας τῶν στρατηγῶν τῶν κατεδίωξαν ἀφρόνως καὶ ἀτάκτως τοὺς φεύγοντας.

Ὁ Φίλιππος παρατηρήσας τὸ ὀλέθριον τοῦτο λάθος τῶν Ἀθηναίων διὰ τινος ἐλιγμοῦ αἰφνιδίου ἐπιπεσῶν κατὰ τῶν νώτων αὐτῶν συνεπλήρωσε τὴν ἥτταν τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἡ σφαγὴ ὑπῆρξεν ἀνηλεής· χίλιοι Ἀθηναῖοι ἔπεσον νεκροί, διςχίλιοι δὲ ἠχμαλωτίσθησαν. Ἐκ τῶν Θηβαίων ἐφρονεύθησαν πολὺ περισσότεροι. Βραδύτερον εἰς τὸ μέρος, ὅπου ἔπεσεν ὁ ἱερὸς λόχος τῶν Θηβαίων, ἐστήθη μαρμάρινος λέων ὡς μνημεῖον τῆς ἀνδρείας τῶν προμάχων ἐκείνων τῆς ἐλευθερίας.

Μετὰ τὴν νίκην ὁ Φίλιππος εἰδείχθη λιαν ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἀπολύσας τοὺς αἰχμαλώτους αὐτῶν ἄνευ λύτρων. Τοῦ-

ναντίον δὲ πρὸς τοὺς Θηβαίους ἐδείχθη σκληρός. Ἐκ τῶν αἰχμαλώτων ἄλλους μὲν ἐφόνευσεν, ἄλλους δ' ἐξηνδραπόδισεν, ἐν δὲ τῇ Καθμείᾳ ἐγκατέστησε φρουρὰν μακεδονικὴν.

Διὰ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ νίκης ὁ Φίλιππος κατέστη κύριος ὅλης τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ προσηνέχθη ἐπιεικῶς πρὸς τοὺς ἄλλους Ἑλληνας, διότι ὁ σκοπὸς του δὲν ἦτο νὰ καταστρέψῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ νὰ ἐνώσῃ πάσας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν του καὶ νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Περσῶν. Ὅθεν συνεκάλεσεν ἐν Κορίνθῳ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον, ὑπ' αὐτοῦ δὲ ἀνεκηρύχθη ἀρχιστράτηγος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν. Ἐν τῷ συνεδρίῳ ἐκεῖνῳ ἀντεπροσωπεύοντο πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις πλὴν τῆς Σπάρτης, ἥτις κατ' οὐδένα τρόπον ἤθελε ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Φιλίππου ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Φίλιππος ἐπανελθὼν εἰς Μακεδονίαν ἤρχισε νὰ παρασκευάζεται διὰ τὴν μεγάλην κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείαν. Ἄλλ' αἴφνης ἐδολοφονήθη ὑπὸ τινος τῶν σωματοφυλάκων του ὀνόματι Παυσανίου, ἐκδικουμένου προσωπικὴν ὕβριν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ (336—323 Π. Χ.)

§ 99. Παιδικὴ ἡλικία καὶ ἀγωγή τοῦ Ἀλεξάνδρου. — Καταστροφὴ τῶν Θηβῶν.

Φίλιππον τὸν Β' διεδέχθη ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ θρόνου ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος εἰκοσαετῆς τὴν ἡλικίαν.

Ὁ Ἀλέξανδρος ὑπῆρξεν ὁ μέγιστος τῶν στρατηγῶν καὶ διοικητῶρων καὶ τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου. Ἡ φύσις ἐπερὶκρυσεν αὐτὸν ἀφθόνως μὲ τὰ λαμπρότατα πνευματικὰ καὶ ψυχικὰ προτερήματα. Τὰ προτερήματα δὲ ταῦτα ἐκαλλιέργησε καὶ ἀνέπτυξε θαυμασίως ὁ μέγας αὐτοῦ διδάσκαλος Ἀριστοτέλης ὁ

φιλόσοφος ἐκ Σταγείρων τῆς Μακεδονίας. Ὁ Ἀριστοτέλης προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἀνέλαβε τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ δεκατριετοῦς Ἀλεξάνδρου. Διαμείνας δ' ἐπὶ πολὺ ἐν τῇ μακεδονικῇ αὐτῇ διέπλασε καὶ διεμόρφωσε τὸ ἦθος τοῦ μαθητοῦ του ἑλληνοπρεπέστατον καὶ μεγαλόφρον καὶ ἐνέπνευσε ἐἰς αὐτὸν εὐγενῆ ἔρωτα πρὸς τὰς μεγάλας πράξεις. Τόσῃν δὲ ἀγάπῃν καὶ τόσον σέβας ἤσθάνετο ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὸν διδάσκαλόν του, ὥστ' ἔλεγεν «Εἰς μὲν τὸν πατέρα μου ὀφείλω τὸ ζῆν, εἰς δὲ τὸν διδάσκαλόν μου τὸ εὖ ζῆν».

Ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ἐδεικνύετο ἡ ὑπέροχος φύσις τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἡρώτησάν ποτε αὐτὸν ἂν ἤθελε ν' ἀγωνισθῆ εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας. «Ναί, ἀπεκρίθη, ἐὰν ἔχω βρασιεῖς ἀνταγωνιστάς». Ὁσάκις ἤρχετο ἀγγελία τις ὅτι ὁ πατήρ του ἐκυρίευσεν πόλιν τινὰ ἢ ἐνίκησε μάχην, ἐνῶ οἱ φίλοι του συνέχαιρον αὐτόν, ὁ Ἀλέξανδρος περίλυπος ἔλεγεν «Ὁ πατήρ μου ἔχει σκοπὸν νὰ κατορθώσῃ τὰ πάντα καὶ νὰ μὴ ἀφήσῃ καὶ εἰς ἐμὲ νὰ πράξω μέγα τι καὶ λαμπρὸν ἔργον». Νεώτατος ὢν ὑπεδέχθη ποτέ, ἀπόντος τοῦ πατρὸς του, πρέσβεις τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας καὶ ἐξέπληξεν αὐτοὺς διὰ τὴν ἐμβριθεῖαν τῶν ἐρωτήσεών του.

Ὁ Ἀλέξανδρος, μειράκιον ὢν δεκατεσσάρων ἐτῶν, παρέσχε λαμπρὸν δεῖγμα τῆς ἐκτάκτου τόλμης του καὶ ἀφοβίας δαμάσας τὸν ἄγριον θεσσαλικὸν ἵππον Βουκεφάλαν, τὸν ὁποῖον οὔτε ὁ Φίλιππος οὔτε ἄλλος τις τῶν ὑπασπιστῶν του ἠδυνήθη νὰ ἱππεύσῃ καὶ ὅστις εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα πολέμους ἐχρησίμευσεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ὡς μάχιμος ἵππος. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Φίλιππος δακρύων ἐκ τῆς χαρᾶς ἐνηγκαλίσθη τὸν υἱόν, καὶ ἀσπαζόμενος αὐτὸν τῷ εἶπε· «Ζήτει, υἱέ μου, ἄλλο βασίλειον μεγαλιότερον, διότι ἡ Μακεδονία δὲν σὲ χωρεῖ». Δεκαοκταετῆς δὲ τὴν ἡλικίαν διηθύθυεν ἐν Χαιρωνείᾳ, ὡς εἶδομεν, τὸ ἀριστερὸν κέρασ τῶν Μακεδόνων καὶ κατέκοψε τὸν ἱερὸν λόχον, συντελέσας κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην νίκην.

Ἀναβὰς εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀλέξανδρος εὐρέθη περιεστοιχισμένος

ὑπὸ διαφορῶν κινδύνων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν. Καὶ πρῶτον μὲν κατέστησεν ἐκποδῶν πάντας ἐκείνους, οἵτινες ἠθέλησαν ν' ἀμφισβητήσωσιν αὐτῷ τὸν θρόνον. Ἐπειτα μαθὼν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἠτοιμάζοντο νὰ ἐπαναστατήσωσι, περιφρονοῦντες αὐτὸν διὰ τὴν νεότητά του, εἰσέβαλεν ἀμέσως μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ προχωρήσας ἐστρατοπέδευσε πλησίον τῆς Καδμείας.

Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη ἐμφάνισις τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξέπληξε τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἄνευ ἀντιστάσεως ὑπέκυψαν εἰς αὐτόν. Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀλέξανδρος ἦλθεν εἰς τὸν Ἴσθμὸν τῆς Κορίνθου καὶ συνεκάλεσεν ἐκεῖ κοινὴν τῶν Ἑλλήνων σύνοδον, ἣτις ἀνεκήρυξεν αὐτὸν ἀρχιστράτηγον τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν. Μόνον οἱ Σπαρτιάται καὶ πάλιν δὲν ἔπεμψαν ἀντιπροσώπους εἰς τὴν σύνοδον ταύτην. Ὁ Ἀλέξανδρος ἠδύνατο εὐκόλως νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ νὰ ὑποκύψωσιν, ἀλλὰ δὲν ἠθέλησε νὰ μεταχειρισθῆ βίαν.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπιστρέψας εἰς τὴν Μακεδониάν, πρὶν ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Περσῶν, ἠθέλησε νὰ ὑποτάξῃ τοὺς λαοὺς, οἵτινες κατέκουν περὶ τῆς Μακεδονίας, Τριβαλλοὺς, Παίονας καὶ ἄλλους, καὶ οὕτως ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀρχὴν του. Ἄλλ' ἐνῶ ἐπολέμει κατὰ τῶν Γετῶν πέραν τοῦ Δουνάβειας, τοὺς ὁποίους καὶ ὑπέταξε, διεδόθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ ψευδὴς φήμη ὅτι ἐφονεύθη. Οἱ Ἕλληνες ἀμέσως ἐζήτησαν ν' ἀνακτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν των· πρῶτοι δὲ οἱ Θηβαῖοι λαβόντες τὰ ὄπλα κατέκυψαν μέρος τῆς μακεδονικῆς φρουρᾶς.

Ὁ Ἀλέξανδρος μαθὼν τὴν ἐπανάστασιν τῶν Θηβαίων φθάνει ὡς ἀστραπὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ στρατοπεδεύει ἔξωθεν τῶν Θηβῶν. Προσκαλεῖ τοὺς Θηβαίους νὰ καταθέσωσι τὰ ὄπλα, ὑποσχόμενος ἀμνηστίαν· ἀλλ' οὗτοι ἀρνοῦνται. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος ὀργισθεὶς διατάσσει ἔφοδον. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε φοβερός. Οἱ Θηβαῖοι ἐπολέμησαν μετ' ἀνδρείας καὶ ἐνθουσιασμοῦ ὄντως ἑλληνικοῦ, ἀλλ' ὑπέκυψαν εἰς τὴν ὀρμὴν τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ καὶ εἰς τὴν ἀκατάσχετον τόλμην τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἡ πόλις ἐκυριεύθη (335 π. Χ.) καὶ κατεσκάφη, πλὴν τῆς Καδμείας καὶ τῶν νεῶν καὶ

τῆς οἰκίας τοῦ ποιητοῦ Πινδάρου. Ἐξ χιλιάδες Θηβαίων ἐφνεύθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ, περὶ τὰς τριάκοντα χιλιάδας, ἤχμαλωτίσθησαν καὶ ἐξηνδραποδίσθησαν.

Τὴν μεγάλην ταύτην σκληρότητα ἐδειξεν ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τοὺς Θηβαίους, θέλων νὰ καταπλήξῃ καὶ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας καὶ νὰ καταστήσῃ ἀδύνατον εἰς τὸ μέλλον πᾶν ἐπαναστατικὸν κίνημα αὐτῶν. Καὶ ἀληθῶς τοσοῦτον ἐτρόμαξαν οἱ ἄλλοι Ἕλληνες καὶ μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι, ὥστε οἱ τελευταῖοι ἔσπευσαν διὰ πρεσβείας νὰ ὁμολογήσωσιν ὑπακοὴν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον.

§ 100. Ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου κατὰ τῆς Ἀσίας. — Ἡ ἐπὶ τῷ Γρανικῷ ποταμῷ μάχη (334 π. X.)

Ἐπιστρέψας ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Μακεδονίαν παρεσκευάσθη, καὶ τὸ ἔαρ τοῦ 334 π. X., ἀφίσας ἐν Μακεδονίᾳ ἐπίτροπον τὸν Ἀντίπατρον, ἐξεστράτευσε μετὰ τριάκοντα χιλιάδων πεζῶν καὶ τεσσάρων χιλιάδων πεντακοσίων ἵππέων ἐναντίον τῆς Ἀσίας, διανοούμενος νὰ κατακτήσῃ αὐτὴν ὅλην. Εἶχε δὲ μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς περιφήμους στρατηγούς Παρμενίωνα, Περδίκκην, Φιλώταν, Κράτερων, Κλεῖτον καὶ ἄλλους.

Διαβάς τὸν Ἑλλήσποντον ὁ Ἀλέξανδρος ἦλθε κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Τροίαν καὶ ἐτέλεσεν ἀγῶνας περὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀχιλλέως, τὸν ὁποῖον ἐκ πάντων τῶν ἡρώων κατ' ἐξοχὴν ἐθαύμαζεν. Ἐμακάριζε δὲ αὐτόν, διότι καὶ ζῶν εἶχε πιστότατον φίλον τὸν Πάτροκλον καὶ ἀποθανὼν ἔσχε μέγαν κήρυκα τῆς ἀνδρείας του τὸν Ὀμηρον.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Δαρεῖος μαθὼν τὴν κατὰ τῆς Ἀσίας ἐκστρατείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου διέταξε τοὺς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ σατράπας καὶ στρατηγούς νὰ προελάσωσι πρὸς τὴν ἀκτὴν καὶ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν τῶν Μακεδόνων.

Εἴκοσι χιλιάδες Πέρσαι καὶ εἴκοσι χιλιάδες Ἕλληνες μισθοφόροι παρετάχθησαν ἐπὶ τῷ Γρανικῷ ποταμῷ, ἀναμένοντες τὸν

Ἀλέξανδρον. Εἷς δὲ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἦτο καὶ ὁ Ἕλληρ Μέμων ὁ Ῥόδιος, ὁ ἐμπειρότατος ὄλων. Ὁ Ἀλέξανδρος, μαθὼν ὅτι οἱ Πέρσαι τὸν ἀνέμενον παρὰ τὸν Γρανικὸν ποταμὸν, ἀμέσως διητυθύνθη κατ' αὐτῶν. Ὁ ἔμπειρος στρατηγὸς Παρμενίων συνεβούλευσεν αὐτὸν νὰ μὴ διαβῆ αὐθημερὸν τὸν ποταμὸν, διότι ὁ στρατὸς του ἦτο καταπεπονημένος ἐκ τῆς μακρᾶς πορείας, τὰ δὲ ἀπέναντι τοῦ ποταμοῦ παρατεταγμένα ἐχθρικὰ στρατεύματα ἦσαν ἀκμαῖα πρὸς μάχην. (Ἄρρ Α' 13). Ἄλλ' ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἤκουσε τὴν συμβουλὴν ταύτην, καὶ ἔδωκε τὸ σημεῖον τῆς διαβάσεως. Πρῶτη ἐρρίφθη εἰς τὸν ποταμὸν ἡ ἴλη τῶν ἑταίρων (βαρὺ ἵππικόν). Μετ' αὐτὴν δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἔφιππος ἐπὶ τοῦ Βουκεφάλα ἄγων τὸ δεξιὸν κέρασ, καὶ συγχρόνως ὁ Παρμενίων μετὰ τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος. Οἱ Πέρσαι ἀφ' ὑψηλοῦ ἤρχισαν ν' ἀκοντίζουσι τοὺς Μακεδόνας, οἵτινες κατ' ἀρχᾶς ἕνεκα τοῦ ὀλισθηροῦ πηλοῦ ἐκωλύοντο καὶ ἐκακοπάθουν. Τέλος ἐξῆλθον ἐκ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐπέπεσον ἀκράτῃτοι. Ὁ Ἀλέξανδρος ὡς λέων μάχεται μεταξύ τῶν προμάχων, ἀλλὰ παρ' ὀλίγον νὰ φονευθῆ. Ὁ σατράπης τῆς Ἰωνίας Σπιθριδάτης ὑψώσε τὴν χειρὰ του, ἵνα καταφέρῃ διὰ τοῦ ξίφους κτύπημα κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκ τῶν ὀπισθεν. Ἄλλ' εὐτυχῶς ὁ Μακεδὼν στρατηγὸς Κλεῖτος προλαβὼν ἀπέκοψε τὴν χεῖρα τοῦ Πέρσου καὶ οὕτως ἐσώθη ὁ Ἀλέξανδρος. Τέλος μετὰ φονικώτατον ἀγῶνα οἱ Πέρσαι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Δύο χιλιάδες πεντακόσιοι ἵππεῖς Πέρσαι ἐφονεύθησαν καὶ πολλοὶ ἀρχηγοὶ αὐτῶν.

Ἄλλ' οἱ Πέρσαι διέπραξαν ὀλέθριον σφάλμα μὴ χρησιμοποίησαντες τὸ ἐξ εἰκοσι χιλιάδων ἀνδρῶν ἀριστον πεζικόν των. Κατέδικασαν αὐτὸ εἰς ἀδράνειαν καὶ διεξήγαγον τὸν ἀγῶνα μόνον διὰ τοῦ ἵππικοῦ. Ὅτε δ' ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, ὁ Ἀλέξανδρος περικυκλώσας τὸ πεζικόν τῶν ἐχθρῶν κατέστρεψεν αὐτὸ ἐξ ὀλοκλήρου.

Ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν νίκην ἐφρόντισε περὶ τῶν τραυματιῶν. Τὴν ἐπιούσαν ἔθαψε μετὰ πομπῆς τοὺς πεσόντας, καθὼς καὶ τοὺς φονευθέντας ἡγεμόνας τῶν Περσῶν. Ἀποδίδων δὲ μέρος

τοῦ θριάμβου του εἰς τοὺς Ἕλληνας ἔπεμψε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους τριακοσίας ἀσπίδας, ἵν' ἀναρτηθῶσιν εἰς τὸν Παρθενῶνα μετὰ τῆς ἐξῆς ἐπιγραφῆς: « Ἀλέξανδρος καὶ οἱ Ἕλληνες πλὴν Λακεδαιμονίων ἀπὸ τῶν τὴν Ἀσίαν οἰκούντων βαρβάρων ».

§ 101. Καθυπόταξις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.— Γόρδιος δεσμός.

Ἡ πρώτη αὕτη ἐπὶ τῷ Γρανικῷ ποταμῷ νίκη κατέστησε τὸν Ἀλέξανδρον κύριον ἀπάσης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὸ Δασκύλιον, ἡ καθέδρα τοῦ σατράπου τῆς Φρυγίας, παρεδόθη εἰς τὸν στρατηγὸν Παρμενίωνα, αἱ δὲ Σάρδεις, πρωτεύουσα τῆς Λυδίας, παρεδόθησαν ἀμαχητὶ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Ἄπασαι αἱ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἑλληνικαὶ πόλεις μετ' ἀγαλλιᾶσεως ὑπεδέχοντο τοὺς ὁμοφύλους των. Ἐν αὐταῖς ὁ Ἀλέξανδρος κατήργησε τὰς ὀλιγαρχίας καὶ εἰσήγαγε τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα καὶ τοὺς πατρίους νόμους. Μόνον δύο πόλεις ἰσχυρόταται, ἡ Μίλητος καὶ ἡ Ἀλικαρνασσός, ἀντίστησαν πεισματωδέστατα. Ἀλλὰ καὶ ταύτας ὁ Ἀλέξανδρος πολιορκήσας ἐκυρίευσεν· καὶ πρὸς μὲν τοὺς Μιλησίους προσηνέχθη φιλανθρώπως, τὴν δὲ Ἀλικαρνασσόν, ἧτις πλειότερον ἀντίστη, κατηδάφισεν.

Μετὰ ταῦτα ὁ μὲν Παρμενίων ἐξηκολούθησεν ὑποτάσσειν τὴν Φρυγίαν, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἠσχολήθη εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Λυκίας, τῆς Παμφυλίας καὶ τῆς Πισιδίας. Στραφεὶς δ' ἔπειτα πρὸς βορρᾶν ἔφθασεν εἰς τὸ Γόρδιον, πόλιν τῆς Φρυγίας, ὅπου συνηντήθη μετὰ τοῦ Παρμενίωνος. Ἐκεῖ διὰ τοῦ ξίφους του ἔκοψε τὸν πολυθρόνητον Γόρδιον δεσμόν, περὶ οὗ ἀρχαῖος χρησμὸς ἔλεγεν, ὅτι ὅστις λύσῃ αὐτὸν θά ἀρξῆ ὅλης τῆς Ἀσίας.

Ἐκ Γορδίου ὁ Ἀλέξανδρος ἐπορεύθη πρὸς τὴν Παφλαγονίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν καὶ ὑπέταξεν αὐτάς. Ἐπειτα διέβη καὶ τὰ κατὰ τὸν Ταῦρον στενὰ τῆς Κιλικίας καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν πόλιν αὐτῆς Ταρσόν. Ἐκεῖ θελήσας νὰ λουσθῆ εἰς τὰ ψυχρὰ ὕδατα τοῦ

ποταμοῦ Κύδνου, καθίδρωσ ὦν, κατελήφθη ὑπὸ σφοδροῦ πυρετοῦ καὶ ἔπεσε κλινήρης. Ἄλλ' ἔσωσεν αὐτὸν ὁ Ἀκαρναν ἰατρός Φίλιππος.

§ 102. Ἡ ἐν Ἴσοῦ μάχη (333 π. Χ.).

Ὁ Δαρεῖος ἀπεφάσισε νὰ ἐστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Συναθροίσας λοιπὸν τετρακοσίας χιλιάδας πεζῶν, ἐν ἑξήκοντα χιλιάδας Ἑλλήνων μισθοφόρων, καὶ ἑκατὸν χιλιάδας ἰππέων κατέβαιναν ἐκ Βαβυλῶνος· θεωρῶν δ' ἐαυτὸν ἀκαταμάχητον καὶ σπεύδων πρὸς τὴν μάχην δὲν περιέμενε τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὰς ἀναπεπταμένους πεδιάδας, ἀλλ' ἀπερὶσκέπτως προὔχρει πρὸς τὰς στενὰς διόδους τῆς Κιλικίας. Ἔιχε δ' ἄλλως μεθυσθῆ ἐκ τῶν κολακειῶν τῶν μεγιστάνων του, οὔτινες βλέποντες τὸν Ἀλέξανδρον ὀπωσδήποτε χρονοτριβήσαντα ἐν Ταρσῷ καὶ ἕνεκα τῆς ἀσθενείας του καὶ χάριν καθυποτάξεως τῶν ὄρειων φυλῶν τῆς Κιλικίας, ἔλεγον ὅτι ὁ Μακεδὼν βασιλεὺς ἔχει καταληφθῆ ὑπὸ φόβου καὶ δὲν θὰ τολμήσῃ ν' ἀντικρύσῃ τὸν μέγαν βασιλέα. Ὁ Δαρεῖος λοιπὸν ἔφθασεν εἰς τὴν στενὴν παράλιον πεδιάδα τῆς Ἴσσοῦ, τὴν διαρροεμένην ὑπὸ τοῦ Πινάρου ποταμοῦ, καὶ ἐκεῖ ἐστρατοπέδευσε.

Ὁ Ἀλέξανδρος εὕρισκετο εἰς τὴν πόλιν Μυριάνδον, ἑκατὸν στάδια μακρὰν, ὅτ' ἔμαθε τὴν προσέγγισιν τοῦ Δαρείου. Ἀμέσως παρατάξας τὸν στρατὸν του ἐπῆλθε κατὰ τῶν Περσῶν. Ὅτε δ' ἐπλησίασε τὸν ἐχθρὸν μέχρι τοξεύματος, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀλαλαγμῶν τῶν στρατιωτῶν μετ' ἀκατασχέτου ὀρμῆς ἐρρίφθη εἰς τὸν ποταμόν. Μὲ γυμνὸν τὸ ζῆφος ἐπήδησεν εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ στρατοῦ του· ἐπιπεσῶν δὲ ὡς κεραυνὸς διέσπασε τὸ ἀριστερὸν κέρασ τῶν Περσῶν καὶ ἔτρεψεν αὐτὸ εἰς φυγὴν. Ὁ Δαρεῖος καταληφθεὶς ὑπὸ πανικοῦ τρέπεται εἰς φυγὴν. Μετὰ τὴν φυγὴν δὲ αὐτοῦ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μάχης ἦτο πρόδηλον. Ἄπας ὁ περσικὸς στρατὸς διελύθη ὡς ἰστός ἀραχῆς καὶ ἐτράπη εἰς φυγὴν ἄτακτον, καταδιωκόμενος πανταχόθεν.

Ἦ Ο Ἀλέξανδρος καίπερ τρωθεὶς εἰς τὸν μηρὸν κατεδίωξε τὸν Δαρεῖον· ἀλλ' ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς ἠναγκάσθη νὰ παύσῃ τὴν καταδίωξιν.]

[Ἡ μάχη αὕτη ὑπῆρξεν ὀλεθριωτάτη διὰ τοὺς Πέρσας. Πλείονες τῶν ἑκατὸν χιλιάδων λέγεται ὅτι ἐφονεύθησαν, ἐν οἷς δέκα χιλιάδες ἰππέων, ἐνῶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν μόνον τριακόσιοι πεζοὶ καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα ἰππεῖς (Διοδ. XV, 2, 36 καὶ Ἀρρ. Β' 11).] Ἄπαν τὸ στρατόπεδον τῶν Περσῶν κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου· τὸ ἄρμα τοῦ Δαρείου, ἡ ἀσπίς καὶ τὸ τόξον περιῆλθον εἰς τὸν νικητὴν.

Μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων ἦτο καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Δαρείου, [ἡ μήτηρ Σισύγαμβρις, ἡ σύζυγός του, δύο θυγατέρες καὶ ὁ μικρὸς υἱός του]. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπαξ μόνον ἐπεσκεψθῆ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Δαρείου καὶ παρηγόρησεν αὐτήν, ἀφ' οὗ προηγουμένως διὰ τοῦ στρατηγοῦ Λεοννάτου ἀνήγγειλεν εἰς αὐτήν ὅτι ὁ Δαρεῖος ζῆ.

§ 103. Καθυπόταξις Φοινίκης, Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου.

Μετὰ τὴν ἐν Ἰσῶ μάχην ὁ μὲν στρατηγὸς Παρμενίων ἐβάδισε κατὰ τῆς Κοίλης Συρίας καὶ κατέλαβεν ἄνευ δυσκολίας τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Δαμασκόν· ὁ δὲ Ἀλέξανδρος μετὰ τῆς κυρίας δυνάμεως διηθύνθη κατὰ τῆς Φοινίκης, ἧτις ἀπασα ὑπετάχθη εἰς αὐτὸν ἀμαχητὶ μετὰ τῆς μητροπόλεως Σιδῶνος. Μόνη ἡ Τύρος, ἡ καλουμένη βασιλις τῆς θαλάσσης, ἠρνήθη νὰ ὑποταχθῆ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Αὕτη κειμένη ἐπὶ βραχώδους νήσου, ἐν τέταρτον τῆς ὥρας ἀπεχύσης ἀπὸ τῆς ξηρᾶς, ἦτο ἐκ φύσεως καὶ ἐκ τέχνης τοσοῦτον ὀχυρὰ, ὥστ' ἐθεωρεῖτο ἀπόρητος. Ὁ Ἀλέξανδρος μὴ θέλων νὰ ἔχη ὄπισθέν του ἐχθροὺς προσέβαλε καὶ ἐπολιορκήσῃ τὴν Τύρον. Μετὰ ἐπτάμηνον δὲ πολιορκίαν, καθ' ἣν καὶ οἱ πολιορκοῦντες καὶ οἱ πολιορκούμενοι ἔδειξαν ἀπαραδειγματίστον ἀνδρείαν καὶ καρτερίαν, ἡ Τύρος ἐκυριεύθη καὶ ἡ τιμωρία αὐτῆς

ὑπῆρξε παραδειγματική. Ἡ πόλις κατεσκάφη· τῶν δὲ κατοίκων ἄλλοι μὲν ἐφονεύθησαν, ἄλλοι δ' ἐξηνδραποδίσθησαν.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας τῆς Τύρου ὁ Δαρεῖος ἔπεμψε πρέσβεις μετ' ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον καὶ προσῆνεγκεν εἰς αὐτὸν δεκακισχίλια τάλαντα ὡς λύτρα διὰ τὴν οἰκογένειάν του, προσέτι δὲ τὴν κόρην του εἰς γάμον καὶ πάσας τὰς χώρας μέχρι τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ γείνη φίλος καὶ σύμμαχος αὐτοῦ (Ἄρρ. Β' 25). Ὁ Παρμενίων ἀκούσας τὰς προτάσεις εἶπεν ὅτι, ἂν ἦτο Ἀλέξανδρος, θὰ ἐδέχετο ταύτας· *Καὶ ἐγώ, ἀπεκρίθη ὁ Ἀλέξανδρος, ἂν ἦμην Παρμενίων* ἀπεκρίθη δὲ εἰς τὸν Δαρεῖον ὅτι οὐδεμίαν ἀνάγκην ἔχει τῶν χρημάτων, οὔτε συναινεῖ νὰ λάβῃ ἐν μέρος τῆς χώρας, ἀφοῦ ἔχει ὅλην εἰς τὴν ἐξουσίαν του. Ἐὰν δὲ θέλῃ τὴν οἰκογένειάν του, δύναται νὰ ἔλθῃ ὁ ἴδιος νὰ τὴν παραλάβῃ, θαρρῶν εἰς τὴν φιλάνθρωπίαν του. Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀλέξανδρος ὑπέταξεν ἀμαχητὶ καὶ τὴν Παλαιστίνην. Μόνον ἐν Γάζῃ ἀπήντησε γενναίαν ἀντίστασιν, οἷον καὶ ἐν Τύρῳ· ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν ταύτην μετὰ δίμηνον πολιορκίαν ἐκυρίευσεν καὶ κατέστρεψεν ἐκ θεμελίων.

Ὁ Ἀλέξανδρος, γενόμενος κύριος τῆς Συρίας, τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Παλαιστίνης, ἐπορεύθη πλεόν ἀκωλύτως κατὰ τῆς Αἰγύπτου καὶ ὑπέταξεν αὐτὴν ἀμαχητὶ. Ὡς μνημεῖον δὲ ἀθάνατον τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου του ἔκτισεν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Νείλου ποταμοῦ τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ *Ἀλεξάνδρειαν*, ἣτις ἐν βραχεῖ χρόνῳ διὰ τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεώς της ἐγένετο τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ βίου.

Ἐκεῖθεν τῷ ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ περιβόητον μαντεῖον τοῦ Διὸς Ἀμμωνος, κείμενον εἰς τὰς ἐρήμους τῆς Λιβύης, δώδεκα ἡμέρας μακρὰν τῆς Μέμφιδος, πρωτεύουσος τῆς Αἰγύπτου. Πορευόμενος λοιπὸν διὰ μέσου ἀνδρῶν καὶ ἀμμωδῶν ἐρήμων, ἔφθασεν εἰς τὴν χαρίεσσαν καὶ θελκτικὴν ὄασιν Σιβά, ἣς ἐν μέσῳ εὐρίσκετο ὁ ναός. Εἰσαχθεὶς ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὸν ναὸν ἔστη πρὸ τοῦ βωμοῦ, ὁ δὲ ἱερεὺς ὠνόμασεν αὐτὸν παῖδα

Διός. Ἐκτοτε ὁ Ἀλέξανδρος ἐφαντάζετο ἑαυτὸν υἱὸν τοῦ Διός ἢ μᾶλλον ἤθελε νὰ τὸν φαντάζωνται οἱ ἄλλοι, καὶ τοῦτο πρὸς εὐκολωτέραν ὑποταγὴν τῶν δεισιδαιμόνων λαῶν τῆς Ἀσίας.

Ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Ἀλέξανδρος διέτριψε περὶ τοὺς πέντε μῆνας. Ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Αἰγυπτίους ν' ἀσκῶσιν ἐλευθέρως τὰ τῆς θρησκείας των καὶ νὰ πολιτεύωνται κατὰ τὰ πάτρια ἥθη καὶ ἔθιμα. Μόνον τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν τῆς χώρας καὶ τὴν εἰσπραξίν των φόρων ἀνέθηκεν εἰς Μακεδόνας καὶ Ἕλληνας. Ἐπειτα κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 331 π. Χ. ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Φοινίκην καὶ ἡσχολήθη εἰς τὴν τακτοποίησιν τῶν πραγμάτων τῆς Φοινίκης, τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἑλλάδος.

§ 104. Ἡ παρὰ τὰ Γαυγάμηλα μάχη (Ὀκτ. 331 π.Χ.).
— Κατάληψις Βαβυλῶνος, Σούδων
καὶ Περσепόλεως.

Ὁ Δαρεῖος, πεισθεὶς ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος εἰς οὐδένα συμβιβασμὸν ἤρχετο, ἀπεφάσισε καὶ πάλιν νὰ δοκιμάσῃ τὴν τύχην τῶν ὄπλων. Συνήθροισε λοιπὸν ἐν ἑκατομμύριον πεζῶν, τεσσαράκοντα χιλιάδας ἰππέων καὶ διακόσια δρεπανηφόρα ἄρματα (Ἄρρ. Γ' 8) καὶ ἐπήρχετο κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, διαβάς τὸν Τίγρητα ποταμὸν προῦχώρησε πρὸς συνάντησιν τοῦ Δαρείου. Ὁ Δαρεῖος εἶχε παρατάξῃ τὸν στρατὸν του ἐν τῇ παρὰ τὰ Γαυγάμηλα [ὀμίλῃ καὶ ψιλῇ χώρᾳ] ὅχι μακρὰν τῆς ἀσσυριακῆς πόλεως τῶν Ἀρβήλων. Ὁ Ἀλέξανδρος φθάσας εἰς ἀπόστασιν τριάκοντα σταδίων ἀπὸ τῶν Περσῶν ἐστρατοπέδευσε. Ὁ Παρμενίων βλέπων τὰ ἀνυπόκριτα πλῆθη τῶν ἐχθρῶν συνεβούλευσε νὰ ἐπιτεθῶσι νύκτωρ, ἵνα ἔχωσι βεβαίαν τὴν νίκην. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέριψε τοῦτο, εἰπὼν ὅτι δὲν κλέπτει τὴν νίκην (Ἄρρ. Γ' 10). διέταξε δὲ τὸν στρατὸν του νὰ δειπνήσῃ καὶ νὰ κοιμηθῇ.

Τὴν πρωΐαν (Ὀκτώβριος 331 π.Χ.) παρατάξας τὸν στρατὸν του, συγκείμενον ἐκ τεσσαράκοντα χιλιάδων πεζῶν καὶ ἑπτὰ χιλιάδων

ἰππέων, ἐπετέθη κατὰ τῶν ἐχθρῶν μὲ ἀκατάσχετον ὀρμήν. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε πεισματώδης. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐκτιθέμενος εἰς πάντα κίνδυνον ἐπλήγησε τὸν ἡνίοχον τοῦ Δαρείου, ὠρμησε δὲ νὰ φονεύσῃ αὐτὸν τὸν Δαρεῖον· ἀλλ' οὗτος προλαβὼν ῥίπτεται ἔξω τοῦ ἄρματος, ἀναβαίνει ἐπὶ ἵππου καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ κοινορτοῦ καὶ τοῦ σκότους σώζεται διὰ τῆς φυγῆς.

Καὶ ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ οἱ Πέρσαι ἔπαθον ἀληθῆ πανωλεθρίαν. Οὐδεὶς πλέον μέγας περσικὸς στρατὸς συνεκροτήθη, οὔτε μάχη ἐγένετο ἐκ παρατάξεως. Ἐκ τῶν Μακεδόνων ἐφονεύθησαν χίλιοι διακόσιοι μόνον.

Μετὰ τὴν παρὰ τὰ Γαυγάμηλα μάχην τὸ κράτος τοῦ Δαρείου κατελύθη, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἐγένετο ἤδη κύριος ὅλου τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἡ Βαβυλὼν καὶ τὰ Σοῦσα ἤνοιξαν τὰς πύλας εἰς τὸν νικητὴν. Ἐν Σούσις εὔρε τοὺς θησαυροὺς τοῦ Δαρείου, ἀνερχομένους εἰς πεντήκοντα χιλιάδας ταλάντων χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Ἐκ Σούσων ὁ Ἀλέξανδρος ἐπορεύθη εἰς τὴν Περσέπολιν, ἣτις ἦτο ἡ τετάρτη καὶ ἱερωτάτη τῶν πρωτευουσῶν τοῦ περσικοῦ κράτους, ἧς τὰ λαμπρὰ ἀνάκτορα ἐνέπρησεν ἐν συμποσίῳ κατὰ πρότασιν τῆς παρακολουθούσης τὸν στρατὸν τοῦ Ἀτθίδος Θαΐδος καὶ πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ὑπὸ τοῦ Ξέρξου πυρποληθέντων ἐν Ἀθήναις ἱερῶν. Καὶ ἐν Περσεπόλει εὔρεν ἀμυθήτους θησαυροὺς.

§ 105. Θάνατος τοῦ Δαρείου. — Συμπλήρωσις τῆς κατακτίσεως τοῦ περσικοῦ κράτους.

Ἐκ Περσεπόλει ὁ Ἀλέξανδρος διηυθύνθη πρὸς τὴν Μηδίαν μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ του πρὸς καταδίωξιν τοῦ Δαρείου· φθάσας δὲ εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Ἐκβάτανα, ἔμαθεν ὅτι ὁ Δαρεῖος διηυθύνθη πρὸς βορρᾶν. Ἀμέσως λοιπὸν ἀκολουθεῖ αὐτὸν κατὰ πόδας. Καθ' ὁδὸν μαθηάνει ὅτι ὁ σατράπης τῆς Βακτριανῆς Βῆσπος συλλαβὼν τὸν Δαρεῖον ἔσυρεν αὐτὸν δέσμιον καὶ ὅτι ἀνεκέρηξεν ἑαυτὸν βασιλεῖα. Ὁ Ἀλέξανδρος σπεύδει πρὸς κατα-

Ἑλλ. Ἱστορία Ν. Βραχνοῦ

δίωξιν τοῦ Βήσσου. Ὁ Βήσσος, βλέπων ὅτι ἐκινδύνευε νὰ συλληφθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐπλήγωσε θανάσιμως τὸν Δαρεῖον καὶ καταλιπὼν αὐτὸν ἐν τῇ ὁδῷ ἐπετάχυνε τὴν φυγὴν του. Ὁ Ἀλέξανδρος φθάσας καὶ ἰδὼν νεκρὸν τὸν Δαρεῖον ἐν τῇ βασιλικῇ ἀμάξῃ συνεκινήθη καὶ ἔκλαυσε· καλύψας δὲ αὐτὸν διὰ τῆς ἰδίας του χλαμύδος διέταξε νὰ μετενεχθῆ εἰς Περσέπολιν καὶ ταφῆ μετὰ βασιλικῶν τιμῶν ἐν τῷ μέσῳ τῶν βασιλικῶν μνημείων.

Τότε ὁ Ἀλέξανδρος ἀνέβαλεν ἐπὶ τινα χρόνον τὴν καταδίωξιν τοῦ Βήσσου καὶ ἠσχολήθη εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν παρὰ τὴν Κασπίαν θάλασσαν χωρῶν. Ὑπέταξε τὴν Ὑγκανίαν καὶ τὴν Παρθίαν καὶ κατέβαλε τοὺς Μάρδους, οἵτινες ἐθεωροῦντο ἀήττητοι· ὑπέταξεν ὡσαύτως καὶ τὴν Ἀρείαν καὶ εἰσέβαλεν ἔπειτα εἰς τὴν Ἀραχωσίαν, σημερινὸν Ἀφγανιστάν, ὅπου ἔκτισεν ἄλλην Ἀλεξάνδρειαν. Διανύσας δ' ἐν Ἀραχωσίᾳ ὀλόκληρον τὸν χειμῶνα, ἐπεχείρησε κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 329 π. Χ. τὴν τολμηρὰν ἀνάβασιν τοῦ ὑπὸ ἀδιαλύτου χιόνος καλυπτομένου πάντοτε Παρσπανίτου ἢ Ἰνδικοῦ Καυκάσου καὶ μετὰ πολλὰς κακουχίας εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βακτριανήν, ἣτις ὑπετάχθη ἀμαχητὶ μέχρι τοῦ Ὠξοῦ ποταμοῦ.

Ὁ ἐν Βακτριανῇ εὐρισκόμενος Βήσσος μαθὼν τὴν προσέγγισιν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔφυγεν εἰς Σογδιανήν. Ὁ Ἀλέξανδρος κατεδίωξεν αὐτὸν κατὰ πόδας καὶ συλλαβὼν παρέδωκεν εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ Δαρεῖου, οἵτινες, ἀφοῦ τὸν ἐβασάνισαν σκληρότατα, ἔπειτα τὸν ἐφόνευσαν. Μετὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Βήσσου ὑπετάχθη ἡ Σογδιανὴ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Ἦσαν δὲ ἡ Σογδιανὴ καὶ ἡ Βακτριανὴ αἱ βορειότεραι καὶ λίαν ὄρειναι ἐπαρχίαι τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἐν αὐταῖς διέτριψεν ὁ Ἀλέξανδρος ἐν καὶ ἡμισυ ἔτος, τὸ μὲν ἵνα ἐμπεδώσῃ τὴν εἰς ἑαυτὸν ὑποταγὴν τῶν ὄρειων καὶ μαχίμων ἐκείνων κατοίκων, τὸ δὲ ἵνα ἐξημερώσῃ αὐτοὺς διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Πρὸς τοῦτο ἔκτισεν εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας πολλὰς πόλεις· λαβὼν δὲ βορειοανατολικὴν διεύθυνσιν ἀφίκετο εἰς τὸν μέγαν ποταμὸν Τάναϊν, ὅστις ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων ἐκαλεῖτο Ἰαξάρτης καὶ ὅστις ἀπετέλει τὰ ὄρια τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ

μεγάλου Κύρου. Παρὰ τὸν Ἰαξάρτην καὶ ἐπὶ τῆς γωνίας, ὅπου ἐνοῦνται νῦν τὸ Τουρκεστάν, ἡ Σινικὴ καὶ ἡ ἄσιατικὴ Ῥωσσία, ἔκτισε τὴν ἐσχάτην Ἀλεξάνδρειαν.

Διὰ τῆς ὑποταγῆς τῆς Βακτριανῆς καὶ τῆς Σογδικῆς συνεπληρώθη ἡ κατὰκτησις τοῦ ἀπεράντου περσικοῦ κράτους ἐν διαστήματι ἑπτὰ ἐτῶν (334-327 π. Χ.). Τὴν ἐπὶ τούτου κυριαρχίαν τοῦ ὁ Ἀλέξανδρος ἐξησφάλισε σεβόμενος τὴν θρησκείαν τῶν διαφόρων αὐτοῦ λαῶν καὶ τὰ ἥθη αὐτῶν καὶ τοὺς πατέρας νόμους καὶ καταλείπων ὡς τὸ πλεῖστον τοὺς σατράπας εἰς τὰς θέσεις των. Ἐν τῇ Βακτριανῇ διατρέθων ὁ Ἀλέξανδρος ἐνυμφεύθη τὴν ὠραιστάτην Ῥωζάνην, θυγατέρα τοῦ ἐπιφανοῦς Βακτρίου Ὁξυάρτου.

§ 106. Θάνατος Φιλώτα, Παρμενίωνος καὶ Κλεΐτου.

Ἄλλὰ τὸν λαμπρὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἠμαύρωσαν κατὰ πολὺ ἄτοποι καὶ ἀξιοκατάκριτοι πράξεις, εἰς ἃς οὗτος ἤρχισε νὰ περιπίπτῃ θαμβωθεὶς ἐκ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ὑπερανθρώπου δυνάμεώς του. Ἀνγκαλυφθείσης συνωμοσίας τινὸς κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, διέταξεν οὗτος νὰ φονεύσῃ τὸν γενναῖον στρατηγὸν Φιλώταν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι λαβὼν γνῶσιν τῆς συνωμοσίας δὲν κατήγγειλεν αὐτὴν εἰς αὐτόν. Καὶ τὸν πατέρα δὲ τοῦ Φιλώτα, τὸν γηραιὸν Παρμενίωνα, εὕρισκόμενον ἐν Ἐκβατάνοις τῆς Μηδίας ὡς διοικητὴν τῆς πόλεως, διέταξε καὶ ἐφόνευσαν.

Μετὰ τινα δὲ χρόνον ἐφόνευσεν ἰδίᾳ χειρὶ ἐν συμποσίῳ τὸν στρατηγὸν Κλεῖτον, ὅστις ἄλλοτε, ὡς εἶδομεν, ἔσωσε τὴν ζωὴν αὐτοῦ παρὰ τὸν Γρανικὸν ποταμὸν. Καὶ μετεμελήθη μὲν ἀμέσως καὶ ἔκλαυσε πικρῶς, ἀλλ' οὔτε διὰ τῆς μεταμελείας οὔτε διὰ τῶν δακρύων ἠδυνήθη νὰ ἐξαλείψῃ ἐκ τοῦ ὀνόματός του τὴν κηλῖδα ταύτην.

§ 109. Ἐκστρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου κατὰ τῆς Ἰνδικῆς (327 π. Χ.)

Ἡ ἀκόρεστος φιλοδοξία τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν ἄφινεν αὐτὸν νὰ ἡσυχάσῃ. Ὅθεν ἀπεφάσισεν οὗτος νὰ φέρῃ τὰ ὄπλα του κατὰ τῆς Ἰνδικῆς, ἧτις ἦτο ἡ χώρα τοῦ πλοῦτου καὶ τῶν μυθικῶν παραδόσεων, καὶ τὴν ὁποῖαν οὐδεὶς Εὐρωπαϊὸς στρατηγὸς εἶχε πατήσῃ¹. Ἐν ἀρχῇ λοιπὸν τοῦ 327 π. Χ. ἄγων ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας πεζῶν καὶ δεκαπέντε χιλιάδας ἵππέων διέβη τὸν Ἰνδὸν ἐπὶ γεφυρῶν καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ βασιλέως Ταξίλου, ἧτις ἤρχιζεν ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τοῦ Ἰνδοῦ καὶ ἔφθανε μέχρι τοῦ Ἰδάσπου ποταμοῦ. Ὁ Ταξίλης ὑπετάχθη εἰς τὸν Ἀλέξανδρον καὶ ἐδώρησεν εἰς αὐτὸν πεντήκοντα ἐλέφαντας.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀνταμείψας τὸν Ταξίλην διὰ τὴν πρόθυμον ὑπο-

1. Περὶ τὸ 1500 π.Χ. οἱ Ἰνδοὶ (Ἄριαι φυλαὶ) μετόκησαν ἐκ τῶν βορειοδυτικῶν ὄρεινῶν χωρῶν εἰς τὸ λεκανόπεδιον τοῦ Ἰνδοῦ. Ἡ μετοικεσία αὕτη βαθμηδὸν ἐπεξετάθη ἐπὶ τῆς χώρας τοῦ Γάγγου, ἐπὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Δεκάν καὶ ἐπὶ τῆς νήσου Κεϋλάνης. Οἱ πανάρχαιοι μαῦροὶ κάτοικοι Δραυῖδαι ὑπετάχθησαν, καὶ ἡ χώρα ὠνομάσθη ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν κατακτητῶν Ἰνδική.

Οἱ Ἰνδοὶ διηροῦντο εἰς κληρονομικὰς τάξεις· α') τοὺς ἱερεῖς (Βραχμῆνας), β') τοὺς πολεμιστὰς, γ') τοὺς γεωργοὺς καὶ ἐμπόρους καὶ δ') τοὺς τεχνίτας. Οἱ βασιλεῖς ἐλαμβάνοντο ἐκ τῆς τάξεως τῶν πολεμιστῶν· ἀλλὰ τοὺς συμβούλους καὶ τὰς ἀρχὰς παρέλάμβανον οὗτοι ἐκ τῶν Βραχμάνων. Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι ὑποταχθέντες παρέμειναν ὡς ὑπηρέται· ἔσχατοι δέ, οἱ ὑπὸ πάντων περιφρονούμενοι, ἦσαν οἱ Παρίαί.

Κατὰ τὴν παλαιὰν θρησκείαν, τὴν κοινὴν τοῖς Ἰνδοῖς καὶ καθόλου τοῖς Ἰρανίοις λαοῖς, ἐλατρεύοντο ὁ θεὸς τοῦ Οὐρανοῦ Δίας Ἀσσοῦρα (Ζεὺς), ὁ θεὸς τοῦ φωτὸς Μίθρα, ὁ θεὸς τοῦ περιβάλλοντος σύμπαντος Βαροῦνα καὶ ἄλλοι. Ἡ παλαιὰ αὕτη θρησκεία μετεσχηματίσθη ἔπειτα εἰς τὸν Βραχμανισμόν. Κατ' αὐτὸν ὁ Βραχμὰν εἶνε τὸ ὑπέρτατον ὄν, ὅπερ διὰ τοῦ λόγου ἐποίησε τὸν

ταγὴν τοῦ ἐξεστράτευσεν ἔπειτα κατὰ τοῦ κραταιοῦ βασιλέως Πῶρου, τοῦ ὁποῖου τὸ βασίλειον ἔκειτο ὑπεράνω τοῦ Ἰδάσπου καὶ ἐξετείνετο μέχρι τοῦ Ἰδραώτου. Ὁ Πῶρος ἐθεώρησεν αἰσχρὸν νὰ παραδοθῆ ἄνευ πολέμου· ὅθεν ἐκινήθη κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ πεντήκοντα χιλιάδων Ἰνδῶν πεζῶν, τεσσάρων χιλιάδων ἵππων, μεθ' ἁρμάτων καὶ δικοσίων πυργοφόρων ἐλεφάντων. Ἀλλὰ νικηθεὶς καὶ αἰχμαλωτισθεὶς προσήχθη ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀλέξανδρος ἠρώτησεν αὐτὸν πῶς θέλει νὰ τὸν μεταχειρισθῆ· «*Βασιλικῶς*» ἀπεκρίθη ὁ Πῶρος. «*Καὶ τοῦτο μὲν θὰ γείνη*», εἶπεν ὁ Ἀλέξανδρος, «*ἄλλο δὲ τί ζητεῖς*»; «*Εἰς τὸ βασιλικῶς πάντα περιέχονται*» ἀπήντησεν ὁ Πῶρος. Ὁ Ἀλέξανδρος θαυμάσας τὴν μεγαλοφροσύνην τοῦ Πῶρου ὄχι μόνον τὸ βασίλειόν του ἀπέδωκεν εἰς αὐτόν, ἀλλὰ καὶ χώρας ἄλλας τῷ προσέθηκε καὶ μεγίστην ἐμπιστοσύνην ἔκτοτε ἐδείκνυε πρὸς αὐτόν.

κόσμον, καὶ ὁ Βισνοῦ εἶνε ὁ συντηρητὴς τοῦ σύμπαντος, ὁ δὲ Σιβᾶς ὁ καταστροφεὺς. Οἱ τρεῖς οὗτοι θεοὶ ἀποτελοῦσι τὴν Ἰνδικὴν Τριάδα (Τριμούρτην). Τελικὸς προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἡ μετὰ τῆς θείας οὐσίας ἔνωσις διὰ τῆς τελειώσεως αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐξαγνισμού τῆς ψυχῆς. Τελειοῦται δὲ ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐξαγνίζεται ἡ ψυχὴ του διὰ τῆς μεταβάσεως ἀπὸ κατωτέρου εἰς τελειότερον σῶμα. Ἐντεῦθεν ἐπεκράτησεν ἡ ἰδέα τῆς μετεμψυχώσεως.

Περὶ τὸ 590 π. Χ. ἀνεφάνη ὁ μεταρρυθμιστὴς τοῦ Βραχμανισμοῦ Βούδδας, υἱὸς βασιλέως, ὅστις ἀπέριψε τὰς αὐστηρὰς διατάξεις καὶ διακρίσεις τῶν τάξεων. Οὗτος ὑπελάμβανεν ὡς ἀρχὴν πάντων τῶν πραγμάτων τὸ μηδὲν καὶ ὡς ὑψίστην εὐδαιμονίαν τὴν μετὰ τοῦ μηδενὸς ἔνωσιν, ἐδίδασκε δὲ τὴν ἠθικὴν τελείωσιν διὰ τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς συμπαθείας.

Ἀπὸ τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος ἤρχισεν ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ περσικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ Ἰνδοὶ ἐδανείσθησαν τὴν σημιτικὴν γραφὴν τῶν συμφῶνων κατὰ δύο τύπους, ἐξ ἧς διεμορφώθη ἡ Σανσκριτικὴ, ἡ ἱερὰ γραφὴ, ἐν ἧ ἔγράφθησαν τὰ φιλολογικὰ αὐτῶν μνημεῖα, οἷα εἶνε οἱ ὕμνοι τῶν Βέδας, ἡ νομοθεσία τοῦ Μανού, τὸ ἔπος Μαχαραβάτα καὶ ἄλλα.

Ἀποῦ ὁ Ἀλέξανδρος ἔκτισε δύο πόλεις παρὰ τὸν Ὑδάσπην, τὴν Νίκαιαν εἰς τὸ μέρος ὅπου ἐνίκησε τὸν Πῶρον, εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης, καὶ τὴν Βουκεφάλειαν, εἰς τὸ μέρος ὅπου διέβη τὸν ποταμόν, πρὸς τιμὴν τοῦ Βουκεφάλα τοῦ ἀχωρίστου συντρόφου του, ὅστις ἀπέθανεν ἐκεῖ ἕνεκα γήρατος, προὔχωρησεν ἔπειτα εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἰνδικῆς καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ Ὑφάσιος ποταμοῦ. Ἐνῶ δὲ ἠτοιμάζετο νὰ διαβῇ τὸν ποταμόν τοῦτον καὶ νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὰς θαυμασίας χώρας τοῦ Γάγγου, αἴφνης πρώτην φοράν οἱ Μακεδόνες, ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται, ἀποκαμώντες ἐκ τῶν ἀδιακόπων ἀγώνων καὶ τῶν μεγάλων ταλαιπωριῶν, ἤρνήθησαν ν' ἀκολουθήσωσιν αὐτόν. Ὁ Ἀλέξανδρος προσεπάθησε διὰ διαφόρων μέσων νὰ μεταπείσῃ αὐτούς, ἀλλ' ἐστάθη ἀδύνατον.

§ 108. Ἐπάνοδος τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Περσίαν.

— Ἐκπολιτιστικὸν ἔργον αὐτοῦ.

Τότε ὁ πάντοτε ἀήττητος Ἀλέξανδρος ἔστρεψε νὰ ἠττηθῇ ὑπὸ τῶν Μακεδόνων. Πρὶν δ' ἐπιστρέψῃ, ἀνήγειρεν ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὄχθης τοῦ Ὑφάσιος δώδεκα πυργοειδεῖς βωμοὺς εἰς τιμὴν τῶν δώδεκα Ὀλυμπίων θεῶν καὶ ὡς ἔσχατον πρὸς ἀνατολὰς ὄριον τῶν δορικτησιῶν του. Ἐπειτα δὲ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Νίκαιαν. Ἐκεῖ ἐπιβιβάσθεις μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς τὸν ἐν τῷ μεταξύ ναυπηγηθέντα στόλον ἐκ δύο χιλιάδων πλοίων κατέπλευσε τὸν Ὑδάσπην, τὸν Ἀκεσίνην καὶ τὸν Ἰνδόν, καθυποτάσσων πάντας τοὺς παραποταμίους λαοὺς καὶ κτίζων πόλεις καὶ ναυπήγια. Κατὰ τὸν κατάπλου αὐτοῦ ὑπέταξε καὶ τοὺς Μαλλούς, ἔθνος τῆς Ἰνδικῆς πολεμικώτατον, ὅτε διέτρεξε τὸν μέγιστον τῶν κινδύνων. Σωθεὶς ὡς ἐκ θαύματος ἐξηκολούθησε τὸν πλοῦν καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν πόλιν Πάταλα, κειμένην εἰς τὸ μέρος, ὅπου ὁ Ἰνδὸς σχίζεται εἰς δύο βραχίονας καὶ σχηματίζει τὸ Δέλτα. Τὴν πόλιν ταύτην ὠχύρωσεν ὁ Ἀλέξανδρος, ἔδρυσεν ἐν αὐτῇ νεώρια καὶ λιμένας καὶ ἀνέδειξε κέντρον ἐμπορίας.

Ἐκ Πατάλων ὁ Ἀλέξανδρος τὸν μὲν Νέαρχον, τὸν ὁποῖον διώρισεν ἡγεμόνα τοῦ στόλου, διέταξε νὰ παραπλεύσῃ τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἐρυθρᾶς ἢ Ἐρυθραίας καλουμένης θαλάσσης τῆς ἐκτεινομένης μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰνδικῆς, ὅπερ καλεῖται νῦν Περσικὸς κόλπος, μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Εὐφράτου, αὐτὸς δὲ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Περσίαν διὰ ξηρᾶς. Κατ' Αὐγουστον λοιπὸν τοῦ 325 π. Χ. ἀναζεύξας ἐκ Πατάλων μετὰ δυσχερῆ καὶ ἀγωνιώδη πορείαν διὰ τῆς ἀμμόδου καὶ ἀνύδρου Γεδρωσίας, νῦν Βελουτχιστάν, καθ' ἣν πορείαν κατεστράφη μέγα μέρος τοῦ στρατοῦ του, ἔφθασε τέλος εἰς τὰ Ποῦρα, πρωτεύουσαν τῆς Γεδρωσίας, ὅπου εὗρε πάντα τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐν ἀφθονίᾳ. Ἐκεῖθεν διὰ τῆς εὐφόρου Καρμανίας ἔφθασεν εἰς τὴν Περσέπολιν καὶ τέλος εἰς τὰ Σοῦσα τὸν Φεβρουάριον τοῦ 324 π. Χ., ὅπου διέκειμεν εἰς τοὺς στρατιώτας του πλοῦσια λάφυρα. Μετ' ὀλίγον δὲ κατέπλευσε καὶ ὁ Νέαρχος μετὰ τοῦ στόλου.

Ἐν Σούσαις ὁ Ἀλέξανδρος διέτριψε μῆνας τινὰς ἀσχοληθεὶς εἰς τὸ μέγα καὶ δύσκολον ἔργον τῆς ἐνώσεως καὶ συγχωνεύσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀσιατικῶν στοιχείων. Προσεκάλεσεν εἰς τὰ Σοῦσα πάντας τοὺς μεγιστᾶνας τοῦ ἀπεράντου κράτους τοῦ μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν θυγατέρων των, ἵνα παραστῶσιν εἰς μεγάλην ἐορτήν, τὴν ὁποίαν παρεσκεύασεν ἐπὶ τῇ ἐνώσει καὶ συγχωνεύσει τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἀσιανῶν. Πρῶτος ὁ Ἀλέξανδρος ἔδωκε τὸ παράδειγμα τῆς ἐνώσεως ταύτης συζευχθεὶς τὴν Στάτειραν ἢ κατ' ἄλλους τὴν Βαρσίνην, πρεσβυτέραν θυγατέρα τοῦ Δαρείου. Μετ' αὐτὸν δὲ ὀγδοήκοντα ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων στρατηγῶν καὶ φίλων του συνεζεύχθησαν Περσίδας παρθένοισι ἐκ τῶν εὐγενεστάτων. Οἱ γάμοι οὗτοι ἐπανηγυρίσθησαν διὰ λαμπρῶν ἐορτῶν.

§ 109. Δυσαρέσκεια τῶν Μακεδόνων. — Ἐπάνοδος τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Βαβυλῶνα καὶ θάνατος αὐτοῦ.

Οἱ Μακεδόνες βλέποντες τὴν συμπεριφορὰν ταύτην τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τοὺς Πέρσας, δυσηρεστοῦντο σφόδρα, διότι εἶχον τὴν

ἀξίωσιν νὰ ἐφαρμοζῆ ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τῶν ὑποτεταγμένων τὸ δικαίωμα τῆς διοικητικῆς καὶ οὐχὶ νὰ μεταχειρίζηται αὐτοὺς ἰσοτίμως μὲ τοὺς Ἕλληνας. Ἡ δυσχρέσκειά των ἐπετάθη πολὺ, ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος συνέστησε σῶμα στρατιωτικὸν ἐκ τρισμυρίων Περσῶν νέων, οἵτινες ἐκλήθησαν ἐπίγονοι καὶ ἔφερον ἅπαντες μακεδονικὰς πανοπλίας. Ὅτε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἐπρότεινε νὰ πέμψῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν πάντας ἐκείνους, οἵτινες ἕνεκα γῆρατος ἢ ἀσθενείας κατέστησαν ἄχρηστοι πρὸς πόλεμον, ἐξερράγη στάσις ἐν τῷ στρατῷ, διότι ἡ πρότασις αὕτη ἐθεωρήθη ὑπὸ πάντων τῶν στρατιωτῶν ὡς ὕβρις καὶ περιφρόνησις· ἐζήτουν δὲ πάντες μετὰ κραυγῶν τὴν ἀπόλυσίν των, ἵνα ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς πατρίδας. Ὁ κίνδυνος ἦτο μέγιστος. Ἀλλ' ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ δὲν ἐγκατέλιπε τὸν Ἀλέξανδρον ἡ συνήθης δραστηριότης του. Διατολμηρῶν τιμωριῶν καὶ ἐπιτηδείων περιποιήσεων ἐπανέφερε τὴν διασλευθειῶσαν πειθρχίαν εἰς τὸν στρατόν, ὅστις μετανουήσας καὶ δακρύων ἐζήτησε συγγνώμην παρὰ τοῦ βασιλέως του. Ὁ Ἀλέξανδρος συνεχώρησε πάντας.

Ἐξασφαλίσας ὁ Ἀλέξανδρος τὴν τάξιν καὶ τὴν πειθαρχίαν ἐν τῷ στρατῷ ἀπῆλθεν εἰς τὰ Ἐκβάτανα, ὅπου ἐτέλεσε πάλιν μεγαλοπρεπεῖς ἀγῶνας καὶ ἐπεδόθη εἰς εὐωχίας καὶ διασκεδάσεις. Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῶν διασκεδάσεων ἀπέθανεν ὁ στρατηγὸς Ἡραϊστίων, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀλέξανδρος ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους κατ' ἐξοχὴν ἠγάπα. Ἡ θλιψίς τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐπιστηθίου φίλου ὑπῆρξεν ἀπερίγραπτος. Ὁ νεκρὸς μετεκομίσθη εἰς Βαβυλῶνα, ὅπου ἐτάφη μετ' ἀνηκούστου λαμπρότητος. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἦλθε καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἰς Βαβυλῶνα, τὴν ὁποίαν ἐμελέτα νὰ καταστήσῃ πρωτεύουσαν τοῦ ἀχανοῦς κράτους του.

Ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος εὐρίσκετο ἐν Βαβυλῶνι, προσήλθον ἀλλεπαλλήλως πρὸς αὐτὸν πρέσβεις ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς οἰκουμένης, ἵνα συγχαρῶσιν αὐτὸν διὰ τὰ κατορθώματά του. Ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν ἤδη μετεωρισθῆ εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δόξης καὶ τῆς δυνάμεως. Ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ πόλει τῆς Βαβυλῶνος κατε-

γίνετο δραστηρίως εἰς τὴν τακτοποίησιν τοῦ ἀχανοῦς κράτους του. Παρεσκευάζετο δὲ προσέτι νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἀραβίας, ἣν ἐσκόπει νὰ ἐνώσῃ μετὰ τοῦ κράτους του. Ὡσαύτως διενεοῖτο κατοπίαν νὰ ὑποτάξῃ τὴν Καρχηδόνα, τὴν Ἰβηρίαν (Ἰσπανίαν) καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ οὕτω νὰ ἐνώσῃ ὅλα τὰ ἔθνη τῆς οἰκουμένης ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του.

Ἄλλὰ τὸ μεγαλεπήβολώτατον τοῦτο σχέδιον δὲν ἦτο πεπωμῆνον νὰ ἐκτελεσθῇ. Ἡ τελευταία ὥρα τοῦ Ἀλεξάνδρου προσήγγιζε. Καταβληθεὶς ὑπὸ τῶν πολλῶν κακοπαθειῶν, τὰς ὁποίας ὑπέστη εἰς τὰς τεραστίας αὐτοῦ ἐκστρατείας, καὶ ἐκ τῆς υπερβολικῆς λύπης, τὴν ὁποίαν ἠσθάνθη διὰ τὸν θάνατον τοῦ προσφιλοῦς Ἡρασιτίωνος, προσέτι δὲ βασανιζόμενος ὑπὸ τῶν θλιθερῶν ἀναμνήσεων τοῦ Φιλώτα, τοῦ Παρμενίωνος καὶ τοῦ Κλείτου, ἠσθένησε βαρέως. Τὴν ὀγδόην ἡμέραν τῆς ἀσθενείας του ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ τριάκοντα τριῶν ἐτῶν τῷ 323 π.Χ. Ὁ νεκρὸς του ταριχευθεὶς καὶ τεθεὶς ἐντὸς χρυσῆς λάρνακος μετεκομίσθη μετὰ δύο ἔτη εἰς Ἀλεξάνδρειαν τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐτάφη μετ' ἐκτάκτου λαμπρότητος καὶ πολυτελείας ἐν τῷ τεμένει τῷ κατασκευασθέντι ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου.

Ἡ ἱστορία δὲν γινώσκει ἄλλο γεγονός τοσοῦτον καταπληκτικόν. Οὐδέποτε οὔτε πρότερον οὔτε μετέπειτα ἔθνος τόσον μικρόν, οἷον τὸ ἐλληνικόν, ἠδυνήθη τοσοῦτον ῥαγδαίως καὶ ὀλοσχερῶς νὰ καταβάλλῃ τὴν δύναμιν κράτους τόσον πελωρίου οἷον τὸ περσικόν. Ἡ πρώτη ἐν τῇ ἱστορίᾳ γνωστὴ πάλῃ τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ἣ ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας διαρκέσασα, ἐπερατῶθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ περσικοῦ κράτους, διὰ τῆς κατακτῆσεως τῶν μέχρι τῆς ἀφρικανικῆς ἠπείρου καὶ πέραν τοῦ Ἰαζάρτου καὶ τοῦ Ἰνδοῦ χωρῶν, διὰ τῆς ἐξαπλώσεως τῆς ἐλληνικῆς κυριαρχίας ἐπὶ τὰς χώρας ταύτας καὶ τῆς διαδόσεως ἐν αὐταῖς τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀληθῶς ἡ ἱστορία δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἄλλον ἄνδρα ἐφάμιλλον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀλέξανδρος διέμεινε μέχρι τοῦδε ἤρωσ, τὸν ὁποῖον θαυμάζουσι

πάντες οἱ λαοὶ τῆς γῆς καὶ τὸν ὅποιον οἱ μεγάλοι στρατηλάται σπουδάζουσι νὰ μιμηθῶσι, διότι θεωροῦσιν αὐτόν, καὶ πολὺ ὀρθῶς, ὡς τὸ ἰδανικὸν ἄνδρος, ὅστις ἀνῆλθεν εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς στρατηγικῆς, τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ ἔργου.

§ 110. Διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀποθνήσκων οὐδένα ὠρισε διάδοχον· ἐρωτηθεὶς δὲ εἰς ποῖον ἀφίκει τὴν βασιλείαν, εἶπεν· « Εἰς τὸν κράτιστον ». Ἀλλὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἀσθενείας του, ἰδὼν ὅτι ἡ κατάστασις του ἐχειροτέρευεν, ἐξήγαγε τὸν σφραγιστῆρα δακτύλιον καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν Περδίκκην πρὸς σφράγισιν τῶν ἀναγκαίων διὰ τὰς ἐπομένους ἡμέρας βασιλικῶν διαταγμάτων. Ἐν τούτοις οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν στρατηγῶν του, Περδίκκας, Λεοννάτος, Πτολεμαῖος καὶ ἄλλοι, συνῆλθον ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἵν' ἀποφασίσωσι περὶ τῆς διαδοχῆς.

Ἐκ τῶν συγγενῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου οὐδεὶς ὑπῆρχε, τὸν ὅποιον οἱ Μακεδόνες ἠδύνατο ἀκωλύτως ν' ἀναγνωρίσωσιν ὡς διάδοχον. Ὁ ἐκ τῆς θυγατρὸς τοῦ Δαρείου υἱὸς του Ἡρακλῆς ἐθεωρεῖτο νόθος, ὡς γόνος αἰχμαλώτου· ὁ ἑτεροθαλῆς ἀδελφός του Ἀρριδαῖος ἦτο βλάξ καὶ ἐπομένως ἀνίκανος νὰ ἄρξῃ· ἡ δὲ πρώτη σύζυγός του Ῥωξάνη ἦτο ἀκόμη ἔγκυος. Μετὰ πολλὰς καὶ διαφόρους συζητήσεις κατέληξαν εἰς τὴν ἀπόφασιν ν' ἀναγνωρίσωσιν ὡς κληρονομικὸν βασιλεῖα τὸ ἐκ τῆς Ῥωξάνης τεχνησόμενον τέκνον, ἂν ἦτο ἄρρεν, νὰ ἐπιτροπεύωσι δὲ αὐτὸ ἐν Ἀσίᾳ μὲν ὁ Περδίκκας καὶ ὁ Λεοννάτος, ἐν Εὐρώπῃ δὲ ὁ Ἀντίπατρος καὶ ὁ Κράτερος. Ἀλλ' εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἀντετάχθη ὁ ἀρχηγός τῆς φάλαγγος Μελέαγρος, ὅστις κατῴρθη ν' ἀναγνωρισθῆ βασιλεὺς ὁ Ἀρριδαῖος ὑπὸ τὸ προσφιλὲς ὄνομα Φίλιππος. Ἐντεῦθεν ἐπῆλθε ῤῆξις μεταξὺ τῶν δύο μερίδων. Ἀλλὰ δι' ἀμοιβαίων ὑποχωρήσεων τὰ πράγματα συνεβιάσθησαν, καὶ ὁ μὲν Ἀρριδαῖος ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μετᾶσχη τῆς βασιλείας καὶ τὸ τέκνον τῆς

Ῥωξάνης, ἂν ἐγεννᾶτο ἄρρεν, ὃ δὲ Περδίκκας διωρίσθη χιλιάρχος περιβληθεὶς ἀξίωμα ὅπερ ἤρχετο μετὰ τὸ τοῦ βασιλέως, καὶ ὁ Μελέαγρος ὑπαρχος τοῦ Περδίκκου. Μετὰ τινα χρόνον ἡ Ῥωξάνη ἔτεκεν ἄρρεν, ὅπερ ὠνομάσθη Ἀλέξανδρος.

Ὁ Περδίκκας ἀναλαβὼν τὴν ἀρχὴν ἐφρόντισε πρῶτον ν' ἀπαλλαγῆ τοῦ ἀντιζήλου του Μελεάγρου. Κατώρθωσε λοιπὸν καὶ ἔπεισε τὸν ἀσθενῆ τὸν νοῦν Ἀρριδαῖον νὰ φονεύσῃ τὸν Μελέαγρον, αὐτὸς δὲ ὁ Περδίκκας ἐγένετο τότε ἐπιμελητὴς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Ἴνα δὲ προσοικειωθῆ τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν στρατηγῶν, ἀλλ' ἐν ταύτῳ ἀπομακρύνῃ καὶ διασκορπίσῃ αὐτούς, διένειμεν αὐτοῖς τὰς σατραπείας τοῦ κράτους. Οὕτω δὲ εἰς μὲν τὸν Πτολεμαῖον ἔδωκε τὴν σατραπείαν τῆς Αἰγύπτου· εἰς δὲ τὸν Ἀντίγονον τὴν σατραπείαν τῆς Παμφυλίας, Λυκίας καὶ μεγάλης Φρυγίας· εἰς τὸν Λεοννάτον τὴν σατραπείαν τῆς Μικρᾶς Φρυγίας τῆς παρὰ τὸν Ἑλλάσποντον, εἰς τὸν Εὐμένην τὴν σατραπείαν τῆς Παφλαγονίας, Καππαδοκίας καὶ τῆς παρὰ τὸν Πόντον πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῆς Τραπεζοῦντος χώρας, εἰς τὸν ταξίαρχον Φιλώταν τὴν σατραπείαν τῆς Κιλικίας καὶ εἰς ἄλλους ἄλλας. Αὐτὸς δὲ ὁ Περδίκκας παρέμεινε ἐπιμελητὴς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Ὡς τοιοῦτος εἶχε τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων καὶ ἔφερε τὴν βασιλικὴν σφραγίδα, ἅπασαι δ' αἱ ἀρχαὶ τοῦ κράτους, πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαί, παρ' αὐτοῦ ἐλάμβανον διαταγὰς.

Ἄλλ' ἡ ἀμοιβαίκα ἀντιζηλία τῶν διαδόχων προεκάλεσε μετ' ὀλίγον μακροὺς καὶ αἰματηροὺς ἐμφυλίους πολέμους. Καὶ πρῶτον ἐφονεύθη ὁ Περδίκκας εἰς τινα κατὰ τοῦ Πτολεμαίου, σατράπου τῆς Αἰγύπτου, ἐκστρατείαν, καὶ ἐγένετο νέα διαίρεσις τοῦ κράτους, καθ' ἣν ὁ Πτολεμαῖος διετήρησε τὴν Αἴγυπτον ὡσαύτως καὶ ὁ Ἀντίγονος διετήρησε τὰς χώρας, τὰς ὁποίας εἶχεν· ὁ Σέλευκος ἔλαβε τὴν Βαβυλωνίαν καὶ ὁ Πύθων τὴν Μηδίαν· ἐπιμελητὴς δὲ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου ἀνεγνωρίσθη ὁ Ἀντίπατρος. Ἄλλὰ καὶ ἡ νέα αὕτη διαίρεσις δὲν διήρκεσε πολὺν χρόνον. Νέοι ἐμφυλίοι πόλεμοι ἐξεράγησαν διαρκέσαντες μέχρι τοῦ 301 π. Χ.

Κατ' αὐτούς ἡ ἀλαζών καὶ ἐκδικητικὴ Ὀλυμπιάς, μήτηρ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, διέταξε νὰ σφάζῃσιν τὸν Ἀρριδαῖον, ἵνα μείνῃ ἀδικφιλονεικῆτως ὁ θρόνος εἰς τὸν μικρὸν Ἀλέξανδρον. Τὴν Ὀλυμπιάδα κατόπιν ἐφόνευσεν ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιπάτρου Κάσσανδρος. Ὁ Κάσσανδρος βραδύτερον ἐφόνευσε καὶ τὴν Ῥωξάνην καὶ τὸν δωδεκαετῆ υἱὸν αὐτῆς Ἀλέξανδρον, οὕτω δ' ἐξέλιπε καὶ τὸ τελευταῖον νῆμα, δι' οὗ συνεκρατεῖτο ἡ ἐνότῃς τοῦ κράτους. Ὡσαύτως τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Κασσάνδρου ἐφρονεύθη καὶ ὁ ἕτερος υἱὸς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου Ἡρακλῆς ἐκ τῆς θυγατρὸς τοῦ Δαρείου, διὰ τοῦ θανάτου δὲ τούτου ἐξηφανίσθη ὁ οἶκος τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τέλος διὰ τῆς ἐν Ἰψῷ τῆς Φρυγίας μεγάλης μάχης (301 π. Χ.) ἐτίθη τέρμα εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἠττήθη καὶ ἐφρονεύθη ὁ ἐκ τῶν διαδόχων ἰσχυρότατος Ἀντίγονος καὶ τὸ ἐν Ἀσίᾳ κράτος αὐτοῦ κατελύθη, αἱ δὲ νικηταὶ τοῦ Ἀντιγόνου Σέλευκος, Κάσσανδρος καὶ Λυσίμαχος μετὰ τοῦ Πτολεμαίου τῆς Αἰγύπτου προέβησαν εἰς νέαν διαίρεσιν τοῦ κράτους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Διήρσαν δὲ τοῦτο εἰς τέσσαρα βασιλείαι ἀνεξαρτήτα ἀπ' ἀλλήλων α') τὸ τῆς Αἰγύπτου, ὅπερ ἔλαβεν ὁ Πτολεμαῖος β') τὸ τῆς Συρίας, ὅπερ ἔλαβεν ὁ Σέλευκος γ') τὸ τῆς Θράκης, ὅπερ ἔλαβεν ὁ Λυσίμαχος, καὶ δ') τὸ τῆς Μακεδονίας καὶ Ἑλλάδος, ὅπερ ἔλαβεν ὁ Κάσσανδρος, υἱὸς τοῦ Ἀντιπάτρου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὸ κράτος τοῦ Λυσιμάχου κατελύθη.

§ 111. Ἐξέγερσις ἐν Ἑλλάδι κατὰ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. — Λαμιακὸς πόλεμος. — Θάνατος τοῦ Δημοσθένους.

Ἡ ἀγγελία περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου συνετάραξεν ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα. Πολλαὶ πόλεις ὑποκινούμεναι ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Ὑπερείδου, Ἀθηναίου ῥήτορος, ἔλαβον τὰ ὄπλα κατὰ τῶν Μακεδόνων πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας· συμμαχικὸς δὲ στρατὸς τῶν Ἑλλήνων ἐκ τριάκοντα χιλιάδων ἀν-

δρῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀνδρείου καὶ ἐμπειροπολέμου Ἀθηναίου στρατηγοῦ Λεωσθένους κατέλαβε τὰς Θερμοπύλας. Ὁ Ἀντίπατρος μετὰ δέκα τριῶν χιλιάδων πεζῶν καὶ ἑξακοσίων ἰππέων ἐπέρχεται κατ' αὐτοῦ. Γενομένης μάχης, οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν νίκην λαμπράν, καὶ ὁ Ἀντίπατρος ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Λαμίαν, ἐξ αὐτῆς δὲ καὶ ὁ πόλεμος οὗτος ἐκλήθη Λαμιακός. Ὁ Λεωσθένης ἐπολιορκῆσεν ἐν Λαμίᾳ στενωτάτα τὸν Ἀντίπατρον. Ἀλλὰ πληγωθεὶς καιρίως εἰς τὴν κεφαλὴν διὰ λίθου ἀπέθανε μετὰ τινὰς ἡμέρας περὶ τὸ τέλος τοῦ 323 π. Χ.

Ὁ θάνατος τοῦ Λεωσθένους, ὅστις ἦτο ἡ ψυχὴ τοῦ πολέμου, ἐνέκρωσε τοὺς συμμαχοὺς. Διάδοχος αὐτοῦ ἐξελέχθη ὁ Ἀντίφιλος, ὅστις μαθὼν, ὅτι στρατὸς ἐξ εἴκοσι χιλιάδων πεζῶν καὶ δύο χιλιάδων ἰππέων ὑπὸ τὸν σατράπην τῆς Μικράς, παρὰ τὸν Ἑλλησποντον, Φρυγίας Λεοννάτον ἤρχετο εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀντιπάτρου, ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Λαμίας καὶ ν' ἀντιπαραταχθῆ κατὰ τοῦ νέου πολέμιου, πρὶν ἐνωθῶσιν οἱ δύο ἐχθρικοὶ στρατοί. Ἡ συνάντησις ἐγένετο ἐν Θεσσαλίᾳ. Γενομένης ἰππομαχίας κρατερᾶς μεταξὺ τοῦ μακεδονικοῦ ἰππικοῦ καὶ τοῦ ἰππικοῦ τῶν Θεσσαλῶν, οἵτινες εἶχον ἐνωθῆ μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ἠττήθησαν οἱ Μακεδόνες καὶ ὁ Λεοννάτος ἐφονεύθη. Ἀλλ' ἡ νίκη αὕτη δὲν ὠφέλησε πολὺ τοὺς συμμαχοὺς, διότι ὁ Ἀντίπατρος ἐξεληθὼν ἐκ τῆς Λαμίας καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Λεοννάτου, λαβὼν δὲ καὶ ἐπικουρίαν ἐκ δέκα χιλιάδων Μακεδόνων ὑπὸ τὸν Κράτερον, ἐπετέθη κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐνίκησεν αὐτοὺς ἐν Κραννῶνι τῆς Θεσσαλίας τῷ 322 π. Χ.

Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ, θεωροῦντες ἀδύνατον τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου, ἀφοῦ οἱ περισσότεροι τῶν Ἑλλήνων ἔμενον ἀπλοὶ θεαταὶ τοῦ ἀγῶνος, ἐπεμψαν εἰς τὸν Ἀντίπατρον πρέσβεις περὶ εἰρήνης. Ἀλλ' ὁ Ἀντίπατρος, θέλων νὰ διασπᾷ τὴν συμμαχίαν τῶν Ἑλλήνων, εἰσέβαλε μετὰ τοῦ Κρατέρου εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ὑπεχρέωσεν ἐκάστην πόλιν νὰ συνθηκολογήσῃ ἰδιαίτερος μετ' αὐτοῦ. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ἐφάνη

λίαν μετριοπαθῆς ὁ Ἀντίπατρος. Ἀλλὰ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς ὁποίους ἐθεώρει ὡς πρωταιτίους τοῦ πολέμου, εἰδείχθη πολὺ αὐστηρὸς. Ἀπῆλθε παρ' αὐτῶν α') νὰ μεταβάλωσι τὸ πολίτευμα εἰς τιμοκρατίαν, τοῦτ' ἔστι μόνον οἱ ἔχοντες περιουσίαν ἄνω τῶν δύο χιλιάδων δραχμῶν νὰ θεωρῶνται πολῖται καὶ αὐτοὶ νὰ ψηφίζωσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· β') νὰ δεχθῶσι μακεδονικὴν φρουρὰν ἐν Μουνησίᾳ· γ') νὰ παραιτήσωσι τὰς νήσους Ἰμβρον, Λῆμμον καὶ Σκυρον ὡς καὶ τὸν Ὠρωπόν· δ') νὰ πληρώσωσι τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου καὶ ε') νὰ παραδώσωσιν εἰς αὐτὸν τοὺς ῥήτορας Δημοσθένη καὶ Ὑπερείδην.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθῶσι τοὺς ὅρους τοῦ Ἀντιπάτρου. Ἀλλ' ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Ὑπερείδης προλαβόντες ἔφυγον ἐξ Ἀθηνῶν. Τούτων ὁ μὲν Ὑπερείδης συλληφθεὶς ἐν Αἰγίνῃ καὶ παραδοθεὶς εἰς τὸν Ἀντίπατρον ἐβασανίσθη καὶ ἐθανατώθη, ὁ δὲ Δημοσθένης καταδιωκόμενος κατέφυγεν εἰς τὸν ἐν Καλαυρείᾳ, τῷ σημερινῷ Πόρῳ, ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ κατεδίωξεν αὐτὸν ὁ ὑποκριτὴς Ἀρχίας, ὁ ὀνομασθεὶς φυγαδοθήρας, κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀντιπάτρου. Ἀπειλούμενος δὲ ὁ Δημοσθένης ν' ἀποσπασθῆ, διὰ τῆς βίας ἐκ τοῦ ναοῦ, ἔλαβε δηλητηρίον, ὅπερ εἶχεν ἐν τῇ γραφίδι, καὶ ἀπέθανε.

§ 112. Τὰ ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνικὰ καὶ ἑλληνίζοντα κράτη.

Τὰ κυριώτερα ἑλληνικὰ καὶ ἑλληνίζοντα κράτη, ἅτινα προέκυψαν ἐν Ἀσίᾳ ἐκ τῆς ἀπεράντου μοναρχίας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ἅτινα προήγαγον τὸ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον τοῦ μεγάλου ἐκείνου κατακτητοῦ, ἦσαν τὰ ἑξῆς·

α') Τὸ βασίλειον τῆς Συρίας. — Ὁ ἔνδοξος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στρατηγὸς Σέλευκος ὁ Α' ὑπῆρξεν ἀρχηγέτης τῆς ἐν Συρίᾳ δυναστείας τῶν Σελευκιδῶν. Οὗτος ἐξέτεινε τὰ ὅρια τοῦ συριακοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τοῦ Γάγγου ἤτο ἔρα-

στῆς τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ἃς λίαν ἐπροστάτευσε· διέδωκεν εἰς τὸ ἀχανές κράτος του τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ ἔκτισε πολλὰς πόλεις, ὧν εὐδαιμονίσταται ὑπῆρξαν ἢ ἐπὶ τῷ Ὀρόντῃ ποταμῷ Ἀντιόχεια, πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου, καὶ ἢ ἐπὶ τῷ Τίγρητι Σελεύκεια. Ἐπὶ Σελεύκου Β' τὸ βασιλεῖον τῆς Συρίας ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ. Ὁ Πτολεμαῖος Γ' τῆς Αἰγύπτου ἀφῆρσεν ἀπ' αὐτοῦ πολλὰς ἐπαρχίας. Ὁ Φιλέταιρος ἐν Περγάμῳ καὶ ὁ Θεόδοτος ἐν Βακτριανῇ ἴδρυσαν ἑλληνικὰ κράτη ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοῦ συριακοῦ βασιλείου.

Πρὸς τούτοις ὁ Ἀρσάκης ἴδρυσεν τὸ παρθικὸν βασιλεῖον· οὕτω τὸ συριακὸν κράτος ἐκολοβώθη ἐπαισθητῶς. Ὁ Σέλευκος Β' οὐδὲν ἀξίον λόγου ἔπραξε. Τοῦτον δολοφονηθέντα ἐν τινὶ ἐκστρατείᾳ κατὰ τοῦ βασιλέως τοῦ Περγάμου διεδέχθη ὁ ἀδελφὸς του Ἀντίοχος Γ', ὁ διὰ τὰ λαμπρὰ του κατορθώματα ἐπικληθεὶς Μέγας.

β') *Τὸ βασιλεῖον τοῦ Περγάμου.*—Εἰς τὰς δυτικὰς χώρας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔκειτο τὸ βασιλεῖον τοῦ Περγάμου, τὸ ὅποιον ἴδρυσεν ὁ Φιλέταιρος, στρατηγὸς τοῦ βασιλέως τῆς Θράκης Λυσιμάχου. Τοῦτο λόγῳ παιδείας καὶ τέχνης ἀπέβη ἐφάμιλλον πρὸς τὰ βασίλεια τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας. Οἱ βασιλεῖς αὐτοῦ Εὐμένης Α', Ἀτταλος Α', Εὐμένης Β' καὶ Ἀτταλος Β' προήγαγον καὶ ἀνέδειξαν εὐτυχῆς τὸ περγαμηνὸν βασιλεῖον, ἐπροστάτευσαν τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἴδρυσαν σχολεῖα καὶ βιβλιοθήκην ἐν Περγάμῳ, ἧτις εἶχε τὰ δευτερεῖα μετὰ τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, περιλαμβάνουσα διακοσίας χιλιάδας τόμων. Ὅτε δὲ οἱ Πτολεμαῖοι ἐκ φθόνου ἀπηγόρευσαν τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ παπύρου ἐκ τῆς Αἰγύπτου, οἱ Περγαμηνοὶ ἔβαλον καὶ πάλιν εἰς χρῆσιν τὰς διφθέρας, ἧτοι δέρματα κατειργασμένα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔγραφον. Ὠνομάσθησαν δ' αἱ διφθέραι αὗται ἀπὸ τῆς πόλεως Περγάμου *περγαμηναί*.

γ') *Τὸ βασιλεῖον τῆς Βακτριανῆς.*—Ἡ Βακτριανὴ ὑπήγετο εἰς τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν, ἀλλὰ τῷ 256 π. Χ. ὁ σατράπης αὐτῆς Θεόδοτος ἀποστατήσας ἴδρυσεν ἀνεξάρτητον ἑλληνικὸν βα-

σίλειον, ὅπερ ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἀπέβη ἰσχυρότατον καὶ ἀνῆλθεν εἰς μεγάλην ἀκμὴν. Οἱ Ἕλληνες βασιλεῖς αὐτοῦ ἐξέτειναν τὰ ὄρια μέχρι τῆς Ἰνδικῆς καὶ αὐτῆς τῆς Σινικῆς καὶ προήγαγον ἐν ταῖς διαφόροις αὐτοῦ χώραις τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Ἀπὸ τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος ἤρξατο ἡ παρακμὴ τοῦ βακτριανοῦ βασιλείου, ὅπερ κατὰ μικρὸν ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Σάκκας, φύλον τουρανικόν.

δ') Τὸ Παρθικὸν βασίλειον. — Καὶ ἡ Παρθία ἢ Παρθυαία, χώρα τοῦ Ἰρὰν πρὸς ἀνατολὰς τῆς Μηδίας, ἀνῆκεν εἰς τὸ βασίλειον τῆς Συρίας· ἀλλὰ τῷ 250 π. Χ. οἱ Πάρθοι ἐπανεστάτησαν ὑπὸ τὸν Ἀρσάκην καὶ ἀπετέλεσαν ἴδιον κράτος. Τοῦτο διὰ τὴν ὕσημειναι προαγομένην ἀσθένειαν τῶν Σελευκιδῶν ἐπεξετάθη μεγάλως, περὶ δὲ τὰ μέσα τοῦ δευτέρου αἰῶνος π. Χ. περιελάμβανε πάσας τὰς μεταξὺ Εὐφράτου καὶ Ἰνδοῦ χώρας. Καὶ παρέμειναν μὲν οἱ Πάρθοι νομάδες, ὡς ἦσαν καὶ πρότερον. Ἀλλ' οἱ Ἀρσακίδαι βασιλεῖς δὲν ἔμειναν ἀναίσθητοι πρὸς τὰς χάριτας τοῦ ἑλληνισμοῦ· τοῦναντίον δὲ ὑπεστήριξαν αὐτὸν καὶ συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Περσίᾳ. Μέχρι τέλους τοῦ πρώτου μ. Χ. αἰῶνος οἱ Ἀρσακίδαι δι' ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν ἐκόσμουσαν τὰ νομίσματά των. Μακεδονικὰ ἦσαν τὰ ὀνόματα τῶν παρθικῶν μνηῶν, ἡ δ' ἑλληνικὴ ποίησις ἦτο πολλάκις τὸ κόσμημα τῆς αὐλῆς τῶν βασιλείων.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἑλληνικῶν βασιλείων ἦσαν καὶ τὸ τῆς Βιθυνίας καὶ τὸ τοῦ Πόντου.

§ 113. Γεωγραφικαὶ γνώσεις, ἐμπόριον, βιομηχανία.

Ἡ κατάκτησις τῆς Περσίας ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐπήνεγκε καὶ τὴν ἐπέκτασιν τῶν γεωγραφικῶν γνώσεων τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν ἀνατολικὴν Ἀσίαν. Τὸ μετὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐμπόριον ἤρχισε νὰ διενεργῆται μετὰ ζωηρότητος, καὶ τὰ διάφορα προϊόντα

τῆς Ἀσίας εὕρισκον κατανάλωσιν καὶ ἐν Ἑλλάδι. Οἱ Σελευκίδαι ἔπραξαν πολλὰ ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου, ἰδίᾳ δ' ἐπεμελήθησαν τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς ἰδοῦ τῆς ἀγούσης ἐκ τῆς βορείου Ἰνδικῆς εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον. Καὶ ἡ Σελεύκεια κατέστη σημαντικώτατον κέντρον ἐμπορίου. Ἐκεῖ ἔφερον οἱ Ἀρμένιοι τὰ ἐμπορεύματά των καὶ ἐκεῖθεν μετῆγον αὐτὰ ὑπὲρ τὸν Καύκασον. Εἰς τὴν Σελεύκειαν συνήρχοντο τὰ κινθάνια ἐκ τῆς Περσίας καὶ τῆς Ἀρμενίας. Τότε καὶ ἡ βιομηχανία τοῦ σηρικῆ ἔγεινε γνωστὴ εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἡ μέταξξ δι' αὐτῶν κατόπιν εἰσήχθη εἰς τὴν Ἰταλίαν.

§ 114. Ἡ Αἴγυπτος ὑπὸ τοὺς Πτολεμαίους.

Τὸ βασίλειον τῆς Αἴγυπτου ἤκμασε καὶ κατέστη εὐδαιμονέστατον ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων αὐτοῦ βασιλείων, τῶν καλουμένων Πτολεμαίων. Τούτων ὁ πρῶτος Πτολεμαῖος ὁ Λάγος, ὁ ἐπικληθεὶς Σωτήρ, ἐξέτεινε τὰ ὅρια τοῦ κράτους καὶ ἔθηκε τὰ θεμέλια τοῦ μεγαλείου τοῦ ἑλληνικοῦ αἰγυπτιακοῦ κράτους· ἐπεμελήθη νὰ ἐξελληνίσῃ τὴν Αἴγυπτον δι' ἑλληνικῶν ἀποικιῶν· διωργάνωσε τὰς πεζικὰς καὶ ναυτικὰς αὐτῆς δυνάμεις· ἐπροστάτευσε καὶ προήγαγε τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας· ἐξωράισε τὰς πόλεις διὰ λαμπρῶν οἰκοδομημάτων καὶ ἵδρυσεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὴν περιώνυμον βιβλιοθήκην καὶ τὸ Μουσεῖον.

Τὸ Μουσεῖον ἦτο περικαλλὲς καὶ ἀπέραντον οἰκοδόμημα πλησίον τῶν μεγαλοπρεπῶν ἀνακτόρων, περιέχον πολλὰς εὐρυχώρους αἰθούσας, μακρὰς στοάς, ἐξέδρας καὶ κήπους. Ἐν αὐτῷ ὑπῆρχε καὶ ἡ περιώνυμος βιβλιοθήκη, τὴν ὁποίαν πολὺ ἐφιλοτιμήθησαν καὶ οἱ διάδοχοι τοῦ Πτολεμαίου Α' νὰ πλουτίσωσιν. Ἐν τῷ Μουσεῖῳ κατόικουν καὶ εἰσιτοῦντο φιλόλογοι ἄνδρες, ἔργον ἔχοντες νὰ συζη-

τῶσι περὶ διαφόρων ἐπιστημονικῶν ζητημάτων, συνάμα δὲ νὰ ἐξετάζωσι καὶ διορθώωσι τὰ χειρόγραφα. Περιελάμβανε δ' ἡ βιβλιοθήκη τετρακοσίας χιλιάδας χειρογράφων γεγραμμένων ἐπὶ παπύρου καὶ ἔχόντων σχῆμα κυλίνδρου.

Καὶ οἱ διάδοχοι τοῦ Πτολεμαίου Α', Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος καὶ Πτολεμαῖος ὁ Εὐεργέτης, ὡσαύτως ὑπεστήριζαν τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας.

§ 115. Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες.— Ἐξέγερσις τῶν Ἰουδαίων ὑπὸ τοὺς Μακκαβαίους.— Τὸ νέον ἰουδαϊκὸν κράτος.

Οἱ Ἰουδαῖοι καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν τρίτον αἰῶνα π. Χ. ἦσαν ἠνωμένοι μετὰ τῆς Αἰγύπτου, ἀπὸ δὲ τῶν ἀρχῶν τοῦ δευτέρου μετὰ τῆς Συρίας· ἀλλ' ἐπὶ πληρωμῇ φόρου εἰς τοὺς βασιλεῖς ἐκείνους διετήρησαν τὸ πάτριον πολίτευμα. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἑλληνισμὸς ἤρχισε νὰ ἐπενεργῇ λεληθότως εἰς τὰς νεωτέρας γενεάς τῶν Ἰσραηλιτῶν, ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον παρήχθη παρ' αὐτοῖς μερὶς τις νεωτερίζουσα καὶ κλίνουσα μᾶλλον πρὸς τὰ ἑλληνικὰ ἤθη, ἣτις ἐν τέλει κατώρθωσε νὰ λάβῃ καὶ αὐτὸ τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντίοχος Δ' ὁ Ἐπιφανής, κυριεύσας τὴν Ἱερουσαλήμ ἐν ἔτει 170 π. Χ., κατέλαβε τὸν ναόν, ἔκαυσε τὰ ἱερά βιβλία, καὶ ἐζήτησε νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς Ἰουδαίους τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν. Τοῦτο προὐκάλεσε δεινὴν ἀντίστασιν τῶν Ἰουδαίων, ἧς ἤρξατο πρῶτος ὁ Ματθαίας ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ γένους τῶν Μακκαβαίων, ἐξηκολούθησαν δὲ οἱ πέντε υἱοὶ αὐτοῦ καὶ μάλιστα ὁ Ἰούδας Μακκαβαῖος. Καὶ ἠτήθη μὲν οὗτος καὶ ἐφονεύθη, ἀλλ' οἱ Μακκαβαῖοι ἐξηκολούθησαν τὸν ἀγῶνα ἐπὶ τῶν διαδόχων ἀδελφῶν τοῦ Ἰούδα Ἰωνάθαν καὶ Σίμωνος, καὶ ὄχι μόνον ἐγένοντο ἀνεξάρτητοι, ἀλλὰ κατέλαβον

καὶ αὐτὴν τὴν Φοινίκην. Οἱ Μακκαβαῖοι ἦσαν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἡγεμόνες τῶν χωρῶν τούτων. Σημειωτέον δ' ὅτι ὅσῳ μᾶλλον ἐνισχύοντο οἱ Μακκαβαῖοι, τόσῳ μᾶλλον ἐξελληνίζοντο. Ἡ ἐπικράτησις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐξηκολούθησε καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Σίμωνος, τοῦ Ἰωάννου Ὑρκνοῦ, καὶ τοῦ υἱοῦ τούτου Ἀριστοβούλου, ὅστις ἔλαβε καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα τῆς Ἰουδαίας (105 π. Χ.).

§ 116. Οἱ Ἀντιγονίδαι ἐν Μακεδονίᾳ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κασσάνδρου ἔλαβε τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος ὑπερισχύσας τοῦ ἀδελφοῦ Ἀντιγόνου Δημητρίου ὁ Πολιορκητής. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐξεδιώχθη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου, Σελεύκου καὶ Λυσιμάχου. Μετὰ πολλὰς δὲ ταραχὰς καὶ ἀνωμαλίας ἐν Μακεδονίᾳ ἔλαβεν ὀριστικῶς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς τοῦ Δημητρίου Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς (272 π. Χ.), οὗτινος οἱ ἀπόγονοι, Ἀντιγονίδαι, ἐβασίλευσαν ἔκτοτε μέχρι τοῦ 168 π. Χ. ἐν συχοῖς καὶ φονικοῖς πολέμοις πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

§ 117. Αἰτωλικὴ καὶ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία.

α') Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία. — Οἱ Αἰτωλοὶ, ὄντες ὄρεινοὶ καὶ βρωμαλέοι καὶ διηρημένοι εἰς πολλὰς αὐτοτελεῖς κοινότητας, κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξαν ἀφανεῖς, ἀνεφάνησαν δ' ἐπὶ τῶν μακεδονικῶν χρόνων καὶ ἐσχημάτισαν συμπολιτείαν. Ταύτης προϊστάτο εἰς στρατηγός, εἰς ἵππαρχος καὶ εἰς γραμματεὺς, ἐκλεγόμενοι κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Αἰτωλικῆς συμπολιτείας. Ὑπῆρχε προσέτι καὶ ἀνώτερον συμβούλιον, οὗ τὰ μέλη ἐκαλοῦντο ἀπόκλητοι. Κατὰ πᾶν ἔτος κοινὴ σύνοδος τῶν Αἰτωλῶν, τὸ λεγόμενον Παναιτώλιον, συνήρχετο πανηγυρικῶς ἐν

Θέρμῳ τῆς Αἰτωλίας, ἐνίοτε δ' ἐν Ναυπάκτῳ ἢ ἐν Ἰπάτῃ, καὶ ἀπεφάσιζε περὶ πολέμου, περὶ εἰρήνης, περὶ συμμαχιῶν καὶ ἄλλων δημοσίων πραγμάτων. Κατ' αὐτὸ δ' ἐγίνοντο καὶ αἱ ἀρχαιρεσίαι. Ἄλλ' ἡ Αἰτωλικὴ συμπολιτεία ἐπολιτεύθη πάντοτε κακῶς. Γενομένη ὄργανον τῶν Μακεδόνων ἐβλάψεν ἀντὶ τὰ ὠφελήσῃ τὴν Ἑλλάδα.

β') Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία. — Πολὺ σπουδαιότερα ὑπῆρξεν ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία. Ταύτην ἀπετέλεσαν κατ' ἀρχὰς ἡ μάλ-
λον ἀνενώσαν (280 π. Χ.) τέσσαρες πόλεις, ἡ Δύμη, αἱ Πάτριαι,
ἡ Τριταῖα καὶ αἱ Φαρχί· βραχύτερον δὲ προσετέθησαν καὶ ἄλλαι
πολλαί. Οὐδέποτε ἄλλοτε αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις εἶχον συνδεθῆ τό-
σον στενῶς, ὅσον νῦν αἱ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας. Εἶχον τοὺς
αὐτοὺς νόμους, τὰ αὐτὰ μέτρα καὶ νομίσματα καὶ τὴν αὐτὴν
διοίκησιν. Τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας προΐσταντο κατ' ἀρχὰς
δύο στρατηγοὶ καὶ εἰς γραμματεῦς, ἀπὸ δὲ τοῦ 252 π. Χ. προ-
ΐστατο μόνον εἰς στρατηγὸς καὶ εἰς γραμματεῦς, ἐκλεγόμενοι κατ'
ἔτος ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς συμπολιτείας. Παρὰ τῶ στρα-
τηγῷ ὑπῆρχε καὶ δεκαμελὲς συμβούλιον, τὸ τῶν δημιουργῶν ἢ
προβούλων, οἵτινες μετὰ τοῦ στρατηγοῦ παρεσκεύαζον τὰ προ-
βουλευμάτα, τὰ ὁποῖα ἔμελλον νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν κοινὴν
σύνοδον.

Ἡ κοινὴ σύνοδος τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας συνήρχετο δις
τοῦ ἔτους ἐν Αἰγίῳ, ἐκτάκτως δὲ καὶ ἀλλαγῶ, καὶ ἀπεφάσιζε
περὶ τῶν ὑποθέσεων, τὰς ὁποίας τὸ συμβούλιον τῶν δημιουργῶν
ὑπέβαλλεν εἰς αὐτήν. Ἐν γένει δὲ ἀπεφάσιζε περὶ ὅσων καὶ τὸ
Παναϊτώλιον.

Ψυχὴ καὶ δεξιὸς βραχίων τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ὑπῆρξεν
ὁ Ἄρατος, ὅστις ἐλευθερώσας τὴν πατρίδα Σικυῶνα ἀπὸ τοῦ
τυράννου Νικοκλέους προσέθηκεν αὐτὴν εἰς τὴν συμπολιτείαν τῶν
Ἀχαιῶν. Ἐκλεχθεὶς δὲ στρατηγὸς διετέλεσε τοιοῦτος ἐπὶ τρια-
κονταετίαν ἐκλεγόμενος παρ' ἐνιαυτόν. Ὁ Ἄρατος ἦνωσε μετὰ

τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας τὸ Ἄργος, τὴν Κόρινθον καὶ ἄλλας πολλὰς πόλεις.

Ὁ μέγας σκοπὸς τοῦ Ἀράτου ἦτο νὰ ἐλευθερώσῃ ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τῶν τυράννων καὶ ἀπὸ τῆς μακεδονικῆς ἐπιρροῆς καὶ νὰ ἐνώσῃ τοὺς Πελοποννησίους εἰς ἓν σταθερὸν καὶ συμπαγὲς πολιτικὸν σῶμα, τὸ ὁποῖον νὰ ἔχῃ τὰ αὐτὰ νόμιμα, τὰ αὐτὰ ἦθη καὶ τὰ αὐτὰ συμφέροντα. Ἄλλ' ὁ σκοπὸς οὗτος τοῦ Ἀράτου δὲν ἐπραγματοποιήθη ἀφ' ἑνὸς μὲν ἕνεκα τῆς ἀντιζηλίας τῆς Αἰτωλικῆς συμπολιτείας, ἀφ' ἑτέρου δ' ἕνεκα τῶν πολέμων πρὸς τὴν Σπάρτην καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ταραχῶν.

§ 118. Ἀπόπειρα μεταπολιτεύσεως ἐν Σπάρτῃ.—

Ἄγις ὁ Δ' καὶ Κλεομένης ὁ Γ'.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Λυσάνδρου καὶ τοῦ Ἀγησιλάου μεγάλη μεταβολὴ εἶχεν ἐπέλθῃ ἐν Σπάρτῃ ἐπὶ τὸ χεῖρον. Τὸ πολίτευμα τοῦ Λυκούργου μόνον τοὺς τύπους διετήρησε, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα παρεβιάσθη ἐντελῶς. Τὰ κτήματα καὶ πάλιν περιῆλθον εἰς ὀλίγους Σπαρτιάτας, οἱ δὲ λοιποὶ κατήντησαν εἰς μεγάλην πενίαν. Ἡ ἀπόλαυσις τοῦ πλούτου παρήγαγε τρυφήν καὶ πολυτέλειαν, ἕνεκα δὲ αὐτῶν τὰ ἦθη διεφθάρησαν. Ὡς ἐκ τούτου ἡ Σπάρτη εἰς μὲν τὸ ἐσωτερικὸν ἔπασχεν, εἰς δὲ τὸ ἐξωτερικὸν ἦτο ἀφανής.

Ἐκ τῶν δύο βασιλείων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Ἄγις Δ', αἰσθανόμενος ἀποστροφήν πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν διαφθορὰν τῶν ἡθῶν, διενεθῆεν ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ἰσότητά τῶν περιουσιῶν καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὰ ἀρχαῖα καὶ αὐστηρὰ ἦθη. Ἄλλ' εἰς τὴν προαίρεσιν ταύτην τοῦ εὐγενοῦς καὶ μεγαλοψύχου Ἀγίδος ἀντίστησαν οἱ πλούσιοι καὶ ὁ ἕτερος βασιλεὺς Λεωνίδας. Ὁ Ἄγις συλλαμβάνεται καὶ ἀπάγεται εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ἐκεῖ στραγγαλίζεται (241 π. Χ.).

Τὴν χήραν τοῦ Ἀγίδος Ἀγιᾶτιν, ὠραίαν καὶ πολὺ πλουσίαν,

συνέζευξεν ὁ Λεωνίδας μετὰ τοῦ υἱοῦ Κλεομένους. Ὁ Κλεομένης, ἀκούων τὴν μεγαλόφρονα σύζυγόν του ἠμιλοῦσαν συνεχῶς περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν εὐγενῶν προαιρέσεων τοῦ Ἄγιδος, τοσοῦτον ἐνεθουσιάσθη, ὥστε, παραλαβὼν τὴν βασιλείαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς, ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὸς τὰ μεγαλεπήβολα σχέδια τοῦ Ἄγιδος. Βλέπων δὲ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐν Σπάρτῃ ἦτο ἀπλή σκιά, ἔβλεπε δὲ ἡ δύναμις ἦτο εἰς χεῖρας τῶν ἐφόρων, κατενόησεν, ὅτι πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων του ἔπρεπε νὰ μεταχειρισθῇ τὴν βίαν.

Κατὰ πρῶτον ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ κατέλαβε τὸ Ἀθήναιον, τὸ ὑποῖον ἔκειτο εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μεγάλης πόλεως. Ὁ Ἄρατος ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ αὐτό, ἀλλ' ἀπεκρούσθη. Ἐντεῦθεν ἐξερράγη πόλεμος μεταξύ Σπάρτης καὶ Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ὀλέθριος δι' ἀμφοτέρα τὰ μέρη.

Ἀφοῦ ὁ Κλεομένης ἐκυρίευσεν καὶ τινὰς ἄλλας ἀρκαδικὰς πόλεις καὶ ἐγένετο οὕτω πολὺ δημοτικώτερος τῶν ἐφόρων, ἐπιστρέφει εἰς Σπάρτην καὶ συλλαβὼν ἐν καιρῷ νυκτὸς τοὺς ἐφόρους φονεῖ αὐτούς. Τὴν πρῶτην καλεῖ τὸν λαὸν εἰς συνέλευσιν, δικαιολογεῖ τὴν διαγωγὴν του καὶ ἐξηγεῖ τοὺς σκοποὺς του. Ἀμέσως τότε πρῶτος αὐτὸς καὶ ἔπειτα οἱ ἠμοφρονοῦντες φίλοι του παραχωροῦσιν εἰς τὸ κοινὸν τὰς γαίρας των. Ἡ χώρα διενεμήθη εἰς κλήρους, τὰ χρῆμα ἐθεωρήθησαν ὡς ἀποσβεσθέντα, καὶ τὰ συσσίτια ἐπανελήθησαν.

Εὐθύς μετὰ ταῦτα ὁ Κλεομένης, θέλων νὰ καταβάλλῃ ἐντελῶς τὸν ἐχθρὸν τοῦ Ἄρκτου, προσέτι δὲ ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν Σπάρτην τὴν ἡγεμονίαν ὅλης τῆς Πελοποννήσου, εἰσέβαλε καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν. Τότε ὁ Ἄρατος ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν τὸν βασιλεῖα τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονον τὸν Δῶσωνα, προτιμήσας νὰ καταστρέψῃ ὅλον τὸ ἔργον του καὶ νὰ ὑποβάλλῃ πάλιν τὴν Πελοπόννησον ὑπὸ τὴν μακεδονικὴν ἀρχήν. Ὁ Ἀντίγονος εἰσβάλλει τότε εἰς τὴν Πελοπόννησον μετὰ εἰκοσι χιλιάδων πεζῶν καὶ χιλίων τετρακοσίων ἵππων· μάχης δὲ κρίσιμου συγκροτηθείσης εἰς τὰ στενὰ τῆς Σελλασίας (222 π. Χ.), ὁ Κλεομένης ἠττήθη. Μὴ

βλέπων δὲ τί ἠδύνατο πλέον νὰ πράξῃ ἐν Πελοποννήσῳ, ἔφυγεν εἰς Αἴγυπτον, ὅπου ἠύτοκτόνησεν. Ὁ δὲ νικητὴς Ἀντίγονος εἰσελθὼν εἰς τὴν Σπάρτην ἀνέτρεψε τὰς πολιτικὰς μεταβολὰς τοῦ Κλεομένους· ἐγκαταστήσας δ' ἐν αὐτῇ μακεδονικὴν φρουρὰν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν.

§ 119. Συμμαχικὸς πόλεμος (220-217 π. X.).

Διὰ τῆς περὶ τὴν Σελλασίαν νίκης τοῦ Ἀντιγόνου ἐξησφαλίσθη μὲν ἡ Ἀχαικὴ συμπολιτεία κατὰ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Αἰτωλῶν, ἀλλ' ἐξηρτήθη ἐντελῶς ἀπὸ τῆς Μακεδονίας. Τὸν Ἀντίγονον ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ ἀνεψιὸς του Φίλιππος Ε' (221 π. X.). Ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐξεργάγη πόλεμος καταστρεπτικώτατος μεταξὺ Ἀχαικῆς καὶ Αἰτωλικῆς συμπολιτείας. Ὁ Φίλιππος Ε' προσκλήθει εἰς βοήθειαν ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν εἰσέβαλε κατὰ πρῶτον εἰς Πελοπόννησον, κατετρόπωσε τοὺς συμμάχους τῶν Αἰτωλῶν Ἡλείους καὶ ἐληλάτησε τὴν χώραν αὐτῶν· ἔπειτα δὲ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ἐκυρίευσε πολλὰς πόλεις καὶ κατέσκαψε τὸ Θέρμον. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐπιμελῆ εἰς τὴν ὀλοσχερῇ ὑποταγὴν τῶν Αἰτωλῶν, ἐσυνθηκολόγησε μετ' αὐτῶν, διότι ἐν τῷ μεταξὺ συνεμάχησε μετὰ τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τῶν Ῥωμαίων πολεμοῦντος στρατηγοῦ τῶν Καρχηδονίων Ἀννίβα. Εἰς τὴν εἰρήνην ταύτην ἠναντιώθη ὁ Ἄρατος, ἀλλ' ὁ Φίλιππος ὀργισθεὶς διέταξε καὶ ἐδηλητηρίασαν αὐτόν. Διάδοχος τοῦ Ἀράτου ἐξελέχθη ὁ ἐκ Μεγάλης πόλεως Φιλοποίμην, ὁ ἔσχατος τῶν Ἑλλήνων, ὡς ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄

ΑΝΑΜΙΞΙΣ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΕΙΣ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ§ 120. Πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων κατὰ Φιλίππου Ε΄,
Ἀντιόχου Γ΄ καὶ Περσέως. — Καθυπόταξις
τῆς Μακεδονίας εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

Οἱ Ῥωμαῖοι, ἀφοῦ ἐταπείνωσαν τοὺς Καρχηδονίους ἐν τῷ δευτέρῳ Καρχηδονικῷ πολέμῳ, ἔστρεψαν τὰ ὄπλα των ἐναντίον τοῦ Φιλίππου Ε΄ τῆς Μακεδονίας, ὅστις, ὡς προείπομεν, εἶχε συμμαχίαν μετὰ τοῦ Ἀννίβα κατ' αὐτῶν. Ὁ ὕπατος Κόϊντος Φλαμίνιος ἐπελθὼν κατὰ τοῦ Φιλίππου ἐνίκησεν αὐτὸν τῷ 197 π.Χ. παρὰ τὰς Κυνὸς κεφαλὰς τῆς Θεσσαλίας καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ συνθηκολογήσῃ μὲ ὄρους βαρυτάτους. Ἐπειτα δ' ἐλθὼν εἰς Κόρινθον καθ' ἣν ἐποχὴν ἐτελοῦντο τὰ Ἴσθμια, ἀνεκήρυξε τοὺς Ἕλληνας ἐν ὀνόματι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους.

Ὁ Ἀντίοχος Γ΄, βασιλεὺς τῆς Συρίας, ὑπέταξε τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἑλληνικὰς πόλεις καὶ τὴν Θρακικὴν χερσόνησον. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπήτησαν παρ' αὐτοῦ ν' ἀφήσῃ ἐλευθέρως τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, εἰς ἃς οὗτοι διὰ τοῦ Φλαμίνιου ἐν Κορίνθῳ εἶχον ἀπονεμίῃ τὴν ἐλευθερίαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Ἀντίοχος δὲν ὑπήκουσεν, ἐκήρυξαν κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον. Ὁ Ἀντίοχος παραπεισθεὶς ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν ὅτι ἤθελον παραδώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν Ἑλλάδα, ἂν μόνον ἐνεφανίζετο ἐν αὐτῇ, ἤλθε περὶ τὸ τέλος τοῦ 192 π. Χ. εἰς Χαλκίδα τῆς Εὐβοίας· ἀλλ' ἠττηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου ὑπάτου Γλαυκίωνα παρὰ τὰς Θερμοπύλας ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀσίαν·

ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ κατεδιώχθη καὶ ἠττηθεὶς ἐκ δευτέρου συνωμολόγησεν ἐπονείδιστον εἰρήνην.

Τὸν Φίλιππον Ε' ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Περσεύς, ὅστις ἔτρεφε τὸ αὐτὸ μῖσος πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ὅπερ καὶ ὁ πατήρ. Ὁ Περσεύς, θέλων νὰ καταστήσῃ τὴν Μακεδονίαν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἤρχισε νὰ πικρασκευάζηται εἰς πόλεμον κατ' αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἀγανακτήσαντες διὰ τὴν θρασύτητα τοῦ Περσέως ἐκήρυσαν κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον. Ὁ ὕπατος Αἰμίλιος Παῦλος κατετρόπωσε τὸν Περσέα ἐν ἔτει 168 π. Χ. παρὰ τὴν Πύδναν καὶ συλλαβὼν αἰχμάλωτον ἀπήγαγεν αὐτὸν ἐν θριάμβῳ εἰς Ῥώμην, ὅπου ἀπέθανεν ἐξ αἰτίας ἐντὸς ὕψους φυλακῆς.

Ἡ Μακεδονία διηρέθη εἰς τέσσαρας τετραρχίας ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων καὶ διοικουμένας ὑπὸ ἰδίων ἀρχόντων.

Μετὰ τινα χρόνον παρουσιάσθη τολμητίας τις ὀνόματι Ἀνδρίσκος, ὅστις ὠνόμαζεν ἑαυτὸν Φίλιππον καὶ υἱὸν τοῦ Περσέως· ὅθεν καὶ Ψευδοφίλιππος κοινῶς ἐλέγετο. Οὗτος ἐπεχείρησε δι' ἐπαναστάσεως νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔπεμψαν κατ' αὐτοῦ τὸν Καικίλιον Μέτελλον, ὅστις ἐνίκησε καὶ ἠχμαλώτισε τὸν Ψευδοφίλιππον. Τότε δὲ οἱ Ῥωμαῖοι κατέστησαν τὴν Μακεδονίαν Ῥωμαϊκὴν ἐπρχίαν (148 π. Χ.).

§ 121. Καθυπόταξις τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ῥωμαίους (146 π. Χ.).

Τὰ ἐν Ἑλλάδι πράγματα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, τὸν δεῦτερον αἰῶνα π. Χ., εὕρισκοντο ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει. Ὁ ἄθλιος Καλλικράτης, ἀρχηγὸς τῆς ἐν Ἑλλάδι Ῥωμαϊκῆς φατρίας καὶ ὑποψήφιος στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, κατηγορήσεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους χιλίους τῶν ἐγκριτοτέρων Ἑλλήνων ὅτι δῆθεν εὕρισκοντο εἰς μυστικὰς συνεννοήσεις πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Περσέα. Πάραυτα οὗτοι ἐκλήθησαν ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς συγ-

κλήτου, ἵνα μεταβῶσιν εἰς Ῥώμην καὶ ἀπολογηθῶσι· μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ ἔπειτα γενόμενος διάσημος ἱστορικός Πολύβιος. Οἱ χίλιοι οὗτοι ἐκρατήθησαν ἐπὶ δέκα ἑπτὰ ἔτη ἐν Ἰταλίᾳ ὡς ὄμηροι, καὶ μόλις μετὰ ἐπανελημμένας πικρακλήσεις τῶν Ἀχαιῶν ἐπετρέπη εἰς τοὺς ἐπιζήσαντας τριακοσίους νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα, τῶν λοιπῶν ἀποθανόντων ἐν τῇ ἐξορίᾳ ἐκ τῆς λύπης καὶ τῶν ταλαιπωριῶν.

Οἱ ἐπανελθόντες τριακόσιοι διηγοῦντο μετὰ ζοφερῶν χρωμάτων τὰς κακουχίας καὶ ταλαιπωρίας, ἃς ὑπέστησαν κατὰ τὴν δεκαεπταετῆ ἐξορίαν των, καὶ προσεπάθουν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐξεγείρωσι τοὺς Ἕλληνας εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων.

Ἐν ἔτει 150 π. Χ. ἡ Σπάρτη ἐζήτησε ν' ἀποσπασθῆ ἐκ τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ὑπεβλήθη εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν σύγκλητον, ἣτις ἀπεφάνθη ὅτι θὰ πέμψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα πρέσβεις, ἵν' ἀποφασίσωσιν ἐπὶ τόπου. Μετὰ πολὺν χρόνον ἦλθεν ἡ ἀναμενομένη πρεσβεία, ἣτις παρασταθεῖσα εἰς τὴν ἐν Κορίνθῳ συνελθοῦσαν σύνοδον τῶν Ἀχαιῶν ἐδήλωσεν ὅτι ὄχι μόνον ἡ Σπάρτη, ἀλλὰ καὶ ἡ Κόρινθος καὶ τὸ Ἄργος καὶ ὁ Ὀρχομενὸς τῆς Ἀρκαδίας δύνανται ν' ἀποχωρισθῶσιν ἀπὸ τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας ὡς μὴ ἀχαικαὶ πόλεις. Ἡ δῆλωσις αὕτη σφόδρα ἐξηρέθισε τὴν Ἀχαικὴν συμπολιτείαν, ἣτις κατὰ προτροπὴν τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς Κριτόλαου ἐκήρυξεν ἐπισήμως τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Σπάρτης.

Τότε οἱ Ῥωμαῖοι διέταξαν τὸν ἐν Μακεδονίᾳ εὐρισκόμενον Μέτελλον ἵνα ἔλθῃ ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Μέτελλος συναντήσας τὸν Κριτόλαον παρὰ τὴν Σκάρφειαν τῆς Λοκρίδος ἐνίκησεν αὐτὸν ὀλοσχερῶς. Ὁ Κριτόλαος ἐγένετο ἄφαντος, φονευθεὶς ἐν τῇ μάχῃ ἢ αὐτοκτονήσας, ἐν δὲ τῇ στρατηγίᾳ διεδέχθη αὐτὸν ὁ Δίαιος. Ὁ Μέτελλος προχωρήσας ἦλθεν εἰς τὸν Ἴσθμὸν καὶ προέτεινεν εἰρήνην ἐπὶ τῷ ὄρω ἡ Ἀχαικὴ συμπολιτεία νὰ περιορισθῆ εἰς τὰς κυρίως ἀχαικὰς πόλεις. Ἄλλ' ἡ ἐν Κορίνθῳ συνελθοῦσα σύνοδος τῶν Ἀχαιῶν ἀπέρριψε τὰς προτάσεις ταύτας.

Μετ' ὀλίγον ἔρχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς διάδοχος τοῦ Μετέλλου ὁ τραχὺς καὶ ἄξεστος ὕπατος Μόμμιος, ὅστις κατατροπώσας τὸν Δίαϊον εἰς τὴν πλησίον τοῦ Ἴσθμοῦ Λευκόπετραν, ἐκυρίευσεν ἔπειτα ἀμαχητὶ τὴν Κόρινθον (146 π. Χ.). Καὶ τοὺς μὲν ἄνδρας ἐφόνευσε, τὰς δὲ γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά ἐξηνδραπόδισεν. Ἐσύλησε τὰ πολυτιμότερα ἀριστουργήματα τῆς τέχνης καὶ τέλος παρέδωκεν εἰς τὰς φλόγας τὴν λαμπρὰν ἐκείνην πόλιν, ἣτις ὑπῆρξε κόσμημα τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ τοῦτο ἅπανα ἡ Ἑλλάς, κατεδαφισθέντων τῶν τειχῶν τῶν πόλεων αὐτῆς καὶ καταργηθέντων τῶν παλαιῶν πολιτευμάτων, ἐγένετο ῥωμαϊκὴ κτῆσις, διοικουμένη ὑπὸ τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Μακεδονίας.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

π. X.

° Αποικισμός Αιολέων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν	1054
» Ἰώνων » »	1044
Χρονολογικὴ ἀφετηρία Ὀλυμπιάδων	776
Πρῶτος Μεσσηνιακὸς πόλεμος	743-724
Δεύτερος » »	645-628
Ὁ Κύψελος τύραννος τῆς Κορίνθου	665
Ὁ Ὀρθαγόρας τύραννος τῆς Σικυῶνος	673
Κύλων	636
Νομοθεσία τοῦ Δράκοντος	621
Ὁ Σόλων ἐπώνυμος ἄρχων	594
Πεισίστρατος	560-527
Ἐκστρατεία τοῦ Δαρείου κατὰ τῶν Σκυθῶν	513
° Αλωσις Μιλήτου ὑπὸ Περσῶν	594
Ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη	490
Ἡ ἐν Θερμοπύλαις μάχη	480
° Ἡ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία	480
Ἡ ἐν Πλαταιαῖς μάχη καὶ ἡ ἐν Μυκάλῃ	479
Θάνατος Ἀριστείδου	466
Θάνατος Θεμιστοκλέους	459
° Αλωσις Ἡϊόνης ὑπὸ Κίμωνος	470

Νῆκαι τοῦ Κίμωνος παρὰ τὸν Εὐρυμέδοντα . . .	466
Τρίτος Μεσσηνιακὸς πόλεμος	464
Πελοποννησιακὸς πόλεμος	431-404
Θάνατος Περικλέους	429
Ἔλωση τῶν Πλαταιῶν ὑπὸ Ἀρχιδάμου	427
Κατάληψις Πύλου ὑπὸ Δημοσθένους	425
Νικίειος εἰρήνη	421
Ἡ εἰς Σικελίαν ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων	415
Ἡ ἐν Σικελίᾳ πανωλεθρία τῶν Ἀθηναίων	413
Ἡ ἐν Ἀργινοῦσαις ναυμαχία	406
Ἡ ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς καταστροφή τῶν Ἀθηναίων	405
Θάνατος τοῦ Σωκράτους	399
Κύρου ἀνάβασις καὶ Κάθοδος τῶν μυρίων . . .	401-400
Ἀντακίδειος εἰρήνη	387
Κατάληψις τῆς Καδμείας ὑπὸ τοῦ Φοιβίδου . . .	382
Ἡ ἐν Λεύκτροις μάχη	371
Ἡ ἐν Μαντινείᾳ μάχη	362
Φίλιππος Β' βασιλεὺς Μακεδονίας	359-336
Συμμαχικὸς πόλεμος	358-356
Φωκικὸς πόλεμος	355-346
Ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ μάχη	338
Μέγας Ἀλέξανδρος	336-323
Ἡ ἐν Γρανικῷ μάχη	334
Ἡ ἐν Ἴσσοῦ μάχη	333
Ἡ παρὰ τὰ Γανγάμηλα μάχη	331
Ἐκστρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου κατὰ τῆς Ἰνδικῆς	327
Λαμιακὸς πόλεμος	323

Συμμαχικός πόλεμος	220-217
Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ Φιλίππου Ε'	197
» » κατ' Ἀντιόχου Γ'	192
» » κατὰ Περσέως	168
Καθυπόταξις τῆς Μακεδονίας εἰς τοὺς Ῥωμαίους	148
Καθυπόταξις τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ῥωμαίους.	146

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

- *Αβαντες σ. 4.
*Αγαμέμνων σ. 18,31.
*Αγαρίστη σ. 105.
*Αγησίλαος σ. 139, 140, 146, 147, 149, 151.
*Αγιάδαι σ. 31.
*Αγιάτις σ. 197.
*Άγις σ. 139, 197.
*Αδείμαντος σ. 83.
*Αδριανός σ. 54.
*Αθηνά σ. 8.
Αιγύπτιοι σ. 17, 61.
Αίμιλιος Παῦλος σ. 200.
Αίπυτιδαι σ. 37, 38, 39.
Αίσχίνης σ. 161, 163, 164.
Αίσχύλος σ. 72.
*Αλέξανδρος σ. 87, 149, 151, 152, 156, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 188, 195.
*Αλκαῖος σ. 20.
*Αλκιβιάδης σ. 119, 120, 121, 122, 126, 127, 128, 129, 135.
*Αλκμείων σ. 46.
*Αλυάττης σ. 64.
*Αμμων σ. 62.
*Αμύντας σ. 150, 156, 157, 158
*Αμφιάρκος σ. 26.
*Αναξχγόρας 110.
*Ανδρίσκος σ. 200.
*Ανίβας σ. 199.
*Ανταλκίδας σ. 142.
*Αντίγονος σ. 187, 195, 198.
*Αντίοχος σ. 129, 191, 194, 200.
*Αντίπατρος σ. 187, 189, 190.
*Αντίφιλος σ. 189.
*Ανυτος σ. 136.
*Απόλλων σ. 9, 18, 26.
*Αρακος σ. 131.
*Αρατος σ. 149, 198.
*Αργαῖος σ. 157.
*Αριαβίγνης σ. 86.

- Ἄρισταγόρας σ. 67,68.
 Ἄριστείδης 71, 73, 74, 82,84,
 86,95,96,97,99.
 Ἄριστόβουλος σ. 195.
 Ἄριστογείτων σ. 55.
 Ἄριστόδημος σ. 13, 37.
 Ἄριστομένης σ. 39,40.
 Ἄριστοτέλης σ. 167,168.
 Ἄριστομένης σ. 110.
 Ἄρμύδιος σ. 55.
 Ἄρριδαῖος σ. 186, 188.
 Ἄρσάκης σ. 191, 192.
 Ἄρτάβαζος σ. 94.
 Ἄρταξέρξης σ. 98, 137.
 Ἄρταφέρνης σ. 69.
 Ἄρτεμις σ. 18.
 Ἄρτεμισία σ. 86.
 Ἄρχέλαος σ. 156.
 Ἄρχίας σ. 144,145.
 Ἄρχιδάμος σ. 114,115.
 Ἄσπασία σ. 106.
 Ἄσσουρνασιρπάλ σ. 59.
 Ἄσσύριοι σ. 58,59.
 Ἄστάρτη σ. 60.
 Ἄτταλος σ. 1: 1.
 Ἄχαιὸς σ. 16.
 Ἄχιλλεὺς σ. 170.
- Βάαλ σ. 60.
 Βαθυλῶνιοι σ. 58.
 Βαροῦνα σ. 180.
- Βαρσίνη σ. 183.
 Βέδας σ. 181.
 Βῆλος σ. 58.
 Βῆσσοι σ. 177, 178.
 Βισνοῦ σ. 181.
 Βούδας σ. 181.
 Βρασίδας σ. 118,119.
 Βραχμᾶν σ. 180.
- Γέλων σ. 92.
 Γεδεῶν σ. 61.
 Γερμανοὶ σ. 4.
 Γλαυρίων σ. 200.
 Γοργίδας σ. 145.
 Γύγης σ. 64.
 Γύλιππος σ. 122, 124.
- Δαναὸς σ. 6.
 Δαρεῖος σ. 65,66,67,68,69,76,
 156, 173, 174,175,176,
 177, 188.
 Δᾶτις σ. 69.
 Δαυὶδ σ. 61.
 Δελφοὶ σ. 23, 26.
 Δερκυλλίδας 139.
 Δευκαλίων σ. 16.
 Δηϊόκης σ. 63.
 Διηνέκης σ. 79.
 Δημάδης σ. 165.
 Δημήτριος ὁ πολιορκητὴς σ.195.

- Δημοσθένης σ. 117, 118, 123,
 124, 150, 161, 163, 165.
 188, 190.
 Δίαιος σ. 202.
 Δράκων σ. 26, 47, 50.
 Δρύορες σ. 4.
 Δωδώνη σ. 15.
 Δῶρος σ. 16.

 Ἐβραῖοι σ. 60.
 Ἑλληγ σ. 16.
 Ἑλπινίκη σ. 99.
 Ἐπαμεινώνδας σ. 145, 147, 148
 150, 151, 153, 154, 155,
 157.
 Ἐτεόνικος σ. 130.
 Εὐαγόρας σ. 132.
 Εὐμένης σ. 187, 191.
 Εὐριπίδης σ. 110.
 Εὐρυβιάδης σ. 81, 83, 85.
 Εὐρυμέδων σ. 117, 123.
 Εὐρυπωντίδαι σ. 31.
 Εὐρυσθένης σ. 13.
 Ἐφιάλτης σ. 79, 80, 106.

 Ζάλευκος σ. 29.
 Ζεὺς σ. 8.

 Ἡρακλῆς σ. 9, 14, 186, 188.
 Ἡρόδοτος σ. 17, 20, 31, 82, 110
 Ἴβλ. Ἱστορία Ν. Βραχνοῦ
- Ἡφιστίων σ. 284.
 Θαλῆς σ. 20.
 Θεαγένης σ. 46.
 Θεανῶ σ. 95.
 Θεγλαθφαλασάρ σ. 59.
 Θεμιστοκλῆς σ. 73, 74, 75, 82,
 83, 84, 88, 93, 94, 96, 97,
 98, 99, 101.
 Θεόδωτος σ. 191.
 Θεόπομπος σ. 33.
 Θηραμένης σ. 133, 135.
 Θήρων σ. 92.
 Θησεύς σ. 10, 45.
 Θίβρων σ. 139.
 Θουκυδίδης σ. 7, 98, 106, 110.
 Θρασύβουλος σ. 124.

 Ἰακῶβ σ. 60.
 Ἰάσων σ. 10.
 Ἰεροβοάμ σ. 61.
 Ἰεφθάε σ. 61.
 Ἰκτῖνος σ. 110.
 Ἰνδοὶ σ. 180.
 Ἰούδας σ. 61, 194.
 Ἰππαρχος σ. 54, 55.
 Ἰππίας σ. 44, 55, 67, 69.
 Ἰππόδαμος σ. 109.
 Ἰπποκράτης σ. 110.
 Ἰππόμαχος σ. 135.
 Ἰράνιοι σ. 4.

- Ἴστιαιὸς σ. 66,67,68.
 Ἴταλοὶ σ. 4.
 Ἴων σ. 16.
- Κάδμος σ. 6.
 Καλλίας σ. 99.
 Καλλίβιος σ. 134.
 Καλλικράτης σ. 110,201.
 Καλλικρατίδας σ. 130.
 Καλλίμαχος σ. 70,72.
 Καμβύσης σ. 63,64,65.
 Κάρανος σ. 155.
 Κάσσανδρος σ. 188,195.
 Κέκροψ σ. 6.
 Κελτοὶ σ. 4.
 Κίμων σ. 95,97,99,100,101,
 102,104,106,108.
 Κλέαρχος σ. 137,138.
 Κλεινίας σ. 119.
 Κλεισθένης σ. 43, 44, 56, 57,
 105.
 Κλεῖτος σ. 170,171,179.
 Κλεόμβροτος σ. 146,148.
 Κλεομένης σ. 17,57,197,198.
 Κλέων σ. 116,117,118,119.
 Κόδρος σ. 14,45,48.
 Κόνων σ. 129, 130, 131, 132,
 141,142,146.
 Κουρήτες σ. 4.
 Κραναοὶ σ. 4.
 Κράτερος σ. 170,186,189.
- Κρεσφόντης σ. 13,37.
 Κριτίας σ. 135.
 Κριτόλαος σ. 202.
 Κροῖσος σ. 64,66.
 Κυάναει Πέτραι σ. 101.
 Κυαξάρης σ. 64.
 Κύλων σ. 46.
 Κυναίγειρος σ. 72.
 Κύρος σ. 64,66,137,138.
 Κύψελος σ. 13,43.
- Λάμαχος σ. 121,122.
 Λεοννάτος σ. 186,187,189.
 Λεοντιάδης σ. 143,145.
 Λεωκράτης σ. 103.
 Λεωνίδας σ. 78,79,80,81,197.
 Λεωσθένης σ. 189.
 Λεωτυχίδης σ. 91,92.
 Λύγδαμις σ. 54.
 Λυκοῦργος σ. 31,34,35,36,53.
 Λυκόφρων σ. 162.
 Λύκων σ. 136.
 Λύσανδρος σ. 129, 131, 132,
 141, 142.
 Λυσίμαχος σ. 731,188,195.
- Μαλλοὶ σ. 182.
 Μανουὶ σ. 181.
 Μαρδόνιος σ. 69,87,88,89,90,
 91.

- Μασίστιος σ. 90.
 Ματταθίας σ. 194.
 Μαχαβαράτα σ. 181.
 Μεγάβαζος σ. 67.
 Μεγακλῆς σ. 46, 53, 105.
 Μέδων σ. 45.
 Μέλανθος σ. 13, 45.
 Μελέαγρος 186.
 Μέλητος σ. 136.
 Μελκάρθ σ. 60.
 Μέλων σ. 145.
 Μέμνων σ. 171.
 Μερόπη σ. 13.
 Μέτελλος σ. 201, 202.
 Μέτων σ. 110.
 Μῆδοι σ. 4, 63.
 Μηνᾶς σ. 62.
 Μίθρας σ. 180.
 Μιλτιάδης σ. 66, 70, 71, 72, 73,
 99.
 Μίνδαρος σ. 128.
 Μινύαι σ. 4.
 Μνησικλῆς σ. 110.
 Μολόχ σ. 60.
 Μόμμιος σ. 202.
 Μυκερῖνος σ. 62.
 Μυρωνίδης σ. 103.
 Μωϋσῆς σ. 60.
 Ναβουχοδονόσορ σ. 59, 61.
 Νέαρχος σ. 183.
 Νεκὼ σ. 59.
 Νεοκλῆς σ. 74.
 Νηλεὺς σ. 45.
 Νικίας σ. 119, 120, 121, 122,
 124.
 Ξάνθιππος σ. 91, 92.
 Ξενοφῶν σ. 110, 138.
 Ξέρξης σ. 76, 77, 78, 79, 80, 81
 84, 86, 87, 91, 98, 152, 156
 177.
 Ξοῦθος σ. 16.
 Ὅμηρος σ. 35.
 Ὀνόμαρχος σ. 162, 163.
 Ὄξυάρτης σ. 179.
 Ὄξυλος σ. 13.
 Παιώνιος σ. 25.
 Πάραλος σ. 115.
 Παρμενίων σ. 170, 171, 172,
 174, 175, 176, 179.
 Πάτροκλος σ. 170.
 Παυσανίας σ. 89, 90, 94, 95, 96,
 97, 140, 144, 157.
 Πάχης σ. 116.
 Πείσανδρος σ. 127.
 Πεισίστρατος σ. 53, 54.
 Πελαγοὶ σ. 3.

- Πελοπίδας σ. 145, 146, 147,
 148, 149, 151, 152, 156,
 157.
 Περδίκκας σ. 119, 156, 157,
 158, 170, 186, 187.
 Περίανδρος σ. 43.
 Περικλῆς σ. 104, 105, 106, 107,
 108, 109, 110, 111, 113,
 115, 116, 119, 126.
 Πέρσαι σ. 4.
 Περσεύς σ. 200, 201.
 Πίνδαρος σ. 170.
 Πιπτακὸς σ. 29.
 Πλάτων σ. 110.
 Πλειστοάναξ σ. 111.
 Πολυνεΐκης σ. 10.
 Πραξιτέλης σ. 20.
 Προκλῆς σ. 13.
 Πτολεμαῖος σ. 157, 185, 186,
 188, 191, 193, 194, 195.
 Πυθαγόρας σ. 20.
 Πυθία σ. 26, 31, 71.
 Πύθων σ. 187.
 Πῶρος σ. 181, 182.
 Ρᾶ σ. 62.
 Ῥαμσῆς σ. 63.
 Ῥοβοάμ σ. 61.
 Ῥωξάνη σ. 179, 186, 188.
 Σαλμανάσαρ σ. 57.
 Σαμουήλ σ. 61.
 Σαμφών σ. 61.
 Σαούλ σ. 61.
 Σαπφώ σ. 20.
 Σαργών σ. 59.
 Σελλοὶ σ. 15.
 Σέλευκος σ. 187, 188, 190, 191,
 195.
 Σεμίραμις σ. 59.
 Σιβας σ. 181.
 Σίκινος σ. 84, 87.
 Σίμων σ. 194.
 Σισύγαμβρος σ. 174.
 Σμέρδης σ. 65.
 Σολομῶν σ. 61.
 Σόλων σ. 29, 48, 49, 50, 51, 52.
 Σουμέριοι σ. 58.
 Σοφοκλῆς σ. 110, 117.
 Σπιθριδάτης σ. 171.
 Στάτειρα σ. 183.
 Στησίλαος σ. 72.
 Στρατοκλῆς σ. 165.
 Σωκράτης σ. 110, 135, 137.
 Ταξίλης σ. 180.
 Τήμενος σ. 13, 41.
 Τιθραύστης σ. 140.
 Τιμόθεος σ. 146.
 Τιμοκράτης σ. 140.
 Τισσαφέρνης σ. 126, 129, 139,
 140.

- Τροφώνιος σ. 26.
 Τυρταῖος σ. 39.
 Ὑδάρνης σ. 79,80.
 Ὑκσως σ. 60,62.
 Ὑπερείδης σ. 188,190.
 Ὑρκανός σ. 195.
 Φάλαικος σ. 163.
 Φαραῶ σ. 60.
 Φειδίας σ. 25,110.
 Φειδιππίδης σ. 70.
 Φεῖδων σ. 41,42.
 Φθξ σ. 62.
 Φιλέταιρος σ. 191.
 Φίλιππος σ. 144,150,155,157,
 158,159,160,161,162,
 163,164,165,166,167,
 186,199.
 Φιλοκράτης σ. 161.
 Φιλόλαος σ. 29.
 Φιλόμηλος σ. 162.
 Φιλοποίμην σ. 199.
 Φιλώτας σ. 170,179,187.
 Φλαμινῖνος σ. 200.
 Φοιβίδας σ. 143,144.
 Φοίνικες σ. 6.
 Φραόρτης σ. 64.
 Φυλλίδας σ. 144,145.
 Φωκίων σ. 164.
 Χαθρίας σ. 159.
 Χαλδαῖοι σ. 58.
 Χελιδόνιοι νῆσοι σ. 101.
 Χάρης σ. 163.
 Χαρίδημος σ. 163.
 Χάρων σ. 144,145.
 Χαρώνδας σ. 29.
 Χέοψ σ. 62.
 Χεφρῆν σ. 62.
 Ψαμμίτιος σ. 63.
 Ψαμμίτιχος σ. 43,63.

Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν Καταστημάτων
Δ. Τερζοπούλου καὶ Μ. Σαλιβέρου
